CAUCIUC

MANFRED KÜNNE

CAUCIUC

Traducere din limba germană

MANFRED KÜNNE

KAUTSCHUK

Roman eines Rohstoffes

Paul List Verlag, Leipzig, 1959

MANFRED KÜNNE

CAUCIUC

romanul unei materii prime

EDITURA POLITICĂ
Bucureşti—1963

Partea întîi

TRUNCHIUL CARE ZEMUIEȘTE

La începutul anului 1541, Gonzalo Pizarro, fratele mai mic al cuceritorului Perului, părăsi orașul Quito cu o oaste de patru sute de spanioli și patru mii de indieni, purtători de poveri, pentru a căuta în ținuturile necunoscute de dincolo de Cordilieri legendarul El Dorado, Țara Aurului, neștiută de nimeni, cu bogățiile ei de basm. După un marș lung pe înaltele podișuri înghețate ale munților, spaniolii începură coborîrea prin pădurile mustind de ploaie de pe celălalt versant, pătrunseră în întunecatele hățișuri ale pădurilor virgine și înaintară de-a lungul rîului Napo. Șapte luni după plecarea lor din Quito, marele fluviu Aguarico, care străbătea pădurea virgină, le tăie calea, împiedicîndu-i să-și continue marșul. Sfîrșită de foame și de oboseală, oastea poposi pe malul fluviului, în apropierea unui sat al indienilor Omagua. Pizarro, doborît de friguri, își dădea seama că nu va putea continua înaintarea fără corăbii. Încredință comanda supremă a trupei ajutorului său Orellana, sub a cărui conducere spaniolii începură după cîteva zile să construiască — în mijlocul pădurii virgine — o brigantină.

1

Luminat de focurile fierăriilor, corpul corăbiei se înalță, proptit pe butuci în semiîntunericul verde al codrului. Loviturile de topor și scrîșnetul ferăstraielor se îmbinau cu vocea aspră a marangozului [1], Andrés Durante,

[1] Dulgher specializat în prelucrarea lemnăriei navelor. — *Nota trad.*

cu sudălmile soldaților care munceau și cu strigătele guturale ale indienilor. Fumul înecăcios al focurilor umplea poiana la marginea căreia se înșiruiau corturile. Copacii, ale căror ramuri cu frunze de un verde puternic, lucioase ca lacul fuseseră retezate de indieni, se prăbușeau pe rînd, bufnind înfundat.

Andrés Durante se uita la oamenii scăldați în sudoare, care de săptămîni de zile nu mai purtaseră nici platoșă, nici arme, iar acum se aplecau pe jumătate goi peste trunchiurile doborîte, le cojeau, le tăiau cu ferăstraiele, le ciopleau sau, chirciți în jurul focului, băteau cu ciocanele fiare înroșite. Durante știa ce-i făcea pe toți să accepte fără să crîcnească o muncă atît de grea, știa ce-i făcea să uite de sine. Setea de aur!

Cu luni în urmă, cînd porniseră din Quito, armurile lor sclipeau în soarele dimineții, caii nechezau în aerul proaspăt și toate fețele exprimau o nerăbdare voioasă. Erau înarmați cu mortiere, archebuze, securi, arbalete și spade puternice de Toledo, folosite nu de mult în campaniile împotriva indienilor de pe podișuri; îi urmau turme întregi de lame, încărcate cu unelte și alimente, apoi sute de porci mînați de porcari indieni, deoarece nu voiau să-și piardă vremea prin păduri cu vînătoarea.

Femeile indiene se fereau mormăind din calea convoiului nesfîrșit care pornise, pe drumul construit de incași, spre înaltul munților. În avangardă, Andrés Durante călărea în preajma lui Orellana și putuse auzi cuvintele lui Pedros, unul dintre tălmacii indieni, care traducea vicegeneralului prorocirile unei femei: „O să pieriți! Duhurile o să vă înghită!"

Orellana a rîs. Fața bărboasă și arsă de soare îi era brăzdată de-a curmezișul de o cicatrice, de la obrazul stîng pînă la frunte, sub coif, și cînd ședea în șa băgai de seamă, după felul cum își ținea umărul stîng, că fusese rănit și acolo. Ca om de încredere al lui Pizarro își dovedise curajul și istețimea în timpul sîngeroasei cuceriri a Perului. Nu-l înspăimîntaseră de fel măcelurile de atunci — întru totul asemănătoare celor ce avuseseră loc cu zeci de ani în urmă în Cuba și apoi în Mexic, deși ele îl determinaseră pe foarte bătrînul călugăr dominican Las Casas să se ridice împotriva prozelitismului prădalnic și deșănțat al fraților săi dominicani, să condamne în vorbă și în scris cuvioasa lăcomie de aur a curții spaniole. După

încheierea luptelor fusese numit viceguvernatorul unei provincii bogate, înființase un oraș și primise, pe lîngă sute de sclavi indieni, partea ce i se cuvenea din aurul prădat de Pizarro. Dar ce mărunte i se părură toate astea cînd auzi de noile planuri ale comandantului său. Cheltui toți banii de care dispunea pentru a înarma o trupă de treizeci de lăncieri și se înfățișă cu ei la Pizarro. Jovial și iscusit, era mai iubit de soldați decît însuși generalul.

„Peste cîteva luni ne întoarcem tot pe drumul acesta" — spusese Orellana locotenentului Ramirez, adjutantul său, care călărea alături de el, un uriaș foarte bărbos, cu o expresie de francheță pe față și un zîmbet vesel pe buze.

— În cîteva luni — întărise Ramirez, încuviințînd din cap.

Și fiecare dintre oșteni credea la fel.

Cine putea bănui că în munți, pe care nici unul dintre ei nu-i văzuse vreodată, se căscau prăpăstii care aveau să înghită oameni și animale, că pe potecile abrupte și înghețate caii nu vor putea înainta, că vîntul aspru, tăios care sufla în fiecare noapte pe podișuri avea să îmbolnăvească de moarte mulți indieni, îmbrăcați doar în straiele lor subțiri de bumbac ? Cine ar fi putut ști că pădurea ce acoperea povîrnișurile Cordilierilor era un iad, că sihla nepătrunsă avea să-i împiedice aproape cu totul să înainteze ? Și cine s-ar fi putut gîndi la căpușele care se încuibau sub piele, la păianjenii veninoși, la viespile, la furnicile negre, mari, care seară de seară atacau în roiuri oamenii din tabără, pătrunzînd prin îmbrăcămintea pe care o sfîșiau cu mandibulele lor, tăioase ca niște cuțite ?

Din cauza umezelii, gulerele de piele începuseră să prindă mucegai, izbucniră frigurile, lamele și porcii pieriră în mlaștini, mare parte din cai se prăpădiră și, după ce trecură munții și pătrunseră în desișul junglei din văi, ultimele animale se înecară în apele unei viroage inundate și peste o sută de indieni se scufundară în nămoluri, trași la fund de poverile pe care trebuiau să le care în locul lamelor.

Unii oameni începură să taie în fîșii părțile de piele ale îmbrăcămintii, încercînd să le fiarbă și să le mănînce. Alții rupeau coaja copacilor tineri și o mestecau.

Rareori izbutea cîte un arcaş să doboare un cerb sau un porc mistreţ ce le tăia calea.

Episcopul de Lima, părintele Carvajal, care însoţea convoiul, aduna în fiecare duminică dimineaţa oamenii în vreun luminiş ca să oficieze slujba. Îmbrăcat în negru, uscăţiv şi cu barba albă, stătea în mijlocul lor şi vorbea cu glas tare şi sigur.

— Domnul ne pune la grea încercare. Bunătatea lui este de nepătruns, iar mînia lui înspăimîntătoare. Dar el ne spune : Nu uitaţi că sînteţi cu toţii copiii mei ! De aceea, mergeţi mai departe, încredeţi-vă în mine, care sînt tatăl vostru al tuturor şi merg alături de voi oriîncotro v-ar îndrepta paşii voştri...

Sfîrşiţi de oboseală şi scuturaţi de friguri, oamenii se tîrau mai departe, ispitiţi de închipuirea unor munţi de metal galben, presăraţi cu diamante cît pumnul.

Cînd ajunseră la malul fluviului Aguarico şi văzură că pînă la căutata Ţară a Aurului mai aveau de străbătut un drum lung, plin de primejdii şi că nici măcar nu era sigur că vor ajunge vreodată acolo, nu se găsi nici unul printre ei care să dorească să se întoarcă din cale. Grozăviile pădurii virgine prin care trecuseră erau încă prea vii în mintea lor : se temeau mai mult de întoarcerea prin iadul acela decît de ceea ce îi aştepta de acum încolo.

Indienii din tribul Omagua, ale căror aşezări se aflau pe aproape, se arătară la început neîncrezători faţă de oamenii albi. Dar cînd Pizzaro le oferi coliere din mărgele de sticlă colorată, brăţări de alamă, basmale şi perle prinseră curaj şi veniră chiar cu femeile în tabăra bărbaţilor albi să le aducă fructe şi carne. Numai şamanul, un indian deşirat, împodobit cu şiraguri din oase de animale şi pietre colorate, se ţinea departe de tabără pentru că în prima zi cînd sosiseră solii albilor fusese plecat în pădure să invoce spiritele şi deci nu avusese parte de daruri.

Spaniolii se odihniră cîteva zile, glumind grosolan cu indienele, şi duminică ascultară slujba religioasă, la care veniră şi mulţi indieni Omagua. Aceştia păreau uimiţi mai ales de fumul de tămîie şi de lumînările înalte de ceară, iar la sfîrşitul predicii părintelui pri-

miră să se boteze. Pe feţele lor se vedea încîntarea uimită a copiilor care văd pentru prima dată giumbuşlucurile unui scamator.

Într-o dimineaţă, Andrés Durante fu chemat în cortul lui Pizarro, la o consfătuire cu generalul bolnav, cu Orellana, cu părintele Carvajal şi cu locotenentul Ramirez. La sfîrşitul acestei consfătuiri, Andrés Durante primi din mîna lui Orellana o bucată moale şi netedă de coajă de copac şi cu un cărbune desenă pe ea planul unei corăbii.

Din porunca lui Orellana, ostaşii începură să doboare copaci. Potcoavele cailor care pieriseră în pădurile virgine fuseseră adunate, aşa încît fierarii — printre oşteni se numărau mulţi meşteşugari — putură să aprindă focuri şi să făurească şine de fier, cîrlige şi cuie lungi. Dar copacii tăiaţi rămîneau agăţaţi unul de altul din cauza crengilor. Atunci indienii Omagua începură să se caţere, iuţi ca nişte pisici mari, brune, pe trunchiuri, sfîrtecînd coroanele cu topoarele lor de piatră, şi curînd în inima codrului apăru un luminiş în care se înghesuiau acum cei ce lucrau. Trunchiurile se prefăceau cu greu în bîrne şi dulapi. Indienele împleteau funii din fibre de palmieri şi liane, iar din papură făceau rogojini pentru pînzele corăbiei, pe care le coseau laolaltă sub supravegherea unui fost marinar.

De pe puntea vasului conceput de el, Andrés Durante supraveghea munca dulgherilor. Cerceta mulţumit lemnul tare de sub picioarele sale. Încă o săptămînă sau două şi vor pluti pe fluviu în jos spre Ţara Aurului, fără să mai îndure vitregiile unui marş prin păduri virgine. Mai trebuiau doar ridicate catargele, montate vergile şi apoi legate pînzele de ele. Dar mai întîi...

Durante se încruntă.

Da ! Se discutase despre organizarea muncii, despre termenul probabil cînd vor termina lucrarea, se hotărîse ca vasul să aibă două punţi, să se taie în pereţii corăbiei, la pupă, ambrazuri pentru mortiere, cîrma să nu fie prea grea...

Dar nimeni nu se gîndise că este nevoie şi de catran — de catran pentru a călăfătui chila.

— Tuahala !

În cort se auzea zumzetul insectelor de afară. Prin deschizătura cortului străbătea licărul slab al focului. Dinspre luminiș se auzea larma celor ce munceau.

— Tuahala, vreau să vorbesc cu tine — auzi ?

Pedro, interpretul, traducea conștiincios fiecare vorbă a albului.

— De ce nu spui nimic ? Nu ți-e bine ? Ți-e teamă de ceva ?

Nemișcată, cu buzele strînse, fata ședea ghemuită pe rogojina de iarbă pe care Pedro o împletise pentru ea. La încheieturile mîinilor luceau brățări grele de aramă. Ochii întunecați și arzători priveau dincolo de locotenentul Ramirez de parcă acesta nici n-ar fi vorbit.

Ramirez ieși încet din cort.

De zile întregi încerca zadarnic să obțină un răspuns de la Tuahala. Ședea pe vine în fundul cortului și împietrea parcă de îndată ce se apropia de ea. O dată, în furia lui, își înfipsese mîna în părul ei lung și neted și-i strînsese capul între pumni.

De atunci Tuahala nu mai mînca și nu mai bea.

Ramirez își amintea de ziua aceea fierbinte, chinuitoare de marș cînd, cu săptămîni în urmă, luase ca pradă fata. În noaptea dinainte fusese tăiat ultimul cal și totuși dimineața fuseseră nevoiți să părăsească în drum unsprezece dintre indienii purtători de poveri, complet epuizați.

Spre amiază soldații din avangarda condusă de Orellana zăriseră deodată pe malul unui rîu, între copacii quatiboa, cu flori sîngerii, niște colibe și construcții ciudate înălțate pe stîlpi, cu acoperișuri din frunze de palmier. În preajmă, indieni înalți și vînjoși trăgeau la mal bărci lungi cioplite din trunchiuri de copac. Orellana fusese destul de inteligent să-și rețină oamenii înfometați în pădure și să trimită doi interpreți în sat să ducă daruri căpeteniei indienilor. După o oră, solii se întoarseră. Căpetenia îi poftea pe „fiii albi ai soarelui" să intre în sat.

Indienii îi întîmpinaseră cu sfială. Orellana observase de îndată că unii dintre ei purtau bețigașe de aur înfipte în loburile urechilor și în nas. Căpetenia și răz-

boinicii lui îmbrăcaseră podoabe bogate din pene şi-i conduseră pe albi spre maloca, o sală mare, spaţioasă, cu pereţii împletiţi din trestie. Căpetenia însuşi indicase oaspeţilor locurile.

Cînd Orellana voi să-l întrebe despre drumul spre Ţara Aurului, Pedro îi făcu pe furiş un semn, şoptindu-i că obiceiurile indienilor nu îngăduie să se înceapă asemenea discuţii înainte de ceremonialul primirii. Orellana dăduse de înţeles oamenilor săi ca în următoarea oră să se poarte cuviincios şi nici el nu scoase nici o vorbă în timp ce indienii aduceau pe farfurii de argilă foarte plate o carne albă frumos mirositoare şi fructe. O fată înaltă — fiica căpeteniei — îi întinsese cupa de bun sosit. Ramirez, aşezat alături de vicegeneral, admirase trupul ei voinic şi mlădios, mişcările nesilite şi dinţii puternici, albi ca sideful, ce sclipeau între buze. Fata a rîs cînd i-a întins şi lui cupa de lemn, iar Ramirez a apucat repede cupa, a băut şi s-a roşit deodată tot.

Mai tîrziu a aflat numele ei : Tuahala.

După ce s-a terminat prînzul, căpetenia porunci să se aducă suluri subţiri răsucite din frunze cafenii, aromate care se aprindeau la un cap, iar din celălalt cap se putea trage un fum iute. Indienii mai aduseră în cinstea oaspeţilor cupe de vin de palmier, care trecură din mînă în mînă, şi în curînd spaniolii se înveseliră peste măsură.

Orellana tocmai se pregătea să înceapă cu întrebările — căpetenia dăduse de înţeles lui Pedro că ştia unde se află Ţara Aurului —, cînd deodată se auziră dinspre marginea satului strigăte puternice şi răpăit de tobe. Indienii ciuliră urechile. Orellana le explică repede că erau prietenii săi albi, care îl trimiseseră pe el înainte ; trecuseră şi ei prin încercări grele şi erau foarte flămînzi. Rugă să li se pregătească un ospăţ.

Indienii se grăbiră să-i satisfacă dorinţa, dar constatară cu mirare şi nelinişte crescîndă că „fiii soarelui" care intraseră în sat erau prea mulţi la număr. Proviziile lor nu-i puteau îndestula pe toţi.

Pentru a nu-i supăra pe albi, căpetenia porunci să se aducă tot vinul de palmier pe care îl mai aveau.

Ameţiţi de băutura cu care nu erau deprinşi, spaniolii se holbau la indienele care le întindeau cupele. Lumina roşie a făcliilor părea să le scalde trupurile în văpăi.

Nimeni nu-l împiedică pe soldatul mare și bărbos care sări deodată de la locul lui și se năpusti asupra unei femei. Un țipăt acoperi larma petrecerii.

Căpetenia indienilor se ridicase și el de la locul lui. Se apropie cu pași repezi de bărbos. Acesta îi trînti un pumn în obraz. Un alt soldat se apropie în fugă, urmat de alți cîțiva, și-i smulseră căpeteniei bețigașele de aur din urechi. Indianul se prăbuși la pămînt. În cîteva clipe, toți albii săriră de la locurile lor și-i atacară pe indieni.

Ramirez se trezise deodată din beție. Văzu că mulți soldați puseseră mîna pe cuțite și că alții se năpustiseră în învălmășeală asupra femeilor. Sala răsuna de țipete de groază și de chiote de bețivi. Ici-colo, cîte un indian zăcea nemișcat la pămînt. La intrarea în maloca, trupurile se încăieraseră ghem, unii cădeau, alții îi călcau în picioare, încercînd să răzbată afară. Pe femeile care încercau să scape soldații le ajungeau din urmă, le prindeau cu mișcări brutale și le trăgeau după ei în colibe, din care răsunau curînd țipete și gemete întretăiate.

Ramirez răzbise prin învălmășeală, o apucase pe Tuahala de braț și o tîrîse afară din sală. Ea își proptise mîna liberă în pieptul lui, încercînd să-i scape. Dar cum nu izbutea, îl mușcă pînă îl sili să-i dea drumul. În clipa aceea, Tuahala văzu mai mulți soldați alergînd spre ea și se opri locului. Unul încercă, rînjind obraznic, s-o prindă în brațe. Ramirez trase spada, trecu dintr-o săritură în fața ei, izbi. Soldatul se prăbuși. Camarazii lui dădură înapoi. Ramirez o privi pe Tuahala, care stătea nemișcată lîngă el.

Îi vorbise, încercase s-o liniștească, dar ea nici nu-l lua în seamă, ci privea fix spre o colibă luminată de flăcări. Ramirez îl văzu acolo pe tatăl ei, căpetenia, zăcînd în fața colibei, iar în jurul lui pămîntul era răscolit și stropit de sînge. Oșteni albi treceau în goană, răcnind bestial, pe lîngă cadavru. Orellana, care ieșise în clipa aceea din maloca, se repezi spre ei și-l străpunse pe unul cu spada.

— Smintiților ! — strigă el către ceilalți.

În alte părți, jaful și silniciile continuau. Pizarro însuși pusese să se aprindă un foc la care erau torturați indienii să spună unde își ascunde satul comorile de aur. Văzînd aceasta, Orellana se întoarse cu un rîs mînios către Ramirez :

— Vedeţi ! Nici generalul nu are mai multă minte decît cel din urmă soldat al său !

Indienii spuneau că în sat nu se găseşte aur, iar drumul spre ţara pe care albii o numeau El Dorado n-o cunoştea decît căpetenia lor. Îl aduseră pe acesta tîrîş să vadă dacă mai trăieşte. Cînd se convinse că inima lui nu mai bătea, Pizarro puse să fie căutat soldatul care îl înjunghiase pe la spate, vrînd să-l spînzure.

În clipa aceea izbucni din acoperişul malocăi o flacără înaltă, care lumină toată uliţa satului. Focul se întinse la acoperişurile uscate ale colibelor, se auziră ţipete, umbre cafenii ţîşniră prin flăcări, luînd drumul pădurii.

Ramirez reuşi s-o ţină pe Tuahala lîngă el. Ea îl urmă aproape în neştire spre piaţa din mijlocul satului, unde căldura incendiilor se simţea mai puţin şi unde se buluciseră toţi spaniolii. O acoperea cu scutul lui rotund, ferind-o de scînteile ce zburau prin aer, şi veghea cu străşnicie ca nici unul dintre soldaţi să nu se apropie de ea.

După scurtă vreme, peste sat se aşternu liniştea.

Pizarro se apropie de Orellana.

— Parcă i-ar fi înghiţit pămîntul, aşa au dispărut tîlharii !

Orellana răspunse batjocoritor :

— Dacă Înălţimea Voastră m-ar fi ascultat, am fi ştiut acum încotro să ne îndreptăm ca să găsim El Dorado...

Pizarro îi aruncă o privire furioasă. Dar îşi dădu, probabil, seama că ar fi fost mai înţelept să nu-i atace pe indieni şi tăcu.

— De altfel, avem o prizonieră — continuă Orellana.

— Cum ? O femeie ?

— Fiica căpeteniei. Poate că ea ne va putea da lămuriri — iat-o acolo, lîngă locotenent. El a prins-o. Pizarro se apropie repede de Ramirez şi o privi pe indiană drept în faţă.

— A spus ceva ?

— Nici un cuvînt, Înălţimea Voastră.

— Aduceţi-l pe tălmaci. Să vină un om cu un bici ! — strigă Pizarro către soldaţii care se aflau împrejur.

Ramirez rămase locului nemişcat.

— Înălţimea Voastră ! Nu permit nimănui să se atingă de ea !

Pizarro ridică din sprîncene. Apoi izbucni în rîs :

— Caramba ! Dar dacă aș porunci să fie spînzurată de păr ?

Văpaia flăcărilor lumina în plin obrazul lui Ramirez. Părea înalt ca un copac lîngă generalul scund și îndesat.

Orellana se apropie de ei și puse mîna pe brațul lui Pizarro.

— Femeia n-o să spună nimic sau ne va minți. Cred că e mai bine s-o lăsăm în paza locotenentului pînă va vorbi de la sine. În felul acesta avem și un ostatic dacă am ajunge să ne batem.

— Bine — acceptă în cele din urmă Pizzaro. — Răspunzi cu capul dacă fuge, locotenente !

Învăluiți în fum și flăcări, spaniolii petrecură noaptea în piața satului, cu coifurile scoase și cu pieptarele de piele descheiate din pricina căldurii. Din cînd în cînd priveau spre cerul înroșit de flăcările incendiului. Cînd se crăpă de ziuă, se aflau în mijlocul unui cîmp de cenușă învolburată de vînt. Ici-colo se zăreau leșurile închircite ale celor uciși.

Înjurînd printre dinți, oamenii își puseră iar platoșele, apucară armele și scuturile și-i îndemnară la drum pe purtătorii de poveri indieni, care abia se mai puteau ține pe picioare. În sfîrșit, convoiul se urni din loc, o coloană lungă prin pădurea virgină, avînd în frunte cîțiva indieni care croiau cu toporiștile o cărare prin desișul de nepătruns. Curînd unul dintre ei scăpă toporișca din mînă, se prinse cu mîinile de beregată și căzu la pămînt. Cînd îl ridicară văzură înfiptă în gîtul lui o săgeată lungă, cu pană.

Deodată buciumări grave de corn și sunete stridente din trompete mari de scoici îi înconjurară din toate părțile. De la coada convoiului, un indian aduse vestea că vechiul tovarăș de luptă al lui Pizarro, căpitanul Murillo, fusese lovit de o săgeată în ochi. Archebuzele spaniolilor trosniră. Cornurile și trompetele din jur amuțiră o clipă, apoi izbucniră din nou. Tufișurile foșniră și alte săgeți sfîșiară, șuierînd, aerul.

Spaniolii grăbiră pasul. Ramirez mergea în spatele Tuahalei și încerca s-o acopere cu scutul. Cînd ajunseră seara într-un luminiș, lipseau mai bine de treizeci de hamali indieni cu poverile lor, căpitanul Murillo murise, iar mulți soldați aveau răni adînci, pricinuite de săgeți, pe obraz sau pe mîini, unde nu-i apărau zalele.

În săptămînile următoare, spaniolii fură atacaţi aproape zilnic. Nevoiţi să înainteze pe cărările înguste pe care le croiau indienii lor prin desiş, erau expuşi aproape fără putinţă de apărare loviturilor duşmanului. Oamenii erau înfricoşaţi şi nemulţumiţi. Nici foamea, care-şi pusese din nou pecetea pe feţele lor, nu sleia în aşa măsură armata ca acest pericol de moarte permanent. Pînă şi Pizarro era gata să cadă pradă desperării ; numai influenţa puternică pe care o avea asupra soldaţilor sîngele rece al lui Orellana îi salvase de la pieire.

Ramirez căuta în zadar s-o învioreze pe Tuahala. Seara ea şedea alături de el, absentă, surdă la vorbele sale, pe care i le traducea Pedro, indiferentă faţă de gesturile nerușinate ale soldaţilor şi faţă de torentul de glume grosolane pe care nu le înţelegea. Ramirez o apăra cu spada sa. În timpul nopţilor îi frîngea împotrivirea, care îl aducea într-o stare de furie turbată şi apoi îl făcea să-l treacă fiori reci, astfel încît dădea înapoi ca în faţa unei moarte. Scîrba, ruşinea, întărîtarea şi le revărsa asupra soldaţilor, ale căror priviri Tuahala nici nu părea să le ia în seamă. Oamenii se fereau din calea lui, miraţi şi oarecum înfricoşaţi.

Cînd, ajunşi la Aguarico, îşi instalară tabăra, dintre indienii luaţi ca purtători de poveri puţini mai rămăseseră în viaţă. Pădurea toridă înghiţise aproape pe toţi flăcăii zvelţi, crescuţi în aerul curat, fără molime, al podişurilor înalte, şi fiecare al patrulea soldat era rănit de săgeată. Dar calmul neclintit al lui Orellana îi liniştea pe oameni, insuflîndu-le noi speranţe. Bolnavii uitau de suferinţele lor, glasurile celor neîncrezători amuţeau şi ele, iar nădejdea îmbogăţirii viitoare se aprindea din nou în ei.

Nici în cortul pe care era nevoită să-l împartă cu Ramirez Tuahala nu răspundea decît prin tăcere la întrebările pe care acesta i le punea. Căpetenia tribului Omagua, care trecuse o dată întîmplător prin faţa cortului şi o zărise, se oprise locului ca trăsnit. Tuahala purta o mantie albă din lînă de lama pe care Ramirez o căpătase în noaptea aceea de incendiu, în satul jefuit, ca partea lui la pradă. Căpetenia tribului privea fix desenul roşu al mantiei şi, la întrebarea lui Ramirez, nu voi să dea nici un răspuns. În cele din urmă se află că tribul

Omagua era în veche dușmănie cu tribul din care se trăgea Tuahala.

De atunci Ramirez avea grijă ca nici un Omagua să nu se apropie de cortul lui și în timpul zilei acoperea intrarea cu o pătură. De multe ori ședea singur cu Tuahala. Ea nu închidea ochii și nici nu făcea vreo mișcare să se ferească de el cînd o cuprindea în brațe. Dar chiar cînd își lipea fruntea de fruntea ei, tot nu putea să-i întîlnească privirea.

Din cînd în cînd, generalul bolnav trimitea pe cineva la Ramirez să-l întrebe dacă reușise să afle de la ea drumul spre Țara de Aur. Întrebarea se repeta tot mai insistent. Ramirez trebuia să-și stăpînească furia ori de cîte ori intra în cort trimisul lui Pizarro.

În fiecare dimineață cînd se trezea în țipetele papagalilor, o zărea pe Tuahala șezînd în fundul cortului cu fața acoperită. O dată găsi la ea un cuțit mic, un fel de pumnal, cum purtau unii spanioli. Cînd i-l smulse din mînă, nici nu-i trecu prin minte că ea l-ar fi putut ucide în timpul somnului.

— Pedro ! De unde are cuțitul ?

Băiatul se sperie. Ramirez îl apucă de umeri.

— Nu știu, Înălțimea Voastră ! — exclamă el.

Ramirez îl scutură. Apoi îi dădu drumul și spuse încet :

— Dacă i se întîmplă ceva astăzi sau peste o lună, tot una este, ai înțeles ?

Pedro făcu ochii mari și dădu din cap în semn că a înțeles.

— Să știi că te ucid, bagă-ți în cap !

— Da, Înălțimea Voastră !

A doua zi Tuahala nu se atinse de fructele pe care i le oferise.

Ramirez deveni atent. Îi dădu o bucată de carne. Ea nici nu întoarse privirea. Nici nuca de cocos pe care Pedro o sparse mai tîrziu cu o piatră nu se bucură de mai multă atenție. Băiatul aduse apă într-o cană și o așeză pe pămînt în fața ei. Tuahala nu bău.

— Întreab-o ce vrea ! — spuse Ramirez.

Tuahala nu răspunse.

Ramirez îi puse carnea în poală. După un timp, cînd privi din nou spre ea, văzu că nici n-o atinsese.

3

Ramirez, cufundat în gînduri, tresări cînd Orellana apăru lîngă el. Nu-i auzise paşii pe pămîntul moale. Orellana îl privi lung, apoi întrebă arătînd spre cort :

— A spus ceva ?

Ramirez ridică din umeri. Orellana mai întrebă :

— Şi nici nu mănîncă ?

— Nu.

Dinspre pădure se apropie Andrés Durante, care se opri la o oarecare distanţă, cu ochii aţintiţi asupra vicegeneralului.

— Hm, va trebui s-o faci să vorbească, nu mai avem timp de pierdut — spune Orellana.

Apoi se întoarse către marangoz :

— Ce crezi, Durante, cînd vom putea porni cu brigantina ?

— Poate într-o săptămînă — poate.

— Ce vrei să spui ?

— Mai întîi trebuie s-o călăfătuim, Înălţimea Voastră.

— Atunci apucaţi-vă de treabă.

— Bine zis, apucaţi-vă ! Dar cu ce ? Cu scuipat ?

Orellana păru nedumerit.

— Ei drăcie — da — murmură el încurcat. — De unde facem rost de catran ?

— Am astupat toate crăpăturile cu zdrenţe şi frunze — continuă Andrés Durante, apropiindu-se de el. — Dar fără catran ne scufundăm la sigur.

După o scurtă pauză Orellana i se adresă lui Ramirez :

— Vedeţi dacă puteţi găsi la indieni ceva care să semene a catran, altfel rămînem aici, în pădurea asta blestemată. Şi raportaţi generalului — adăugă el. — Între timp am să examinez călăfătuirea făcută cu frunze.

Ramirez se apropie de cortul purpuriu al lui Pizarro, pe care douăzeci de indieni îl căraseră de la Quito pînă aici în spinare, peste munţi, prin desişuri, prin mlaştini în care se cufundau pînă la genunchi şi prin păduri inundate.

În cort era lumină, căci în faţa intrării ardeau două focuri pe care Miguelito, slujitorul de culoare al lui Pizarro, le întreţinea zi şi noapte cu crăci şi surcele răşinoase. Generalul era scuturat de friguri. Înfăşurat în mai multe pături, zăcea ghemuit pe culcuşul din frunze de

palmier. Obrajii, acoperiţi de o barbă deasă, se scofîlciseră, iar pielea feţei era galbenă şi zbîrcită.

Lîngă intrare, pe o buturugă, şedea părintele Carvajal, care îi ţinea de urît. Cu un tăciune stins făcea însemnări în cartea sa de rugăciuni, pe care o ţinea pe genunchi. Adesea nota în felul acesta cele întîmplate în tabără.

La dogoarea celor două focuri, pe părinte îl treceau sudorile. Se oprea mereu din scris şi-şi ştergea faţa cu mîneca largă a rasei, pe care o purta totdeauna în tabără.

Ramirez expuse pe scurt ce greutate neaşteptată survenise în construirea corăbiei. Părintele se opri din scris. Pizarro trase o înjurătură.

Ramirez raportă despre sarcina pe care i-o încredinţase Orellana.

— Da, duceţi-vă repede, faceţi ce trebuie ! — spuse Pizarro.

Însoţit de Pedro, Ramirez plecă în căutarea căpeteniei tribului. Îl găsi şezînd pe vine cu indienii lui, printre trunchiuri doborîte, în jurul focurilor aprinse. Purta ca de obicei o mantie de pene viu colorate. Cînd omul alb se apropie de ei, indienii se strînseră şi mai mult unul în altul, pe chipurile lor oglindindu-se teama. Erau aproape toţi înalţi şi zevlţi. Ceea ce-i izbise din prima zi pe spanioli şi nu putuseră să-şi explice de fel era forma ţuguiată a capetelor lor, semănînd cu o pară. S-ar fi zis că cineva le lungise dinadins ţestele de la tîmple în sus.

Ramirez se opri în faţa căpeteniei.

— Avem nevoie de catran. Explică-le asta, Pedro.

Pedro era la mare strîmtoare. Nu cunoştea nici o expresie indiană echivalentă cu noţiunea de catran. Îşi drese vocea, trase aer în piept, se bîlbîi, în cele din urmă se adresă căpeteniei, dîndu-i o grămadă de explicaţii. Indianul chemă pe doi dintre oamenii săi şi le vorbi. Indienii se îndreptară spre sat. După scurtă vreme se întoarseră. Aduseră în vase mici de lut otrava pentru vîrfuri de lăncii, pe care ajutoarele şamanului o preparau într-o peşteră, departe de colibele satului.

— Ce să fac cu asta ? — îl întrebă Ramirez pe Pedro.
— Avem nevoie de catran — catran sau ceva asemănător!

Pedro vorbi din nou cu căpetenia. Acesta dădu din cap în semn că a înţeles. De data aceasta, oamenii lui aduseră barbasco, o iarbă tocată mărunt pe care indienii o pre-

sărau pe suprafaţa unor mici bălţoace provenind din apa fluviului ca să ameţească peştii, pentru ca apoi să-i poată prindă fără osteneală, cu mîna.

Atunci Ramirez încercă să le explice singur prin semne ce doreşte. Indienii discutau între ei în şoaptă şi se tot uitau la el. Oamenii albi sînt de neînţeles ! De ce cer mereu lucruri pe care nimeni nu le pricepe ? Şi de ce fac totdeauna ceea ce un indian n-ar face ? Nici o căpetenie de-a lor nu le-ar porunci să construiască o asemenea barcă, înaltă de două staturi de om şi mai bine, mai încăpătoare decît barca lor cea mai mare ! Ce vrea acum omul acesta cu ochii de culoarea cerului, înalt şi puternic care inspiră teamă ?

Ramirez le arătă corabia, apoi îi porunci lui Pedro să ţină mîinile căuş, iar el se prefăcu că unge pereţii căuşului cu o imaginară pensulă.

Căpetenia clătină iarăşi de cîteva ori din cap în semn că a înţeles. Oamenii lui se întoarseră din nou, după un timp, şi-i întinseră lui Ramirez o cupă de lut în care se afla un lichid apos, incolor.

— Ce mai e şi asta ?

Căpetenia spuse ceva.

— Sucul unei plante. Cine îl bea cunoaşte viitorul — traduse Pedro.

Cînd îl văzu pe omul alb făcînd un gest de deznădejde, căpetenia îi propuse, prin Pedro, să intre el însuşi în colibele din sat şi să vadă dacă nu poate găsi ce-i trebuia.

Şi astfel Ramirez porni spre satul Omagua, însoţit de Pedro şi de căpetenia indienilor.

Prima informaţie despre existenţa cauciucului a ajuns în Europa pe la jumătatea secolului al XVI-lea. Misionarii învăţaţi scriau din Lumea Nouă : „Indienii au mingi făcute dintr-un material cu totul deosebit de al mingilor noastre. Ele sar în sus cînd sînt zvîrlite de pămînt..."

„Indienii extrag această substanţă misterioasă dintr-un arbore înalt şi subţire — scria un ofiţer spaniol în însemnările sale. — Cu cuţitele lor de piatră crestează scoarţa copacului şi din ea se scurge o sevă groasă, albă ca laptele. Ea este recoltată în cojile nucilor de cocos, în contact cu aerul se întăreşte,

devine o masă galbenă, tare, care este apoi afumată deasupra unor focuri din nuci de cocos, din care cauză se înnegreşte".

Cu această substanţă indienii îşi ung şi păturile ca să le facă impermeabile.

4

Satul era alcătuit din colibe mari, dreptunghiulare, acoperite cu stuf, printre care alergau porci pe jumătate sălbatici şi se zbenguiau copii goi, cu capete ţuguiate, în formă de pară. Pe malul pîrîului care ocolea jumătate din sat, Ramirez şi însoţitorii lui întîlniră cîteva indiene, îmbrăcate în cămăşi scurte pînă la genunchi, venite să ia apă în ulcioare de argilă. Şi capetele lor aveau forma aceea ciudată, de pară. Călăuziţi de căpetenia indienilor, Ramirez şi Pedro intrară în colibe. Aici găsiră nuci, peşte uscat pus la păstrare în înveliş de frunze, unelte în formă de hîrleţe, făcute din beţe şi scoici mari, provizii de carne şi fructe, săgeţi, suliţe, cuţite de piatră, vase de argilă şi cantităţi mari din scoarţa unui anumit copac din care indienii îşi fac îmbrăcăminte. Într-una din colibe ţipa un prunc. Apropiindu-se de leagănul primitiv, Ramirez văzu că ţeasta copilului era strînsă între o scîndurică şi partea dinapoi a leagănului, de care scîndurica era legată cu o sfoară. Ramirez rămase un moment nedumerit, apoi se plesni cu palma peste frunte şi izbucni într-un hohot de rîs.

— Ia te uită, Pedro ! Uite, cum ajung ăştia să aibă capetele în formă de pară !

Şi în coliba aceea găsiră îmbrăcăminte din scoarţă de copac şi pături grele, îmbibate pe o parte cu o substanţă moale, întunecată. Ramirez ridica cîte un obiect de pe jos, îl răsucea nedumerit în mînă şi-l aşeza la loc cu mişcări nehotărîte.

— Să plecăm, Pedro. N-are nici un sens să mai stăm.

Clătinînd nemulţumit din cap, lăsă să-i alunece din mînă pătura grea la care se uitase la urmă, apoi ieşi în urma căpeteniei.

— Ia întreabă-l ce fel de pături sînt astea.

Pedro vorbi cu indianul.

— Ele apără de ploaie — spuse Pedro. — În anotimpul ploilor se învelesc cu ele şi nici un strop de apă nu răzbate.

— Nici un strop ?

Întrebată din nou, căpetenia confirmă că substanţa moale, întunecată care acoperă una dintre feţele cuverturii nu lasă să treacă apa. Ea se obţine din sucul unei plante, se lasă un timp să se îngroaşe, apoi se afumă. După puţin timp se întăreşte şi apără mai bine de ploaie decît împletiturile din fibre de palmier sau scoarţă de copac.

Ramirez se opri locului.

— Păi tocmai asta căutăm !

Căpetenia îi privi speriat.

Ramirez alergă înapoi în colibă, privi, pipăi din nou pătura, o duse la nas şi simţi un miros acru de fum.

Indianul şi Pedro îl ajunseră din urmă.

— Apă ! — ceru Ramirez.

Pedro căută în jur şi-i întinse un vas de lut. Ramirez turnă apă pe pătură şi văzu cum picăturile alunecă fără s-o ude, turnă din nou şi le văzu cum se rostogolesc ca nişte mărgele mărunte pe suprafaţa netedă, fără să-i ude mîna pe care o ţinea de partea cealaltă a păturii. Îi vîrî lui Pedro în mînă două dintre colţurile păturii, el însuşi le apucă pe celelalte două, le adună pe toate patru la un loc, formînd un fel de burduf în care turnă toată apa care mai rămăsese în vas. Cu o mişcare iute strînse burduful la gură, îl săltă în sus şi privi lung pătura grea şi umflată.

— Într-adevăr, ţine apa !

Cîntări în mînă burduful făcut din pătură, îl răsuci încet pe toate părţile, clătină mirat din cap.

Deschise brusc mîna, lăsînd pătura să cadă plescăind la pămînt.

— Întreabă-l — se întoarse grăbit spre Pedro —, întreabă-l unde creşte planta asta !

Pedro vorbi cu căpetenia.

— Cahuciu — spuse acesta.

— Ce spune ?

Căpetenia îl privi pe Ramirez şi repetă :

— Cahuciu.

— Trunchiul care zemuieşte — adaugă Pedro.

— Ce este asta ? Numele plantei ?

— Sucul ei, Înălțimea Voastră.

— Trunchiul care zemuiește ? Ce ciudat ! Întreabă-l ce fel de plantă este.

Căpetenia le făcu semn să-l urmeze. Îi conduse în partea de jos a satului, spre o colibă singuratică, din care le ieși în întîmpinare un indian uscățiv. Era împodobit cu oscioare de pasăre, bucățele de lemn și pene.

— Marele vraci ! — îi șuflă Pedro încet.

Căpetenia începu să discute cu el pe șoptite, întoarse capul spre ei, i-l arată pe Ramirez și făcu cîteva gesturi. Șamanul îl privi încruntat pe alb și răspunse căpeteniei cu jumătate de glas. Își ridică mîinile osoase spre cer. Bătu din picior.

În sfîrșit, căpetenia le făcu semn. Porniră în urma lui și a șamanului, de-a lungul pîrîului, și ajunseră la un arbore cu flori galben-verzui și cu frunze mari, lunguiețe, ca de castan. Erau mulți asemenea arbori în jurul satului. Scoarța lor, subțire, netedă, de un cenușiu deschis, contrasta cu coloritul general al pădurii.

Căpetenia făcu parcă cu muchia palmei semne de-a latul trunchiului și apoi întinse mîna către Ramirez.

— Ce vrea să spună ?

— Înălțimea Voastră să despice scoarța cu cuțitul — spuse Pedro.

Ramirez scoase cuțitul și-l înfipse în trunchiul copacului. Din tăietură începu să zemuiască un lichid lipicios și alb. Ramirez puse degetul sub crestătură și cînd îl retrase văzu că substanța lipicioasă se coagulează repede.

— Va să zică asta este ?

Ridică degetul și-l arătă. Căpetenia încuviință din cap.

— Cahuciu— spuse el.

Apoi arătă spre rana proaspătă a scoarței, din care curgeau încet, dar continuu, stropi mari, lucitori.

Ramirez se apropie de un al doilea copac și repetă încercarea.

Șamanul urmărea cu încordare mișcările omului alb. Ramirez se întoarse din nou spre căpetenie.

— Trebuie să crestăm copacii !

— Pe toți ?

Căpetenia părea speriată.

— Printre copaci sînt unii sub ocrotirea duhurilor !

— Totuși trebuie !

Căpetenia începu din nou să vorbească în şoaptă cu şamanul. Faţa acestuia se schimonosi.

— Tuahala — spuse căpetenia.

Ramirez îl privi surprins.

Pedro traduse :

— Fiii lui Omagua sînt gata să dea albilor atît cahuciu cît le trebuie pentru barca lor înaripată dacă albii le vor da în schimb pe fiica căpeteniei străine...

Ramirez făcu o mişcare violentă.

— Dar ce vreţi de la ea ?

Tăcere.

— Ei, spuneţi o dată !

Pedro scutură neputincios din cap.

— Nu vi-o dau ! — exclamă Ramirez.

Faţa i se întunecă de mînie. Le întoarse repede spatele.

Căpetenia răspunse prin tălmaci :

— Noi am dat oamenilor albi carne. Le-am clădit colibe din crengi şi le-am lecuit rănile cu frunze. Papura pe care am împletit-o pentru voi a rănit mîinile femeilor noastre...

— Ajunge !

Ramirez îl luă pe Pedro de braţ şi-l trase după el, fără să ţină seama de bolboroseala speriată a flăcăului. Se apropie cu paşi mari, grăbiţi, de coliba în care pruncul continua să ţipe. Intră repede, dar ieşi de îndată, rîzînd răguşit, şi privi spre marginea pădurii, unde, în faţa arborilor înalţi cu trunchiuri de culoare deschisă, şamanul spunea ceva căpeteniei, gesticulînd violent. Ramirez îl trase pe Pedro după el spre desişul dincolo de care era tabăra lor.

5

Cînd ajunseră în tabără zăriră pe spanioli adunaţi grămadă în jurul cîtorva indieni mărunţi, slabi, cu părul negru lung, aproape goi, purtînd doar o cingătoare în jurul coapselor, cu o căutătură speriată, neliniştită. Orellana pusese tocmai un tălmaci să-i interogheze. Ramirez se apropie şi-i făcu semn lui Pedro să-l urmeze. Tălmaciul traducea anevoie sunetele scurte, sacadate ale străinilor, totuşi spaniolii aflară că oamenii aceştia mărunţi şi slabi făceau parte din tribul Macu, că rătăceau de cele mai

multe ori prin păduri, înarmați cu arcuri și săgeți, fără a avea o așezare stabilă. Ei nu cunoșteau viața în colibe, iar de vînturi și ploi se apărau cu un fel de rogojini mari din scoarță de copac. Își duceau viața ba într-un loc, ba într-altul, prin păduri neumblate, și de îndată ce zăreau oameni o luau la fugă. În zorii zilei, locotenentul Filipp pornise la vînătoare, însoțit de cîțiva ostași cu archebuze și de un grup de indieni. Așa s-a întîmplat că unul dintre soldați i-a zărit pe indienii Macu pe lîngă un izvor, iar locotenentul a trimis mai mulți indieni de-ai lui pe urmele lor. Aceștia au izbutit pînă la urmă să prindă cîțiva indieni Macu după o goană aprigă prin desișurile pădurii.

Orellana întinse unuia dintre ei o cruce mică de aur și-l puse pe tălmaci să-l întrebe de țara El Dorado. Teama de pe chipurile indienilor Macu se prefăcu parcă în spaimă. Unul arătă spre răsărit. Orellana puse să mai fie întrebați o dată. Indianul Macu arătă din nou spre răsărit

Spaniolii începură să vorbească agitați între ei. Informația corespundea cu cea pe care o dăduseră indienii din tribul Omagua. Orellana porunci ca indienii Macu să fie lăsați să plece nestingheriți. Cercul spaniolilor format în jurul lor se deschise încet. După cîteva clipe, parcă îi înghițise desișul pe omuleții aceștia mărunți și firavi.

Ramirez se apropie de Orellana și-i raportă despre descoperirea pe care o făcuse în sat.

— Și chiar nu lasă să treacă apa ? — vru să știe vicegeneralul arătînd spre pătura pe care Ramirez o adusese din colibă.

— Nici un strop !

Fața lui Orellana se înseninâ.

— Fără asta totul ar fi fost în zadar — exclamă el. — Vino, locotenente !

Și se îndreptă spre cortul lui Pizarro.

Se spune că odată un indian bătrîn a povestit guvernatorului micului oraș Latacunga despre un popor care trăia departe în munți, pe malul unui lac. La acest popor, ceremonialul încoronării regelui se încheia prin aruncarea în apa lacului a unor cupe pline cu pietre scumpe, iar noul rege era acoperit din cap pînă în picioare cu pulbere de aur. Fundul lacului, afirma indianul, trebuie să fi fost pardosit cu comori, care însă prețuiau

prea puțin pe lîngă cele aflate în templele și palatele acelui popor.

Guvernatorul din Latacunga povesti cele auzite doar cîtorva dintre oamenii săi de încredere. Pregăti în mare taină o oaste cu care voia să pornească peste cîteva luni prin păduri, să caute lacul pe malul căruia domnea „El dorado", adică „Cel aurit".

Vestea zbură din gură în gură. Soldații o discutau seara în jurul focului, indienii o pomeneau și ei în șoaptă, în tavernele din Quito ofițerii o comentau la un pahar de vin, și știrea trecea de la unul la altul. Guvernatorii o dezbăteau în dosul ușilor zăvorîte cu oamenii lor de încredere. Oriunde pătrundea, cuvîntul „El dorado" punea stăpînire pe fantezia oamenilor, îi frămînta ziua și noaptea. Și nu puțini guvernatori urmară exemplul compatriotului lor din Latacunga, tocmiră soldați, cumpărară cai și arme, puseră pe indieni să adune în mare grabă merinde, ca să poată porni primii spre Țara Aurului. Erau oameni trecuți prin ciur și prin dîrmon, eliberați pe vremuri din temnițele Barcelonei și ale Madridului ca să cucerească o lume nouă pentru coroana spaniolă. Ajutaseră la nimicirea regatului incașilor, apoi luptaseră împotriva bandelor răsculate ale lui Almagro, iar acum nu se mai mulțumeau cu comorile prădate — erau setoși de aventuri și bogății nemăsurate.

Gonzalo Pizarro se număra printre ei.

6

Generalul se ridicase în capul oaselor în culcușul lui și privea încordat la Orellana, care povestea ce spuseseră indienii Macu. S-ar fi zis că-i sorbea vorbele prin toți porii, cu nesaț.

— În sfîrșit! — exclamă el răgușit.

— Da — iată o veste — răspunse Orellana. — Dar care nu ne-ar fi fost de nici un folos...

Și făcu un semn cu mîna spre Ramirez. Generalul îi urmări mișcarea din ochi.

— Aveți ceva de raportat, locotenente Ramirez?

— Da, Înălțimea Voastră.

Părintele Carvajal, care ședea tot pe buturuga de la intrare, aplecat asupra cărții sale de rugăciuni, ridică capul. Asculta ce povestea Ramirez.

Pizarro întrebă neîncrezător :

— Deci nu este catran ?

Ramirez îl strigă pe Pedro. Acesta strînse cuvertura pungă şi turnă apă în ea, în faţa tuturor. Cei prezenţi priviră înmărmuriţi materialul acesta necunoscut, care se umfla din cauza presiunii apei.

— Minunat ! — exclamă Orellana în mijlocul tăcerii.

Pizarro răsuflă uşurat.

— O descoperire ! Da !

Şi-şi exprimă în cuvinte calde recunoştinţa şi mulţumirea. Ramirez îl întrerupse cu întrebarea :

— Ce facem, Înălţimea Voastră, dacă pieile roşii nu ne permit să ne apropiem de copaci ?

Pizarro izbucni în rîs.

— Căpetenia cere să-i predăm prizoniera.

— Cum îndrăzneşte ? Am să pun să fie biciuit !

Orellana se amestecă în vorbă.

— Să nu ne certăm cu ei, Gonzalo ! Indiana n-o să mai deschidă gura !

— Oare ?

— Nici de mîncat nu mai mănîncă. Mîine, poimîine tot crapă.

— Crezi ? Şi după o scurtă pauză adăugă : Bine. Atunci să-i fie predată !

Pizarro gemu şi încercă să se ridice de pe culcuşul lui. În clipa aceea, privirea i se opri asupra lui Ramirez.

— De ce sînteţi atît de încruntat, locotenent Ramirez ? Vă pare rău după drăguţă, după indiană ?

Ramirez tăcea.

— Aş vrea să ştiu cu ce v-a sucit capul ?

Ramirez tresări cu o mişcare violentă.

— E prada mea !

— Ei şi ?

— Îmi aparţine !

— O să fiţi despăgubit.

— Ei n-au nici un drept asupra fetei !

— Şi totuşi o s-o primească.

O clipă de tăcere. Apoi Ramirez spuse :

— N-am s-o dau !

Pe fruntea lui Pizarro se umflă o vînă.

— Luaţi aminte ! — exclamă el tăios. — Fratele meu a avut în trupele sale un ofiţer rebel. Ştiţi ce a făcut cu el ?

Tăcere.

— A fost înecat în primul fluviu pe care l-au întîlnit în cale! — continuă Pizarro.

Sîngele năvăli în obrazul lui Ramirez. Se întoarse brusc şi părăsi cortul. În spatele lui auzi vocea generalului.

— Orellana! Ai grijă de copaci! Trimite acolo oameni sau, mai bine, du-te chiar tu!

Orellana ieşi din cort.

— Ce s-a întîmplat cu dumneata, locotenente! La dracu, mereu îl superi pe general cu indiana dumitale! Atunci, în sat, ţi-am dat dreptate, dar acum? Oare nu cunoaştem drumul? N-ai descoperit dumneata sucul acesta? La naiba! De ce să avem neplăceri cu indienii ăştia! Doar ei trebuie să ne prepare sucul, căci nici dumneata, nici eu nu ne pricepem la asta.

Ramirez porni încet spre cortul lui.

Cînd ridică pătura de la intrare se opri înmărmurit, privind spre fundul cortului, unde zăcea Tuahala, apoi se repezi într-acolo şi se aplecă asupra ei. O întoarse grăbit cu faţa în sus, văzu ochii ei dilataţi, care căpătaseră un luciu neobişnuit, îi vorbi, întinzînd totodată braţul să tragă păturile de pe culcuşul lui, s-o mai acopere cu ceva. Simţi pe mînă respiraţia fierbinte a fetei. Ea scoase un ţipăt, dădu să-l lovească şi aruncă de pe ea păturile. Cînd încercă s-o culce, trupul ei mlădios se încordă, zbătîndu-se. Ramirez o menţinu cu forţa pe culcuş şi, deodată, ea îşi pierdu vlaga, începu să răsufle sacadat, cu întreruperi.

Ramirez trebui să strige de cîteva ori cu glas tare pînă ce pătura de la intrare fu dată la o parte. Pedro tresări speriat cînd o văzu pe Tuahala.

— Frigurile rele, stăpîne!

Ramirez îl privi. Apoi se uită din nou la Tuahala şi iar la Pedro. Acesta spuse în grabă:

— Ştiu un leac! Mă duc să-l caut!

— Un leac?

— Da, un copac! În scoarţa lui se află o vrajă de care duhurile se tem...

După puţin timp se întoarse cu mai multe bucăţi de scoarţă roşiatică şi cu un braţ de vreascuri. Aşeză totul pe pămînt, aduse ceaunul de tuci în care fierbea de obicei carnea pentru Ramirez, ieşi din nou din cort şi

se întoarse cu el plin cu apă. Apoi mai ieşi o dată în fugă ca să ia jeratic de la focurile din luminiş. Puse jeraticul între pietrele de la intrarea cortului, aşeză deasupra lemnele, suflă pînă ce focul se aprinse şi rostui ceaunul pe pietre.

— Înălţimea Voastră !

Ramirez înalţă capul abia după ce-l mai strigă o dată.

— Ce este ? O să ajute fiertura ?

— Frigurile o să se ducă, Înălţimea Voastră, dar Tuahala moare la noapte.

— Ce tot îndrugi acolo ?

— Generalul a trimis oameni albi şi indieni. Ei merg în sat şi or să cresteze copacii cu florile galbene. Ei or să spună căpeteniei că generalul le-o dă pe Tuahala.

— I-ai văzut plecînd ?

Pedro confirmă. Apoi spuse cu ochii măriţi de spaimă :

— Zume Topana trebuie împăcat.

— Cine ?

— Marele Duh al pădurii, stăpîne !

— Prostii !

Pedro continuă în şoaptă :

— Nu se cade să vorbiţi aşa. El aude tot şi poate să pîrjolească inimile.

— Ai înebunit !

— Indienii Omagua l-au supărat. Cel cu un singur ochi o să lovească cu trăsnetul ! El cere o jertfă !

Ramirez tot nu pricepea. Atunci Pedro adăugă cu jumătate de glas :

— Tuahala...

Dintr-o săritură, Ramirez fu asupra lui :

— Să nu-ţi închipui una ca asta !

Pedro dădu înapoi.

— Ticălosule !

Flăcăul scăpă de pumnii lui Ramirez, se ghemui într-un colţ şi-şi apără faţa cu mîinile.

Ramirez ieşi în grabă şi dădu fuga spre cortul generalului. Pizarro se mînie.

— Ce tot îndrugaţi despre superstiţii ! Vă faceţi de rîs, locotenente !

— Băiatul pare sincer !

— A înnebunit !

— Înălţimea Voastră !

— Gura ! — răcni Pizarro îndîrjit.

Ramirez făcu cale întoarsă.

Multă vreme în cort domni liniștea. Dinspre luminiș se auzeau lovituri de topoare, maimuțele făceau larmă în pădure, din cînd în cînd răzbeau gemetele bolnavilor pe culcușul de mușchi umed.

Pedro luă bucățile de scoarță și le aruncă în ceaun. Ramirez le văzu jucînd pe suprafața apei ca bărcile prinse într-un vîrtej. Mai trecu un timp, și Pedro scoase puțină zeamă clocotitoare cu o cană făcută tot din scoarță de copac. Ramirez îl ajută s-o ridice puțin pe Tuahala. Ea sorbi greu și cu întreruperi lungi fiertura. Cînd cana se goli, Ramirez o lăsă să alunece înapoi pe culcuș și se întoarse spre Pedro.

— O să fie omorîtă ?

— Da, Înălțimea Voastră.

Ramirez îi făcu semn cu mîna :

— Pleacă !

Se așeză jos, lîngă culcușul Tuahalei. Ea ținea ochii închiși. Ramirez ședea nemișcat.

Înaintea ochilor îi apăru micul castel din Estremadura, unde își petrecuse anii copilăriei, își aminti de frații săi — făpturi vesele cu părul negru, a căror larmă voioasă răsuna pe coridoarele sumbre ale castelului — și de mama, o femeie impozantă, cu fața blajină. I se păru că aude șuierul vîntului peste podișurile cenușii, sau urletul lui prin rîpe la începutul toamnei. Într-o asemenea zi se prăbușise tatăl său de pe cal, la o vînătoare. Prietenii l-au adus către seară la castel, l-au coborît în nesimțire din șa și l-au dus pe scările de piatră pînă în cameră, unde l-au culcat pe un pat tare. Acolo a și murit peste cîteva zile.

În vara următoare, cînd soarele pîrjolea potecile stîncoase, el, cel mai mare dintre frați, încălecase calul tatălui său și pornise, încă nevîrstnic, să cutreiere munții, bînd apa rece ca gheața a izvoarelor, urmărind caprele sălbatice pînă pe piscurile abrupte, hăulind din răsputeri cînd vîntul tăios al serii îi răvășea părul.

Cîțiva ani mai tîrziu întîlnise în munți un om din orașul Trujillo venit să recruteze tineri curajoși care să-l urmeze peste mări, pînă în legendara Lume Nouă. Multe auzise el despre țara aceea și despre descoperitorul ei — Cristoforo Colon. Nu trecuseră nici patruzeci

de ani de cînd pornise Colon cu trei corăbii putrede, prin arşiţă şi furtuni, peste apa cea mare şi necunoscută şi, după un timp neînchipuit de lung, descoperise acele ţărmuri îndepărtate. Pretutindeni în ţară se mai vorbea de îndrăzneţele cuceriri ale lui Fernando Cortez! De cîte ori nu poposise el pe cîte o stîncă, sus, în creierul munţilor, privind peste rîpe şi văi, spre zările unde trebuia să fie marea şi visase aventuri şi eroi.

Apoi şezuse faţă în faţă cu străinul. Se lăsase noaptea şi între ei ardea un foc mocnit, care îşi arunca văpăile asupra pereţilor de stîncă şi a tufelor uscate şi desfrunzite din jur. Străinul povestea despre sălbatici cu pielea brună care trăgeau cu săgeţi otrăvite, despre temple, despre oraşe necunoscute şi despre aurul care se găsea cu nemiluita în ele sau zăcea ascuns în păduri neumblate, în văgăunile întunecate ale munţilor şi pe malurile unor fluvii mari.

Omul acela era Francisco de Orellana.

Ramirez plecase cu el. Opt luni mai tîrziu naviga spre îndepărtatul Peru, pe una dintre cele şase corăbii comandate de Orellana, împreună cu alţi bărbaţi din patria lui, din Castilia, din Andaluzia. Se zvonea că acolo îi aştepta Francisco Pizarro cu o mică trupă de aventurieri. Noii recruţi urmau să-i întărească „armata".

Pe drum Ramirez se împrietenise cu Juan de Gascano, fiul unui negustor din Catalonia, fugit şi el de acasă în căutare de aventuri. În timp ce unii jucau zaruri mai tot timpul cît a ţinut traversarea, mizînd pe aurul pe care sperau să-l adune în ţara îndepărtată, iar alţii se îmbătau sau se încăierau, Ramirez şi Gascano şedeau pe puntea de sus, departe de ceilalţi, vorbind despre faptele vitejeşti pe care aveau să le săvîrşească sau urmărind cu privirea zborul iute al pescăruşilor albi ce se roteau cîteodată deasupra corăbiilor.

Şi într-o bună zi — după multe luni — în faţa ochilor lor se ivi la orizont o dungă întunecată deasupra apelor. La strigătul omului de pe catarg, alergară cu toţii la babord. Intraseră în golful Darien, iar dunga din depărtare era coasta ţării spre care se îndreptau.

Cu ce speranţe păşise Ramirez pe acest pămînt! Ce emoţionat fusese cînd îi văzuse pentru prima oară pe Francisco Pizarro şi pe oamenii săi, sălbăticiţi, arşi de soare, iar apoi pe oamenii bruni, băştinaşii acestor me-

leaguri ! Şi cum mai holbase ochii cînd într-o dimineaţă intrase cu trupa în unul dintre marile oraşe-temple de care îi povestise Orellana ! Dar ce se petrecuse după aceea ? Oare n-a poruncit Pizarro să se tragă în oamenii bruni ? Nu se năpustiseră spaniolii ca o hoardă de diavoli sălbatici asupra indienilor ? Şi nu năvăliseră în temple, răsturnînd statuile de piatră, smulgînd aurul şi pietrele preţioase de pe pereţi, nu jefuiseră ei altarele pe care se aduceau jertfe şi nu dăduseră foc templelor ? Trecuseră oraşul prin foc şi sabie. Feţele spaniolilor erau negre de fumul prafului de puşcă. Atahualpa, incasul, fusese luat prizonier, Gualimér, fiica lui, fusese silită să intre în patul lui Pizarro. Trei sute de fecioare sacre fuseseră tîrîte de spanioli cu ameninţări şi batjocuri în pădure, iar preoţii indieni fuseseră torturaţi.

Aurul ?

Ramirez răsuflă greu. Prietenul său Gascano, care luase dintr-un templu o statuetă artistic lucrată, mare cît degetul şi n-o aruncase, după luptă, în grămada comorilor capturate, fusese strangulat din ordinul lui Pizarro. Incasul căruia Pizarro îi promisese libertatea dacă va umple una dintre sălile templului cu aur de un stat de om cu spada ridicată în sus a avut parte de aceeaşi soartă, după ce aproape îi îndeplinise cererea. Pe urmă, tot din ordinul lui Pizarro, neamurile lui fuseseră prinse, jefuite de averea pe care o mai aveau şi omorîte pînă la unul, inclusiv Gualimér. Ramirez însuşi fusese de faţă cînd doi soldaţi uciseseră un moşneag de neam ca să-i poată smulge mai uşor de pe trup podoabele de aur, iar apoi văzuse cum soldaţii începură să se certe pe pradă, cum traseră săbiile şi se năspustiră unul asupra celuilalt.

Nu o dată s-au răsculat indienii împotriva asupritorilor. La rîndul lui, Diego Almagro a adunat mulţi spanioli rebeli şi a pornit cu ei contra lui Pizarro. Pămîntul negru al pădurii a supt sîngele oamenilor albi deopotrivă cu sîngele oamenilor bruni. Iar apoi s-a răspîndit printre spanioli legenda ţării de aur. El Dorado ! Ispitit de latura aventuroasă a legendei, Ramirez s-a lăsat recrutat pentru a doua oară de Orellana şi l-a

urmat ca adjutant în ceata lui Gonzalo Pizarro şi din nou setea de aur a dilatat ochii oamenilor, din nou a curs sînge.

Dar el ?

Ramirez şedea nemişcat.

Parcă el n-a ucis ?

7

Atît de tiptil a intrat Pedro în cort, încît Ramirez nici nu l-a simţit.

— Înălţimea Voastră, generalul cel alb trimite poruncă să mergeţi la el...

Ramirez se uită o clipă în ochii speriaţi ai băiatului. Apoi deodată se iviră la intrarea cortului, în spatele lui Pedro, alte chipuri — mai mulţi indieni Omagua, printre care şamanul cu podoaba sa de pene.

Ramirez sări în picioare şi se îndreptă spre ei. Indienii se dădură în lături. Şamanul înfruntă cîteva clipe privirea omului alb, apoi lăsă ochii în pămînt.

Ramirez se întoarse încet în cort. Cu mîna sub pieptar, acolo unde ţinea pumnalul, se apropie de Tuahala, privi faţa ei palidă, privi trăsăturile ei, care nu mai erau desfigurate de febră şi de durere, şi gîtul brun, scăldat în sudoare, pe care se zbătea o vînă.

Apoi se aplecă peste ea.

Indienii care stăteau în faţa cortului auziră strigătul de spaimă al lui Pedro. După cîteva clipe, Ramirez ieşi livid. Trecu pe lîngă indienii Omagua fără să-i vadă. Se opri la marginea poienii şi se prăbuşi pe un ciot de copac.

Nici nu observă că după un timp indienii intraseră cu teamă în cort, nu văzu că ieşiseră imediat însoţiţi de Pedro purtînd pe braţe ceva nemişcat, învelit în pături şi că şamanul îl privi lung înainte de a porni pe urmele fraţilor săi, care dispăruseră în desiş cu trupul neînsufleţit.

Seara — cînd locotenentul Filipp se întoarse din sat cu grupul său de soldaţi şi se îndreptă în grabă spre cortul lui Pizarro să raporteze că indienii crestaseră un mare număr dintre copacii care conţineau sucul lăptos necunoscut, că de fiecare arbore fuseseră legate coji de

nuci de cocos şi vase de lut pentru a recolta sucul şi că lichidul se scurgea din abundenţă — Ramirez tot mai şedea pe ciotul de la marginea poienii.

În jurul lui roiau ţînţari şi licurici, tufişurile foşneau şi deasupra taberei luminate de focuri, peste vîrfurile copacilor trecea, fîlfîind greoi din aripi, o pasăre de noapte.

Cauciucul se dovedi un minunat înlocuitor al catranului. La căldura focului devenea vîscos, elastic, lipicios şi se lucra uşor. Curînd brigantina fu gata de drum. Pizarro o botează, într-una din primele zile ale anului 1541, cu numele „Victoria". Apoi ridicară tabăra. Armele, proviziile, tot bagajul armatei şi toţi bolnavii fură transportaţi pe vas şi se hotărî ca Orellana şi avangarda lui să fie echipajul permanent al brigantinei. Făcură opt drumuri pentru a transporta întreaga oaste pe malul celălalt al fluviului Aguarico, iar după aceea corabia porni pe cursul apei în jos, avînd la bord numeroşi indieni Omagua, care se declaraseră gata să-i însoţească pe albi, ca piloţi şi vîslaşi, în călătoria lor spre necunoscut. Grosul trupei, uşurată de poveri, îşi continuă marşul pe malul fluviului.

Din nou se istoviră umblînd prin mlaştini şi desişuri. Nu trecu mult şi tot al doilea om era bolnav. Pizarro adună ofiţerii la sfat şi hotărîră ca Orellana şi oamenii săi să pornească mai departe pînă la Curaray, un fluviu din pădurea virgină care se vărsa spre sud-est în Napo şi pe ale cărui maluri, după cum afirmau cei din tribul Omagua, se aflau sate mari de indieni. Orellana trebuia să adune acolo cît mai multe alimente şi să se întoarcă de îndată spre grosul trupei. Între timp, Pizarro avea să-şi aşeze tabăra, să împartă oamenilor puţinele merinde pe care le mai aveau şi să aştepte întoarcerea lui Orellana.

Bolnavii fură transportaţi înapoi pe uscat. Constructorul de vase Andrés Durante şi părintele Carvajal, care se aflau pe bord, controlară din nou pînzele şi cîrma.

Apoi — în dimineaţa zilei de 25 decembrie 1541 — Orellana porni cu oamenii săi în călătoria care avea să ducă la descoperirea celui mai mare dintre fluvii.

Partea a doua

UN DESCOPERITOR, UN CERCETĂTOR, UN FABRICANT

Însemnările părintelui Carvajal descriu greutățile prin care au trecut Orellana și oamenii lui pentru a ajunge, cu corabia grav avariată, la satele de pe Curaray, cum la un moment dat oamenii s-au răsculat și l-au silit pe Orellana să renunțe la întoarcerea în tabăra lui Pizarro, cum au reparat nava și au construit în săptămîni de muncă grea o a doua brigantină mai mică, cum au obținut provizii făcînd schimburi cu indienii Coto și cum au formulat pe hîrtie temeiurile neîntoarcerii lor, punîndu-și fiecare numele în josul documentului, în afară de orgoliosul Sanchez de Vargas, furibundul protejat al lui Pizzaro, cum acesta a fost debarcat și lăsat pe mal și cum cele două corăbii, pornind mai departe în josul apei, au ajuns după zece zile la un fluviu de o lățime nemaipomenită și, în sfîrșit, cum au coborît cursul acestui fluviu într-o călătorie temerară de opt luni de zile, luptînd și îndurînd lipsuri, pentru a ajunge în cele din urmă, la 26 august 1542, la gura lui uriașă. Mai descriu însemnările părintelui Carvajal cum, plutind pe apele gălbui vărsate de fluviu în mare, au cotit și au pornit de-a lungul malului împădurit, cum au trecut de vîrtejurile formate la gura fluviului Orinoco, cum au traversat „Strîmtoarea Dragonului" între uscat și insula Trinidad, cum au cîrmit spre nord și cum, în dimineața zilei de 11 septembrie, au intrat, cu ambele corăbii avariate, cu pînzele sfîșiate și cu echipajul complet epuizat, în portul Nueva Cadiz.

În vremea aceea, Pizarro pornise cu oamenii săi într-un marș desperat. Nerăbdarea și grija pentru Orellana îl făcuseră să ridice tabăra din mijlocul pădurii și să pornească pe urmele celui ce plecase de atîta amar de vreme. La jumătatea drumului le ieșise în cale, împleticindu-se, Sanchez de Vargas, schimo-

nosit de foame. De la el aflase Pizarro cumplita veste ; atunci, pentru a-şi salva viețile, spaniolii întoarseră spatele mult visatului El Dorado. În timp ce, hăt departe, în Spania, Orellana prezenta la curtea regală un raport asupra minunatului fluviu şi a bogatelor provincii de pe malurile lui şi depunea la picioarele prințului moştenitor, Filip, podoabele şi inelele prădate, vase artistic lucrate din argilă, scuturi şi arme din cupru, armata lui Pizarro, pe vremuri atît de însufleţită de speranţe, se tîra, văicărindu-se şi blestemînd, spre povîrnişurile munţilor pe care îi trecuse cu douăsprezece luni în urmă, coborînd pe meleagul pădurilor de coşmar. În cele din urmă, după un drum nesfîrşit de lung, Pizarro ajunse din nou la Quito, cu o mînă de oameni, aducînd mai curînd a schelete. Acolo află de asasinarea vestitului său frate.

Orellana însă, sărbătorit ca descoperitor al unor noi provincii, se întoarse, în fruntea unei flote întregi, la vărsarea braţului nordic al Amazoanelor, cu misiunea să cucerească bogatele provincii. Debarcă pe o insulă, echipă două luntri mari cu ostaşi înarmaţi cu arbalete, lăsă pe ceilalţi pe bordul navelor şi porni cu cercetaşii săi spre marele sat indian Manau de pe Rio Negro să construiască o tabără întărită înainte de a stabili acolo grosul oastei.

Aşezarea de pe insulă se transformă într-un infern din cauza ţînţarilor. Cîteva săptămîni mai tîrziu, mai bine de jumătate din spanioli sufereau de friguri. După ce trecură trei luni fără să fi sosit vreo veste de la Orellana, oamenii rămaşi pe vase ridicară ancora şi, după o lungă călătorie, ajunseră în portul Panama, unde se risipiră, povestind asemenea grozăvii despre pericolul navigării pe fluviul cel mare, încît nu se mai găsi nimeni să plece în căutarea lui Orellana. El şi oamenii lui rămaseră dispăruţi.

Mai tîrziu navigatori portughezi încercară şi ei să biruie fluviul. Pătrunseră cu corăbiile în delta lată, străbătură canale, se strecurară prin mlaştini, printre trunchiurile aduse de viituri şi luptară împotriva curentului năvalnic.

Timp de două secole se perindară nenumăraţi cuceritori, negustori, călugări iezuiţi, vînători, oameni de ştiinţă şi aventurieri, dornici să cucerească, să jefuiască, să exploreze, să exploateze sau pur şi simplu să vadă şi să descrie fluviul. Dar nici unul nu reuşi să răzbească pînă la izvoarele uriaşului. Mulţi s-au întors bolnavi şi descurajaţi, alţii s-au prăpădit răpuşi de friguri, de insecte, atacaţi de oameni sau fiare, înecaţi în vîrtejurile tulburi ale apelor înspumate.

Abia în 1743 se rupse vălul care acoperise atîta vreme taina fluviului: venind dinspre Peru, după o expediție de opt ani consacrată măsurării meridianelor, matematicianul francez Charles Marie de la Condamine porni, într-un canoe, pe Amazoane în jos.

1

Albia lată a fluviului lucea ca oglinda în bătaia soarelui. Barca se strecura printre vîrtejuri și stînci, lăsînd în urmă bancuri de nisip pe care zăceau nemișcați crocodili cenușii cu trupurile lungite unul lîngă altul sau încălecate de-a valma. Indienii vîsleau cu mișcări ritmice. Privirile lor erau arse de flăcările care păreau să joace pe luciul apei. Mîinile li se încleștaseră pe vîsle de parcă ar fi prins rădăcini pe ele.

Din cînd în cînd, Condamine lua luneta și o îndrepta ba spre mal, ba spre fața apei, ba spre una dintre insulele plutitoare purtate încet la vale de curent. Dăduse pălăria pe ceafă, cămașa leoarcă de sudoare era descheiată pe piept.

— O, stăpîne, fluviul ăsta nu e bun de nimic!

Condamine privi la indianul care ședea ghemuit în fața lui, cu o expresie speriată în ochii lui negri.

— Eu cred în fecioara Maria, stăpîne! Dar fluviul ăsta e un cîine turbat!

Condamine zîmbi.

Trecuseră cincisprezece ani de cînd renunțase la cariera militară ca să se consacre cu totul matematicii și astronomiei. Călătorise în țările Mediteranei, pe coastele arzătoare ale Africii, își îndreptase telescopul spre strălucitoarele constelații ale sudului și după întoarcerea în patrie elaborase mai multe lucrări care-l făcuseră cunoscut în rîndul savanților. Primit în Academia de științe a Franței ca membru corespondent al secției de chimie, lucrase cu un zel neobosit, fără a reuși totuși să-și înfrîngă pasiunea pentru țări necunoscute. Și astăzi își mai aducea aminte cu emoție de greutățile de care se lovise la primele sale călătorii, și acum mai vedea înaintea ochilor pe acei doctori în științe, înguști la minte, ale căror prejudecăți îi amărîseră viața, și-și amintea de clipa în care, după ani de neliniște și cercetări, făcuse,

în sfîrşit, descoperirea care dăduse o nouă orientare străduinţelor sale.

Într-o călătorie prin Spania găsise în arhiva regală de la Madrid o copie a relatării descoperirii „fluviului întins ca marea" : mai multe suluri de pergament acoperite cu un scris ascuţit, şters de vreme. Documentul fusese întocmit de un anume părinte Carvajal, care — după cum reieşea — fusese, în anii dinainte de 1541, episcopul noului oraş Lima, apoi se alăturase nefericitei expediţii a căutătorilor ţării El Dorado conduse de Gonzalo Pizarro şi, în cele din urmă, îl însoţise pe spaniolul Francisco de Orellana şi pe oamenii acestuia în aventuroasa lor călătorie pe imensul fluviu.

Condamine nu mai avu pace ! Relatările amănunţite ale părintelui evocau bogăţiile şi forţa nestăvilită a fluviului îndepărtat, setea de aur a spaniolilor, teama lor superstiţioasă în faţa arătărilor necunoscute, grozăviile călătoriei. Părintele povestea despre animale necunoscute şi înspăimîntătoare, înzestrate cu aripi, care se năpusteau noaptea asupra oamenilor adormiţi şi le sugeau sîngele, despre flori viu colorate, cu parfum ameţitor, despre mlaştini şi flori de apă formînd adevăraţi plauri în mijlocul fluviului. El descria puternicele şi numeroasele triburi indiene care locuiau în păduri, pe malurile fluviului, obiceiurile lor felurite şi greu de înţeles, apoi ciudăţeniile fluviului care se întindea pe distanţe imense cu o albie lată de mai multe mile şi deodată se fărîma în meandre, gropi, canale înguste, mlaştini care acopereau ţinuturi întregi pentru a se aduna apoi din nou într-o albie la fel de lată prin care curgea cu aceeaşi putere nestăvilită. Aproape de sfîrşit părintele vorbea de „pororoka" (zgomotul norilor de apă), un flux gigantic care timp de două nopţi şi o parte din ziua dintre ele s-ar năpusti spumegînd şi vuind dinspre mare în braţul nordic al fluviului, ajungînd pînă la zeci de leghe în susul apei. Talazurile ei — spunea părintele — smulgeau bucăţi întregi de mal, înecau oameni şi animale, dezrădăcinau arbori, duceau cu ele colibe năruite, inundînd întinderi nesfîrşite, pentru ca în ziua următoare să se retragă, o dată cu refluxul, revenind abia peste ani şi ani de zile.

— O minune a naturii ! — exclamase Condamine.

Administratorul arhivei, un călugăr benedictin, cu fața scofîlcită, îl ajutase să caute și alte documente despre fluviu și-l încredințase că de la Orellana încoace nu știe ca vreun alb să mai fi navigat pe Amazoane pînă la vărsarea lor.

Condamine cercetase harta acestui continent necunoscut, denumit de un secol America și alcătuit din două blocuri mari de uscat legate între ele printr-o limbă de pămînt ce se îngusta spre sud. Pe Condamine îl interesa partea de miazăzi. Se vedea pe hartă că înspre apus coasta era străjuită de un lanț de munți, din care coborau păduri mari spre răsărit.

Probabil că aceasta era regiunea străbătută de fluviul Amazoanelor și de afluenții lui. Dar intrîndul acela în formă de pîlnie de pe coasta de nord-est nu cumva era vărsarea misteriosului fluviu ?

În lunile următoare, Condamine făcuse studii asupra Perului, țara în ai cărei munți se aflau, desigur, izvoarele — încă nedescoperite — ale marelui fluviu. Chiar și după numirea sa la Academia regală de științe din Paris găsise timp, pe lîngă studiul dificilelor probleme de astronomie și matematică, să-și completeze însemnările geografice.

Cînd, în primăvara lui 1734, începuse să se organizeze acea mare expediție franceză de măsurători terestre care să permită stabilirea cu mai mare precizie a formei Pămîntului, Condamine fusese desemnat de Academie, împreună cu Pierre Bouguer și Godin, să conducă expediția. Participase cu entuziasm la pregătirea acțiunii, și în anul următor membrii expediției părăsiră portul Marsilia pe o corabie iute, în timpul unei furtuni de toamnă. După mai multe luni de zile, după ce străbătură cu bine Oceanul Atlantic, ajunseră în portul Cartagena de los Indias.

Încărcară pe catîri instrumentele de măsurat și restul echipamentului, inclusiv mari cantități de alimente cumpărate la fața locului, ei înșiși încălecară pe catîri și porniră, în cele din urmă, însoțiți de călăuze indiene, spre munții Noii Grenade. Trecură luni de zile pînă ce ajunseră sus, în Peru, unde își instalară tabăra pe linia ecuatorului și stabiliră cu ajutorul sextantului punctul exact în care trebuia înfipt în regiunea aceasta pietroasă primul țăruș al măsurătorii.

Acum începu munca cu busola, cu teodolitele, cu indicatoarele şi cu ţăruşii. În fiecare zi tabăra se deplasa mai spre sud, de-a lungul meridianului optzeci. La ora prînzului soarele ardea cu atîta putere încît pietrele frigeau ca jeraticul. În schimb, noaptea un vînt puternic sufla dinspre vîrfurile munţilor peste tot ţinutul şi oamenii se înfiorau de frig în corturile lor.

Seara, puţin înainte de a se întuneca, Condamine intra în cort şi scria pe scurt un raport despre munca zilei. Peste zi însoţea pe cei ce făceau măsurătorile, nota valorile obţinute şi apoi seara le trecea în raport. În afară de aceasta, nota toate calculele într-o lucrare separată, pe care o completa cu diverse schiţe.

Expediţia se apropia de coasta împădurită a unui masiv muntos la ale cărui poale se afla un sat. Locuitorii, oameni scunzi, cu pielea închisă la culoare, mai toţi botezaţi, ieşiră în întîmpinarea bărbaţilor albi, cerîndu-le tutun. Ofereau în schimb făclii lungi ce răspîndeau în timpul arderii un fum puternic şi un miros atît de neplăcut şi de pătrunzător, încît Condamine le refuză. Dărui indienilor puţin tutun şi-i trimise înapoi.

De două ori pe an, Bouguer expedia la Paris un curier care să ducă Academiei regale de ştiinţe copiile rapoartelor, desenelor şi calculelor lui Condamine. La rîndul ei, Academia răspundea şi ea de două ori pe an printr-un curier.

Feţele oamenilor se înnegriseră în arşiţa soarelui, îmbrăcămintea lor, udată de ploi, uscată de aerul fierbinte, putrezise în cele din urmă şi fusese înlocuită cu alta nouă. Şapte albi şi trei indieni muriseră de friguri, iar alţi patru indieni dintr-o răceală păcătoasă pricinuită de continuele variaţii de temperatură între dogoarea zilei şi frigul nopţii.

După ce-şi terminară lucrările de măsurătoare pe podişul Quito — fusese determinat un arc de peste trei grade — se despărţiră. Godin şi Pierre Bouguer voiau să pornească cu grosul expediţiei de-a lungul fluviului Magdalena pînă la Cartagena de los Indias, pe cînd Condamine se îndreptă spre sud-est, ca să ajungă la obîrşia Amazoanelor. Mult îl mai ispitea marele fluviu!

Însoţit de doi indieni, Condamine se avîntă tot mai sus în creierul munţilor, căţărîndu-se pe pereţi abrupţi şi muchii de stînci, strecurîndu-se pe marginea prăpăs-

tiilor, prin văi și pasuri abrupte. Gîfîind în atmosfera rarefiată și rece ca gheața, oamenii trebuiau să vegheze ca nu cumva vreunul din catîri, înfricoșat, să scape și să se rătăcească în timpul nopții sau să se prăbușească în una dintre numeroasele văgăuni fără fund pe care le întîlneau în cale.

În a patruzeci și șasea zi a călătoriei — Condamine își ținea regulat jurnalul la zi —, după ce lăsaseră în urmă un lanț muntos acoperit de zăpezi, ajunseră într-o vale largă pe malul unui fluviu năvalnic care curgea spre sud-vest. Porniră de-a lungul malului său nordic și ajunseră către seară la niște colibe așezate chiar la marginea apei, cu acoperișurile făcute din vreascuri. Cînd Condamine și însoțitorii săi își opriră catîrii lîngă prima colibă, locuitorii ieșiră în fugă și-i înconjurară, vorbind cu toții de-a valma. Vorbeau un amestec de indiană și spaniolă, pe care se învățaseră să-l folosească venind în contact cu albii. Condamine află că mai era cale lungă pînă la fluviul cel mare. Fețele indienilor trădară spaima cînd auziră ce avea de gînd să facă omul alb.

— Stăpîne, vrei să înfrunți diavolul?

— Dați-mi o barcă, eu vă dau tutun.

Indienii se traseră înapoi și începură să șușotească între ei.

Condamine rămase trei zile în sat. Mai multă vreme nu-și putură stăpîni indienii lăcomia: pentru cîteva pungi de „foi mirositoare", atît de rare aici, îi dădură o barcă în care încăpeau zece oameni. Dintr-o funie răsucită din fibre de palmier și o scîndură cioplită la repezeală, Condamine făcu o cîrmă ca să poată conduce mai bine barca. După multă șovăială, șase indieni se declarară gata să-l însoțească. Condamine așeză în fundul bărcii baloturile cu echipamentul său, cumpără de la locuitorii satului o cantitate de turte de porumb și carne uscată, apoi trimise înapoi la Quito pe cei doi indieni care-l însoțiseră pînă aici cu catîrii.

În dimineața următoare, douăsprezece brațe brune înarmate cu vîsle lungi împinseră barca departe de mal. Condamine ședea la pupă și cîrmea. Locuitorii satului ieșiseră din colibe și se uitau lung după omul acesta îndrăzneț. Barca alunecă spre mijlocul fluviului, unde o prinse curentul și o duse, ușor și repede, la vale.

În cîteva zile ajunseră la rîul Marañon, ale cărui ape se avîntau zgomotoase şi înspumate prin albia stîncoasă. Acum erau mînaţi spre răsărit peste cascade şi chei cu ape tumultuoase. Vîrtejuri prindeau barca, o răsuceau gata s-o răstoarne, o inundau cu stropi reci ca gheaţa şi cu spumă, o împingeau înainte cu atîta putere, încît juca pe apă. De multe ori oamenii se dădeau jos — în mijlocul fluviului —, se opinteau şi săltau barca peste stînci sau o purtau pe distanţe mari din piatră în piatră prin valurile spumegînde, se poticneau, se agăţau unul de altul, legau funia adusă de Condamine de prora în formă de cioc şi trăgeau barca după ei. Apoi o lăsau să alunece, purtată de iuţeala apei, peste praguri înguste, în timp ce cîţiva dintre ei porneau înainte prin apă, s-o oprească în preajma unor stînci în formă de trepte şi s-o împingă mai departe, hurducînd-o prin grohotişul şi prundişul lustruit de ape. Se întîmpla să rămînă prinsă între pietre sau să pornească iar luată de valuri, apoi să înţepenească din nou printre bolovani, pînă ce oamenii o urneau din loc şi se urcau în ea în mijlocul vîltorii înspumate. Călătoria continua.

Treptat stîncile de pe ambele maluri se rărire, ici-colo se iviră tufişuri izolate, uscate şi desfrunzite, arbori cu tulpini firave, strîmbate de furtuni, dar care se îndeseau din ce în ce, devenind înalţi, puternici, cu coroane bogate de un verde închis. În cele din urmă, pădurea virgină se înălţă ca un zid pe ambele maluri, muindu-şi vrejurile, lianele, frunzele în formă de sabie şi ramurile încărcate de flori în apa înspumată, iar atmosfera ei înăbuşitoare şi umedă se revărsă peste fluviu. Stoluri de păsări de apă se ridicau cîrîind cînd barca trecea în goană prin defileuri sau cotcodăceau prin tufişuri, papagali de toate mărimile îşi luau zborul ca un nor împestriţat din coroanele stejarilor uriaşi.

Condamine puse mîna pe instrumentele nautice şi stabili poziţia locului. Căută punctul pe hartă şi constată că fluviul fusese greşit indicat. Notă poziţia exactă şi după aceea însemnă zilnic punctele prin care treceau, corectînd harta.

Turta de porumb pe care o mîncau era tare şi avea gust de fum. Condamine reuşi să împuşte cu muscheta un porc de mare, o dată chiar un vultur. Alteori, chinuiţi de foame, au mîncat carnea tare, urît mirositoare

a unei maimuțe pe care o omorîse cu arcul Joa, cel mai tînăr membru al echipajului.

În dimineața celei de-a o suta șasea zi de călătorie, ajunseră la locul unde Rio Napo se varsă în fluviul cel mare.

Indienii ridicaseră vîslele. Purtată de curent, barca porni încet, sub razele dogoritoare ale soarelui, spre întinderea imensă de ape. Ici-colo se zăreau insule și din stufuł de pe maluri veneau înot rațe cu gîturi pestrițe. Vocile pădurii virgine rămîneau în urmă. Deodată se făcu liniște în jur.

Condamine privea cu ochi mari întinderea de ape. Acesta era „fluviul întins ca marea" pe care îl străbătuseră, cu două sute de ani în urmă, spaniolul Francisco de Orellana și oamenii săi. Apa aceasta purtase cele două nave ale spaniolilor: „Victoria" și „San Pedro"! Aceeași priveliște se înfățișase și cucernicului părinte, care o descrisese în notele sale!

Que rio mar!

Așa cum fusese dată uitării expediția lui Orellana, tot așa fusese uitată și substanța aceea minunată care o făcuse posibilă: cauciucul.

Bucăți din acest ciudat suc de arbore, sosite din Lumea Nouă pe primele vase încărcate cu aur, căzură pe mîna cîtorva alchimiști. Aceștia le adulmecară, le tăiară în bucăți, le fierseră, le arseră și în cele din urmă decretară cu convingere că masa aceea ciudată, urît mirositoare provine, fără îndoială, din regnul animal.

În vremea aceea, cînd unii călători povesteau lucrurile cele mai năstrușnice despre călătoriile lor, desigur că s-au găsit și oameni care să pretindă că au văzut cu ochii lor animalul fabulos din care se credea că ar proveni cauciucul. Afirmațiile lor că substanța galbenă, flexibilă nu ar fi altceva decît excrementele unui balaur din munți găsiră crezare la mulți „savanți" care apărau zilnic, în discuții înflăcărate, minunea imaculatei concepții.

Timp de o jumătate de secol, micile bucățele de cauciuc fură plătite în Europa cîțiva reali de argint gramul și jucară rolul de curiozități exotice. Dar, pentru că nu i se găsi nici un fel de întrebuințare practică, treptat lumea dădu uitării cauciucul.

O sută cincizeci de ani mai tîrziu, Condamine descoperi cauciucul pentru a doua oară.

2

— Hei negriciosule! Ce s-a întîmplat? De ce nu vîsleşti?

— Am auzit pe cineva strigînd, señor.

Indianul de la prora bărcii arătă spre desişul de nepătruns de-a lungul căruia înaintau. Rătăceau de ceasuri întregi într-un labirint de braţe ale fluviului, printre bancuri de nisip şi insule mirosind a mlaştină, trecînd pe lîngă trunchiuri de copaci, peste întinderi de apă stătătoare, sfîşiind perdele de plante cu flori mari, aidoma unor monştri coloraţi, cu stamine lungi şi frunze cărnoase ale căror margini răsfrînte păreau nişte buze flămînde.

Condamine puse să se ridice vîslele şi ascultă. Acum auzea şi el voci subţiri răzbind din desiş, rîsete şi strigăte care se repetau.

— Poate-i un sat! — exclamă indianul.

Puţin mai tîrziu, în faţa lor se deschise un fel de golf în a cărui apă mică se scăldau mai multe femei. Pe trupurile lor brune, zvelte luceau stropi de apă şi mişcările lor păreau estompate în penumbra copacilor înalţi.

O vîslă se izbi surd de peretele bărcii. Un ţipăt pluti peste ape. Femeile încremeniră în apa ce le venea pînă la pulpe. Indianul de la proră le strigă ceva. Femeile priviră toate la omul alb, neştiind dacă să fugă sau nu. Indianul se ridică în picioare în barca îngustă şi continuă să le vorbească. Treptat teama dispăru de pe feţele lor. Vorbeau încet între ele, uitîndu-se cu curiozitate la Condamine. În cele din urmă începură să chicotească şi să facă gesturi al căror sens nu-l pricepea.

— Spun să mergem cu ele în sat, señor.

Condamine acceptă.

Femeile ieşiră din apă şi alergară pe mal, însoţind barca. Veselul Joa le strigă ceva. Ele rîdeau, îi răspundeau, făceau semne cu mîna.

Satul era aşezat pe o limbă de pămînt care înainta mult în apă şi se compunea din colibe rotunde. Locuitorii aveau o piele destul de deschisă la culoare şi chipuri binevoitoare. Teama de omul alb dispăru repede, darurile pe care le oferi el fură acceptate şi, în schimb, i se aduseră

turte din făină de manioc şi fructe care semănau cu strugurii.

Către seară, Condamine, şezînd alături de şeful tribului la intrarea în coliba acestuia, încercă să afle pe care din numeroasele braţe ale fluviului se poate ieşi cel mai repede din puzderia de ostroave. Joa se străduia să tălmăcească întrebările. Căpetenia dădu lămuriri. Puse să i se aducă oaspetelui ouă de broască ţestoasă prăjite în cenuşă fierbinte. Locul era luminat de torţe cu licăriri slabe şi, în timpul mesei, Condamine simţi un miros care îi aminti de făcliile fumegînde oferite de indienii din provincia ecuatorială Esmeraldas, în schimbul tutunului. Mai tîrziu se ridică în picioare şi luă în mînă una din torţe. Da ! Erau din aceeaşi substanţă elastică ca cele din Esmeraldas. La fel fumegau, la fel duhneau.

Căpetenia îl puse pe Joa să întrebe dacă albul nu doreşte să primească în dar această făclie. Condamine scuturâ din cap. Voia doar să ştie dacă asemenea torţe sînt folosite de multe triburi de-a lungul fluviului şi care este lemnul ciudat din care sînt făcute.

— Heve ! — răspunse căpetenia.

— Un arbore ?

Căpetenia încuviinţă.

— Se fac şi mingi din heve — adăugă el prin intermediul lui Joa.

Şi repetă : Mingi ! Copiii se joacă cu ele !

Indianul se sculă, intră în colibă şi aduse o minge ca s-o arate albului. Condamine o luă în mînă. Mingea era mai grea decît se aşteptase, de culoare cenuşie, aspră la pipăit şi ceda cînd o strîngea în mînă. Condamine o scăpă jos şi tresări : în faţa lui sărea ceva cenuşiu, rotund, care se rostogoli pînă la foc şi de îndată în aer se răspîndi cunoscutul miros înecăcios.

— Trăieşte ? — întrebă Condamine uluit.

Căpetenia scoase cu o creangă mingea fumegîndă şi urît mirositoare din foc şi i se adresă lui Condamine prin tălmaci :

— Mai avem şi altele !

Condamine începu să se dumirească. Întrebă grăbit :

— Unde ?

Căpetenia strigă ceva înspre colibă. O bătrînă aduse altă minge, pe care Condamine o cercetă cu atenţie la lumina focului. Deodată o trînti cu putere de pămînt.

Mingea sări înapoi. Condamine făcu repede doi paşi înainte, o prinse, o aruncă din nou şi urmări rîzînd salturile mingii cenuşii. Aceasta era substanţa pe care o descria părintele Carvajal în raportul lui ! Din care indienii făceau cu două sute de ani în urmă mingi, mingi care săreau singure ! Pe care spaniolii o folosiseră în locul catranului la calăfătuitul corăbiilor ! Cahuciu ! Substanţa minunată !

Condamine îl întrebă pe indian dacă poate să-i dăruiască şi lui asemenea mingi. Bătrînul rămase mirat şi-l puse pe Joa să-i traducă de cîteva ori întrebarea pînă se convinse că omul alb vorbeşte serios.

— Dar torţe ?

Da, acum omul alb vrea şi torţe.

Căpetenia trimise femeia în toate colibele. În scurt timp, întreaga provizie a satului se afla strînsă în faţa focului : patru mingi şi o grămăjoară de torţe.

Condamine dărui căpeteniei indienilor un cuţit şi o basma galbenă pe care Joa le aduse din barcă. Apoi Condamine vru să ştie dacă indienii mai făceau şi alte obiecte din cahuciu — cuvîntul acesta îl găsise în arhiva din Madrid, într-o scriere veche.

— Cahuciu ? — repetă după el căpetenia.

Şi ca să fie mai sigur adăugă :

— Heve ?

Indianul încuviinţă rîzînd. Se vedea că nu-şi poate explica interesul pe care îl manifestă omul alb pentru un lucru care se găsea în pădure în cantităţi tot atît de mari ca lemnul şi scoarţa de copac. Femeia aduse un vas cenuşiu în formă de butelie. Căpetenia îl arată cu degetul. Cu vasul acesta merge femeia în fiecare dimineaţă la izvor să aducă apă de băut, explică el prin semne.

Condamine scoase o oglinjoară din buzunar şi dădu a înţelege că ar dori să primească în schimb vasul. Căpetenia întinse mîna, dar tresări speriat. Ţinea oglinda la distanţă, o răsucea, o apropia cîte puţin şi privea cu teamă faţa ei argintie, care îi reflecta chipul ca apa unui lac. Nu se sătura uitîndu-se în ea, cu sfială, pe ascuns, cu o curiozitate nesăţioasă. În cele din urmă rîse şi se uită încordat să vadă dacă şi figura din oglindă îşi strîmbă gura.

Condamine întinse mîna să ia vasul. Femeia începu să ţipe. Căpetenia se supără şi o goni în colibă. Împinse vasul către Condamine şi puse interpretul să-i spună că a doua

zi bărbaţii din sat vor merge să cresteze un arbore heve. Din sucul lui se pot face făclii şi vase noi. Omul alb să meargă cu ei şi să vadă.

Condamine mai şezu multă vreme lîngă foc, notînd întîmplările zilei. Lîngă el, căpetenia stătea chircită şi se uita la beţigaşul de lemn care alerga atît de repede, călăuzit de mîna omului alb, pe paginile unei cărţi groase, iar vîrful lui lăsa dîre negre pe „pielea albă".

Condamine îi întinse cartea : să picteze şi el ceva în ea. Indianul se feri în lături îngrozit.

— Vrăjile omului alb nu sînt de el ! — explică Joa.

În dimineaţa următoare, Condamine îi însoţi pe culegătorii care se urcară în mai multe bărci şi porniră vîslind în susul apei. Acostară lîngă un luminiş tăiat de mîna omului. Scoaseră din bărci vase de lemn, apoi căpetenia atinse braţul omului alb şi-i arătă în jur :

— Heve !

Condamine vedea pentru prima oară arborele zvelt, cu scoarţa netedă, pe care îl cunoştea din descrierea preotului : coaja de un cenuşiu deschis, ramurile care se înalţă vertical, fructele mari în formă de ou, căzute la pămînt cu zecile, şi frunzele lucioase de un verde aprins. Se aplecă şi ridică o floare verde-gălbuie, îi rupse petalele, privi lung staminele şi buza lată, despicată a pistilului.

Indienii îşi înfipseră cuţitele de piatră în trunchiuri, legară vasele sub tăietură, folosind funii împletite din fibre de palmier, apoi adunară frunziş şi vreascuri în grămăjoare, cărora le dădură foc cu tăciunii aduşi de acasă.

Ore întregi Condamine privi cum din crestăturile scoarţei se scurgea un lichid lăptos, cum indienii dezlegau vasele care se umpluseră treptat, înlocuindu-le cu altele goale, cum adînceau cu cuţitele tăieturile. Cu ajutorul unor beţe împingeau vasele pline pînă în apropierea flăcărilor, apoi ridicau deasupra focului o pirostrie din beţe de bambus şi cu liane legau de ea vasele pline. De îndată ce laptele cel gros şi gălbui se subţia din cauza căldurii, ungeau cu el beţe în formă de măciucă pe care le puneau apoi la afumat.

Condamine văzu cum pe capetele măciucilor se adună ghemotoace cenuşii, simţi mirosul iute, se uită la indieni,

la foc, la arborii necunoscuți care sîngerau și notă grăbit în caietul său.

— Heve — rosti el tare în timp ce scria. — Hevea! Hevea brasiliensis!

3

Unsprezece zile după ce părăsi satul împreună cu însoțitorii săi, Condamine se împotmoli din nou cu barca într-un labirint de brațe ale fluviului. Răzbi cu ajutorul busolei prin această învălmășeală infernală de insule și canale. Indienii croiau drum cu toporiștile prin desișul mlăștinos, înconjurau vîslind copacii doborîți, împingeau barca prin jungla verde, prin stufăriș și trestia de baltă cu frunze tăioase ca muchia cuțitului, țineau la distanță cu vîslele trunchiurile tîrîte de curenți, care năvăleau spre barcă gata s-o lovească. După cîteva zile ajunseră într-un loc unde sute de rîuri și pîraie se împreunau; pădurea rămase în urmă și oamenii plutiră din nou pe întinderea pustie a apelor tulburi. Condamine folosi mult busola și instrumentele nautice pentru a determina direcția mereu schimbătoare a fluviului, nota numeroasele sale brațe, insulele mari, vărsarea afluenților și distanța dintre maluri. Înscria totul pe hartă. Munca era dificilă, concentrarea istovitoare, nevoia de somn de multe ori covîrșitoare. Timpul părea un fluviu de imagini care curgea anevoie, obosind simțurile, și care uneori se întrerupea pe neașteptate.

Luna mare și roșie apuse în spatele pădurii. Întunericul se lăsă deasupra apei parcă mai dens ca în alte dăți. Apoi se iviră o puzderie de stele, sclipind rece și argintiu. Crucea sudului revărsa în noapte lumina sa înghețată. Plauri acoperiți cu ierburi, peste care zumzăiau licurici, ca o ploaie de scîntei, pluteau fără zgomot pe firul apei, pe lîngă barcă. Condamine zăcea bolnav de friguri.

Atît de mare, de amețitor și plin de o frumusețe ostilă este fluviul acesta, încît îi strivește, îi năucește pe oameni, iar mintea lor devine opacă și insensibilă. Privesc cu indiferență peste imensitatea apei, înregistrează confuz curgerea culorilor sale, se lasă purtați pe marea

nesfîrşită a zilelor şi amuţesc în faţa grămezilor de nori negri-albăstrii care se strîng pe cer.

Treptat Condamine îşi reveni. Nălucirile purpurii pieriră dinaintea ochilor săi.

Ajunseră la un sat de indieni Aruac, bine clădiţi, cu părul lung, care trăiau din vînătoarea animalelor mari în pădurile de pe malul fluviului şi din agricultură. Apoi ajunseră la locurile de vînătoare ale marilor triburi Tupi, la păşunile tribului Machipar, în ţinuturile indienilor Ticuna. Precedaţi de răpăitul tobelor de junglă, care i-au întovărăşit săptămîni de-a rîndul, oamenii vîsleau de la un sat la altul, îi vizitau pe băştinaşii uimiţi, sperioşi, plini de curiozitate, ale căror colibe lacustre fuseseră jefuite cu două sute de ani în urmă de navigatorii spanioli aduşi de acelaşi fluviu. Văzură feţe pictate în roşu, ochi neîncrezători, văzură pe pămîntul desţelenit prin foc al pădurii virgine plantaţii de batate, pe care proprietarii le păzeau noaptea cu hîrîitoarea împotriva lacomilor papagali şi porci bizam, observară cîini şi maimuţe aurii domesticite. În colibele de sfat, Condamine bău cu căpetenii foarte bătrîne cicia, coniacul pădurilor virgine, fumă ţigările lungi din scoarţă de pom care îi fură oferite, luă parte la serbările indienilor, asistă la dansurile lor pline de mister şi la cîntecele de jertfă, pierdu zile întregi făcînd schimb cu mărfurile aduse ca să-şi completeze colecţia de arme, îmbrăcăminte şi unelte indiene. Scria cîte o jumătate de noapte şi-şi nota pe hartă poziţia satelor. În colibele unui popor de pitici descoperi otrava mortală neagră-cafenie folosită la sarbacane. O gustă cu prudenţă pentru a vedea cît e de amară şi n-avu pace pînă nu află că licoarea aceasta diabolică se extrage din scoarţa şi rădăcina mai multor tufe şi se amestecă cu venin de şarpe. Epuizat, pradă ameţelilor şi slăbiciunii copleşitoare care vestea un nou acces de friguri, lăsă braţele să-i cadă grele ca plumbul pe fundul bărcii. Trăi zile de neînchipuită desperare. Ca nişte umbre lipsite de contur treceau lunecînd pe lîngă el palmierii cu spini şi arborii tucuma pe ale căror coroane ardea aurul apusului de soare. Îl chinuiau căldurile şi setea. Bea fiertură roşie din coajă de copac, se învelea în pături, în cearşafuri ude. Îşi deschise o vînă la braţ

şi urmări cum ţîşneşte sîngele negru şi gros. Renunţă la mîncare. Se cufundă într-un somn de plumb. Încetul cu încetul, puterile îi reveniră şi începu să ocărască cu cuvinte aspre pe însoţitorii săi, care îl luau drept strigoi. O jumătate de zi se chinui să-şi radă cu cuţitul barba sălbăticită, încercă să prevină accesele zilnice de friguri prin doze duble de fiertură de coajă de copac, completă notiţele rămase în urmă, puse din nou mîna pe cîrmă. Pentru a scăpa de o furtună năprasnică se refugie împreună cu indienii în deasa pădure ecuatorială, care se înălţa în trei caturi succesive; în scorbura unui copac în care se adăpostise fu de două ori muşcat de un şarpe. Cîteva zile mai tîrziu, apele fiind crescute, barca se izbi în mijlocul fluviului de o stîncă ascunsă sub apă. Indienii îngheţară de spaimă. Condamine urlă la ei. Reuşiră să desprindă barca din colţii stîncii. Deodată — la cotitura fluviului — fură tîrîţi spre nişte stînci abrupte printre care apa forfotea înspumată. Indienii se cramponară de marginea bărcii. Stropi mari de apă şi de spumă le cădeau pe feţe, barca fu parcă ridicată în sus. Apoi deodată simţiră cum se prăbuşesc cu vuiet într-un abis.

Orbiţi de apă, oamenii se ştergeau la ochi, în timp ce barca se rotea în mijlocul valurilor la picioarele zidului de apă care se prăvălea fără sfîrşit. Indienii traseră cu toată puterea la vîsle şi barca trecu de periculoasele vîrtejuri. Condamine privi înapoi spre cataractă.

Apoi deodată răcni din toate puterile, lung şi răsunător, iar ecoul purtă pe necuprinsa întindere a apelor glasul lui.

După Orellana, Condamine a fost primul european care a reuşit să navigheze pe fluviul Amazoanelor pînă la vărsarea lui. El a întocmit prima hartă valabilă a fluviului şi a redactat un raport în care descria ţinuturile pe care le străbătuse, plantele şi animalele, locuitorii de pe malurile sale, viaţa şi obiceiurile lor. Între altele a descris prepararea otrăvii curara, precum şi extragerea şi folosirea cauciucului.

În 1745 Condamine s-a întors la Paris.

4

Notre-Dame !

Mîndră se înalţă clădirea gotică pe insula din mijlocul Senei, un colos cenuşiu, bătut de vremi, care poartă în spinare şase secole şi priveşte lumea prin ferestrele sale aidoma unor ochi duşi în fundul capului. Cele două trunchiuri de turn salută cu o linişte împietrită pe călătorul întors în patrie şi chipul brăzdat al uriaşului îl priveşte de parcă l-ar îndemna să nu mai plece.

Parisul îl întîmpină zgomotos. Prietenii îi strîngeau mîna, îl îmbrăţişau, îl copleşeau cu întrebări şi aclamaţii furtunoase. Oameni care pe vremuri nici nu-l băgau în seamă îl salutau ţeapăn ; alţii îl întîmpinau cu o politeţe exagerată. Godin şi Pierre Bouguer, întorşi abia de patru luni din Peru, nu voiau să se mai despartă de el.

În sfîrşit se instală în linişte într-o locuinţă din cartierul universităţii. Întîmplările de pe marele fluviu care străbate pădurile virgine şi aşteptarea în portul Santa Maria de Belém erau încă proaspete în amintirea lui. Privea cu satisfacţie colecţia impresionantă pe care o adusese din ţinuturile neumblate ale îndepărtatei ţări. Ce impresie ciudată făcea în mediul înconjurător şi ce greu încăpea în camera lungă în care o expusese. Iată topoare şi cuţite de piatră, diferite vase, chingi de rafie, hîrîitoare din lemn, veşminte largi asemănătoare togelor antice, scoici, vîrfuri de suliţe şi podoabe pentru vînători, colţi de jaguar, carapacea unei broaşte ţestoase, o tobă mică, beţe cioplite, măciuci şi fluiere din lemn, tolbe, bucăţi de scoarţă de copac, sfori. Aceasta este o sarbacană. Cele de colo sînt săgeţi otrăvite, oase de peşte, piuliţe pentru pisat porumbul, mojare. Iată aici, lucind verzuie, pielea unui şarpe, colo ciocul coroiat şi ghearele unui papagal pe care îl doborîse chiar el. Iată un cap de tapir pe care îl jupuise de carne cu cuţitul şi-l fiersese ore în şir. Dincolo sînt nuci, suliţe, sîmburi de pepene, agrafe, pipe şi rogojini. Alături aşezase un cap de om cu părul lung, galben, mare cît o portocală, preparat cu o artă macabră, darul unui trib de pitici, apoi năvoade de prins peşte şi beţe de bambus. Într-o capsulă de metal se afla otrava ucigătoare în care se înmoaie săgeţile. Iată vasele şi făcliile din cauciuc, min-

gile săritoare. Iar aci notiţele sale, calculele. Tot aici este şi manuscrisul său redactat la Belém, care cuprinde relatarea călătoriei.

Lîngă fiecare dintre trofeele aduse din pădurea virgină se afla un cartonaş, pe care erau notate denumirea indiană a obiectului, originea lui, data la care fusese inclus în colecţie, numele tribului de la care fusese luat şi la ce se folosea. Acum Condamine nu mai avea decît să facă ordine printre ele şi să le pună în valoare în modul cuvenit. Trebuia să dea la copiat rapoartele şi după aceea să le predea domnilor de la Academie, să stea de vorbă cu ei şi să le prezinte calculele sale astronomice. Trebuia să ducă manuscrisul la un tipograf. Voia să-l viziteze pe Bouguer, cu care avea să publice o descriere a călătoriei lor prin Peru. Avea atîta de lucru, încît nu era de loc bucuros de oaspeţi. Într-o după-amiază, servitorul îl anunţă că venise un musafir.

— Dumneavoastră, doctore! — exclamă el mirat cînd văzu cine intrase.

— Am citit în ziar că v-aţi întors — spuse musafirul. — Zece ani. E o bucată de timp, nu glumă.

Se aşeză, îl măsură pe Condamine dintr-o privire şi zîmbi cu gravitate. Şi Condamine îl examină. Omul acesta, avînd ca la vreo treizeci şi cinci de ani, cu ochii mici, sfredelitori, duşi în fundul capului, sub o frunte palidă, era întruchiparea experimentatorului pătimaş. Încă de pe vremea cînd îl cunoscuse printr-un membru mai tînăr al Academiei, omul acesta îi trezise curiozitatea prin neastîmpărul şi patima lui. Era gata să se deplaseze pînă în ungherele cele mai îndepărtate de îndată ce auzea că acolo un farmacist obţinuse prin experienţele sale de chimie o combinaţie de corpuri încă necunoscută. Pasiunea lui era mistuitoare. S-ar fi spus că era mînat de o sete nestinsă, care îl făcea să gonească fără încetare în căutarea dezlegării enigmelor complicate ale materiei, pasiune care îl făcea pe el însuşi să apară ca o făptură enigmatică. Parisul vorbea despre el. Se ştia că posedă în apropierea capitalei o casă în care trăieşte şi lucrează. Pleoapele sale permanent înroşite şi mîinile decolorate trădau mediul toxic din mansarda locuinţei sale. Lumea observase că doctorul Gérard Dallier — acesta era numele lui — venea uneori la Paris într-o

trăsură deschisă, trasă de un cal să facă cumpărături la un droghist.

Condamine bănuia ce vînt îl aducea şi spuse :

Am să vă arăt ceva !

Îl conduse în camera alăturată, unde era aranjată colecţia lui. Vizitatorul privi pe rînd cu o atenţie politicoasă, dar fără mare interes, obiectele necunoscute. La vederea mingilor de cauciuc, pe care Condamine le făcu să sară pe podea, îşi exprimă uimirea şi vru să ştie ce este această materie, de unde provine, din ce se extrage sucul pentru prepararea ei, cum arată arborele de cauciuc.

— Este o plantă destul de frecventă acolo — explică Condamine. — Un fel de laptele cucului.

— Şi din ce substanţe se compune ?

Condamine zîmbi :

— Dragă doctore, acesta este sectorul dumneavoastră.

— Am să cercetez ! — declară Dallier.

Deschise o geantă de voiaj, pe care o aduse cu el, şi, fără să ceară măcar voie, băgă în ea una dintre mingi.

— Ştiam eu că nu vin degeaba — spuse. — Profesorii au lăudat colecţia dumneavoastră. Da ! Acum însă mă grăbesc...

Îşi luă rămas bun. Condamine, care se apropiase de fereastră, văzu cum se urcă în trăsura care aştepta în faţa casei.

5

Niciodată încă nu se pasionase Dallier în aşa măsură pentru o problemă ! Promisiunea lui Condamine că îl va vizita în curînd îl interesase prea puţin. Toată viaţa fusese nesociabil şi rece, ca bucăţile de metal pe care le lăsa să cadă în vasele cu acizi şi care se descompuneau parcă în silă. Încetineala cu care i se dezvăluia natura închisă între pereţii de sticlă trezise în el o nerăbdare arzătoare. Cum putea el întrezări tainele mai adînci ale materiei dacă viaţa nu-i ajungea nici să descopere legea care făcea să-i slăbească treptat vederea ? Gîndul acesta îl chinuia de cînd se dedicase tot mai mult chimiei, deşi studiase medicina. Antoine, fiica unui nobil de ţară, scăpătat, adusese pentru scurtă vreme lumină în viaţa lui. Atunci vînduse cele şase terenuri pe care i le lăsase moştenire tatăl său

la Paris şi după căsătorie se mutase cu Antoine aici, în casa aceasta de ţară, care nu era înghesuită între alte case pe vreuna dintre străzile acelea cenuşii care înăbuşiseră timp de zece ani munca sa de cercetător. Trăise în bună înţelegere cu Antoine pînă cînd ea se îmbolnăvise. Încă de pe atunci, puţinii oameni cu care se întîlnea îl socoteau cam ciudat.

După moartea soţiei aproape că nu a mai ieşit din podul casei, unde îşi instalase numeroase vase lucitoare, sticle şi borcane cu lichide multicolore, o vatră de piatră şi un alambic. De Pierre, care alerga în fiecare dimineaţă, rumen şi vesel, prin grădina cea mare sub supravegherea unei dădace, se interesa prea puţin. De vecini se ţinea la distanţă, nu făcea vizite şi nici nu primea. Setea nestăpînită de a pătrunde taina elementelor îl ferise să resimtă durerea în toată amploarea ei, îl ajutase să ajungă la acea împăcare cu sine care nu-l înveselise, dar dăduse privirii sale bunătate şi înţelegere.

Primele ore ale dimineţii îl găseau în laboratorul său, în faţa vetrei, pe care fierbea o soluţie din substanţa despre care Condamine îi spusese că se numeşte cauciuc. Zile de-a rîndul i-a analizat compoziţia, a supus-o efectului acizilor şi bazelor, a cercetat felul în care reacţionează la cald şi la rece, a încălzit-o repede, a încălzit-o treptat, a ars fragmente într-o retortă şi a studiat mirosul fumului care se degaja. Fiecare încercare şi fiecare rezultat obţinut erau înscrise cu grijă într-un registru şi numerotate.

A constatat că acest cauciuc are o rezistenţă uimitoare la acizi şi la baze şi este înzestrat cu proprietăţi fizice care nu mai fuseseră observate de nici un om de ştiinţă la vreo substanţă. Toată iarna şi-a petrecut-o cu aceste lucrări. Slăbise şi observă că-i venea tot mai greu să-şi stăpînească tremurul nervos al mîinilor.

Din cînd în cînd cobora în locuinţă şi cerea dădacei să i-l aducă pe Pierre. Ridica în braţe băieţaşul, care se zbătea şi ţipa încîntat, şi privea profund uimit faţa senină, proaspătă a copilului. Omul acesta, palid, slăbit, devenea dintr-o dată atît de zburdalnic, încît începea să alerge prin cameră cu Pierre pe umeri, făcînd pe calul, sau ieşea în fugă afară, coborînd în goană treptele şi se zbenguia cu copilul prin grădină. După aceea, cînd se întorcea în casă gîfîind, se întîmpla adesea ca Pierre să se roage :

— Încă o dată!

Dar el îl încredința dădacei, își lua rămas bun și promitea: „Mîine!"

De mult se domolise vîntul rece și sărat care timp de șase săptămîni suflase neîncetat dinspre Normandia peste cîmpiile înzăpezite. Amuțise și pocnetul sec al sevei înghețate care crăpa ramurile plopilor negri înșirați de o parte și de alta a drumului de țară. Soarele începuse să sape gropi negre în zăpadă. Doar noaptea se mai întîmpla să sufle un vînt aprig, care șuiera în jurul casei.

Condamine nu venise.

Dallier se afla din nou în fața mesei de laborator. Cînd apuca vasele și retortele, mîinile îi tremurau simțitor și cînd se apleca asupra registrului ca să noteze ceva nou, pieptul i se zbătea de parcă ar fi vrut să adune puteri pentru lupta pe care o mai avea de dus cu această substanță îndărătnică.

La temperaturi mijlocii, cauciucul pur este foarte elastic. La zero grade își pierde aproape cu totul această proprietate fără a deveni însă friabil. Solvenții obișnuiți nu au efect asupra lui. În apa caldă se moaie și, o dată uscat, revine la starea sa anterioară. Alcoolul nu-l atacă. În schimb, eterul nediluat, uleiurile eterice, cloroformul, sulfura de carbon, petrolul, păcura, benzina și, în special, produsele volatile provenite chiar din distilarea cauciucului provoacă mai întîi o umflare puternică a substanței și apoi o dizolvare parțială.

Cauciucul rămîne indiferent față de agenții chimici puternici, numai acidul sulfuric concentrat și acidul azotic îl descompun. Este impermeabil pentru lichidele cu densitate mică. În schimb este permeabil la gaze, permeabilitatea sa variind mult de la un gaz la altul.

Distilarea uscată a cauciucului produce un ulei eteric incolor, puternic mirositor, care, la rîndul lui, poate fi descompus prin distilare fracționată în diferite hidrocarburi.

La temperaturi ridicate, cauciucul își schimbă proprietățile chimice și fizice. La o sută douăzeci de grade se moaie, la aproape două sute de grade începe să fie foarte lipicios, iar la două sute de grade se transformă într-o masă neagră-brună,

unsuroasă, care prin răcire nu mai revine la starea anterioară. Dacă este încălzit mai mult, cauciucul arde în aer liber cu o flacără roşiatică şi cu mult fum.

Greutatea specifică a cauciucului este de aproximativ zero virgulă nouăzeci şi trei.

6

Pe plita vetrei fierbea într-un vas o soluţie din substanţa necunoscută. Dallier şedea pe un scăunel de lemn, lîngă masa de experienţe. O voce — în preajma lui — îl făcu să tresară. Era prima oară cînd adormea în timpul lucrului. Helene, bucătăreasa, se afla lîngă el. Faţa ei grasă, blajină se îmbujorase toată şi ochii i se mişcau vioi, în timp ce, bîlbîindu-se de emoţie, îi tot spunea ceva. Întîi Dallier nici nu înţelese ce vrea de la el.

— Musafiri ?

— Da ! Oaspeţi înalţi, de seamă ! Ah ! Doamne sfinte ! Şi domnul este atît de obosit !

Cu mişcări nesigure, Dallier se sculă de pe scaun şi coborî scările în urma ei. În faţa casei, în lumina soarelui de după-amiază, se opriseră doi călăreţi ; caii sforăiau şi jucau în frîu.

— Hei Dallier ! Dumneata eşti, sau o arătare ?

— Domnul profesor ! — exclamă Dallier uimit.

Condamine rîse :

— Dar mult ne-ai mai lăsat să aşteptăm !

Descălecă şi, în timp ce Dallier se apropia să-l salute, Condamine îşi prezentă însoţitorul.

— Am venit cu profesorul Pierre Bouguer. Pierre, acesta este doctorul.

— Care mînuieşte focul şi otrava ?

Bouguer îi întinse, rîzînd, mîna. Arătînd caii, Condamine spuse :

— Am făcut o excursie. Şi m-am gîndit să profit de ocazie să mă ţin de promisiunea pe care ţi-am făcut-o atunci.

Dallier dădu caii oaspeţilor în grija vizitiului său, ca să-i bușumeze, să-i învelească cu pături şi să-i ducă în grajd.

Cînd se întoarse la musafirii lui, proaspăt bărbierit şi îmbrăcat curat, îi găsi sporovăind în camera de

oaspeți, aranjată pe vremuri de soția lui și care de ani de zile nu mai fusese folosită.

— Să vorbim serios, doctore — spuse Condamine. — Aproape că nu te-aș fi recunoscut. Lucrezi prea mult!

Dallier zîmbi.

— Dar merită!

— Ai ajuns la vreun rezultat?

— Sper să obțin chiar mai multe.

Condamine îl privi.

— Crezi că, într-adevăr, cauciucul ar putea fi utilizat la ceva?

— Să cred? Sînt convins! Dacă nu mă înșel, substanța aceasta poate deveni cîndva tot atît de importantă ca sticla sau hîrtia.

— Exagerezi!

— Să mergem sus. O să citiți rezultatele experiențelor mele.

— Hai să vedem cum fierbe cazanul satanei.

— Bine — spuse Condamine. — Te urmăm.

Dallier îi conduse în camera mansardată. Aprinse cu un tăciune din vatră cîteva lumînări de seu și constată cu oarecare emoție că, în graba cu care ieșise înainte din cameră, uitase pe foc vasul cu soluția de cauciuc.

— Ptiu drace! — exclamă Condamine. — Aici chiar că miroase ca în iad! Ce o mai fi și drăcia aia neagră din vas?

— Cauciuc supraîncălzit! — declară Dallier.

Condamine clătină mirat din cap.

— Negru ca tăciunele și așa urît mirositor? Am văzut doar cum îl încălzeau indienii, dar hm... dar acum ce faci, doctore?

Dallier se apropiase de masă, se aplecase deasupra catastifului mare deschis pe ea, scoase pana din călimară și notă grăbit ceva. Condamine se apropie și citi numărul de ordine al notării: patruzeci și șapte.

— Cum să vă explic? — spuse Dallier. — Trebuie să știți că atunci cînd este încîlzit, cauciucul devine vîscos, iar răcindu-se își recapătă forma solidă, fără să-și schimbe prea mult culoarea. Adineauri însă am uitat să iau vasul de pe plită. Focul mai ardea. Din cauza asta, substanța s-a încălzit mai mult decît de obicei în timpul experiențelor. Apucați vasul...

Puse pana deoparte şi se întoarse din nou spre Condamine.

— Apucaţi-l ! Nu are mai mult de patruzeci de grade. Substanţa ar fi trebuit de mult să fie solidă. Şi totuşi a rămas lichidă, s-a înnegrit...

Amuţi deodată. Apoi continuă încet :

— S-a transformat !

Apucă vasul cu grijă, de parcă ar fi avut un conţinut fragil, şi i-l întinse lui Condamine.

— Aţi descoperit, într-adevăr, ceva important ? Acum ? Pe cînd eram noi aici ? — întrebă Bouguer mirat.

— Aşa cred, monsieur.

Condamine clatină din cap :

— M-ai dat gata, doctore. Patruzeci de grade, da, s-ar putea să ai dreptate. Eşti sigur de ce ai spus ?

— Am să aştept — răspunse Dallier, zîmbind liniştit. — Mîine dimineaţa am să văd dacă lichidul a rămas tot aşa.

După o clipă, Condamine spuse :

— Dar arată-ne ce ai descoperit pînă acum. Sînt curios să văd ce fel de odraslă am adus de pe malurile Amazoanelor.

Dallier puse lemne pe foc, luă vase curate de pe poliţă, scoase dintr-o ladă o fîşie de cauciuc pe care o tăie în bucăţi cu un cuţit bine ascuţit. Aşeză bucăţile în diferite vase, puse unul dintre ele pe foc, în altul vărsă dintr-o sticlă un lichid galben deschis. Între timp explică fiecare dintre gesturile sale şi se strădui să vorbească simplu şi pe înţeles, căci savanţii care se aflau alături de el cunoşteau legile mişcării aştrilor nevăzuţi ce se rotesc prin spaţiile siderale, dar nu ştiau mai nimic despre substanţele cu ajutorul cărora poate fi transformat în gaz chiar cel mai dur fragment al scoarţei terestre.

— Curată vrăjitorie ! — exclamă Condamine cînd Dallier făcu o pauză. — Am să fac tot posibilul ca munca dumitale să nu rămînă necunoscută domnilor de la Academie. Poate îţi mai fac curînd o vizită.

— Să-mi aduceţi cauciuc ! — spuse Dallier. — Am nevoie de mult cauciuc.

Stinse lumînările şi-şi conduse musafirii înapoi în camerele de jos.

Helene servi o gustare. Umplu paharele şi aşeză cana de lemn în mijlocul mesei.

Vinul să fi fost de vină ? Sau epuizarea pricinuită de munca încordată ? Luni de zile stătuse Dallier în faţa focului, uitînd de mîncare şi de somn şi inhalînd tot felul de vapori, şi nu ameţise. Acum, după cîteva înghiţituri din vinul acela aspru, îl cuprinse o toropeală.

— Pe curînd, doctore ! — strigă Condamine în faţa casei la plecare şi se aplecă pe cal să-i dea mîna.

— Mi-a făcut plăcere — adăugă Bouguer.

Dădură pinteni cailor şi o porniră spre casele lor.

7

Febra serioasă care-l doborî pe Dallier în seara aceea îl ţintui cîteva săptămîni la pat. Bolnavul aiura în timp ce furtuni de primăvară se dezlănţuiau asupra regiunii şi fîşii albicioase de nori vărgau albastrul cerului. O dată, cînd febra scăzu, dîndu-i un răgaz de mai multe ore, făcu un efort şi luă din mîna Helenei o scrisoare pe care o deschise. La propunerea profesorului Charles Marie de la Condamine, Academia regală de ştiinţe din Paris se interesa dacă este dispus să continue din însărcinarea Academiei cercetările asupra cauciucului. În aceeaşi zi, un curier aduse din capitală un pachet conţinînd opt bucăţi de cauciuc în formă de torţe.

Abia după o săptămînă de la citirea scrisorii, cînd, palid şi slăbit, se ridică pentru prima oară din pat şi-şi adună puterile, Dallier trimise Academiei un răspuns afirmativ.

Şi iarăşi se postă în faţa vetrei, mînuind oale de lut şi vase de sticlă, fierbînd, topind, amestecînd, descompunînd, repetînd experienţele şi notînd observaţiile una după alta în registru. În fiecare săptămînă scria un raport asupra rezultatelor cercetărilor sale şi-l trimitea Academiei. Stătea în camera sa de lucru pînă noaptea tîrziu, compara observaţiile înregistrate şi începu să scrie un tratat despre proprietăţile chimice şi fizice ale cauciucului.

Nici nu observă că cireşii din faţa casei dăduseră în floare şi că firişoare verzi de iarbă începuseră să încolţească. Nu vedea că pomii legau rod şi nu simţea mirosul

reavăn care se ridica din brazde. Dinspre mare se adunau nori care învăluiau ţinutul în ceaţă şi aduceau ploaie măruntă. Apoi soarele răzbătea din nou, ogoarele se zvîntau, cîmpiile şi pădurile erau scăldate în lumină. În fiecare zi, soarele urca mai sus. Dallier nu observa că aerul îmbălsămat devenea treptat fierbinte şi uscat.

Astfel trecu un an, şi apoi încă unul. Condamine veni de mai multe ori cu trăsura în vizită, intra în „bîrlogul vrăjitorului", transmitea salutările şi urările de bine ale domnilor de la Academie şi de fiecare dată spunea cu îngrijorare: „Doctore, nu arăţi bine de loc. Lucrezi prea mult".

Dallier zîmbea.

De cîteva luni, Condamine nu mai venise. Trimisese o scrisoare prin care-şi cerea scuze, spunînd că se ocupă de o lucrare nouă, dificilă şi n-are o clipă de răgaz. Între timp cauciucul trezise interes şi în alte ţări. Se aştepta un transport din Brazilia. Cu cercetările cum mai merge?

Dallier încheie lucrarea despre proprietăţile chimice şi fizice ale cauciucului. Într-o seară de primăvară — în al patrulea an de cînd începuse să studieze această substanţă — şedea în camera sa de lucru, avînd în faţă toate notiţele şi rapoartele sale. Scrisese ultimul raport către Academie şi ajunsese la fraza de încheiere. Pana scîrţîia pe hîrtie. Rămînea de văzut dacă trebuia să vină la Paris pentru discutarea finală a lucrării...

Dallier puse punct. Mai citi o dată pagina, luă un plic, se convinse că cerneala se uscase, introduse lucrarea în plic şi-l sigilă. Scrise adresa cu litere mari şi ascuţite. Apoi puse pana deoparte.

Îl cuprinse sentimentul copleşitor al triumfului.

8

Cartea îl făcu celebru. Facultatea de ştiinţe naturale din Besançon îi oferi un post de conferenţiar şi chiar Academia regală de ştiinţe îl solicită. Dar doctorul refuză. Sănătatea îi era atît de zdruncinată, încît medicul căruia îi ceru părerea îl sfătui insistent să se odihnească cel puţin un an. Îşi părăsi deci experienţele. Greutăţile financiare ale unui conte breton îi oferiră prilejul să

cumpere o splendidă iapă roaibă şi începu să facă plimbări călare. Adesea călărea ziua toată, de dimineaţă pînă seara tîrziu, pe cîmpii şi prin păduri. Treptat, paloarea bolnăvicioasă a feţei dispăru, mişcările sale deveniră mai liniştite, iar mîinile nu-i mai tremurau cînd ducea ceaşca la gură. Gustă din nou bucuria de a privi copacii şi florile din faţa casei, de a asculta ciripitul păsărilor din pădure şi de a urmări cu privirea veveriţele, dungi roşcate care se căţărau şi coborau fulgerător pe trunchiurile copacilor. Pe vremuri nici nu observa cînd se lăsa înserarea, acum nu se sătura admirînd văpaia pe care o revărsa soarele la asfinţit peste frunze şi ierburi. Cel ce se istovise ani de zile cercetînd elementele grandiosului edificiu al naturii era acum subjugat de măreţia ei, şi, reuşind să se dezbare de crisparea sa bolnăvicioasă, ajunse treptat la o seninătate aproape voioasă, care îl făcea sensibil faţă de tot ce era mare şi simplu în preajma sa.

Îl preocupa viitorul lui Pierre. Băieţaşul împlinise şapte ani, era bucălat şi sănătos. Cît era ziua de lungă zburda prin grădină, zvîrlea cu pietre, sărea gardurile, se căţăra în pomi şi prindea fluturi. De la grădinar învăţase să împletească coşuri din nuiele. Se pricepea să mînuiască arcul şi săgeţile şi dibuia cuiburile de mierle. Dar nu ştia nici să scrie, nici să citească, la masă era neastîmpărat şi de la vizitiu învăţase să înjure cu cuvinte murdare.

Dallier aduse din Paris un educator sub a cărui supraveghere Pierre stătea zilnic cîte două ore închis în cameră şi desena anevoie cu un tibişir litere pe o tăbliţă.

Într-o zi, cînd Dallier tocmai renunţase la plimbarea sa din cauza norilor negri adunaţi pe cer, apăru pe neaşteptate Condamine. Afară un vînt puternic aşternea peste tot ţinutul o pîclă formată din praf şi nisip; cei doi şedeau în camera de lucru, unul în faţa celuilalt.

— Se pare că odihna îţi priieşte — spuse Condamine privindu-l.

Dallier încuviinţă, apoi constată la rîndul său:

— S-ar zice, în schimb, că dumneata nu-ţi permiţi suficientă destindere. Am văzut oare bine? Încărunţeşti?

— Da, îmbătrînesc — confirmă Condamine şi-şi trecu mîna prin păr, în care se zăreau fire argintii. — Nu mai sînt călătorul de pe fluviul Amazoanelor.

Vîntul zgîlțîia ferestrele. În cameră se făcuse atît de întuneric, încît aproape nu se mai vedeau unul pe celălalt.

— Se pare că lucrarea dumitale nu a fost decît un început — continuă Condamine după un timp. — Acum sînt atît de ocupat cu astronomia, încît n-am mai putut urmări problema îndeaproape, dar mi s-a spus că vreo douăzeci de oameni de știință se ocupă acum de cauciuc.

— Sînt printre ei oameni cu renume — întregi Dallier. — Unii au și descoperit cîte ceva ce mi-a scăpat mie.

— Doctore, n-ai dori să-ți reiei experiențele?

Dallier tăcu.

— Academia își propune să finanțeze noi cercetări — continuă Condamine. — Cauciucul a trezit un interes general. S-au comandat cantități mai mari din Brazilia. Ce părere ai?

— Ca să fiu sincer — spuse Dallier după o pauză —, mi-ar lipsi liniștea cu care m-am obișnuit.

Condamine se uită nedumerit la el.

— Nu mai simt în mine entuziasmul din trecut. Poate că am tras peste puterile mele sau cine știe ce o fi — încercă să explice Dallier.

Restul discuției se pierdu în bubuitul unui tunet care făcu să zornăie geamurile. Un fulger lumină o clipă camera, apoi se auzi din nou un tunet surd. Afară ploaia începu să curgă șiroaie, cu un ropot sonor și regulat.

Cei doi bărbați ședeau tăcuți.

9

Trecură șapte ani.

Pierre crescuse, învățase să citească și să scrie, avea o pregătire temeinică la socotit și la desen, iar datorită străduințelor educatorului său știa să se poarte la masă și în societate. Pe buza de sus începuse să-i mijească mustăcioara. Era un tînăr cu fața plăcută, cu păr negru ondulat, vînjos și bun de gură. Deși nu manifestase niciodată vreun interes deosebit pentru munca tatălui său, în ultimele luni își petrecea o bună parte din timp în camera de la mansardă. Cînd tatăl făcea experiențe, îl întreba de una, de alta, asculta cu atenție, privea lung

fiecare cuvînt şi fiecare cifră pe care tatăl său o nota. În sfîrşit, făcu el însuşi, sub îndrumarea părintelui, cîteva experienţe cu acid sulfuric şi carbonat de calciu. Într-o seară Dallier îl chemă la el în cameră.

După ce-l cîntări o clipă din ochi, îi spuse: „Am de gînd să te trimit la un institut la Paris. Ce părere ai?"

Pierre îşi pironi privirea în pămînt, nehotărît.

Tatăl continuă:

— Acolo ai să-ţi însuşeşti pentru început noţiunile elementare ale ştiinţelor naturii. Dacă obţii rezultate bune, te trimit mai departe la studii.

Pierre tăcea. În cele din urmă întrebă:

— Se predă şi chimia acolo?

— Întrucîtva. În orice caz deprinde-te cu ideea că va trebui să stai mai mulţi ani la Paris.

Chiar a doua zi dimineaţa, Dallier plecă în capitală să discute cu directorul institutului şi să pregătească cele trebuincioase. Directorul se declară de acord să-l primească pe Pierre în gazdă, contra plată, pe toată perioada studiilor.

La început Pierre era considerat de băieţii din clasa lui ca un intrus. Mai vîrstnic decît majoritatea dintre ei şi, pe deasupra, foarte silitor, ajunse curînd la nivelul general al clasei. La ştiinţele naturii se evidenţie în repetate rînduri. Cîţiva elevi mai slabi încercară să se împrietenească cu el şi Pierre nu-i respinse. Se afla pentru prima dată într-o colectivitate de băieţi tineri, era recunoscător pentru fiecare cuvînt prietenos care i se adresa şi nu observa invidia sau răutatea ce se ascundeau cîteodată în dosul cuvintelor.

Între timp, Dallier primea aproape în fiecare lună în casa lui de la ţară vizita lui Condamine.

Prima întrebare a acestuia era întotdeauna:

— Cum merge lucrul?

— Nimic deosebit — răspundea Dallier nemulţumit. — Cîteva încercări cu fosfor, o cercetare asupra combinaţiilor cu sulf — toate lucruri mai mult sau mai puţin cunoscute. Se pare că nu mai reuşesc să fac nimic nou...

Cînd Pierre împlini şaptesprezece ani, Dallier îl retrase de la institut.

— De acum înainte ai să studiezi ştiinţele naturii îndeaproape! Să-ţi vezi de treabă şi să nu tragi chiulul la prelegeri. Bani am să-ţi trimit eu.

Pierre lucră cu sîrg şi stăruinţă pînă nimeri în societatea lui Jacques Partres, un tînăr cu o înfăţişare neplăcută şi foarte guraliv, ale cărui purtări destrăbălate sfîrşiră prin a-l influenţa. Oriunde era rost de făcut vreo ispravă năstruşnică, cei doi îşi uneau forţele, iar serile, în loc să şadă aplecaţi asupra tratatelor, petreceau în loçaluri deocheate.

Cu toată bunăvoinţa profesorilor de a-l ajuta pe fiul doctorului Dallier, Pierre căzu la examen.

Dallier îi mai acordă un răgaz de un an.

— Dacă ai să cazi şi a doua oară, atunci o să te descurci cum te-o tăia capul!

După ce cu chiu, cu vai îşi luă examenul, Pierre plecă într-o călătorie prin străinătăţi, ca să cunoască oamenii şi lumea. Drumul îl duse în vechiul oraş de încoronare al regilor spanioli, Valladolid, apoi la Sevilla, Madrid şi Lisabona. De acolo plecă cu o corabie la Palermo, apoi la Neapole, de aci la Roma, Genua, Milano, Ravena şi, în cele din urmă, la Zürich. Aci făcu cunoştinţă cu Herman Cromfield, un tînăr botanist englez, pornit şi el să cunoască lumea. Între ei se înfiripă o simpatie reciprocă, făcură împreună lungi plimbări cu barca pe lacul Zürich şi curînd îi legă o strînsă prietenie. Îşi continuară călătoria împreună. Vizitară Innsbruckul, Münchenul, Regensburgul, apoi Nürnbergul şi mai departe Leipzigul şi Halle. La Magdèburg zăboviră mai mult, pentru că pe Herman îl obosise lunga călătorie cu poştalionul. La Hanovra se luară la harţă cu nişte vizitii beţi şi încasară o bătaie soră cu moartea. La Hamburg se îmbarcară pe corabia care avea să-i ducă la Londra, la părinţii lui Herman.

Pierre petrecu în capitala Angliei două luni fără griji. Părinţii lui Herman — amîndoi se trăgeau din vechi familii de negustori — vorbeau franceza la fel ca limba lor maternă şi-l tratară pe Pierre cu o politeţe aleasă. Herman îi arătă încăperile pe care le amenajase pentru cercetările sale ştiinţifice. Printre plante de cultură, diverse preparate şi teancuri de cărţi, Pierre zări pe o masă un cub de materie cenuşie. Îl apucă cu un gest grăbit.

— Ăsta este cauciuc — spuse Herman, apropiindu-se de el. — Provine din sucul arborelui „hevea“ — aşa l-a botezat Condamine al vostru.

— Știu, știu — spuse Pierre —, toată lumea vorbește acum de cauciuc.

— Se pare că Macquer a publicat de curînd la Paris două volume despre cercetările sale — adăugă Herman.

— Tare sînt curios să le citesc.

Pierre se uită la cubul cenușiu pe care îl ținea în mînă.

— Ciudat — spuse el în cele din urmă. — Pentru indienii din Brazilia, materia aceasta nu reprezintă nimic deosebit. Noi, europenii, facem caz de ea, stăm ani de zile în mansarde s-o cercetăm, o așezăm pe mesele noastre de lucru, scriem cărți...

Își privi prietenul.

— Și tu te ocupi de asta?

— Nu în special — spuse Herman. — Mai mult ca o distracție.

Zîmbi.

— Cred că o carte despre cauciuc n-am să scriu.

Primind o scrisoare de la tatăl său, care-l anunța că nu se simte bine și-l ruga să se întoarcă, Pierre părăsi Londra. Herman, care îl conduse pînă în port, îi ceru să-i promită că se va întoarce.

Pierre îl găsi pe tatăl său bolnav de gută. Munca în laborator, căldura focului din vatră și emanațiile otrăvitoare îl măcinaseră pe omul acesta care nu împlinise nici șaizeci de ani. Helene, în ciuda vîrstei și a corpolenței, la fel de sprintenă și de vorbăreață ca pe vremuri, alerga emoționată prin casă.

— Ah doamne, doamne, conașule! Ce bine că v-ați întors! Domnul se gîndește atît de mult la dumneavoastră. Îi merge așa de rău! Ah doamne!

În zilele următoare, cînd o trăsură opri în fața casei, Pierre trebui să deschidă el însuși poarta pentru că Helene era ocupată cu gătitul, iar vizitiul, care o onora în fiecare zi cu o vizită în bucătărie, adormise cu capul pe masă în timp ce ea îi povestea ceva.

Din trăsură coborî un bărbat înalt cu părul alb.

— Domnul de la Condamine! — exclamă Pierre, plăcut surprins.

Bătrînul îl privi atent, apoi îi scutură mîna energic și rîse:

— Te-ai plimbat puțin prin lume, băiete? Bravo!

Porniră spre casă pe aleea principală a grădinii. Mergeau foarte încet şi Pierre trebui să povestească despre Milano, Lisabona şi Madrid, pe care Condamine le cunoştea.

— Acolo am citit pentru prima oară un raport despre fluviul Amazoanelor — spuse el, întrerupîndu-l pe Pierre.

— Da, da! Şi ăsta a fost motivul care m-a determinat să plec mai tîrziu pe malurile lui.

Tot conversînd, ajunseră în faţa intrării şi urcară treptele. În camera tatălui, fereastra era larg deschisă.

— Aşa-i bine! — spuse Condamine. — Trebuie să stai mult la aer, doctore. Ei, cum merge?

Dallier surîse obosit:

— La fel. Nici o bucurie!

Pierre îi convinse să facă o plimbare prin grădină.

— Da, pe dumneata cauciucul te-a costat mult, doctore — spuse Condamine în timp ce se plimbau toţi trei printre muşcate şi tufe de alun. — Şi pe mine ştiinţa m-a costat scump. Cred că au început din nou accesele, lua-le-ar dracu! — continuă el, trecîndu-şi mîna peste faţa zbîrcită. — Cine s-a molipsit de frigurile Amazoanelor nu mai scapă de ele!

Condamine rămase pînă seara. După ce-şi luă rămas bun de la Dallier, plecă însoţit de Pierre, care vru să-l ajute să se urce în trăsură. Dar bătrînul îi dădu la o parte mîna.

— Lasă, tinere! Am şaptezeci de ani, dar mă mai ţin bine! Hei, noroc bun!

Vizitiul apucă hăţurile. Uruitul roţilor se pierdu în depărtare.

În 1770 englezul Joseph Priestley făcu din întîmplare o descoperire: pe cînd nota unele însemnări ştiinţifice, furat de gînduri, începu să frece hîrtia cu o bucată de cauciuc pe care o ţinea în mînă. Cînd îşi aruncă privirea pe foaie, scrisul dispăruse. Uluit, luă o altă coală scrisă şi începu s-o frece şi pe ea cu bucata de cauciuc. Văzu cum urma creionului se şterge treptat, notă cele observate şi după scurtă vreme aduse la cunoştinţa publică constatarea făcută. Oamenii de afaceri se pricepură de îndată s-o valorifice.

Astfel s-a fabricat în Anglia primul produs din cauciuc: radiera.

10

După moartea tatălui, Pierre simți un puternic dor de ducă. Postul pe care îl ocupa la Academia regală de științe din Paris, de preparator pe lîngă naturalistul Claude Lamarcelle, îl satisfăcea atît de puțin, încît cei șase ani petrecuți cu munca aceasta subalternă, modestă, de multe ori îngrozitor de ingrată, în slujba unor profesori aroganți, egoiști, îi părură nesfîrșiți. I se făcu silă de marele și strălucitorul Paris. Ceru un concediu și, ceea ce nu mai făcuse de luni de zile, scrise prietenului său englez, Herman Cromfield. Apoi așeză puțină îmbrăcăminte într-un cufăr, lăsă în paza Helenei casa pustie de la țară, cu grădina străjuită de copacii strîmbați de vînturi ai șoselei, și, într-o dimineață, plecă în goana trăsurii sale la Calais. Aici vîndu trăsura și caii, concedie vizitiul și reținu o cameră la hotel. Patru zile mai tîrziu se îmbarcă pe vasul cu care traversă Canalul.

Ajunse la Londra în plină ceață. Herman Cromfield îl aștepta cu o trăsură pe chei. Părinții îi muriseră. Acum locuia împreună cu tînăra sa soție și doi slujitori în casa impunătoare, înconjurată de un parc, de la marginea orașului, unde îi pregătise o cameră prietenului său. Herman îl întrebă :

— Ce-i cu Condamine ? Am auzit că ar fi murit.

— Da — confirmă Pierre —, în anul șaptezeci și patru. A lucrat pînă în ultima clipă.

În săptămînile următoare, Herman își prezentă prietenul în cercul cunoscuților săi, unde „franțuzul" fu curînd obiectul atenției generale, căci — după cum se află de la Herman — tînărul burlac avea prestanță, știa să facă complimente de bun-gust doamnelor și, după cît se părea, dispunea de fonduri.

Printre alții, Herman îl prezentă domnului Bennet, un bătrînel puțin astmatic, cu o față de focă, pe atît de scund și îndesat pe cît părea de ciolănoasă și uscățivă soția lui. Domnul Bennet poseda o fabrică de hîrtie, se ocupa cu speculații de terenuri și era simpatizat de prietenii săi pentru veșnica lui bună dispoziție și felul său blajin de a fi. După ce stătu de vorbă cu Pierre vreo oră la un pahar de vin, în care timp se înțeleseră de minune, îl invită la el acasă. În duminica următoare,

după masă, pe la ora patru, Pierre porni în trăsură spre casa domnului Bennet.

Aici făcu cunoştinţă cu Mary.

Înaltă şi zveltă, dar voinică, sănătoasă, Mary avea fruntea bombată, voluntară, o faţă ovală şi ochii cenuşii, ca oţelul, atît de expresivi, încît uneori păreau neobişnuit de mari. Domnul Bennet afirma cu mîndrie părintească că ar fi şi calzi şi reci deodată. Buzele ei, puţin prea groase, vădeau încăpăţînare. Dar lucrul cel mai deosebit era părul greu, strîns într-un coc de culoarea aramei, care ardea ca o vîlvătaie, ca un foc în vatră şi făcea ca tenul ei să pară şi mai alb decît era în realitate.

Pierre a pus un notar din Paris să-i lichideze averea de acolo şi a însărcinat un misit să vîndă casa de ţară, iar pe domnul profesor Claude Lamarcelle l-a rugat să-i accepte demisia din postul său. Începu să caute o locuinţă cu ajutorul domnului Bennet. Succesul obţinut în casa fabricantului de hîrtie şi posibilităţile care i se deschiseseră îl făcură să renunţe la gîndul întoarcerii în patrie.

La marginea Londrei găsi o căsuţă cu grădină. O cumpără pe un preţ convenabil, o mobilă din nou şi o pofti pe Mary Bennet să vină să-l viziteze împreună cu părinţii ei.

Pierre locuia într-o casă mobilată simplu şi cu gust. În timpul verii, un grădinar făcuse ordine în grădina sălbăticită. Nunta avu loc într-o duminică de toamnă. Astfel, Pierre, care cu mai bine de un an în urmă — străin încă — fusese introdus în acest cerc de vînători de zestre şi oameni de afaceri avuţi, ce nu-l apreciau decît pe măsura în care îl ştiau bogat, în acea seară, în casa familiei Bennet, îi privi drept în faţă, rîzînd cordial, vesel şi superior.

În afară de partea ei de avere destul de importantă, provenită din moştenirea lăsată de o mătuşă, Mary primi ca zestre o prăvălie cu mărunţişuri, în centrul Londrei, pe o arteră de mare circulaţie, care adusese în ultimii ani venituri considerabile. Pe vremuri, domnul Bennet cumpărase prăvălia ca s-o revîndă într-un moment favorabil, dar cînd văzuse cît de bine mergea afacerea angajase un administrator, care de atunci îi prezenta în

fiecare lună socotelile şi depunea regulat la bancă sume frumuşele în contul domnului Bennet.

Într-o zi ploioasă de noiembrie, Pierre şi Mary se duseră în centru să vadă ce mai e pe la prăvălie. În spaţioasa încăpere ce dădea spre stradă, trei vînzători serveau mai mulţi clienţi, iar în biroul de alături domnul Pender, administratorul — un om încă tînăr şi, după cum se părea, foarte harnic — şedea la masa lui de scris, aplecat asupra registrului mare, şi calcula vînzările ultimei luni. Pe masă, Pierre zări un „rubber", aşa se numeau acum bucăţile mici şi plate de cauciuc folosite pentru ştergerea scrisului cu creionul. Acestea, după cum afirma domnul Pender, răspunzînd la întrebarea lui Pierre, apăruseră în ultima vreme în cantităţi mari pe piaţă şi se vindeau foarte bine. Pierre o luă în mînă şi o privi. Era mai tare decît bucăţile de cauciuc pe care le pipăise în laboratorul tatălui său şi mai tîrziu în camera de studiu a lui Herman.

— O noutate! — explică domnul Pender, apropiindu-se de el. — Cele pe care le primeam pînă acum erau numai pentru creion. Aceasta şterge şi cerneala.

— Şi merge?

Domnul Pender îi întinse zîmbind o foaie scrisă cu cerneală şi, în timp ce Mary se apropie curioasă, Pierre încercă să şteargă un cuvînt.

Domnul Pender explică:

— Cauciucul a fost amestecat cu fire mărunte de nisip. De aceea este atît de tare şi roade mai bine hîrtia. Voi şi Mary să încerce radiera. Liniile trase cu cerneală dispărură atît de iute de parcă ar fi fost înghiţite de bucata de cauciuc.

— Perfect — spuse Pierre.

— Dacă vă interesează cauciucul — spuse domnul Pender deodată —, mai avem şi alte produse noi făcute din el. Un lipici...

Trecu în prăvălie şi cînd se întoarse îi întinse o sticluţă. Pierre o destupă şi o apropie de nas. Un miros iute se degajă din gîtul sticlei.

— Cauciuc dizolvat în eter — explică domnul Pender. — Se pare că ideea aparţine unui farmacist din Manchester.

Pierre aplecă sticluţa peste hîrtia pe care încercase radiera. O masă vîscoasă gălbuie se scurse din sticlă ca

un fir subțire și se adună pe foaie într-o picătură cît un bob.

— Cu substanța aceasta se pot lipi diferite obiecte, în primul rînd cele de cauciuc — explică domnul Pender și-i întinse lui Pierre o bucată de tub moale și flexibilă pe care o adusese din prăvălie. — Chimiștii au început să folosească asemenea tuburi pentru a lega între ele țevi de sticlă.

Apoi luă hîrtia de pe masă și încercă să desfacă marginile lipite. Hîrtia se rupse, dar nu acolo unde fusese lipită...

— Chiar dacă lipești carton și încerci să-l desfaci, se rupe cartonul, nu lipitura — afirmă domnul Pender.

Pierre întrebă cu oarecare mirare :

— Și noi ținem toate aceste lucruri în prăvălie ?

— Vindem și nasturi, cuie, cerneală și sfoară — răspunse domnul Pender, rîzînd —, tot lucruri de care lumea are zilnic nevoie ! Și de aceea avem dever mare.

Mary exclamă enervată :

— Ah, lipiciul ăsta ! Uite-te la mîinile tale !

Mirat, Pierre se uită la degetul cu care întinsese lipiciul pe hîrtie și care acum era acoperit cu un strat subțire alb.

Domnul Pender spuse :

— Trebuie să vă spălați pe mîini cu petrol.

— Petrol ?

— Dacă vă deranjează mirosul, avem săpun-pastă în prăvălie.

După ce Pierre se curăță pe mîini, își luă împreună cu Mary rămas bun de la domnul Pender.

— Pe cuvîntul meu ! — spuse el rîzînd, în timp ce domnul Pender îl conducea pînă la ușă. — Nu mi-ar plăcea să lucrez ca colector de cauciuc !

Nu se știe nimic despre primul centru de colectare a cauciucului. Se știe doar că încă din 1760 negustorul portughez Federique Conhaes se instalase într-o localitate de pe Rio Yapura și trimitea „colectori de cauciuc" în pădurile de pe malurile Amazoanelor — indieni care străbăteau cu canoele lor, făcute dintr-un singur trunchi de copac, meandrele mlăștinoase ale fluviului pînă ce ajungeau la un pîlc mai mare de arbori de cauciuc, pe care îi crestau. Sucul, adunat în vase de tablă, era

lăsat să se usuce, iar apoi sulurile erau stivuite în bărci. Cînd umpleau o barcă cu suluri cenuşii de cauciuc, indienii o porneau pe fluviu în sus, se întorceau la negustor, predîndu-i încărcătura în schimbul unei sume derizorii, în timp ce el vindea cauciucul în Europa pe un preţ ridicat.

La sfîrşitul secolului al XVIII-lea s-au creat în Brazilia mai multe centre de colectare, a căror producţie era în cea mai mare parte trimisă în Anglia.

11

În sala Societăţii regale pentru răspîndirea ştiinţelor naturale, Pierre, care fusese introdus aici de Herman Cromfield, vorbi în faţa unui numeros auditoriu despre esenţa noii chimii antiflogistice. El porni o campanie împotriva ipotezei învechite de două secole a flogistonului, substanţă specială care s-ar separa din corpuri atunci cînd ele ard. Prin prelegerile sale, cîştigă lună de lună mai mulţi adepţi pentru noua ştiinţă. În acest timp, Mary se ocupa de afaceri. Uneori pleca cu trăsura pînă în centru, intra în prăvălie, se instala cu domnul Pender în biroul lui şi cerceta registrele. Semna comenzi, verifica marfa primită, semna chitanţele de primire a mărfii, redactate de domnul Pender, şi discuta cu el ce trebuia făcut ca să sporească vînzarea şi ce mărfuri noi să introducă. Cu Pierre discuta arareori despre asemenea lucruri. Îl ţinea la curent numai cu schimbările mai mari şi-i arăta deconturile lunare pe care domnul Pender i le trimitea acum ei. Pierre era mulţumit aşa. Nu avea spirit negustoresc şi-i plăcea să lase în seama soţiei toate hotărîrile necesare privind prăvălia.

Aveau un fiu. John — aşa îl numiseră pe băiat — împlinise nouă ani cînd Pierre află de revoluţia care izbucnise la Paris. Ziarele relatau evenimentele în articole înspăimîntătoare. Timp de o jumătate de an în „societatea bună" a Londrei domni o puternică nelinişte. Se răspîndise teama ca nu cumva răscoala să se întindă şi asupra altor state din Europa şi, cu toate că se credeau oarecum feriţi, în calitatea lor de „insulari", totuşi marilor negustori nu le era indiferent dacă vor putea să-şi trimită şi în viitor mărfurile în ţările care, după pă-

rerea lor, erau amenințate de revoluție. Mulți armatori londonezi se întrebau cu îngrijorare dacă cele opt sau zece nave ale lor aveau să le aducă și în viitor un cîștig la fel de bun ca pînă acum.

La șaisprezece ani, John intră la un comerciant să învețe meseria. Afacerile îl interesau, era harnic, învăța și, după cîțiva ani, se dovedi a fi atît de destoinic, încît patronul îi putu încredința sarcini de răspundere.

Anii treceau.

Directorul Grădinii botanice din Calcutta, William Roxburgh, care în 1798 primi pentru prima oară o bucată de cauciuc din India, auzi de la un bătrîn hindus că locuitorii Indiilor orientale ar extrage de sute de ani această substanță lichidă, rezistentă și elastică, din sucul lăptos al unui smochin și că o folosesc pentru a face făclii sau pentru a impermeabiliza coșurile în care se păstrează lichide. Roxburgh făcu o călătorie de studiu în jungla Asiei de sud-est și descoperi acolo patru soiuri de smochini necunoscute pînă atunci europenilor : printre aceștia smochinul de cauciuc (ficus elastica), cu uriașele sale rădăcini aeriene, și banyanul (ficus indica), care se dezvoltă mai întîi ca pseudoparazit pe trunchiul altor copaci, pe care-i distruge curînd. Ramurile sale cresc orizontal și dau rădăcini aeriene care se înfig în pămînt, transformîndu-se în adevărate trunchiuri ; arborele se întinde astfel în toate direcțiile pînă formează o pădure întreagă.

Roxburgh știu să dea o utilizare industrială acestor arbori gigantici. Din sucul lor alb se obțin „cauciucul Assam", mai tîrziu „cauciucul Borneo" și „cauciucul Rangoon", precum și cauciucurile „Singapore", „Pinang" și „Java", provenite din diferitele părți ale Asiei de sud-est.

Primele produse din „cauciucul Assam" apărură pe piața Londrei în 1818.

12

De la moartea mamei sale, John conducea prăvălia de mărunțișuri din centrul Londrei. Avea acum treizeci și șase de ani, era însurat și locuia cu soția și fiul lor,

Bill, în vîrstă de unsprezece ani, în casa tatălui său. Ştiinţa progresase : noul secol adusese triumful analizei sistematice asupra lipsei de sistemă a chimiei flogistice. Bătrînul părea însă aproape neschimbat din punct de vedere fizic. Încărunţise, necazurile şi eforturile intelectuale îi brăzdaseră faţa. Dar la şaptezeci şi şase de ani împliniţi se ţinea drept, umbla mult pe jos, frecventa regulat întrunirile Societăţii regale pentru răspîndirea ştiinţelor naturale, printre ai cărei veterani se număra, iar toamna, cînd se culegeau fructele din grădină, ridica fără efort vizibil coşul plin şi-l aşeza pe umăr, ducîndu-l în casă.

Dimineaţa, pe la ora zece, John obişnuia să-şi ia rămas bun de la el, de la soţie şi de la fiu şi să plece la magazinul pe care-l mărise simţitor în ultimii ani. În încăperea din faţă, care se dublase prin spargerea unui zid, stăteau acum îndărătul tejghelei şapte vînzători. Doi băieţi de prăvălie erau în permanenţă pe drumuri, pentru a aduce mărfuri sau pentru a le livra la locuinţa unuia sau altuia dintre clienţi, iar în biroul din fund şedea un funcţionar cu pregătire comercială, care îl ajuta pe John la ţinerea registrelor. Banii moşteniţi la moartea bunicilor John îi investise într-o sucursală, pe care o deschisese într-un alt cartier al oraşului. Fabrica de hîrtie, pe care i-o lăsase bunicul Bennet, o vîndu-se, iar capitalul îl depusese la două bănci din Londra. Conducerea sucursalei o încredinţase domnului Pender, care cu anii devenise corpolent, dar continua să se priceapă la fel de bine în afaceri. Mulţumită zelului şi priceperii sale, sucursala îi aducea lui John tot atît cîştig ca magazinul principal.

O sarcină căreia domnul Pender i se dedică cu deosebit interes fu descoperirea de mărfuri noi, pe care prăvăliile lor nu le ţineau încă. În acest scop vizita numeroşi fabricanţi şi rareori se întorcea dintr-un astfel de turneu fără să aducă mostre măcar pentru un produs nou. Domnul Pender vădea un fler deosebit în această direcţie, şi experienţa îl făcea să aleagă aproape întotdeauna mărfuri care se dovedeau a avea căutare.

— Am comandat un transport de pungi de cauciuc — spuse el într-o seară lui John, cînd acesta îşi făcu

apariția la sucursală ca să vadă cum mai merg treburile.
— Un articol cu totul nou, din cauciuc indian! Am pus deoparte cîteva mostre pentru dumneavoastră. N-ați vrea să duceți una tatălui dumneavoastră? A manifestat întotdeauna interes pentru articolele de cauciuc!

John luă în mînă una din pungile de culoare roșiatică.

— Ciudat — spuse el privind punga. — După cît îmi amintesc, toate articolele de cauciuc de pînă acum erau de culoare cenușie.

— Da, dar cauciucul din India nu este atît de curat ca cel din Brazilia...

Domnul Pender zîmbi, văzînd expresia de neîncredere de pe fața lui John.

— Nu vă fie teamă, m-am interesat îndeaproape. Culegătorilor li se plătește cauciucul la greutate și, de aceea, îl amestecă uneori cu laterit, un fel de argilă roșie, ca să-l facă mai greu. Dar înșelătoria asta are și ea un avantaj! Datorită amestecului, cauciucul indian este mai rezistent la căldură, chiar la apa caldă, decît cauciucul curat.

— Cum adică?

— Nu se moaie atît de repede — explică domnul Pender.

John clătină din cap.

— Mi-ar părea rău să nu fie așa — spuse el. N-aș vrea să vă tragă cineva pe sfoară. Bine! Am să duc una din pungi tatălui meu.

În ciuda prețului ridicat, articolul cel nou avea atîta căutare, încît domnul Pender repetă comanda.

Începură să apară pe piață furtunuri de apă din cauciuc indian, feșe elastice, căpute elastice pentru degete.

— Ace de cusut și sfoară se pot cumpăra oriunde — spuse domnul Pender lui John. — La fiecare colț de stradă! Ce-ar fi dacă am orienta altfel asortimentul nostru?

— Vă referiți la cauciuc?

— De ce nu? Cauciucul cucerește piața. Are viitor!

John șovăia. I se părea totuși mai sigur să rămînă la mărfurile vechi, care, printr-o cerere modestă, dar constantă, menținuseră prăvălia decenii de-a rîndul.

În 1822 chimistul englez Charles Mac Intosh obţinu în cursul unei experienţe o soluţie de cauciuc cu care îşi pătă din greşeală haina. Cu această ocazie constată că locul pătat devenise impermeabil. După mai multe încercări nereuşite obţinu, în anul următor, prin lipirea a două ţesături cu ajutorul unei soluţii de cauciuc, o stofă impermeabilă, pentru care ceru un patent, şi începu de îndată s-o producă în cantităţi mari în fabrica sa de chimicale din Crossbacket, în apropiere de Glasgow, folosind-o pentru confecţionarea hainelor de ploaie.

Aceste haine au apărut pe piaţa engleză în acelaşi an, căpătînd în vorbirea curentă numele de „mackintosh", şi s-au bucurat de mare popularitate.

13

— Momentul e prielnic — spuse domnul Pender.

John nu mai şovăi. Tot mai des se vedeau pe străzi aceste mantale cenuşii impermeabile, care, după cum se constată curînd, în zilele calde de vară deveneau lipicioase şi începeau să miroasă urît şi, în schimb, iarna se făceau ţepene ca tabla şi nici nu ţineau de loc cald. În zilele ploioase şi în lunile cu ceaţă însă, atît de frecvente în Anglia, cine avea un „mackintosh" nu mai voia să se despartă de el. John cumpără cantităţi mari de „mackintoshuri", precum şi alte mărfuri din cauciuc existente, care se lansară surprinzător de repede pe piaţă.

Cu ajutorul domnului Pender încheie contracte de livrări regulate cu două fabrici producătoare de obiecte de cauciuc, lărgi pas cu pas cele două prăvălii şi, în patru ani, deveni primul mare comerciant al Londrei pentru articole de cauciuc.

La început, cauciucul a fost folosit numai pentru a şterge urmele de creion şi, în parte, pentru fabricarea de mingi elastice sau alte jucării asemănătoare. Pe atunci se plătea în Anglia trei şilingi pentru un cub de cauciuc cu latura de doisprezece milimetri.

Apoi cauciucul începu să fie folosit pentru dopuri, articole medicale, iar în 1791 englezul Samuel Peal folosi o soluţie de cauciuc pentru a impermeabiliza articolele de piele şi din alte materiale.

În 1820 Nadler confecţionă din fire de cauciuc ţesături elastice.

În 1830 Thomas Hancock făcu primele încercări în vederea obţinerii unor galoşi de cauciuc.

Totuşi adevăratul avînt al industriei cauciucului începu abia în 1836, cînd Chaffee, în America de Nord, şi Nickels, în Anglia, inventară cîte o maşină de prelucrare a cauciucului la o temperatură moderată, transformîndu-l într-o substanţă moale, aproape neelastică, căreia i se putea da orice formă.

Partea a treia

CAUCIUC ŞI SULF

Timp de nouăzeci de ani, omul a închis cauciucul în borcane şi retorte, i-a cercetat structura complicată, a făcut experienţe şi, în cele din urmă, l-a zvîrlit în creuzetul industriei, din care s-a revărsat asupra pieţei în forme noi şi variate. Dîndu-şi seama de utilitatea cauciucului, omul a început să-i studieze defectele şi s-a străduit să le înlăture. În special prima jumătate a secolului al XIX-lea se caracterizează prin asemenea încercări. În Germania, Franţa, Anglia, Elveţia — aproape în toate ţările în plină dezvoltare economică —, chimiştii s-au străduit să înnobileze cauciucul. La fel şi în America.

1

O zi de vară tîrzie încingea oraşul New Haven, în timp ce Charles Goodyear şedea în cămăruţa în care îşi făcea experienţele şi încălzea într-un creuzet deasupra vetrei un amestec bogat în clor obţinut dintr-o experienţă anterioară. Începu să toarne amestecul cald peste o soluţie de cauciuc care se afla într-un vas, pe marginea plitei.

Explozia fu atît de violentă, încît creuzetul îi scăpă din mînă şi Charles fugi din odăiţă, trîntind uşa în urma lui. Îşi veni în fire abia ajuns în aer liber, în faţa hambarului în care se afla laboratorul, şi se miră că scăpase teafăr. Peste cîteva minute îl văzu pe Slim, singurul său lucrător, care se întorcea amărît şi mai devreme decît de obicei din cursa lui zilnică, trăgînd în

silă după el căruciorul cu ghete impermeabile. La cîţiva paşi de intrare se opri şi făcu un gest de neputinţă, arătînd ghetele. Din obişnuinţă, Charles întrebă :

— Ai vîndut ceva ?

— Erau să mă şi bată — răspunse Slim.

După ce împinse căruciorul sub şoponul de scînduri din spatele hambarului, adaugă :

— Să nu mi-o luaţi în nume de rău, domnule Goodyear. Aş putea începe să lucrez ca băiat de prăvălie în cîrciuma lui Tom Haller.

— N-am nici un dolar — mărturisi Charles abătut.

— Simbria mi-o plătiţi mai tîrziu. Numai să vă mutaţi de aici. Ghetele dumneavoastră nu le mai cumpără nimeni.

Charles se întoarse în hambar şi se aşeză la masa de lucru, fără să-i pese de ravagiile de pe vatră. Îşi pusese atîta speranţă în ghetele astea de cauciuc cînd, după moartea tatălui său, preluase atelierul ! Cu ani în urmă, cînd pilea chei şi repara ceasuri, ca asociat în micul atelier al răposatului, avusese ideea să producă ceva nou ca să scape de concurenţa întreprinderilor mai mari. Îi căzuse în mînă o publicaţie în care se vorbea despre cererea crescîndă de mărfuri de cauciuc, şi asta i-a dat un imbold. Nevoit, încă de la vîrsta de cinci ani, să-şi ajute tatăl în muncă, Charles învăţase temeinic meseria de mecanic. La asta s-a adăugat experienţa dobîndită mai tîrziu, la Filadelfia, ca ucenic la un magazin de fierărie, apoi ca ajutor de droghist la New York. Toate laolaltă i s-au părut suficiente pentru a se ocupa de substanţa care — după cum se spunea în publicaţie — căpătase o importanţă deosebită în Anglia şi pentru care se crease chiar, de curînd, o fabrică în statul Connecticut.

Primele experienţe ale lui Charles dăduseră greş. Dar, după ce studiase proprietăţile substanţei elastice, după ce citise lucrări despre rezultatele cercetărilor făcute pînă atunci şi le valorificase prin experienţe proprii, se apropiase de ţintă. Cu opt luni în urmă reuşise să creeze cîteva modele care i se păruseră utilizabile. Calcarul, cu care amestecase cauciucul, mărise rezistenţa acestuia la căldură şi sporise, totodată, încrederea lui Charles în reuşită, astfel că după ce mai făcu cîteva probe de verificare îndrăzni să comande un malaxor la o firmă din Filadelfia, singura care putea livra o asemenea maşină

de prelucrare a cauciucului. Mai comandase şi o cantitate mare de cauciuc brut, calcar, două mese lungi de lucru, scule şi angajase doi negri care să deservească malaxorul sub supravegherea lui. Maşina scuipa aburi, iar muncitorii tăiau placa subţire care ieşea amalgamată cu calcar dintre valţurile ei de oţel, croiau din ea, cu cuţite şi foarfeci, după tipare de hîrtie, iar apoi lipeau bucăţile croite, după ce le încălzeau din nou marginile. După ce vînduse primele modele în localitate, Charles începu să trimită ghete de cauciuc cu poştalionul la Hartford, la Springfield, la Middletown, le expedie cu mai multe corăbii care plecau din port, expuse cîteva duzini în orăşelele din Long-Island-Sund, continuînd să desfacă marfa şi în New Haven, cu ajutorul lui Slim. Abia apucase să vîndă o sută de perechi, că şi începuseră să sosească scrisori înfuriate, returnări, plîngeri din partea unor comercianţi care acceptaseră să se ocupe cu vînzarea ghetelor, cereri de despăgubiri. Charles însuşi trebui să se convingă — dar prea tîrziu — că, după puţine zile de purtare, ghetele deveneau moi şi lipicioase, deoarece calcarul se separa de cauciuc şi, pe deasupra, ardea şi pantalonii. Mai avea de plătit o parte din malaxor, nu plătise nici cauciucul, nici calcarul, datora leafa celor doi negri, trebuia să-l achite pe tîmplar şi se afla cu mîinile goale în faţa căruţaşilor, negustorilor, furnizorilor, care, speriaţi de scandalul stîrnit, îşi cereau cu toţii banii. Averea sa consta din creditul pe care i-l acordaseră aceştia, investit acum într-un vraf de marfă moartă, fără valoare. Desperat, Charles se retrase în hambarul în care-şi făcea experienţele, căutînd un nou amestec care să facă utilizabil cauciucul. În cele din urmă ajunsese să încerce cu clor, dar, gonindu-l în stradă, explozia îl lămurise că încearcă degeaba să scape de nenorocire.

În primele ore ale după-amiezii închise hambarul şi intră în căsuţa de peste drum, tot o moştenire de la tatăl său. Soţia îi deschise uşa. Fără a lua în seamă expresia ei de nelinişte, Charles îi spuse :

— Strînge-ţi lucrurile şi du-te la fratele tău.

— Mă izgoneşti ?

— Mîine sau poimîine o să vină să mă ridice.

Femeia păli, Charles o apucă de mînă şi închise uşa de la intrare. Apoi o privi lung şi spuse :

— Du-te.

— Dar tu?

Şi după ce intrară în camera lor, ea mai întrebă o dată:

— Să te las singur aici, în casa aceasta?

— O s-o scoată la licitaţie.

Ea îşi şterse lacrimile şi spuse cu hotărîre:

— Nu plec.

El stărui, încercînd s-o convingă, dar, văzînd că nu cedează, renunţă.

Abia a doua zi după-amiază intră din nou în hambar. Petrecu o oră în laborator fără să facă nimic, apoi trecu în cămăruţa folosită drept birou şi începu să cerceteze registrul de socoteli. Îl frunzări, compară o cifră cu alta pînă noaptea tîrziu. Eforturile şi emoţiile din ultimul an îi trecură pe dinaintea ochilor, inutilitatea lor îl covîrşi, nu-şi mai află somnul.

În săptămîna următoare, eşecul îşi primi confirmarea publică. O citaţie semnată de ajutorul şerifului îl convocă în clădirea de piatră cenuşie din piaţa oraşului. Aici se declară de acord cu conţinutul acuzaţiei pe care i-o citi judecătorul şi, în aceeaşi seară, fu dus de doi poliţişti pe străzile oraşului pînă la vechiul foişor unde se afla închisoarea pentru datornici.

2

După eliberarea din închisoare, Charles plecă cu soţia la New York. Cumnatul lui, care avea o firmă comercială la Boston, preluase manufactura cu toate datoriile şi-i dăduse bani să se mute, deoarece, după ce se compromisese în lumea de afaceri din Connecticut, voia să se dea la fund în marele oraş de pe Manhattan.

Aici, la New York, închirie o cameră cu bucătărie într-o casă de raport din cartierul de est al oraşului. Pe plita sobei începu iarăşi să facă experienţe. Interesul crescînd pe care tînăra industrie americană îl acorda cauciucului îi trezise din nou ambiţia. Amestecă cauciucul cu piroluzită, cu fosfor, cu carbon, turnă peste el petrol, îl frămîntă cu cretă, îl aruncă în hidroxid de potasiu. Ca şi la încercările anterioare, nu avea o imagine clară a modificărilor ce se petreceau, sub mîinile

sale, în substanţa aceea vîscoasă. Pentru el problema era : ce elemente sau ce amestec de elemente trebuia introdus pentru ca produsele de cauciuc să devină tari, rezistente, utilizabile ?

După ce-şi cheltui ultimii bani se duse la droghistul la care lucrase pe vremuri, în prăvălioara din strada 181. Domnul Simson fu uimit de oferta pe care i-o făcu Charles.

— Bine, Nelson — spuse el, numindu-l, din obişnuinţă, cu cel de-al doilea nume de botez —, am să mă mai gîndesc.

Două zile mai tîrziu se declară de acord să participe la experienţe, să suporte deocamdată toate cheltuielile şi, în plus, să-i împrumute şi o sumă de bani.

În ziua următoare, Charles transformă partea din spate a depozitului domnului Simson în laborator. Pe soba de fier începu să încălzească vase cu cauciuc, pe care le aşeză apoi pe o poliţă căptuşită cu azbest. Charles încercă să amelioreze calităţile cauciucului adăugînd compuşi ai potasiului. După două săptămîni se reîntoarse la var. Era evident că, dintre toate substanţele încercate, varul dăduse rezultatele cele mai bune. Hotărî să continue cercetările pe drumul pe care pornise cînd cu confecţionarea ghetelor impermeabile, drum de la care se abătuse în credinţa că nu va putea obţine rezultatele dorite. După ora de închidere a prăvăliei, domnul Simson venea regulat în laborator să ajute la experienţe, şi-l încuraja să stăruie. Cei doi stăteau pînă tîrziu noaptea experimentînd felurite amestecuri de var cu soluţii de cauciuc, cercetînd noii compuşi ; tot mai multe vase se înşirau pe poliţă.

Amestecul de var şi magneziu, pe care Charles îl introduse în cele din urmă într-o soluţie de cauciuc, trezi din nou interesul domnului Simson, interes ce scăzuse simţitor în ultimele săptămîni, mai ales datorită cheltuielilor crescînde.

Charles era mulţumit de rezistenţa la căldură pe care o căpătă cauciucul datorită noului adaos.

La expoziţia industrială care se deschise peste cîteva luni la Brooklyn, mostrele sale primiră premiul întîi, înaintea produselor expuse de alţi chimişti.

3

Dar fabricantul căruia cei doi asociaţi îi adresară propunerea de a produce împreună obiecte de cauciuc se declară mai întîi de acord cu metoda lui Charles, pentru ca apoi să revină asupra celor hotărîte, afirmînd că metoda nu este încă destul de bine pusă la punct. Într-adevăr, în timpul prelucrării se constatase că produsul era atacat de aproape toţi acizii şi, deşi mostrele continuau să obţină premii la expoziţiile de la Chicago şi New Orleans, Charles nu reuşea să găsească un asociat cu fonduri.

Simson renunţă la drepturile sale asupra invenţiei şi se retrase din asociaţie, după ce se declară dispus să prelungească cu încă şase luni împrumutul acordat.

Charles rămase fără un cent. În cele din urmă, şi fabricantul care anulase contractul gata încheiat îi acordă un împrumut în vederea îmbunătăţirii procedeului.

În bucătăria strîmtă a locuinţei sale, Charles îşi continuă experienţele. Nu trecură multe zile şi-şi pierdu din nou încrederea în var, întorcîndu-se la piroluzită, apoi din nou la cărbune. Proprietarul, un italian certăreţ, ciocăni într-o seară la uşă.

— Aşa nu mai merge, signor. Ce duhoare!

— Vedeţi doar că lucrez!

— Accidenti! Să-mi pierd chiriaşii?

— Experienţele mele sînt importante.

— Importante? Fă bine de te mută, signor!

— Stimate domn!

Şi Charles îi vorbi cu atîta convingere, încît reuşi să biruie chiar propria sa descurajare, care îl copleşise după ultimul insucces. Proprietarul se retrase bombănind, dar apăru din nou în seara următoare. Lupta zilnică ce avea să se desfăşoare de-acum înainte între ei apăsa greu pe nervii lui Charles, dar încrederea în propria operă îl ajuta să suporte şi aceste discuţii.

În cele din urmă rămase iar fără bani. Experienţele erau costisitoare. Chiar şi costul lumînărilor de seu, la a căror lumină tulbure lucra noaptea, reprezenta cu timpul o sumă respectabilă. Charles făcu ceea ce nu voise să facă pînă atunci ca să nu piardă timp: după terminarea unei experienţe descompuse din nou ameste-

cul obținut, ca să mai poată folosi o dată substanțele. De la negustorii de chimicale cerși resturi de parafină, le topi în borcane și înfipse în ele fitiluri răsucite din zdrențe. Nici insomnia, nici intoxicațiile de care suferi în repetate rînduri, nici iarna aspră care se abătuse peste acest cartier mizer, nici foamea nu-l putură stăvili.

Soția lui cîrpi pentru a douăzecea oară pantalonii rupți din pînză groasă de in pe care îi purta, cosea ciorapi pe care-i vindea în cartier cu un cent perechea, îi cedă proprietarului rochia ei cea mai puțin uzată în locul chiriei, schimbă șalul ei pe un braț de lemne. Într-o seară, cînd nu aveau nimic de mîncare, Charles se așeză lîngă ea.

— Ce viață grea ai tu — spuse.

Ea protestă, dar nu-și putu opri lacrimile care îi șiroiau pe obraz.

4

Fabricantul sfîrși prin a socoti strădaniile lui Charles drept zelul inutil al unui dezechilibrat și ceru o dobîndă mai mare pentru durata de prelungire a împrumutului. Moașa, care-i îngrijise soția cît fusese lăuză — i se născuse o fetiță —, amenință că-l va da în judecată pentru datorii. Droghistul, băcanul, zarzavagiul refuzară să-i mai dea pe datorie, iar proprietarul amenință că-l dă afară dacă într-o săptămînă nu-și plătește chiria restantă. Degeaba imploră Charles creditorii să-l mai păsuiască. Chiar în ziua în care domnul Simson îi comunică în scris că nu mai poate aștepta banii împrumutați, omul acesta desperat descoperi că acidul azotic face cauciucul insensibil la intemperii. Înfășură mostrele abia uscate într-o hîrtie, alergă la fabricant și-i dădu posibilitatea să se convingă de utilitatea descoperirii sale. Fabricantul achită datoria la droghist, plăti moașa, lichidă datoriile la zarzavagiu, la băcănie, dădu bani proprietarului, trimise domnului Simson suma scadentă împreună cu dobînda datorată și-i mai avansă lui Charles încă trei sute de dolari, cu care acesta plecă cu poștalionul, într-o zi de martie a anului 1836, la Washington. Dură două luni pînă își înregistră patentul, pînă obținu de la secția de științe naturale a Universității Harvard un certificat

care-i deschise uşa mai multor oameni de afaceri influenţi şi, pe calea relaţiilor şi a cunoştinţelor personale, reuşi, în cele din urmă, să pătrundă la Casa Albă. Preşedintele Jackson fu surprins de paloarea şi sărăcia îmbrăcămintei omului care intră într-o după-amiază în cabinetul său, pe baza recomandării senatorului Daniel Webster. Întrebat ce-l aduce, Charles începu să vorbească în fraze repezi. Era atît de preocupat de invenţia sa, încît nu se arătă cîtuşi de puţin emoţionat de faptul că se afla în faţa preşedintelui. Acest om de stat de şaizeci şi nouă de ani, care fusese în viaţa lui fermier, judecător şi soldat, care izgonise indienii creek din patria lor, smulsese Florida din mîinile spaniolilor, învinsese pe englezi în faţa fortului New Orleans, decimase neamul seminolilor, care obţinuse de două ori victoria în alegeri şi-şi începuse cariera atît de agitată cu cincizeci de ani în urmă ca avocat lipsit de mijloace, îi proroci lui Charles un viitor strălucit.

Cu recomandarea pe care preşedintele i-o scrise personal, Charles plecă la New Brighton şi găsi acolo un bancher dispus să-i acorde un împrumut important, din care o treime urma să fie rambursată în decurs de un an.

Charles folosi o parte din sumă ca să se elibereze de angajamentul contractat faţă de fabricant. Cu restul banilor construi o manufactură nouă, cumpără maşini, materie primă, unelte, angajă muncitori şi începu să producă obiecte de consum din cauciuc preparat după ultimul său procedeu — pe bază de acid azotic —, care, după cum spera, avea să-l facă om bogat.

Indienii fuseseră de mult izgoniţi spre preerii şi Munţii Stîncoşi, pădurile virgine fuseseră desţelenite, suprafeţe uriaşe cultivate cu grîu şi bumbac, iar la răsărit de Apalachce apăruse un infern industrial, pereche bună cu plantaţiile pe care lucrau sclavii din Louisiana şi Alabama. Industria în continuă dezvoltare storcea de vlagă femeile şi copiii printr-o muncă zilnică de şaisprezece ore, zvîrlea în mizerie pe cei schilodiţi de maşini, pe şomeri şi pe bolnavi, împingea la moarte pe afaceriştii ruinaţi, în timp ce concurenţii victorioşi adunau averi de milioane de dolari, cumpărau yachturi şi-şi construiau vile somptuoase.

Industria americană înregistră prima sa criză puternică la sfîrşitul anului 1836. Două victorii militare asupra Angliei pro-

vocaseră în decurs de treizeci de ani două avînturi economice, iar mulțimea posibilităților noi de profituri în cele 25 de state ale Uniunii îi făcuse excesiv de temerari pe capitaliștii americani și atrăsese aici afaceriști, escroci și aventurieri din toate colțurile lumii. La New York, Toledo, Baltimore, speculația cea mai deșănțată era în floare. Terenuri de construcții pentru milioane de locuitori cumpărate pe cîțiva dolari, pămînt arabil al cărui preț creștea de zece mii de ori în doi ani, dobînzi cămătărești, polițe fără acoperire, datorii achitate prin credite noi, acestea erau aspectele unei activități economice febrile și dezordonate, agravate încă de pofta de cîștig a șapte întreprinderi mari engleze care aveau în mîna lor tot sistemul de credit al Statelor Unite.

Cînd, în 1836, criza izbucni în Anglia, însoțită de prăbușirea acțiunilor, crahuri de bursă și falimente în masă, întreaga economie americană fu și ea cuprinsă peste noapte de criză.

5

Crahul băncii din New Brighton l-a tras și pe Charles în prăpastie. Înainte ca primul transport al mărfurilor sale de cauciuc să fie expediat, aproape toți clienții lui au declarat că încetează plățile. Charles nu mai avea nici cincizeci de dolari, iar datoriile erau mari. Bancherul se împușcă. Charles trebui să-și concedieze lucrătorii, să plătească o parte din datorii cu marfa sa, să vîndă manufactura, inclusiv terenul pe care era construită, pe un preț de nimic, ca să achite treimea scadentă a creditului contractat și dobînzile. Din nou se mută cu familia într-o locuință ieftină, unde curînd fu nevoit să-și drămuiască pîinea și flămînzi împreună cu soția și fetița, în vîrstă de doi ani și jumătate. În zilele acelea îi pică în casă cumnatul, om la patruzeci de ani, vesel, jovial, plin de sănătate, care, prin tranzacții încheiate la timp, reușise să-și investească cea mai mare parte a averii în acțiuni franceze. De cum intră pe ușă, cumnatul începu să povestească :

— Fabrica cea nouă de cauciuc din Roxbury este la pămînt.

Charles încuviință încruntat.

— Te lasă rece treaba asta ? — vru să știe cumnatul.

Charles îl privi mirat. Cumnatul continuă :

— Clădirile sînt goale şi pot fi cumpărate pe un preţ de nimic.

— Vrei tu să le cumperi ?

— Cum stai cu datoriile ? — îi răspunse, tot cu o întrebare, cumnatul.

Charles ridică din umeri.

— Cît ?

— Lui Simson îi datoram o mie cinci sute de dolari, fabricantului aproape patru mii — răspunse Charles şi amuţi.

— Şi acum ?

— Datoriile s-au ridicat la douăzeci de mii.

— Mie ai să-mi datorezi mai mult — replică celălalt şi începu să socotească :

— Douăzeci de mii, plus cinci mii pentru clădirea goală, douăzeci şi cinci de mii, apoi fondurile necesare pentru a porni producţia, să zicem cinci mii, face treizeci de mii.

Interpretă greşit uimirea lui Charles şi întrebă :

— Vrei mai mult ?

După ce se gîndi o clipă, Charles răspunse :

— Eu n-am nevoie de asociat.

— Dar criza ?

— Nu-i nimic !

— Gîndeşte-te la situaţia ta.

— Nu ! — se încăpăţînă Charles.

După jumătate de oră, cumnatul încheie tocmelile declarînd :

— Atunci ai să-mi dai o dobîndă de cinci la sută.

— De acord.

În aceeaşi lună, cumnatul plăti celui care administra moştenirea bancherului întreaga datorie şi Charles, însufleţit de speranţe noi, îl urmă cu familia la Roxbury, un mic orăşel la sud de Boston, care se dezvoltase mult în ultimul timp datorită industriei.

Clădirea fabricii se afla încă în bună stare.

— Nu şi-au închipuit fraţii Benton că într-o bună zi ai să te muţi tu aici ! — exclamă cu satisfacţie cumnatul.

Din nou Charles cumpără maşini, unelte, comandă materie primă, aduse muncitori. De data aceasta a putut alege dintre şomerii pe care criza îi lăsase pe drumuri.

Într-o după-amiază, cumnatul intră emoţionat în hala cea mare.

— Afurisită treabă ! Bentonii s-au aranjat cu un negustor din Hampshire şi clădesc aici în golf o a doua întreprindere.

— Atît de repede ?

— S-au asociat cu un englez. Ăştia sînt afacerişti periculoşi.

— N-avea nici o grijă — îl linişti Charles.

De cum apăru cu marfa pe piaţă, cauciucul lui, combinat cu salpetru, îi înlătură pe concurenţi. Refuză cîteva oferte de asociere, îşi trimise marfa la New York, apoi la New Jersey, Filadelfia, New Orleans, obţinu preţuri bune, mai cumpără maşini, angajă mai mulţi lucrători, produse mai mult, cîştigă mai mult.

— Ei, iată că te-am ajutat să te pui pe picioare — spunea cumnatul.

— Îţi pare rău ?

— Aproape. Pe mine nu m-a ajutat nimeni.

— Dar nu te-ai ales cu dobînda ?

— Ar fi trebuit să cer cinci şi jumătate la sută.

— Ba chiar zece — spuse Charles rîzînd.

O dată cu ieşirea din criză, cererea creştea. Perioada de depresiune trecuse, comerţul lua din nou avînt.

În numai douăzeci de luni, Charles reuşise să achite o bună parte din datoria pe care o avea la cumnatul lui.

6

Totuşi la următoarea expoziţie, care avu loc la Brooklyn, mostrele sale nu obţinură decît premiul al doilea, premiul întîi fiind acordat lui Nathaniel Hayward, un vechi specialist în cauciuc. Mostrele acestuia rezistau mai bine la căldură decît cauciucul combinat cu salpetru şi, după cum constată Charles cu mirare, erau chiar mai flexibile decît cauciucul brut. Metoda lui Hayward era neînchipuit de simplă : se amesteca o soluţie rece de cauciuc — aşa reieşea din descrierea anexată la mostrele expuse — cu sulf şi se lăsa să se usuce la soare. Posibilităţile de dezvoltare a acestui procedeu îi părură lui Charles atît de evidente, încît nu ezită să-l cumpere de la inventator, plătindu-i trei mii de dolari.

În laboratorul său din Roxbury îmbunătăţi în oarecare măsură procedeul şi-l patentă sub denumirea de „solarizare". Dîndu-şi seama că cererea crescîndă, mai ales de haine de ploaie, făcea să prospere nu numai întreprinderea lui, ci şi concurenţa, care trebuia deci biruită, începu să cheltuiască regulat sume importante pentru popularizarea produselor sale la Bridgeport, Hudson, Binghamton, West Point, Albany. Efectul reclamei fu uluitor : din statul New York primi o comandă de opt mii de saci poştali impermeabili. O scrisoare de încurajare pe care o primi peste cîteva zile din partea lui Daniel Webster îi dădu să înţeleagă că datorează această importantă comandă de stat senatorului a cărui recomandare îl ajutase pe vremuri să ajungă la preşedinte.

Charles şezu multă vreme în faţa registrelor şi calculă. Trebuia să pună la bătaie toată averea sa pentru a putea executa comanda. Asemenea ocazie nu se oferea unui fabricant mărunt niciodată într-o sută de ani.

Şase zile după ce comanda părăsi portul Boston pe bordul unui vas comercial, Charles primi din partea autorităţilor poştale centrale din New York ştirea că marfa nu este corespunzătoare. Privi nedumerit sacii returnaţi, care zăceau la picioarele lui ca nişte fluturi morţi, urît mirositori, cenuşii, mototoliţi. Îi pipăi, îi desfăcu anevoie, deoarece se lipiseră, iar mîna i se încleie de partea interioară. După ce cercetă una dintre ultimele haine de ploaie ieşite din atelier şi constată că era în perfectă stare, după ce privi din nou sacii, după ce analiză încă o dată în laborator amestecul de cauciuc şi turnă plăci de diferite grosimi, înţelese deodată că amestecul de cauciuc şi sulf al lui Hayward era bun numai dacă se aplică în straturi foarte subţiri.

Pierduse douăzeci de mii de dolari. Iar nu mai avea nici un ban. Fuseseră inutile eforturile făcute, inutile lipsurile îndurate. Nu mai putea duce mai departe fabrica. Avea să se prăbuşească din cauza unei erori. În faţa lui se ridica un munte de mărfuri inutilizabile şi nu se putea apăra de atacurile îndreptate împotriva lui, făţiş sau pe ascuns, care îl acuzau de necinste, lăcomie, înşelătorie. Invidia şi răutatea care se revărsau acum asupra lui egalau în amploare succesul iniţial. Începuseră să circule zvonuri. Ziarele îi aduceau tot felul de învinuiri.

Iar cumnatul, singurul om de afaceri care ar fi avut vreun interes material să-l sprijine în această catastrofă, se afla într-o călătorie de afaceri la Paris.

Charles se dădu bătut.

Din puţinii dolari care-i rămăseseră după al treilea crah financiar, cumpără trei locuri pe un vapor ca să se întoarcă cu familia la New Haven. După treisprezece ani revenea în oraşul său natal mai sărac ca la plecare ; închirie, pentru el şi ai săi, o cameră mizeră în cartierul portului. Cunoscuţii care-l întîlneau se speriau de înfăţişarea sa. Se ferea de lume, îşi înspăimînta soţia cu tăcerea lui sumbră, stătea cîte o jumătate de zi pe chei privind fix în apă. Apoi se îmbolnăvi de friguri şi zăcu săptămîni de zile în patul în care erau nevoiţi să doarmă toţi trei.

7

Într-o zi ceţoasă de februarie intră în cameră cumnatul, care, abia întors de la Paris, se oprise la Boston doar cît fusese nevoie ca să dea procuristului său noi dispoziţii. Cele comunicate de procurist despre fabrica de la Roxbury, precum şi tot ce mai aflase ulterior din ziare sau de la prietenii de afaceri l-au uluit, dar şi mai mult l-au îngrijorat relatările proprietarului despre starea actuală a cumnatului său.

Primul lucru pe care i-l spuse lui Charles a fost :

— Va să zică te-ai dat bătut ? !

Bolnavul nu reacţionă. Faţa încinsă de febră rămase lipsită de expresie, doar mîinile palide, parcă numai oase, se mişcară pe plapumă de parcă ar fi căutat ceva. După un timp spuse :

— Degeaba totul.

— Dar metoda cu sulf ?

— Nu-mi mai vorbi de ea.

— La dracu, doar ai perfecţionat-o !

Cumnatul se plimbă prin cameră, se uită distrat la scrinul şchiop, la ciobul de oglindă atîrnat pe perete, la perdelele îngălbenite. Se întoarse brusc spre el.

— Ai fost pe drumul cel bun, da sau ba ?

— N-a fost decît un început — spuse Charles cu voce nesigură.

— De ce nu duci cercetările pînă la capăt ?

În cele din urmă, Charles răspunse :

— Ar mai dura mult, poate ani de zile.

— Ei şi ?

— N-am bani.

Cumnatul lăsă capul în jos, şovăind. Apoi se apropie încet de pat, se aşeză pe marginea lui.

— De fapt n-am realizat tot ce speram la Paris — spuse el.

Apoi continuă, fără să-l lase pe celălalt să vorbească:

— N-am venit să-ţi cer să-mi plăteşti datoria.

— Înţeleg — răspunse Charles cu glas sugrumat.

— Dacă ţi-aş da două sute de dolari ? Sau o mie contra unei participaţii de zece la sută ?

— Ai văzut articole de cauciuc la Paris ?

Cumnatul se codea să răspundă. Charles se ridică în capul oaselor.

— Ar fi o afacere minunată — spuse el deodată. — Dar cum să-ţi promit...

— Vrei să spui că nu poţi fi sigur de reuşită ?

Charles dădu din cap.

— Aşa — spuse cumnatul gînditor şi repetă după o pauză :

— Deci două sute ?

— Da.

Cei doi se priviră în ochi. Cumnatul făcu un gest arătînd camera aproape complet lipsită de mobilă.

— Vrei să rămîi aici ?

— Am nevoie de o plită.

— Desigur.

Locuinţa din faţă este liberă.

— E scumpă ?

— Opt dolari pe lună.

— Bine. O închiriez pe numele tău.

Perspectiva de a putea face din nou experienţe îl ajută pe Charles să se repună pe picioare. Cu toată slăbiciunea care îl apăsa ca plumbul, se tîrî pînă la farmacie să cumpere chimicalele de care avea nevoie. Inerţia care-i paralizase multă vreme voinţa dispăru şi cînd, în sfîrşit, se văzu instalat în bucătăria noii locuinţe, în faţa plitei, şi aşeză pe foc un căzănel nou de tuci nu mai rămase nici urmă de boală în el.

8

Începu să încălzească treptat cauciucul amestecat cu sulf şi verifică cu termometrul procesul de topire. Conştiinţa că pierduse mai bine de o sută de zile în starea de descurajare şi abrutizare în care se afla îl făcu să lucreze cu şi mai multă îndîrjire. Încă de pe vremea experienţelor care îi demonstraseră utilitatea redusă a procedeului Hayward, îi trecuse prin minte ideea de a găsi o altă cale de a combina cauciucul cu sulful. Acum se afla în faţa unei infinităţi de experienţe posibile şi trebuia să-şi croiască drum, pas cu pas, printre ele, trebuia să verifice, să găsească o modalitate de a pătrunde în labirintul legăturilor dintre diversele substanţe. Ziua i se părea atît de scurtă, încît nici nu apuca să mănînce. Numai cînd simţea că leşină de foame înfuleca în grabă un codru de pîine şi bea cîteva înghiţituri de apă. Rezista la oboseală pînă ce privirea i se înceţoşa şi nu mai deosebea vasele din jur în care-i fierbeau soluţiile. Se culca fără să se dezbrace, de cele mai multe ori pe duşumeaua bucătăriei, în care-şi făcea experienţele, şi se cufunda într-un fel de letargie, din care se trezea o dată cu zorile, palid, cu ochii înroşiţi, dar incapabil să-şi mai continue somnul.

Fiecare rezultat se cerea gîndit, prelucrat, verificat prin noi experienţe, comparat cu alte rezultate. Şi astfel lucră multe săptămîni în şir. Dizolvă cauciucul în petrol, îl topi la căldură, calculă adaosul de sulf, rulă, frămîntă, presă amestecul obţinut, îl reîncălzi, îl descompuse, notă constatările făcute, cugetă. Proprietarul unei cîrciumi din apropiere la care intră într-o dimineaţă cu haina murdară şi barba ţepoasă îl luă drept nebun şi, mai mult de frică, îi împrumută zece dolari contra chitanţă. Poştaşul îi împrumută un dolar. Slim, fostul său lucrător, pe care-l întîlnise în drum spre farmacie, îi oferi, fără să-l fi rugat, doi dolari. În curînd însă, datoriile îl copleşiră din nou. Era atît de obsedat de ideea sa, încît neglija orice măsuri de precauţie în timpul experienţelor. Numai în cursul acelei luni, chiriaşii din jur fură treziţi de patru ori din somn de zgomotul unor explozii. Nici arsura dureroasă cu care se alese în urma unei asemenea întîmplări nu-l împiedică să lucreze cîte optsprezece ore pe zi.

Observă că, introdus în sulf topit, cauciucul se carbonizează treptat. Înlocui sulful cu o soluţie de sulf în

sulfură de carbon, îl impregnă cu floare de sulf, îl legă cu un amestec de diferite polisulfuri combinate cu sulfat de sodiu şi de fiecare dată ajungea din nou la amestecul lui Hayward. În cele din urmă îl încălzi treptat pînă la peste trei sute de grade Fahrenheit. Cîteva minute după ce aşeză din nou pe plită masa uscată pe care o găsise în vas după răcire avu impresia c-a înnebunit : termometrul urcă la peste o sută optzeci de grade, dar cauciucul nu se mai topi. Nici la două sute de grade şi nici la două sute patruzeci. Charles îl bătu cu ciocanul, îl tăie în bucăţi, îl trînti de pămînt, îl presă, îl frecă, îl aşeză înapoi în vas. Dar cauciucul rămase neschimbat. Suprafaţa tăieturii nu se muie. Cauciucul rămase uscat, flexibil, elastic. Devenise chiar mai rezistent şi mai elastic. Era extraordinar de flexibil.

Charles simţi nevoia să se aşeze pe scaun. Căutase soluţia cu atîta trudă şi atît de departe, iar ea se afla atît de aproape !

Mai trecură alte săptămîni pînă reuşi să determine temperatura la care trebuie încălzit amestecul de cauciuc şi sulf pentru a obţine un amestec nou, rezistent la agenţi chimici şi la temperaturi de aproape patru sute de grade Fahrenheit. Într-o noapte de decembrie a anului 1839, cînd aşeză cîteva bucăţi din compoziţia cea nouă pe pervazul ferestrei, coloana de mercur a termometrului coborî la minus douăzeci şi patru de grade. Teama de a fi greşit din nou dispăru abia după cîteva ore, cînd cercetă probele şi constată că rămăseseră neschimbate. Se aşeză la masa de bucătărie şi începu să strîngă rezultatele ultimelor experienţe, să le rînduiască, să le formuleze. Nu apucă să scrie nici două pagini şi portărelul bătrîior care de treizeci de ani îşi îndeplinea funcţia pe lîngă şeriful din New Haven ciocăni la uşă şi-i predă o citaţie.

— Pentru ce ?

— Îmi pare rău — răspunse bătrînelul şi se grăbi să dispară.

Un geambaş, căruia Charles îi datora o sută douăzeci de dolari, îl dăduse în judecată după ce-l somase de două ori, fără succes, să-i plătească. Deşi Charles jură că în foarte scurtă vreme îşi va putea achita datoria, omul pretindea plata imediat.

Judecătorul pronunţă sentinţa.

Charles fu arestat şi ajunse iarăşi în închisoarea pentru datornicii insolvabili.

9

Întors dintr-o a doua călătorie la Paris, cumnatul sosi la New Haven şi-l scăpă pentru a doua oară din închisoare. Vîntul aspru de primăvară care bătea în jurul foişorului trezi în Charles sentimentul inutilităţii celor paisprezece luni petrecute în celula întunecoasă şi umedă. În timp ce străbăteau împreună străzile care duceau spre cartierul portului, cumnatul îl cercetă pe Charles din priviri, căci din răspunsurile sale şovăitoare nu putea deduce ce gînduri de viitor avea. Urcară amîndoi treptele casei în care locuia. Le ieşiră în întîmpinare soţia şi fetiţa palidă, care avea acum şase ani. Cînd îl zări pe Charles, femeia cuprinse copila pe după umeri.

— Jane !

Stătea în faţa ei şi nu putea scoate o vorbă. Ea îşi ridică şuviţa căruntă căzută pe frunte, încercînd să zîmbească ; faţa ei îmbătrînise înainte de vreme. El luă fetiţa de mînă, cu cealaltă mînă o cuprinse pe soţie şi intrară toţi trei în casă.

Cumnatul îl iscodea :

— Ai descoperit vreun amestec nou ? E utilizabil ?

Charles nu se putea hotărî să reînceapă experienţele, de parcă nu-şi mai amintea amănuntele procedeului tratării cauciucului cu sulf. Cumnatul observă indiferenţa bolnăvicioasă care îl paraliza. Îi dădu bani, plăti birtul, achită toate datoriile mari şi mici, vechi şi noi, care îl apăsau şi-l striveau pe Charles şi-i spuse :

— Le trec pe toate în contul tău.

În plus îl lăsă să se gospodărească cum voia în manufactura pe care o preluase de la el cu şaisprezece ani în urmă. Şi, într-adevăr, vederea obiectelor de cauciuc pe care cumnatul continua să le producă în hala între timp mărită, tot după procedeul amestecului de salpetru şi cu maşina spreading — deocamdată singura în tot statul Connecticut —, ale cărei cuţite despicau blocurile de cauciuc în foi subţiri, trezi din nou interesul lui Charles.

În cele din urmă se apucă să pregătească în vechiul său laborator noi probe de cauciuc sulfurat, preparat la cald şi, cu ajutorul relaţiilor de afaceri ale cumnatului său, le trimise, puţin prea grăbit, sub denumirea de „cauciuc metalizat", la expoziţiile industriale de la Paris şi Londra.

Un nou acces de febră îl împiedică să redacteze în formă finală descrierea amănunţită a procedeului său. Surmenajul, mizeria, dezamăgirile, necazurile şi închisoarea îl tociseră pe omul acela în vîrstă de numai patruzeci şi trei de ani. Cu toate tratamentele recomandate de medicul chemat de cumnatul său, sentimentul de neputinţă care pusese stăpînire pe el nu-l lăsă să se întremeze luni de zile.

Cînd, în sfîrşit, reuşi să se repună pe picioare, îl cuprinse o scîrbă adîncă de tot ce era legat de invenţia lui.

La expoziţia de la Londra din 1842, cauciucul Goodyear obţine un premiu.

Şase luni mai tîrziu, chimistul englez Thomas Hancock prezintă tot la Londra probe de cauciuc sulfurat, întru totul asemănător cu cel al lui Goodyear.

Prietenul său Brockedon denumeşte procedeul folosit de Hancock „vulcanizare".

10

Abia în 1845 Charles plecă la Washington, cu poştalionul care circula acum săptămînal spre capitală, pentru a depune la Biroul Patentelor descrierea procedeului şi declaraţia, dată sub jurămînt, că este autorul ei. Cumnatul, care îl însoţea cu intenţia de a reînnoi unele relaţii de afaceri în capitală, îi dădu cei cinci dolari pentru înscrierea patentului, zece dolari pentru analiza oficială, zece dolari pentru publicaţiile necesare şi încă douăzeci de dolari pentru taxa de brevet propriu-zisă, bani care-l îndreptăţeau pe Charles să primească, peste opt săptămîni, brevetul, ştampilat şi cu sigiliile în regulă Dar numai două zile mai tîrziu, comisarul pentru patente îi declară că invenţia fusese înregistrată cu unsprezece luni în urmă şi că proprietarul vînduse deja un şir de licenţe

pe piaţa americană. Descumpănit, Charles auzi pentru prima oară cuvîntul „vulcanizare", citi în lista patentelor numele lui Day, înregistrat ca autor al procedeului sulfurării cauciucului, cercetă mostra anexată şi studie descrierea procedeului. Un avocat consultat îl lămuri după cercetarea documentaţiei :

— E prea tîrziu pentru a face o întîmpinare. O plîngere împotriva respingerii cererii dumneavoastră ar fi, de asemenea, lipsită de sens. Trebuie să porniţi o acţiune de anulare a patentului lui Day.

Sprijinit de cumnatul său, Charles reuşi să ajungă pentru a doua oară la Daniel Webster, care, după înfrîngerea în alegeri suferită în anul precedent, se ocupa din nou cu avocatura. După ce examină extrasul cerut de la Biroul de Patente, Webster se declară de acord să-l reprezinte în proces. Sfatul său de a înregistra patentul în statele europene înainte de a porni acţiunea în Statele Unite duse la un rezultat neaşteptat : în timp ce Franţa, Germania, Italia nu ezitară să-i acorde drepturile cerute, Londra răspunse în mod negativ. Chimistul Thomas Hancock obţinuse un asemenea patent valabil pentru Anglia încă înainte ca Day să-l fi înregistrat pe al său în America. Webster studie împreună cu Charles actele primite de la cele două birouri de patente. Metoda vulcanizării americanului Day şi cea a englezului Hancock semănau ca două picături de apă, iar metoda lui Hancock semăna prea mult cu cea a lui Goodyear ca să nu fi împrumutat ceva de la ea. Webster plecă la Londra să sesizeze tribunalul englez competent şi se întoarse peste patru luni cu ştirea că Thomas Hancock făcuse contestaţie împotriva plîngerii lor. Un avocat prieten, pe care Webster îl însărcinase între timp să depună plîngerea la tribunalul din Washington, îl anunţă că şi domnul Day făcuse contestaţie. Paralel cu acţiunea lor, Thomas Hancock depuse, prin reprezentantul său de la Washington, o plîngere împotriva lui Day, acuzîndu-l că şi-a însuşit în mod fraudulos procedeul sulfurării cauciucului. Day făcu din nou contestaţie. Astfel, procesul se complică nespus, stîrnind senzaţie. Ziarele folosiră cuvinte grele : carierism, escrocherie, sperjur. Părţile împricinate cerură birourilor de patente de la Washington şi Londra peste treizeci de expertize. În cele din urmă, Webster reuşi să dovedească că metoda lui Hancock, a introducerii cauciucului în sulf

topit, implică cunoaşterea procedeului Goodyear, care amestecă sulful cu cauciuc încălzit. El mai dovedi că Hancock putuse să vadă în 1842 mostrele de „cauciuc metalizat" la expoziţia din Londra şi să citească descrierea procedeului, ba mai mult, că, două luni mai devreme, se şi întîlnise la Manchester cu Nathaniel Hayward, de la care Charles cumpărase în 1830 principiul tratării cauciucului cu sulf. La rîndul său, avocatul lui Hancock îl demască pe Day că se folosise în mod ilegal de metoda vulcanizării. Patentul acestuia fu anulat. Lui Hancock i se acordă un patent derivat, iar Charles fu recunoscut ca titular al patentului principal pe piaţa engleză şi cea americană. Acum avea de plătit taxele pentru certificat: o liră la Londra şi douăzeci de dolari la Washington. În plus avea de achitat taxa pentru patent, care era de cinci lire şi, respectiv, o sută de dolari. Mai avea de plătit în Europa două sute de franci, o sută cincizeci de mărci aur şi două sute cincizeci de lire italiene.

Cumnatul îi declară:

— Am făcut o verificare a conturilor mele. Procesul ne-a costat peste zece mii de dolari. La asta se adaugă cei cinci sute de dolari pentru demersurile de înregistrare şi cei două mii de dolari cheltuiţi pentru a retrage de pe piaţă licenţele vîndute de Day.

— Şi...?

— Eu însumi voi trebui să mă împrumut...

Charles îl privi fără să priceapă.

— Un cumnat inventator costă bani grei — continuă celălalt. — În ultimii douăzeci de ani ai avut mult ghinion. Ai ajuns să-mi datorezi, cu dobînzi cu tot, o sută şapte mii de dolari. Bineînţeles că te-am ajutat cu dragă inimă. Dar în momentul de faţă... mă înţelegi?

— Dar trebuie să plătesc certificatele, taxele — răspunse Charles.

— Orice om de afaceri o să-ţi ofere un împrumut acum, după ce procesul a făcut atîta vîlvă în jurul invenţiei tale.

— Dar am nevoie de cel puţin treizeci de mii de dolari ca să întemeiez o întreprindere. Am nevoie de maşini noi...

— Şi?

— Acum, cînd am ajuns aproape la ţintă, să mă dau pe mîna altuia?

Cumnatul se încruntă.

— S-ar putea să ai dreptate — spuse el încet.

— Preia finanţele întreprinderii pe numele tău. Îmi dau seama că singur n-am s-o scot la capăt ; cel puţin să tragi tu folos din situaţia asta — răspunse Charles şi apoi amuţi.

În cele din urmă, tot el propuse :

— Îţi ofer o participare de patruzeci la sută în schimbul celor o sută şapte mii de dolari, al taxelor care mai trebuie plătite şi al celor treizeci de mii de dolari pe care îi vei împrumuta pentru mine.

Cumnatul rămase îngîndurat, îşi duse mîinile la spate şi-l privi pe Charles.

— Ai obiecţii ? — îl întrebă acesta.

— Unele.

— Mărimea sumei ?

— Nu, mă refer la cota participării şi la riscuri.

— Riscuri sînt firește.

— Înțelegerea noastră ar trebui să țină cont și de perspective.

— Cum adică ?

— Eu îţi dau cei o sută şapte mii, cei treizeci de mii, achit taxele şi impozitele pe patente. Îţi mai dau încă şaizeci şi două de mii ca să fie o sumă rotundă de două sute de mii şi te scutesc de dobîndă. În schimb cer pentru mine o participare de cincizeci la sută şi încă zece la sută pentru cel de la care voi lua împrumutul.

Charles tăcu uluit.

Cumnatul îl privi atent.

— Un al treilea ? — întrebă în cele din urmă Charles.

— Da. Trebuie să contăm pe greutăţi şi nu pot să mă mai ating de fondurile mele fără să periclitez afacerea de la Boston. În această situaţie cred că este mai inteligent să căutăm un partener care dispune de capital.

— E periculos !

— N-ai încotro ! Cei zece la sută ţi i-ar cere oricine !

— Tratativele vor fi anevoioase !

— M-aş ocupa eu de toate.

— Şi în cît timp ?

— Şase săptămîni.

Peste cîteva zile, Charles acceptă propunerea cumnatului. Exact după şase săptămîni, acesta se întoarse de la Boston, achită datoriile pe care le mai avea Charles şi-i

prezentă pe al treilea asociat, un bărbat în vîrstă, liniştit, cu o ţinută simplă şi modestă, proprietarul unei bumbăcării din Charlestown.

Daniel Webster redactă contractul de înfiinţare a societăţii „Goodyear Company". După semnarea contractului, cumnatul îi predă lui Charles suma de nouăzeci şi două de mii şapte sute două zeci de dolari.

Cu opt mii de dolări Charles îşi recumpără manufactura de la New Haven. Cu treizeci de mii de dolari o transformă şi o mări, înlocuind pereţii de scîndură cu ziduri, perfecţionînd instalaţia. Cu şase mii de dolari amenajă un laborator, comandă maşini în valoare de unsprezece mii cinci sute de dolari, materie primă de patru mii de dolari, cumpără o căsuţă în valoare de o mie opt sute de dolari, pe care o transformă cu încă o mie opt sute şi, în sfîrşit, o mobilă cu două mii de dolari. Se mută aici cu soţia şi copilul. Totodată investi zece mii de dolari în reclamă.

De peste zece ani, banii, pe vremuri singurul scop al străduaniilor sale, nu mai aveau pentru el alt rost decît să-i permită să-şi continue experienţele, să le valorifice pe scară largă şi să-l facă să uite de propriile nevoi, căci setea iniţială de cîştig făcuse loc obsesiei cercetătorului.

Cînd lucrătorii au scos prima bucată de cauciuc sulfurat din cazan, Charles nu mai avea decît banii necesari plăţii salariilor.

Sînt denumite gume substanţele răspîndite în natură care nu se cristalizează şi nu conţin azot şi care se umflă în apă, devenind vîscoase. Ele se găsesc în lumea vegetală, în sucurile plantelor, ca substanţă intracelulară şi în componenţa membranelor celulelor. Ele sînt constituite mai cu seamă din acid arabic, acid metaarabic, basorină şi mai conţin dextrină, zahăr, acid tanic, coloranţi, ceva substanţe minerale şi doisprezece pînă la cincisprezece la sută apă. Gumele apar frecvent din transformarea substanţelor celulare în cazul rănirii plantei şi se încheagă în contact cu aerul sub formă de bobiţe, lacrimi sau bucăţi mai mari, amorfe. Soiurile de gumă cu kerasină conţin de regulă şi arabină şi sînt denumite gume vegetale vîscoase. Din această categorie fac parte guma de cireş, tragantul şi guma de Bassora, foarte asemănătoare în ce priveşte calităţile fizice cu sucurile neutre. Adesea, în sucurile lăptoase ale unor plante,

gumele sînt amestecate cu rășini. Dacă aceste sucuri vin în contact cu aerul, lichidul se evaporă și rămîne un amestec de gumă cu rășină.

Cauciucul nu este din punct de vedere chimic o gumă. Cu toate acestea, cauciucul vulcanizat este denumit în mod obișnuit „gumă".

11

În timp ce produsele lui „Goodyear Company" se vindeau din ce în ce mai bine în Massachusetts, în New Hampshire, în Vermont și Maine, în timp ce erau expediate pe vase și cu trenul în Pennsylvania, Virginia, Carolina, Charles stătea în fața plitei noului său laborator. Îl preocupa un lucru pe care-l observase la ultima experiență : cauciucul se întărea dacă i se adăuga o cantitate mai mare de sulf.

Repetă de multe ori experiența. Amestecă cauciucul cu o cantitate de sulf egală cu jumătate din greutatea sa, încălzi amestecul pînă la trei sute de grade și constată că după răcire și reîncălzire acesta se întinde foarte mult. Turnă peste el acid clorhidric. Amestecul nu se dizolvă. Adăugă acid sulfuric concentrat, acid fluorhidric, acid nitric. Tot nu se dizolvă. Luă un cuțit bun și încercă să taie masa devenită rigidă. Reuși abia cînd împlîntă lama cuțitului cu lovituri de ciocan. Se miră nespus de duritatea pe care o căpăta cauciucul de pe urma adaosului mare de sulf, duritate egală cu cea a lemnului de stejar. Cu o pilă desprinse așchii din bloc, cu un ferăstrău de mînă îl tăie în bucăți, le lipi cu clei, le străpunse cu cuie și șuruburi, făcu șanțuri în ele cu rindeaua. Într-adevăr, acest cauciuc lucios, de consistența cornului, puțin elastic, putea fi prelucrat ca lemnul. Timp de opt luni experimentă adăugarea sulfului în proporții diferite la cauciuc, verifică rezultatele obținute, calculă adaosurile, notă observațiile făcute, repetă de mai multe ori și la diferite grade procesul de încălzire. Descoperi că duritatea compoziției poate fi mărită dacă i se adaugă praf de cretă. Descoperi că schellackul îi redă elasticitatea fără să-l facă să-și piardă duritatea. În patentul suplimentar pe care îl ceru pentru recenta sa descoperire, noua substanță fu denumită „cauciuc cu consistență cornoasă".

Între timp, la Palatul de cristal din Londra aveau loc pregătiri pentru o mare expoziție industrială. Charles își anunță sosirea printr-un agent.

În hambarul clădit lîngă manufactură lucră zece zile — cu ușile închise —, ajutat de un tîmplar și de calfele acestuia. Nimeni nu știa ce face. Lăzile mari pe care le transportă în sfîrșit pe bordul navei cu care avea să traverseze oceanul nu purtau decît inscripția „Goodyear Company".

La 30 martie 1851, Charles sosi la Londra. Aici, în cadrul expoziției de la Palatul de cristal, uimi pe experții cauciucului din multe țări prin prezentarea unei camere al cărei mobilier era în întregime construit din noul amestec de cauciuc-sulf.

Prima expunere completă a procedeului de fabricare a cauciucului dur, cu consistență cornoasă, a făcut-o Charles Goodyear în 1852, într-o broșură tipărită în 300 de exemplare și difuzată în Statele Unite.

În același an, în Anglia, Thomas Hancock își încheia lucrările privind aceeași descoperire și dădea noului produs numele de „ebonită".

12

Avîntul rapid pe care vulcanizarea îl asigură industriei cauciucului făcu celebru numele lui Charles în America și în Europa.

Tratarea cu sulf deschise sucului copacului exotic posibilități atît de numeroase de folosire, încît cercul consumatorilor creștea rapid, și Charles, încurajat de cumnatul lui, nu ezită să mai înființeze încă o fabrică, a doua, la Boston. În decurs de patru ani, „Goodyear Company" își mări producția de douăzeci de ori. Dar, în timp ce asociații săi își investeau beneficiile în speculații sau în extinderea propriilor întreprinderi, Charles folosi cea mai mare parte din cîștigul său pentru crearea de noi modele, pentru experiențe, pentru a descoperi noi posibilități de folosire a cauciucului. Expoziția mondială care se deschise în primăvara anului 1855 la Paris i se păru prilejul potrivit de a cuceri piețele lumii pentru produsele sale.

Deoarece nu avea suficienţi bani lichizi, se adresă din nou cumnatului.

— Nici mie nu-mi prea vine la îndemînă acum — îi răspunse acesta.

— Acordă-mi un împrumut pe şase luni.

— Să mă mai gîndesc.

— Am nevoie de cincizeci de mii de dolari —, insistă Charles.

— Pentru reclamă ? Ai înnebunit ?

— Am eu intenţiile mele.

— Şi dacă nu pot să-ţi dau ?

— Sînt anunţat la Paris.

Cumnatul rîse supărat.

— Dacă-i aşa, nu poţi da înapoi.

Cumnatul se plimbă gînditor dintr-un colţ în altul al camerei. În cele din urmă se opri în faţa lui Charles.

— De fapt, cu banii aceştia aş cumpăra acţiuni. Numai astfel n-aş risca nimic.

— Vrei acoperire ?

— Da, o participare de cinci la sută.

Lui Charles îi trebui timp să se reculeagă.

— Cu cele cincizeci de procente ai doar majoritatea în întreprindere. Gîndeşte-te !

Cumnatul nu răspunse.

— Şi dacă îţi ofer o dobîndă de şase şi jumătate la sută ?

Celălalt clătină din cap. Charles se enervă :

— Pînă la urmă ai să vrei să pui mîna pe tot !

Cumnatul zîmbi înveselit.

— Tu n-ai fost niciodată un adevărat negustor — răspunse el. — Dacă vrei să te ajut mereu, trebuie totuşi să mă gîndesc să nu ies în pagubă.

— Pînă acum ai cîştigat.

— E drept. Dar acţiunile îmi aduc mai mult decît dobînzile tale.

— Şi cîştigul de pe urma expoziţiei ?

— Să vedem ce-o să fie.

În cele din urmă, Charles se adresă celei mai mari bănci din Boston şi ceru un împrumut. Fiica sa, care împlinise de curînd nouăsprezece ani şi se măritase cu un nepot al celui de-al treilea asociat, veni la el şi-i reproşă :

— Ai fi trebuit să ni te adresezi nouă, Fred ţi-ar fi avansat banii.

Charles privi faţa ei îngustă, încă copilăroasă şi-i răspunse :

— Soţul tău este interesat doar cu cinci procente în întreprinderea mea. Nu-i pot pretinde să facă mai mult pentru mine decît asociatul principal.

— Tată !

— Ştiu, eşti o fată bună — zise el şi o conduse la uşă.

— Lasă, se aranjează toate. Du-te, mai am de lucru.

Peste două săptămîni plecă din portul Boston împreună cu soţia pe bordul unui vapor. Prietenii de afaceri ai cumnatului îl întîmpinară politicos la Paris şi mulţimea de negustori, bancheri şi fabricanţi străini cu care se întîlni din prima zi a şederii sale în oraşul de pe Sena îi dovedi că expoziţia aceasta avea să fie mai importantă decît toate cele de pînă acum. Doi producători de cauciuc din Anglia, cărora le vînduse cu ani în urmă nişte licenţe, îl tratară cu aroganţă, de parcă ar fi fost siguri că aveau să i-o ia înainte cu mărfurile lor. Sosiseră specialişti ai cauciucului din Germania, din sudul Franţei şi Italia. Ocazia unică de a obţine un mare succes, evoluţia favorabilă a industriei sale în ultimii ani, sumele mari de care dispunea îl făcură să piardă simţul măsurii. Cheltui două sute şaizeci de mii de franci pentru a-şi asigura succesul prin bogăţia şi varietatea nemaiîntîlnită a obiectelor prezentate. Expuse pungi pentru bani, farfurioare, glugi de ploaie, pungi pentru tutun, săpuniere, furtunuri de apă, cuverturi, discuri, zaruri, inele, coarde, legături şi feşe, mănuşi, şepci, haine impermeabile, mingi umplute cu aer, cordoane extensibile, piepteni, agrafe, tocuri pentru ghete, cutii, prăsele pentru cuţite, dopuri şi tabachere din cauciuc mai mult sau mai puţin elastic sau cu consistenţă cornoasă. Tipări prospecte cu descrierea şi modul de întrebuinţare, iar ajutoarele sale le difuzară printre vizitatorii expoziţiei.

Modelele stîrniră atîta vîlvă, încît nu se putu abţine să nu-i scrie o scrisoare triumfătoare cumnatului. La pensiunea la care locuia împreună cu soţia îl vizită un domn distins, care îi înmînă o invitaţie din partea Academiei de ştiinţe. Aici, în aula Academiei, în mijlocul profesorilor şi oamenilor de ştiinţă vestiţi în lumea întreagă, i se conferi, pentru meritele sale de inventator, un înalt ordin francez.

În plină beție a succesului îl lovi din senin escrocheria pusă la cale cu multă iscusință de unul dintre oamenii lui de afaceri, care îl jefui de toți banii săi lichizi și de cea mai mare parte a lucrurilor sale personale. Înainte ca poliția să reușească să descopere cele douăzeci și una de polițe false prezentate concomitent, canalia fugise cu banii furați în America de Sud. Charles îi spuse soției sale cu voce sfîrșită :

— Am trebuit să amanetez toate hainele mele, în afară de cea pe care o port, și toate rochiile tale — tot.

Fără o vorbă, ea desfăcu de la gît colierul de briliante pe care i-l dăruise în ziua înființării lui „Goodyear Company" și i-l înmînă.

Cu banii luați pe colier Charles cumpără două bilete pînă la New Haven și, după șase săptămîni, sosi fără un ban în orășelul natal, sortit parcă să fie martorul tuturor înfrîngerilor sale. Aici îl așteptau facturi pentru livrări de materie primă în valoare totală de nouă mii două sute de dolari, somații din diferite țări pentru impozite datorate pe patente, dobînzi neachitate, taxe pentru licențe, cheltuieli de reclamă, onorarii. Trebuia să trăiască el și soția lui, trebuia să plătească salariile lucrătorilor, să refacă acoperișul fabricii, deteriorat de un incendiu, să repare mașinile, să achite în scurtă vreme băncii din Boston datoria de cincizeci de mii de dolari, plus dobînzile. Beneficiile pe care le realiză din întreprindere în intervalul acesta de timp și cele douăsprezece mii de dolari pe care le primi sub formă de împrumut de la ginere, cu o dobîndă de patru la sută, nu acoperiră nici pe departe totalul obligațiilor sale. Pe deasupra mai sosi de la Paris o comunicare că o ordonanță nouă, cu efect retroactiv, prevedea că străinii nu pot locui în pensiuni decît plătind o suprataxă și deci era rugat să dispună plata sumei de opt mii de franci francezi — o nimica toată. Văzîndu-se la strîmtoare, Charles se adresă pentru ultima oară cumnatului său.

— Cere prelungirea termenelor — îl sfătui acesta sec.

— Dar atunci o să crească fantastic dobînzile ! În afară de aceasta îmi pierd patentele, pentru că la taxele de patente nu se acordă păsuire. O să mi se scoată fabrica la mezat !

— Eu te-am sfătuit să pleci la Paris ?

— Doamne dumnezeule! Cine s-ar fi gîndit la așa ceva! Șaizeci de mii de dolari mi-a furat individul acela!

— Atunci cere un alt împrumut.

— Imposibil! Cazul meu a devenit prea senzațional, ziarele au și început să scrie despre mine. Lumea mă consideră în pragul falimentului. Atmosfera îmi este potrivnică. Fiecare o să creadă că-și pierde banii dacă mă ajută. Cine o să-mi dea ceva acum fără acoperire?

— Nu cumva îți închipui că eu am să fiu acela? — vru să știe cumnatul și-l privi lung.

Charles simți cum roșește.

— Ți-am spus mai de mult care este situația mea — continuă cumnatul, plimbîndu-se agitat prin birou. Apoi întrebă încruntat:

— Cît îți trebuie?

— Douăzeci pentru impozite și dobînzi, la asta se mai adaugă cincizeci, apoi șapte și încă o dată treisprezece. În plus opt mii de franci francezi.

— Pe scurt nouăzeci și cinci de mii?

— Da.

— Și din ce ai să trăiești?

Charles tăcea.

— O sută, o sută zece — socoti cumnatul. — Și pagubele de pe urma incendiului? Despăgubirile? Iese mult mai mult, dragul meu. Ar trebui să dai garanții.

Ridică din umeri:

— Eu numai așa te-aș putea ajuta, altfel nu.

Propunerea pe care Charles o acceptă în cele din urmă îi permise să-și achite dintr-o dată toate datoriile, rămînîndu-i și lui o sumă de aproape douăzeci de mii de dolari bani gheață. Patentele rămîneau în posesia lui. Cele două fabrici continuau să rămînă ale lui. Stricăciunile de pe urma incendiului fură reparate, mașinile de asemenea. Putea plăti salariile muncitorilor.

Dar din beneficiul net al propriei sale întreprinderi nu-i mai rămîne decît o cotă de opt la sută.

13

Slăbiciunea care-l doborî după semnarea noului contract de asociere păru la început doar consecința unei răceli. Medicul îi recomandă să transpire și să bea ceaiuri

fierbinți. După a treia săptămînă însă, starea lui nu se ameliora. Începu să încărunțească, avea o privire sumbră, interiorizată. Numai soția lui bănuia adevărata cauză a bolii și încerca zadarnic să-i creeze o bună dispoziție. Nesocotind sfatul medicului, Charles se scula din pat și ședea ore întregi aplecat asupra registrelor firmei sale, socotind.

Nici ginerele și nici cumnatul nu se așteptau ca Charles să se retragă vreodată din afacere. Cînd le comunică hotărîrea sa, rămaseră amîndoi împietriți. La propunerea ginerelui de a-i împrumuta încă o sumă cu dobîndă mică, răspunse cu un zîmbet ciudat:

— Și ce să fac cu banii?

Decepțiile atîtor ani îl îndîrjiseră și amărăciunea pricinuită de ultima manevră a cumnatului se manifestă deschis în cuvintele sale. Cumnatul se supără, răspunse nemulțumit:

— Nu vreau să fiu responsabil de ruina ta.

— Atunci o să-i cedez lui Fred drepturile mele, de acord?

Dar cum ginerele tăcea, el continuă:

— Bine. Atunci am să le vînd unei terțe persoane.

— Stai — interveni cumnatul —, contractul nostru prevede că nu va putea fi primit nici un alt asociat.

Ca principal beneficiar al patentelor, el nu ar fi îndrăznit niciodată să se tîrguiască cu Charles pentru ele, iar ginerele, care moștenise recent cele zece la sută ale celui de-al treilea asociat mort de curînd, nu se gîndise nici o clipă că împrumutul de douăsprezece mii de dolari ar putea reprezenta un aconto la cumpărarea întregii întreprinderi „Goodyear".

— Vă închipuiți că am să vă dau totul pe nimic?

— Doar n-o să-ți vrei singur răul.

Charles tăcea.

Contractul pe care îl redactă în săptămîna următoare un avocat îl declară pe ginere proprietar al celor două fabrici și al părții de beneficiu ce revenea lui Charles, iar cumnatul deveni proprietarul patentelor.

Charles semnă bucuros. Nevoia de a evada din cercul rudelor îl determină să vîndă și casa în care locuise pînă atunci. Se întoarse la New York cu soția. Cumnatul și ginerele vărsaseră în contul său sumele convenite. Închirie o locuință modestă în strada nouăzeci și șase și, scăpat

de toate grijile, se adînci în studiul publicaţiilor economice-statistice şi tehnice pe care le colecţiona de cincisprezece ani. Îşi făcea notiţe, le căuta pe cele făcute în trecut, citea, compara, era din nou cuprins de vechea beţie a muncii.

În mai puţin de două sute de zile scrise o expunere amănunţită despre vulcanizarea cauciucului, despre prelucrarea lui şi importanţa sa economică. Descrise noile proprietăţi dobîndite de cauciuc prin vulcanizare, răspîndirea sa în America, enumeră peste cinci sute de posibilităţi de utilizare a cauciucului moale şi a celui dur, cu consistenţă cornoasă.

Predă manuscrisul unui tipograf pentru a fi tipărit în mai multe sute de exemplare pe un pergament preparat din cauciuc, legat în coperte fabricate tot din cauciuc. Luă asupra sa cheltuielile mari pricinuite de procedeul neobişnuit de tipărire, cu gîndul că însuşi felul de prezentare a lucrării va stîrni senzaţie, dovedind infinitatea posibilităţilor de folosire a cauciucului tratat cu sulf.

Apoi boala îl doborî pentru ultima oară. Creierul uzat de o muncă febrilă nu mai funcţiona. Tulburări de vedere şi o slăbire treptată a puterilor încununară această viaţă agitată, plină de frămîntări, speranţe şi decepţii.

În ziua în care primi de la New Haven ştirea că firma „Goodyear Company", care îşi păstrase numele, se mărise cu încă o întreprindere, Charles orbi cu totul. În timp ce societatea îşi sporea lună de lună producţia datorită şi reclamei făcute de broşura sa, iar mărfurile de cauciuc se vindeau pretutindeni în ţară şi în străinătate, în timp ce un redactor al lui „New York Times", într-un articol amuzant şi indiscret, evalua averea cumnatului său la aproape patru milioane de dolari, bolnavul se prăpădea cu o iuţeală înspăimîntătoare. Fiica, venită să-l vadă, aproape nu-l mai recunoscu. Ginerele rămase înmărmurit în faţa omului acestuia, pe jumătate inconştient, care abia mai respira.

— Katie, voi sînteţi ? — întrebă el deodată.

Ochii săi morţi o căutau de parcă ar fi dorit să-i vadă chipul. Făcu un efort să ridice capul, dar căzu înapoi pe pernă.

Un timp tăcu epuizat. Apoi rosti cu greu :

— Povestiţi-mi ce mai e nou !

Ginerele murmură şovăitor :

— Eu nu pot să mai stau.

— De ce ?

— Trebuie să plec la Boston să rezolv acolo unele treburi...

— În legătură cu fabrica ?

— Da.

— Asta... — bolborosi Charles în timp ce întindea mîna după soţia lui.

Leşină. Coma dură peste treizeci de ore.

Muri la 1 iulie 1860, cu cîteva zile înainte de a împlini şaizeci de ani.

Nu-i lăsă moştenire soţiei sale decît datorii.

Se construiau maşini tot mai complicate de prelucrare a cauciucului, se înfiinţau fabrici tot mai mari. Chimiştii germani Lüdersdorff şi Benzinger, americanul Robert Keene, englezul Parkes au inventat metoda vulcanizării cu sulf pur, cu sulfit de potasiu, cu aburi de sulf sau cu clorură de sulf. Oferta de mărfuri de cauciuc se mărise. Cererea crescuse. Consumul mondial de cauciuc, care în 1840 era doar de trei sute cincizeci de tone, crescuse la patru mii de tone în 1850. În decurs de zece ani se materializase rezultatul unei munci experimentale de un secol. O situaţie economică privilegiată dobîndiră în acei ani capitaliştii care organizau în pădurile ecuatoriale ale Braziliei colectarea materiei prime pentru industria cauciucului.

Partea a patra

AUR ALB DE-A LUNGUL FLUVIULUI NEGRU

Pe cursul superior al lui Rio Negro, între bancurile de nisip şi vegetaţia luxuriantă a pădurii virgine, se afla pe vremuri aşezarea Santa Clara. Locuitorii ei erau culegători de cauciuc, de ceai, căutători de diamante, negustori şi prostituate. Uneori sosea la Santa Clara şi cîte un căutător de orhidee sau vreun călător european. Ape negre, urît mirositoare, înconjurau nouă luni pe an pilaştrii care susţineau casele dărăpănate, din lemn putred. Apoi fluviul se retrăgea pentru trei luni. Străzile, pe care trecuseră canoe şi bărci scobite dintr-un trunchi de copac, se zbiceau, prefăcîndu-se în şanţuri de lut tare ca piatra. Locuitorii îşi începeau adevărata activitate. Culegătorii de ceai porneau să adune de prin păduri frunzele amărui ale arborelui yerba. Căutătorii de diamante îşi aşezau sculele în bărci. La fel, culegătorii de cauciuc se pregăteau, cîte unul sau în grup, de călătorii lungi şi grele pe apă, pînă în adîncurile ţinuturilor mlăştinoase, spre arborii din a căror scoarţă despicată cu cuţitul ţîşnea „el oro blanco", „aurul alb".

1

Pe faţa încruntată a omului zdrenţuit, murdar şi ars de soare care pătrunse spre ora prînzului în casa negustorului Samon Reyes se citea o cumplită oboseală. Zărindu-l pe negustor, privirea i se mai învioră parcă. Începu să vorbească cu glas sugrumat de emoţie.

Reyes se întrerupse din conversaţia cu un musafir, un englez care se afla de două zile în Santa Clara, şi se în-

toarse spre noul sosit. Îl întrebă cu nerăbdare şi oarecum mirat :

— Cine eşti ? Ce vrei de la mine ? N-am înţeles ce-ai spus.

— Numele meu este Benito — repetă omul. — Caut de lucru. Mi s-a spus că la dumneavoastră am să găsesc ceva, senhor.

Reyes clătină din cap :

— De lucru ? La mine ? A glumit careva. Oamenii mei merg în păduri şi recoltează cauciuc.

Dinspre fluviu se revărsa, prin fereastra deschisă, ba mai slab, ba foarte puternic, obsedant, izul de mîl şi de lemn putred. Reyes îl privi pe englez, un bărbat încă tînăr, cu părul blond, care şedea în hamac cu picioarele întinse, trăgea din pipă şi-şi aţintea posomorît privirea în gol.

— Scuzaţi-mă — i se adresă Reyes. — Vedeţi... afacerile.

Trecu, urmat de noul sosit, în odăiţa de alături, pe care o botezase „birou". Pe o masă de lemn negeluit se vedeau cele trebuincioase scrisului, scrisori şi mai multe caiete slinoase.

— Ei, s-auzim ! — spuse Reyes, oprindu-se în faţa mesei, şi-l cercetă pe bărbatul din faţa lui. — Vrei să lucrezi pentru mine. Nu eşti din partea locului. Nu te cunosc.

— Noi am avut o colibă — răspunse Benito. — Cale de şase zile de aici. Dar a venit apa mare şi a luat cele două capre şi barca — tot. Copilul a murit pe drum. Sara şi cu mine am sosit abia acum.

— Sara ?

— Soţia mea. Aşteaptă afară. Senhor ! Daţi-i de mîncare. Pe toţi sfinţii ! Aş dori să pornesc de îndată !

Reyes îl privi mai atent.

— Omule, te scutură frigurile — spuse el după o pauză. — Acuşi ai să pici jos de slăbiciune...

— Ba nu, sînt voinic ! Am mai recoltat cauciuc ! Cunosc pădurea ca nimeni altul !

— Ar fi o crimă să te trimit după cauciuc în halul în care eşti — spuse Reyes.

Pe Benito îl înecă plînsul :

— Nu mă cunoaşteţi ! Nu ştiţi...

Nu mai putu vorbi, îşi şterse sudoarea de pe faţă şi-şi trecu nervos degetele prin părul lung.

Reyes se apropie de fereastră. Privirea i se opri asupra unei femei chircite pe vine, în umbra casei. Cu toată zăpuşeala era înfăşurată într-o pătură, de sub care se vedeau numai picioarele goale.

— Sara ! — rosti Benito cu greu. — De două zile n-a mai mîncat nimic. Ah, doamne, senhor ! Daţi-i ceva !

După o clipă, Reyes întrebă fără să se întoarcă :

— Deci ai nevoie de bani ?

— Dacă aţi dori să-mi daţi un mic avans !

Reyes spuse în sfîrşit :

— Aş putea să-ţi dau o barcă.

Benito răsuflă uşurat.

— Ai avea nevoie de o puşcă. De asemenea de un hamac, un ceaun, un musticar [1], praf de puşcă, făină, carne... — înşiră Reyes.

Se întoarse la masă, frunzări un caiet, deschise călimara, apucă pana, clătină din cap şi spuse :

— Ai nevoie şi de un cuţit bun.

Cerneala era groasă şi neagră. Pana scîrţîia. Cînd, în sfîrşit, Reyes ridică capul, privi drept în ochii injectaţi de febră ai lui Benito.

— Am scris aici toate. Acum mergem împreună la depozit. Primeşti totul — totul ! Chiar şi un avans de zece milreis ! Dacă aduci cauciuc bun, ai să cîştigi la mine ! Acum iscăleşte aici.

— Nu ştiu să scriu — spuse Benito.

— Dar să citeşti ?

— Nici.

— Fă o cruce aici.

Reyes rîse.

— Nu mă tem că ai s-o ştergi cu lucrurile mele. Doar n-ai să-ţi laşi nevasta în voia soartei.

Benito tresări.

— Să rămînă aici ?

— Cum vrei — răspunse Reyes, în aparenţă indiferent. — Nu prea e loc la mine, dar cîteodată sosesc musafiri şi ea poate să vadă de casă şi să gătească.

Benito răspunse nedumerit :

[1] Plasă cu care se învelesc oamenii în regiunile calde pentru a se apăra de ţînţari. — *Nota trad.*

— Dar am vrut s-o iau cu mine!

— În mlaştină? Nu prea arăţi tu ca unul care ar vrea să-şi omoare nevasta.

— Senhor!

— Bueno. Dar dacă pleacă cu tine, cine îmi garantează că te întorci cu lucrurile împrumutate?

Benito apucă cu stîngăcie pana.

Mîna îi tremura cînd făcu crucea pe hîrtie.

De două ori pe an sosea la Santa Clara un vas al navigaţiei fluviale. Ancora pentru cîteva ore în mijlocul fluviului, în faţa caselor clădite pe pilaştri. O barcă descărca alimente, haine, scule, arme şi rachiu, uneori chiar şi cîteva scrisori. Dinspre casele negustorilor se apropiau de vas bărcile încărcate cu baloturi mari de cauciuc şi ceai. Înainte ca vasul s-o pornească înapoi spre Manaos, gîfîind împotriva curentului, de pe bordul său se trăgeau cîteva lovituri de tun. La Manaos cauciucul era încărcat pe vase maritime şi pleca spre toate ţările lumii.

2

După ce Benito îşi aduse nevasta în casă, Samon Reyes plecă cu el la depozitul de materiale să aleagă o barcă, o puşcă şi multe altele. După aceea se întoarse singur în camera în care şedea englezul.

— Dumneavoastră călătoriţi prin ţară, mister Wickham, nu-i aşa? Căutaţi plante şi vreţi să cunoaşteţi oamenii — spuse Reyes în timp ce se aşeză pe o ladă goală.

Îşi şterse fruntea cu mîneca şi continuă:

— Cînd o să ajungeţi acasă, să povestiţi prietenilor dumneavoastră ce viaţă de cîine duce unul ca mine pe aici! Familia mă aşteaptă la Buenos Aires. Iar eu zac aici, în sălbăticiunea asta bîntuită de friguri, asud şi mă istovesc. Aştept vaporul, mă cert cu nenorociţii ăştia de indieni, mă îmbolnăvesc şi nu mă aleg decît cu necazurile şi cu înţepăturile de ţînţari. Totul pentru două mii de milreis pe care ni le plăteşte firma «Goodyear Company» din New Haven pentru un canoe de cauciuc. O porcărie!

— Dar de ce faceţi negoţ cu cauciuc dacă nu vă alegeţi cu nimic din asta?

Reyes tăcu un timp, apoi răspunse :

— Am exagerat, desigur. Chiar în pagubă nu rămîn eu. Şi apoi cu ceva tot trebuie să facă omul negustorie ca să trăiască.

Englezul trase din pipă, scutură din cap şi răspunse ceva.

— Poftim ? — întrebă Reyes. — Nu prea înţeleg portugheza dumneavoastră... Se vede că nu sînteţi de mult în ţară.

Englezul explică :

— Am spus că vă înşelaţi ! Eu nu fac negustorie şi totuşi trăiesc.

— Da ! Ca funcţionar al administraţiei forestiere din Honduras, nu-i aşa ? Asta-i o leafă sigură. Fără riscuri. Dar eu ?

Dinspre fluviu răsuna o chitară. Sunetele ei se amestecau cu gîlceava unor beţivi şi chiotele unor femei. Reyes cunoştea obiceiul : în taverna lui José Estavan, culegătorii de ceai şi de cauciuc chefuiau înainte de a pleca din Santa Clara.

— Să-l luăm, de pildă, pe acest Benito — se adresă Reyes din nou englezului. — Omul care a fost adineauri aici ! Acum şade peste drum la Estavan, iar eu trebuie să-i hrănesc nevasta ! Începînd de astăzi, ea va locui la mine şi va mînca pîinea mea. Pe soţul ei l-am echipat ca să poată pleca în pădure. Aşa procedez cu mulţi care n-au barcă proprie.

Ridică din umeri :

— Şi toţi chefuiesc acum peste drum la Estavan...

Nu spuse însă că el însuşi îi îndemna să intre în această speluncă şi că fiecare bănuţ pe care îl cheltuiau acolo pe băutură sau cu care plăteau mîngîierile femeilor bolnave şi istovite ce le găseau în tavernă se întorcea tot în punga lui, căci José Estavan era angajatul lui, iar taverna îi aparţinea.

— Ce garanţie am că mai vin înapoi ? Pe cîţi nu-i înghite mlaştina, iar eu mă aleg cu paguba. Totul se duce dracului, barca, puşca, totul ! Întreg echipamentul ! — completă Reyes.

— Şi asta se întîmplă des ?

— Ei, cînd pornesc la drum scuturaţi de friguri, ca Benito ăsta...

Dar se corectă repede :

— Nu poţi să ştii niciodată. Aici toţi sînt mai mult sau mai puţin bolnavi.

Englezul căscă. Apoi se ridică, scutură pipa de tocul cizmei şi spuse :

— Well. Vreau să mă mai plimb puţin. Bună seara !

Samon Reyes privi lung după el. Apoi se sculă cu mişcări greoaie. Podeaua din bambus trosni cînd se îndreptă spre partea din fund a casei, unde se afla camera în care dormea de obicei. Se opri în faţa ferestrei înguste şi privi lung la femeia care, zărindu-l, se ridică din hamac şi, întîlnindu-i privirea, lăsă ochii în jos.

— Benito al tău a plecat — spuse Reyes.

Se apropie de ea :

— I-am dat un avans. Acum se îmbată cu banii primiţi.

Femeia strînse mai tare pătura în jurul trupului, doar picioarele goale şi umflate i se mai zăreau. Reyes îşi trecu limba peste buze.

— Ascultă — spuse el. — Eşti o femeie a dracului de drăguţă ! Una ca tine se pripăşeşte rar pe aici.

Rîse.

— Am să-ţi dăruiesc o rochie ! Cu funde şi cu eşarfă !

Întinse mîinile spre ea. Femeia se dădu înapoi. Reyes rîse.

— Ce, ţi-e frică ?...

Ţinea capul plecat într-o parte.

— Lasă ! O s-o duci bine la mine. Nu-ţi cer mult — nu prea mult !

Cămaşa de bumbac se desfăcuse pe pieptul lui lat, păros. Gîfîia.

— Să ştii că dacă faci nazuri...

Un rînjet plin de răutate i se întipări pe buze.

— Eu nu ştiu de glumă !

Femeia stătea nemişcată. Numai la gît, sub pielea subţire, netedă, se putea vedea cît de tare îi bătea inima.

3

Englezul Henry Wickham părăsise de mult orăşelul şi apa neagră gîlgîitoare a fluviului înconjura din nou pilaştrii ce susţineau casele din Santa Clara cînd Benito

se întoarse din pădurea virgină. Auzind că se deschide uşa de la intrare, Samon Reyes, care şedea în „biroul" său, ridică capul.

— Doamne sfinte! — exclamă el. — Tu eşti? Tu?

Privi la Benito de parcă acesta ar fi înviat din morţi chiar acolo, sub ochii lui.

Benito se apropie de un balot aşezat lîngă perete şi se lăsă pe el. Capul îi căzu pe piept. Respira greu.

— Ai adus cauciuc? — întrebă, în sfîrşit, Reyes.

— E în barcă, senhor.

Reyes dădu la o parte caietul jerpelit şi îngălbenit în care tocmai studia nişte cifre.

— Aşa deci — spuse el, regăsindu-şi stăpînirea de sine. — Pînă în prezent recolta a fost destul de frumoasă. Treizeci de canoe pline mi-au adus băieţii! Şi numai cauciuc foarte bun. Cu puţin pămînt, cu puţin nisip. Asta ţi-am spus-o şi la plecare: ţin la calitate! Cauciucul meu este socotit cel mai bun. Şi nu permit să mi se strice reputaţia!

După aceea ieşiră afară pe platforma construită în spatele casei. Reyes privi barca greoaie, făcută din scoarţă de copac, priponită cu o funie şi pe care curentul o împingea spre pilaştri.

— Asta nu e barca mea!

— Am avut ghinion — explică Benito. — Am dat de o cascadă! Barca s-a sfărîmat de stînci. O, madona! Am salvat aproape tot. Numai puşca...

Tăcu o clipă, apoi continuă:

— Am doborît un palmetto. L-am scobit. Trei luni am călătorit cu el, senhor. Cînd mă ducea barca asta pe mine, cînd o căram eu pe ea, la cascade. Am dus-o tare greu. A trebuit să dorm pe pămînt şi să adun în fiecare seară multe lemne. Ştiţi doar, focul izgoneşte ţînţarii... Da, senhor, musticarul şi hamacul nu le-am putut salva...

Reyes văzu că barca era plină pe jumătate cu suluri cenuşii, de forma cutiilor de tablă, în care Benito strînsese sucul arborilor de cauciuc.

Nu l-am afumat prea tare — spuse el. — O să fiţi mulţumit, senhor.

Tăcerea era sfîşiată de chiotele culegătorilor de ceai şi de cauciuc cherchelitţi. Se întorseseră în ultimele zile din păduri şi benchetuiau în taverna lui José Estavan,

în braţele femeilor măcinate de friguri, ca să uite de aceia dintre ei care nu se mai întorseseră şi să-şi înece amarul în zarvă şi rachiu de proastă calitate. Banii cîştigaţi cu atîta chin şi trudă, de dragul cărora porniseră la drum şi cu care fiecare avea de gînd să părăsească ţinutul, să-şi facă un rost în nord, în apus sau departe, în sud, să cultive un ogor cu porumb, să cumpere cîţiva porci, oi, găini şi să nu se mai întoarcă niciodată în jungla toridă şi ucigătoare, — banii aceştia unii dintre ei îi cheltuiau într-o singură noapte.

— Beţivi ! — exclamă Reyes dispreţuitor. — Curvari ! Porci !

Benito întrebă :

— Unde este Sara ?

— Nici o grijă. I-a mers bine la mine...

Reyes rîse.

— Ţi-o fi dor de ea, desigur...

În casă dădură peste un tînăr indian care voia să se furişeze nevăzut pe lîngă ei. Reyes îl opri.

— Afară e o barcă. Te urci în ea şi vîsleşti pînă la depozit, le spui lui Diego şi lui Ramon s-o descarce. Să numere bucăţile. Fii atent ! Dacă te răstorni cu barca, n-o să-mi scoată nimeni cauciucul din apă şi e păcat să-l mănînce peştii. Mişcă !

În cămăruţa din fund, femeia şedea în faţa unui morman de cămăşi de bumbac şi cîrpea. Privirea lui Benito se opri asupra rochiei roşii pe care o purta şi pe care n-o cunoştea.

Femeia scăpă cămaşa din mînă. Sări în picioare.

— Sara !

Ea se dădu înapoi.

— Nu mă recunoşti ?

— Ba da !

Întoarse privirea înfricoşată spre uşă, apoi lăsă capul în jos.

— M-ai speriat — spuse ea.

El trase adînc aer în piept.

— Am avut noroc. O să primim bani — mulţi bani !

El o apucă de mînă, dar ea şi-o trase îndată înapoi.

— Nu te bucuri ?

— Ba da !

Benito văzu că ea se silește să zîmbească și că privește din nou spre ușă. Din prag, Reyes spuse pe un ton neprietenos :

— Destul. Vino să facem socotelile.

Benito îl urmă în „birou". Reyes se așeză la masa de lemn, luă un caiet în mînă, îl frunzări pe îndelete, îl dădu la o parte, apucă un altul pe care, de asemenea, îl deschise.

— Aici ! — spuse el după un timp. — Ai adus un canoe de cauciuc. Pentru asta primești două sute de milreis.

— Sfîntă Fecioară ! Sînt un om bogat !

— Trebuie scăzute zece milreis avans și cheltuielile pe care le-am făcut pentru tine : o rochie pentru soția ta, mîncarea...

— Dar n-a muncit pentru dumneavoastră ? — întrebă Benito mirat.

— N-am avut oaspeți, și în rest n-a avut ce face în casă. Nu-ți socotesc pentru toată perioada decît zece milreis. Aici !

Reyes indică cu degetul său arătător butucănos o cifră înregistrată.

— Ți-am dat o barcă pe care ai pierdut-o. Valora cincizeci de milreis.

Benito tăcu.

— În total șaptezeci de milreis — continuă Reyes. — Rămîn o sută treizeci !

Muie pana în cerneala aproape uscată și începu să scrie cifre în caiet.

— Pușca ! — adăugă el. — Era din Manaos și un model bun, care se găsește rareori pe aici. Am dat o sută cincizeci de milreis pe ea...

Îl privi pe Benito, care devenise alb ca varul.

— Doar n-ai să negi că ai primit o pușcă !

Tăcere.

— Și muniția ! Ai primit și muniție. Vezi, aici scrie tot !

Cercetă coloana cifrelor înregistrate.

— Făină și carne ! Ce dracu, omule ! Vorbește ! N-ai primit făină și carne ?

— Ba da.

— Un hamac !

— Da.

— O secure! Un cuțit...

— Cuțitul l-am adus înapoi. L-ați văzut chiar dumneavoastră, senhor, în barcă!

Reyes clătină din cap.

— Nimeni nu-mi cumpără un cuțit tocit. Nu pot să-l primesc înapoi. N-am ce-ți face! Lamă tare de oțel, nu ți-o vinde nimeni sub cinci milreis...

Benito se gîndi la zilele cînd se tîra gemînd de căldură prin tufișuri și scaieți ca să înfigă cuțitul în scoarța moale a arborelui de cauciuc, cînd încerca să scape de țînțarii care se năpusteau asupra lui roiuri, roiuri. Își aminti de luminișul în care zăcea într-o seară, scuturat de friguri, și cum în zori pornise din nou, din arbore în arbore, să vadă dacă cutiile de tablă se umpluseră cu sucul alb.

— Am muncit — spuse el răgușit. — Am adus cuțitul înapoi!

— Haina cea nouă pe care ți-am dat-o ai adus-o de asemenea înapoi — răspunse Reyes. — Numai zdrențe! Spune și tu dacă o să mai vrea cineva s-o poarte. Și nici cuțitul nu-l mai poate folosi nimeni pentru că ești bolnav și l-ai avut în mînă.

Făcu o pauză.

— Dar musticarul? — mai întrebă el.

— Era rupt! Nici n-am putut să-l folosesc, iar pătura avea găuri!

— Nu zău! Pătura de lînă! O pătură frumoasă și caldă!

Reyes clătină din cap.

— Păcat că nu știi să citești! Altfel ai vedea că aici stă scris fiecare lucru cu prețul lui cu tot și că tu ai pus o cruce în josul paginii.

Trase o linie groasă sub toate articolele înregistrate, le mai citi o dată pe rînd și făcu un semn în dreptul fiecăruia. În cele din urmă scrise ceva sub linia pe care o trăsese, lăsă pana din mînă și-și șterse năduşeala de pe frunte.

— Patru sute douăzeci! — spuse el. — Ai adus o încărcătură în valoare de două sute. Deci îmi datorezi încă două sute douăzeci de milreis.

Benito începu să tremure. Deodată se repezi. Masa se răsturnă, călimara căzu pe podea și cerneala se scurse, pătînd prăjinile de bambus.

În uşă se ivi deodată femeia. Îl privi fix pe Benito, apoi pe negustor, care gîfîia rezemîndu-se de perete. Cămaşa îi era ruptă pe piept, iar pe gît îi apăruseră pete roşii.

— Aş putea cere să fii arestat — spuse Reyes, apropiindu-se încet de Benito. — Te-ar duce la Manaos. La puşcărie! Dar mi-e milă de tine... Eşti bolnav. Nici nu ştii ce ar însemna dacă ai ridica, într-adevăr, mîna asupra mea.

Trase de mai multe ori adînc aer în piept.

— În afară de asta îmi datorezi bani. Mai întîi să-mi plăteşti banii.

Benito înălţă capul — obrazul îi era scofîlcit ca la oamenii foarte bătrîni.

— Să nu-ţi închipui că am să te iert de datorii, nici nu mă gîndesc! — continuă Reyes. — Îmi place ordinea. Ai vrut să mă strîngi de gît...

Femeia scoase un ţipăt speriat. Benito răspunse cu voce stinsă.

— Să plătesc! Cu ce?

— Ai să lucrezi pentru mine. Am un lagăr de culegători, te duci acolo să lucrezi.

Vocea lui Reyes nu mai era atît de tăioasă cînd adăugă:

— Îţi mai dau o dată o barcă. Poţi s-o păstrezi, dar ai să lucrezi pentru ea. De îndată ce ţi-ai plătit datoriile poţi să pleci unde pofteşti. Iar soţia ta, hm, din partea mea poate să rămînă mai departe la mine, deocamdată. Sau vrei să pleci cu ea în lagăr? Nu e un loc potrivit acolo pentru femei...

Benito nu răspunse. Femeia se apropie de el cu teamă şi puse mîna pe braţul lui.

Reyes rîse forţat.

— Vă atrag atenţia asupra greutăţilor! Doar nu te aştepţi să vă pună acolo la dispoziţie un dormitor pentru două persoane — se întoarse el spre Benito. — Şi supraveghetorii mei sînt cam brutali.

Privi o clipă în tăcere la cei doi, apoi trecu îndărătul mesei, ridică scaunul răsturnat, se aplecă încă o dată ca să ridice călimara, în care mai rămăsese un rest de lichid negru, gros.

— Ei? — întrebă el în cele din urmă.

Benito acceptă, înclinînd şovăitor din cap.

— Să-ţi dau o barcă ?

— Nu.

— Cum adică ?

— Cincizeci de milreis e prea mult pentru mine, senhor.

— Vrei să străbaţi cei şaizeci de kilometri de junglă pe jos ?

— Am să iau de afară barca pe care am făcut-o din scoarţă de copac.

— Ca să te îneci cu ea ! O astfel de barcă nu suportă mai mult de un drum.

Reyes rămase cîteva clipe pe gînduri.

— N-o să plăteşti barca. Ai s-o predai administratorului şi totul o să fie în ordine.

Benito îl privi lung în faţă.

În cele din urmă spuse : „Bine".

Reyes înclină călimara, muie pana, deschise caietul şi scrise ceva sub şirul lung al cifrelor înregistrate.

— Vrei un avans ? — întrebă el. — Din partea mea poţi să bei cîteva păhărele la Estavan înainte de plecare.

Obrajii lui Benito se acoperiră deodată de pete roşii.

— Douăzeci de milreis, senhor ! Daţi-mi făină şi carne şi un ceaun nou ! Am să lucrez pentru ele !

Ochii îi ardeau de febră. Femeia îl apucă cu amîndouă braţele şi-l ţinu să nu cadă.

— O cuvertură ! — continuă el cu voce nesigură. — O secure...

Reyes scria repede şi fără să ridice privirea. Pe neaşteptate întrebă :

— Cu nevasta ce faci ? şi o privi.

Ea se lipi de Benito şi-l ţinu strîns îmbrăţişat.

Benito mormăi :

— Rămîne aici...

Reyes se sculă greoi de pe scaun. Îi întinse pana şi caietul.

— Fă o cruce aici — spuse el.

Străbăteau pădurile singuri, în grupe sau în convoaie mari sub conducerea unui „administrator". Îşi clădeau colibele pe malul apei sau la marginea mlaştinilor, acolo unde creştea arborele de cauciuc. Rămîneau luni de-a rîndul pe acelaşi loc şi munceau din zori şi pînă în noapte, o muncă istovitoare pentru ei

şi care distrugea pădurea. În loc să cresteze arborii cu grijă şi din distanţă în distanţă — aşa cum prevedea legea —, ca să trăiască mai multă vreme şi să poată produce încă mulţi ani lapte de cauciuc, ei smulgeau de pe trunchi bucăţi întregi din coaja netedă şi cenuşie, ca să „stoarcă" mai repede şi cît mai mult. Arborii rămîneau desfrunziţi şi ofiliţi, îi năpădeau lianele şi se uscau. După ce „recoltau" o pădure, administratorul pornea cu convoiul său mai departe, stabilindu-şi lagărul în altă parte şi continuîndu-şi opera nimicitoare.

Asemenea oameni, în urma cărora nu rămîneau decît copaci ce se uscau în picioare, erau numiţi piraţii cauciucului.

4

Lagărul se afla într-un cot al fluviului.

Încă înainte de lăsatul serii, Benito auzi lătratul întărîtat al cîinilor şi, cu mişcări repezi de vîsle, trase barca la mal. Coborînd pe uscat, îşi simţi genunchii ţepeni de atîtea zile de nemişcare. Lăsă barca pe malul nisipos şi galben, îşi luă boccéaua cu puţinele lui lucruri şi se îndreptă spre colibe.

Zărindu-l, supraveghetorul Feiro se opri locului, îl privi atent şi, după cîteva întrebări morocănoase, îl duse la coliba administratorului. Acesta trecu numele lui Benito într-un registru slinos şi-l întrebă dacă a venit cu o barcă. Administratorul pretinse că cuţitul şi securea stînjenesc oamenii în muncă, aşa că Benito trebui să le predea, sub făgăduială că aveau să-i fie păstrate.

În cele din urmă, administratorul îi porunci lui Feiro să-i găsească un culcuş.

Supraveghetorul, mătăhălos, greoi, cu picioarele strîmbe, îl conduse la o colibă, ai cărei ocupanţi amuţiră la intrarea sa.

— Un nou venit! — anunţă Feiro.

Aruncă o privire prin colibă, apoi plecă.

Oamenii se adunară în jurul lui Benito.

— Şi pe tine te-a momit?

— Ce viaţă minunată e aici! Un paradis! Ai să aduni paralele cu lopata, amigo!

— Ţi-a dăruit o barcă?

Benito întrebă nedumerit:

— Cum adică? Ce vreţi de la mine?

Bărbaţii pufniră în rîs. Unul dintre ei, înalt ca o prăjină, cu faţa ciupită de vărsat, scuipă şi spuse :

— Asta tot mai găseşte pe cine să tragă pe sfoară.

— Reyes ?

— Păi cine altul ? Ne-a dăruit fiecăruia cîte o barcă !

— Mie mi-a împrumutat-o — răspunse Benito. — Am predat-o administratorului.

Cel ciupit de vărsat îl măsură din priviri.

— Îţi spun eu cum stau lucrurile ! Coronelul [1] o trimite înapoi la Santa Clara. În schimb, mîine ţi-o trece pe lista de datorii.

— Coronelul ?

— Lopez. Administratorul.

— Pe lista de datorii ?

— Totul se scrie ! Într-una din colibe, supraveghetorii ţin rachiu. Dacă ai chef, te duci şi bei. Cît îţi pofteşte inima ! Poţi să şi nu bei de loc, oricum, tot ţi-l pune la socoteală — o jumătate de rachiu pe zi. Dacă nu te duci să-l iei, îl beau supraveghetorii pe socoteala ta. Deci tot mai bine să ţi-l bei singur. Sînt şi femei aici. Poţi să te culci în fiecare noapte cu ele ! Pe credit ! Iar coronelul le trece pe toate la răboj ! Cu cît ai mai multe datorii, cu atît trebuie să rămîi mai mult aici şi să le lucrezi. Şi cu cît rămîi mai mult, cu atît ai mai multe datorii.

— Eu ?

— Ai să vezi ce frumos te înveţi cu toate astea ! Toţi ne-am învăţat. Se mai întîmplă să încerce careva s-o şteargă, dar de cele mai multe ori este împuşcat şi supraveghetorii îl zvîrle în fluviu.

Unul dintre bărbaţi interveni, iritat :

— Mai tacă-ţi fleanca !

Benito se năpusti în întunericul de afară, alergă prin poiană, trecu în fugă pe lîngă altă colibă, pînă ajunse la cea a administratorului.

Lopez îşi dă la o parte părul negru de pe frunte.

— Barca ? Da, e în ordine — răspunse el la întrebarea lui Benito.

— N-o să mi se treacă la socoteală, senhor ?

Lui Benito nu-i venea să plece, se oprise în faţa ad-

[1] Colonelul — *Nota trad.*

ministratorului, dar acesta se ridică de pe scaun şi întrebă brutal:

— Ce mai e?

Benito se întoarse în colibă. Oamenii şedeau pe vine în jurul unei lumînări. Ciupitul voi să se apropie de Benito, care se feri din calea lui, îşi desfăcu bocceaua, întinse pătura de lînă pe podea şi se culcă fără să mai scoată o vorbă.

Se gîndea la Sara, la ochii ei trişti, la faptul că aproape nu răspunsese strîngerii lui de mînă. Se gîndea la Samon Reyes şi-şi spuse: „Am să muncesc! Am să muncesc! Şi, orice ar fi, am să cîştig parale aici!"

5

Dimineaţa se îndreptară cu toţii spre şopronul unde un supraveghetor împărţea mîncarea. Din toate colibele, oameni slabi, sălbăticiţi, măcinaţi de friguri, murdari porneau la muncă în aceleaşi haine zdrenţuite în care dormiseră. Se aşezară tăcuţi unul în spatele celuilalt şi, aşteptînd să le vină rîndul, stăteau cu ochii pironiţi în pămînt sau priveau încruntaţi spre cei trei supraveghetori de prin preajma lor, înarmaţi, care-i păzeau cu calm şi indiferenţă.

Fiecare primea trei turte uscate de mălai şi o bucată de carne. Cei mai mulţi înfulecau totul deodată, cu lăcomie, deşi ştiau că n-o să mai primească nimic cît era ziua de lungă. Alături de şopron se afla un ceaun mare în care fiersese apă scoasă din fluviu. Oamenii se înghesuiau în jur şi beau, din căni de scoarţă de copac, apă căldicică şi stătută.

Între timp mai sosiră cîţiva supraveghetori. Fiecare dintre ei conducea cîte o grupă de şase oameni spre alt şopron, unde se împărţeau uneltele. Cinci oameni primeau cîte un cuţit scurt şi bine ascuţit, al şaselea ducea în spinare o legătură de cutii de tablă. Apoi supraveghetorii se afundau unul după altul, cu grupurile lor, în pădure.

Pe poteca îngustă, bătătorită de picioarele culegătorilor, Benito păşea în spatele supraveghetorului Feiro. De brîul acestuia atîrna un bici scurt. Întorcea adesea capul, poruncind oamenilor să se mişte mai repede. Îşi rînjea

colţii mari şi galbeni, iar Benito, care îl privi de mai multe ori drept în faţă, observă că era prost dispus.

La capătul cărării se înălţau arbori de cauciuc încărcaţi de flori galbene. Oamenii străbătură hăţişul tîrîndu-se în patru labe. Începură să despice scoarţa netedă cenuşie şi să desprindă fîşii lungi de pe trunchiuri. Ciupitul, care făcea parte din aceeaşi grupă cu Benito, puse jos legătura de cutii de tablă, se aplecă, desfăcu sfoara de rafie pe care erau înşirate şi se tîrî spre ceilalţi, ducînd de fiecare dată o cutie. Cînd unul dintre oameni termina treaba la un arbore, el lega cutia de trunchi sub tăietură, pe buza căreia începeau deja să se prelingă primele picături de lapte alb şi vîscos.

Feiro, rămas pe cărare în tufişuri, bombănea, înjura şi împroşca nori groşi, usturători de fum de tutun. Asculta trosnetele crengilor din jurul său, foşnetul frunzelor. Din cînd în cînd făcea cîţiva paşi şi uneori, scoţînd din gură pipa scurtă, veche, se băga în desiş pe urmele ciupitului, venit din nou să ia o cutie de tablă, ca să vadă cum muncesc oamenii.

Crestăturile trebuiau să înceapă la o înălţime de un stat de om şi să coboare în formă de spirală pînă aproape de pămînt. Scoarţa trebuia cojită dintr-o singură bucată. Dacă marginea de jos a tăieturii nu era destul de adîncă, laptele de cauciuc se scurgea pe de lături şi se pierdea.

Benito ţinea cuţitul în mîinile sale mari şi descărnate. Sudoarea îi picura în ochi, usturîndu-l, i se lipea pe faţă, i se prelingea pe trup. De mai multe ori cuţitul îi alunecă pe scoarţă cînd încercase s-o cresteze. Pămîntul de sub picioare era mlăştinos. Fiecare pas cerea o sforţare deosebită, căci de fiecare dată trebuia să smulgă toată talpa bocancului din mocirla neagră şi puturoasă. Renunţă să se mai apere de ţînţarii care roiau în jur şi i se aşezau mereu pe gît, pe braţe şi pe ceafă, ajungînd uneori chiar sub cămaşă, pe care o deschisese pînă la brîu.

Spre ora prînzului, oamenii se tîrîră înapoi pe cărare şi se prăbuşiră istoviţi pe un pat de crengi sfărîmate de atîtea picioare. Multă vreme nu se auzi decît răsuflarea lor grăbită şi horcăitul unuia dintre ei care zăcea chircit pe o parte şi nemişcat. Benito se miră că ceilalţi nici nu-şi întorc privirea spre el. Se apropie de bolnav. Dar

acela își feri fața, întorcînd capul în cealaltă parte, și se închirci mai tare.

— Pot să-ți fiu de vreun folos?

Nici un răspuns.

Benito încercă să-și treacă brațul sub capul omului, dar își dădu curînd seama că nu-l putea ajuta cu nimic. Nici unul dintre ei — în condițiile în care se aflau — nu-l putea ajuta și, deodată, Benito înțelese de ce ceilalți rămăseseră culcați liniștiți la locurile lor.

Cînd Feiro dădu semnalul reluării lucrului, omul nu se mai sculă. Supraveghetorul îl apucă de umeri și-l întoarse cu fața în sus.

— Friguri! — constată el, văzînd ochii galbeni care îl priveau fix.

6

După cîteva ore oamenii se opriră iar din lucru. Își îndreptară spinările, ridicară capetele și întoarseră fețele în direcția din care se auzeau răsunînd slab, dar limpede împușcături prin pădure. Țipetele papagalilor cu ciocuri galbene amuțiră. Cîteva maimuțe cafenii jigărite se cățărară grăbite pe crengi în sus. Feiro, oprit în mijlocul cărării, înjura. Oamenii îl auziră pătrunzînd în hățiș. Se apropia de ei, ocărînd. Spinările zdrobite se încovoiară la loc, una după alta, degetele înțepenite se încleștară pe prășelele cuțitelor și începură din nou să sfîrtece trunchiurile cu scoarță netedă și cenușie.

O ultimă pocnitură slabă în depărtare. Papagalii se porniră să țipe din nou. Feiro se retrase pe potecă, maimuțele se lăsară din vîrfurile copacilor, ghemuindu-se pe ramurile groase. O zbugheau, se fugăreau în salturi acrobatice și, brusc, se linișteau.

Pe Benito îl ardeau ochii în semiîntunericul verzui al amurgului. Nu mai simțea spinii care îi sfîșiau fața și brațele. Gura îi era ca o iască. Limba i se umflase și îl frigea, gîtul îl ustura ca o rană deschisă. Pe cînd cresta, cu mișcări mecanice, arborii, unul după altul, în timp ce smulgea fîșiile de scoarță, iar sîngele alb și lipicios al copacilor i se scurgea printre degete, i se năzărea mereu că are în față apă, o cană, o găleată plină, o întindere uriașă de apă limpede și rece!

Din nou se auziră împuşcături, mai întîi izolate, la intervale neregulate, apoi tot mai dese şi mai apropiate. Pocnetele răsunau dinspre fluviu şi se părea că rămîn suspendate cîteva secunde în aerul încins.

Toate zgomotele fură dominate însă de un fluierat strident şi prelung ce se auzi dinspre lagăr : era semnalul pentru ca supraveghetorii să înceteze lucrul şi să se întoarcă cu oamenii în colibe.

Feiro, care se depărtase cîţiva paşi pe cărare, se apropie în fugă şi răcni :

— Încetarea ! Încetarea ! N-aţi auzit, dobitocilor ?

Porniră, împleticindu-se, prin pădure. Îşi ridicară tovarăşul, care supravieţuise accesului de friguri, şi-l duseră cu ei în lagăr. Erau miraţi cu toţii : de obicei coronelul îi rechema abia cînd se lăsa noaptea şi după ce cîţiva leşinau de sete.

Feiro îi conduse la şopronul unde predau cuţitele în fiecare seară cînd se întorceau din pădure.

Apoi se opriră la malul fluviului. Auziră zgomote, strigăte şi văzură şase bărci mari ce coborau pe firul apei. În fiecare din ele şedea cîte un supraveghetor cu puşca pe genunchi, iar între el şi cei doi vîslaşi dinapoia bărcii zăceau ghemuiţi şi nemişcaţi cîţiva indigeni mărunţi, cu pielea brună, legaţi unul de altul printr-o funie trecută în jurul gîtului fiecăruia. Mîinile le erau legate la spate, iar la picioare aveau funii de rafie. Muncitorii distingeau feţele speriate ale prizonierilor, părul lor negru şi lins, care le atîrna pînă pe umerii înguşti. Văzură trupul unui supraveghetor zăcînd ţeapăn pe fundul unei bărci. Umbla zvonul că un grup de supraveghetori plecase dimineaţa în zori cu bărcile să atace un sat de indieni din apropierea lagărului ca să prindă bărbaţi tineri şi puternici, buni de muncă. Supraveghetorul acela ar fi fost ucis la întoarcere de o săgeată otrăvită trasă din desişul de pe mal ; se şoptea că indienii urmăriseră multă vreme bărcile şi coronelul Lopez îşi rechemase mai devreme lucrătorii cu semnal de fluier, de teamă să nu fie atacaţi în pădure. Bărcile acostară, supraveghetorii îşi culcară camaradul mort pe nisipul de pe mal, îi traseră afară din bărci pe indienii prinşi, împingîndu-i cu paturile puştilor. Dar nici unul dintre bărbaţii de pe mal nu părea impresionat de toate astea. Abia dacă se uitau la indienii prinşi. Se îmbulzeau cu toţii, fugind cu

paşi împleticiţi spre şopronul unde căpătaseră dimineaţa de mîncare, ca să smulgă mai repede din mîna supraveghetorului cana de scoarţă, s-o umple cu apă fiartă, tulbure, din ceaun şi să bea — să bea cu nesaţ!

Unul dintre ei se îndoi brusc de mijloc, vomită apa abia înghiţită, se răsuci pe loc şi se prăbuşi la pămînt, pradă crampelor.

Alţi doi îl adunară de pe jos şi-l tîrîră în alt loc.

În timp ce supraveghetorul împărţea sticlele cu rachiu, indienii erau mînaţi spre o baracă. O uşă grea din bîrne se închise în urma lor cu zăvorul pus pe din afară. Nu ţipară şi nici nu izbiră cu pumnii în uşă. Nu încercară s-o spargă.

Benito îi văzu iar a doua zi dimineaţa pe cînd aştepta împreună cu ciupitul în faţa şopronului cu scule: un supraveghetor deschise uşa barăcii. De ambele părţi ale ieşirii stăteau supraveghetori cu harapnice în mînă. Indienii fură traşi afară, fiecare primi o cană cu apă şi o turtă de mălai, apoi fură mînaţi spre pădure ca o cireadă de vite de povară viguroase, dar speriate. Străbătură luminişul tăcuţi, cu capetele plecate, legaţi cîte trei cu funia în jurul gîtului.

Ochii lor erau fără lacrimi.

După o statistică a provinciei braziliene Amazonas, fiecare tonă de cauciuc brut recoltată între 1880 şi 1885 a costat viaţa a opt indieni. Băştinaşii erau siliţi să presteze munca aceea grea şi nesănătoasă într-un fel atît de neomenos, încît în anumite regiuni fuseseră exterminaţi pînă la unul. Nimeni nu se gîndise să creeze plantaţii de cauciuc în Brazilia sau să prelucreze sucul la faţa locului — forţele de muncă nu ajungeau nici pentru colectarea materiei prime existente. E adevărat că din întreaga lume soseau imigranţi cu nemiluita, atraşi de posibilităţile amăgitoare de cîştig. Dar şi ei ezitau în cele din urmă să plece în pădurile ucigătoare.

„În decurs de cîteva decenii, provincia Para a fost despopulată de trei ori din cauza cauciucului — scria un economist din Buenos Aires la sfîrşitul secolului al XIX-lea. — Atît indienii prinşi la muncă forţată, cît şi culegătorii de cauciuc metişi, mulatri, negri sau albi, atraşi prin înşelăciune, au pierit cu zecile de mii în pădurile virgine: de friguri, de sete, de muşcături de şarpe, de mii de boli infernale şi de bici!"

7

Îl porecliseră diavolul — diavolul de pe Rio Negro! Numele lui era pomenit adesea în colibe, mai ales seara, cînd oamenii şedeau laolaltă, în jurul luminii chioare a unei lumînări, cu sticlele de rachiu lîngă ei şi povesteau cu feţele aprinse despre felul cum îi minţise şi-i jefuise pe toţi, ce înşelătorie nemaiauzită pusese la cale împotriva fiecăruia dintre ei, cum zîmbise şi cum toţi se lăsaseră prostiţi de surîsul şi promisiunile lui.

Cunoşteau de mult unul povestea celuilalt, dar repetau mereu de la început întîmplările care îi aduseseră aci.

— Peru — da, te cred! — Peru este o ţară binecuvîntată. Nimeni n-ar trebui să plece de acolo! Dar ce să-i faci dacă te fraiereşte unul la joc? Am văzut doar cum a scos cartea din mînecă, animalul! Pe sfîntul Iacob, Peru este o ţară mai bună ca oricare alta, dar pe un asemenea cîine îl lecuieşti numai cu zeamă de cuţit... Şi ce poţi face apoi cînd te caută poliţia? Jur că n-am vrut să-l omor, dar pînă în cele din urmă a trebuit să mă bucur că am putut scăpa din Peru. Cum de am nimerit tocmai la Santa Clara — Madona! — asta n-o ştiu nici eu. Acolo a pus el mîna pe mine, diavolul! Ştiţi doar cum face. Are un fel al lui, atît de afurisit. Bani şi îmbogăţire rapidă — puţin cauciuc — Madona! Cine nu vrea să se îmbogăţească?

— Pe mine m-a îmbătat! Un păhărel şi încă unul — iaca aşa! Iar a doua zi mi-a arătat contractul pe care-l semnasem cînd eram cu chef!

— Dar a doua zi ai mai vrut?

— Semnasem, îţi spun! Sigur că am vrut! Credeam că e cinstit!

— Mie mi-a întins pur şi simplu foaia şi a spus că nu e decît o formalitate. Am pus jos o cruce. Ce voia de la mine am aflat după aceea, cînd a început să facă socotelile!

— Atunci i-ai plătit-o?

— Ba bine că nu! A trebuit să cheme doi supraveghetori, ăia m-au adus încoace...

— Are el gealaţii lui!

— Pe unul dintre ei l-am muşcat şi pentru asta mă arde aproape zilnic cu biciul!

— Feiro ?

— Încerc mereu să mă mut în altă echipă. Dar porcul ăsta de cîine mă aduce de fiecare dată înapoi, în echipa lui !

— Şi-i prieten cu jupînul !

— Desigur ! Pentru fiecare încărcătură suplimentară primeşte o primă !

Ciupitul îl întrebă pe Benito :

— Dar tu cum ai nimerit aici ?

Benito trase o duşcă din sticlă. Alcoolul arde gîtlejul, încălzeşte stomacul şi astîmpără foamea. Înviorează sîngele, se urcă la cap şi şterge amintirea zilei fierbinţi şi chinuitoare petrecute în junglă.

Un timp, Benito rămase cu privirea ţintuită în gol, de parcă ar fi trebuit să-şi aducă aminte de ceva. Apoi îşi depănă povestea cu voce răguşită şi întretăiată, sorbind des din sticlă.

Ei îl întrerupeau mereu. La sfîrşit întinse braţele şi exclamă :

— Aşa l-am ţinut ! Aici între degetele mele ! Dar n-am avut destulă putere, aveam friguri ! N-am putut să-l strîng destul de tare de gît şi apoi...

Lăsă braţele în jos şi privi în jur. Oamenii discutau aprins, vorbeau toţi deodată.

— N-ar fi trebuit să-i dai drumul !

— Să-l fi călcat în picioare. Să-i fi zdrobit ţeasta !

Peruvianul spuse :

— Şi mai visezi să-ţi ridici din nou o colibă ? Aici nu cîştigi parale. Nici un rei !

— Crezi că din cauza bărcii ? — Benito rîse. — Am vorbit eu cu coronelul.

Apoi continuă cu mai multă convingere :

— Am să-mi cumpăr două capre. Găini ! Pentru Sara, ca să aibă o viaţă mai uşoară !

— Vezi să nu !

— De la ăsta nu scapă nimeni !

— Un diavol ! Oh, e mai rău decît diavolul !

Îşi goliseră sticlele. Benito o răsturnă pe a lui cu o mişcare stîngace de om beat. Se ridică încet de jos, se îndreptă clătinîndu-se spre perete, se trînti pe culcuşul

încropit din frunze și mușchi uscat și se învelì cu pătura. Privea cu ochii pe jumătate închiși și sticloși la oamenii ale căror cuvinte și mișcări nu le mai deslușea clar.

Capul îi suna și-i vîjîia.

8

Ploua regulat de două ori pe zi, o dată dimineața și o dată după-amiaza. Ploaia începea brusc și violent, însoțită de fulgere orbitoare și trăsnete puternice. Oamenii se adăposteau sub frunzișul des al copacilor și totuși îi uda pînă la piele. Curînd șiroaiele de apă muiau pămîntul, formînd bălțoace și pîrîiașe spumegînde, și aduceau o ușurare trecătoare trupurilor încinse ale oamenilor. De cele mai multe ori, ploaia înceta după jumătate de oră, la fel de brusc cum începuse. Aerul răcorit începea iar să dogorească. Mireasma puternică de frunze ude și pămînt pierea, făcînd loc mirosului grețos de putregai, iar soarele ridica deasupra pădurii aburi groși și albi, ce pluteau prin aer, îngreunînd respirația și stricînd hainele. Insectele reapăreau, iuți ca săgețile și însetate de sînge. Oamenii se apărau cu îndîrjire, dar osteneau și, după un timp, mișcările li se muiau. Sudoarea curgea iarăși șiroaie pe trupurile lor și gîtlejul li se usca, usturîndu-i.

Uneori furtuna izbucnea noaptea. Atunci nu ploua a doua zi dimineața și oamenii așteptau cu nerăbdare febrilă ploaia salvatoare de după-amiază.

Benito lucra de o săptămînă în grupa aceasta de culegători. Cutreiera împreună cu alții de o seamă cu el cărările pădurii mlăștinoase, desprinzînd de pe trunchiurile adînc crestate cutiile de tablă în care laptele de cauciuc se întărise, formînd o masă gălbuie. Mulți copaci încetaseră să mai mustească. În jurul tăieturii, sucul se închegase și închisese rana. Oamenii duceau cutiile pline și grele într-un luminiș, de unde alții le ridicau și le transportau în lagăr. Munca aceasta era socotită ușoară și se dădea numai celor mai slăbiți. Pe Benito, care în ultimele zile avusese două accese de friguri, Feiro îl trimisese la culegători. Fericit că scăpase pentru un timp de munca istovitoare a tăietorilor, observă în curînd că mulți dintre cei cu care colecta cau-

ciucul se prefăceau a fi mai slabi decît erau în realitate ca să rămînă mai mult timp la munca asta, cît de cît suportabilă. Deşi culesul se plătea mai prost decît greaua muncă a tăietorilor, nimeni nu era dornic să lucreze ca tăietor în căldura sufocantă, împresurat de insecte care înţepau nemilos, cu picioarele înfundate pînă la glezne în pămîntul mocirlos, de dimineaţa şi pînă la apusul soarelui, pentru nişte bani pe care tot nu-i primea pînă la urmă.

Lagărul se instalase aici abia de două luni. Mai bine de jumătate din arborii de cauciuc fuseseră crestaţi. Copacii „mulşi" ar fi trebuit acum lăsaţi în pace, tăieturile care nu se cicatrizaseră de la sine, prin întărirea sucului, ar fi trebuit astupate cu pămînt, ca arborii să se refacă şi să producă şi în anul următor cauciuc. Administratorul Lopez, pe care supraveghetorii şi muncitorii brazilieni îl porecliseră „coronelul", ordonă să se continue crestarea arborilor încă neatinşi, dar nu puse să se închidă rănile copacilor de la care se recoltase o dată cauciuc. Sucul era lăsat să curgă şi colectat în continuare, iar arborii care se cicatrizaseră singuri erau crestaţi din nou. Astfel, sucul dătător de viaţă se scurgea pînă la ultima picătură. Frunzele se ofileau şi cădeau, mai întîi unele, apoi toate ; trunchiurile lipsite de sevă se uscau şi se chirceau de căldură, rădăcinile nu puteau alimenta destul de repede venele golite ale trunchiului. Copacii îşi pierdeau vlaga şi se prăpădeau.

Bătînd cărările împreună cu camarazii săi ca să desprindă de pe trunchiuri cutiile, care nu se mai umpleau peste noapte, Benito vedea zilnic tot mai mulţi copaci ucişi în felul acesta.

Vedea formele cenuşii, stoarse de viaţă ale arborilor de cauciuc, îşi continua pas cu pas drumul şi simţea cît de asemănătoare era soarta sa şi a celor ca el cu cea a arborilor hevea.

9

Într-o seară nu mai putu îndura singurătatea. Îşi părăsi camarazii şi se îndreptă spre o colibă mare, aşezată mai spre marginea luminişului, unde locuiau femeile ale căror mîngîieri nu trebuiau plătite pe loc. Coronelul le

trecea pe lista de datorii, la rînd cu celelalte cheltuieli zilnice, ca : rachiul, îmbrăcămintea şi hrana. Un bărbat mătăhălos şi buhăit locuia în colibă, ca paznic al femeilor, şi avea grijă ca nici unul dintre bărbaţii care veneau acolo să nu-şi poată tăgădui mai tîrziu datoria : îşi întîmpina musafirii cu o foaie de hîrtie şi un creion în mînă, scria numele noului venit şi întreba dacă „senhorul" doreşte să consume în compania unei „muchache" un lichior dintre cele care se aflau la alegere în colibă, dacă vrea tutun sau ţigări de bună calitate. Benito comandă un pumn de ţigări şi mai luă pe deasupra chibrituri şi lichior. Buhăitul îl conduse printr-un coridor îngust într-un „salon".

O femeie şedea într-un hamac. Îl privi pe Benito, apoi pe paznic, se sculă încet de la locul ei şi se apropie.

— Eu sînt Carmella — spuse ea.

Benito se uită la faţa ei acoperită cu un strat gros de suliman. Nu-şi putea da seama dacă femeia avea douăzeci sau treizeci şi cinci de ani. Două cute adînci coborau de la colţurile gurii în jos, dar tîmplele îi erau încă tinere, iar părul des şi negru.

Făcu o mişcare nerăbdătoare din cap.

— Să fii drăguţă cu senhorul — spuse paznicul. — A cumpărat pentru tine ţigări şi o sticlă întreagă de lichior.

— Ei şi !

O expresie de exasperare apăru în ochii ei.

— Tot n-o să mă lase să dorm ! Lua-v-ar dracu ! De ce nu ne daţi pace ?

Buhăitul se înfurie.

— Să fii drăguţă, afurisito — îi şopti el. — Altfel ştii ce te aşteaptă !

În cele din urmă se întoarse şi plecă.

Benito spuse :

— Poţi să dormi, Carmella. Dacă eşti obosită...

Avea sîni foarte mici, cu sfîrcuri întunecate proeminente. Benito îi văzu cînd se aplecă înainte ca să-şi apropie faţa de a lui şi rochia largă, strînsă doar cu o cingătoare, i se desfăcu pe piept.

— Nu cumva îţi închipui că nu sînt destul de bună pentru tine ?

Benito privi nedumerit în ochii aceştia care aruncau deodată scîntei.

— Bine. Dacă-i așa, hai să petrecem — spuse el și se apropie de laviţa ce se afla într-un colţ și servea totodată ca masă.

Fata se așeză alături de el. Benito îi întinse sticla. Ea îl privi un timp fix, apoi îl cuprinse cu braţul pe după gît.

— Tu eşti bun — spuse ea.

— Hai, bea!

Ea se lipi mai strîns de el.

— Uneori vin cîte trei sau patru — Maria! Și ce pretenţii au! Dar tu eşti altfel. Ai venit singur.

Privirea lui Benito era atrasă de gîtul ei neted și aproape alb a cărui căldură o ghicea.

— Și nici în timpul zilei — spuse ea —, nici în timpul zilei nu pot dormi, că vine scîrbosul ăla... Ferdo...

— Buhăitul? — întrebă el fără să vrea.

O simţi cum se înfioară.

— Mă urăşte — oh! Dar și eu îl urăsc! Cît îl urăsc! Mă chinuieşte! Și n-am voie să ţip... Dar astăzi — continuă ea pe un ton vioi —, astăzi ai venit tu, muchacho! Dacă o să mă doară, ai să mă laşi să ţip, nu-i așa?

— Hai, bea odată!

Pe culoar se auziră paşi prin faţa uşii. Apoi se îndepărtară și se auzi cum se deschide o uşă. Prin pereţii subţiri de bambus răsună din camera învecinată vocea buhăitului:

— Doi musafiri pentru tine, porumbiţo! Bucură-te, senhorii aduc ceva pentru tine.

Apoi o voce subţire, somnoroasă:

— Lichior?

— Două sticle pline! Hai, mişcă!

Un căscat sonor, apoi nişte zgomote indistincte. Din nou vocea subţire, de data aceasta stridentă și tărăgănată:

— Mă cheamă Juanita!

— Te-ai îmbătat, hodoroago?! Senhorii vor să fie serviţi frumos! Nu te mai fandosi atît!

Rîsete de beţivi.

— Ei, voi doi! Vreţi să vă alegeţi cu ceva de la mine? Am și friguri...

O înjurătură. Apoi vocea buhăitului:

— Fleacuri, amigos. S-a pilit. Nu faceți prea multe fasoane cu ea.

Ușa se trînti. Pașii se îndepărtară pe culoar.

Benito întoarse capul, simțind o mînă ce-l mîngîia ușor pe bărbie.

— Nu te sinchisi — spuse femeia.

Luase iar sticla și-l privea cu ochi mari.

— Juanita este de mai multă vreme aici decît mine, curînd o să moară. I-a și ieșit exema pe față... Eu încă n-am exemă. Poți veni în fiecare seară la mine, muchacho.

Duse sticla la gură. Lăsă capul mult pe spate și-l privi cu coada ochiului în timp ce bea. Apoi îi întinse și lui sticla. Ochii începură să-i lucească într-un fel deosebit. Spuse arătînd spre ladă :

— Mai am acolo o rochie. Ar putea s-o poarte și o prințesă ! Vrei s-o îmbrac ?

Zîmbea nerăbdătoare, de parcă ar fi așteptat ceva. El șovăia.

În cele din urmă spuse :

— Mai bine povestește-mi despre tine. Aici în lagăr te simți întotdeauna atît de singur. N-ai cu cine să fii bun.

Ea întrebă :

— Cu mine ți-ai găsit să fii bun ?

Benito văzu că fata se mîniase dintr-o dată. Nările îi palpitau, vibra toată de indignare reținută, cuvintele i se precipitau sfidătoare și cîteodată parcă fără șir.

— Să povestesc ! Ce să-ți povestesc ? Cum am fost cumpărată la Manaos ? Să auzi și să nu crezi !

— Da — spuse el —, povestește-mi.

Femeia țipă :

— Dar pentru ce ai venit ?

Benito încercă s-o liniștească. Ea se smulse de lîngă el.

— Crezi că ai să găsești una mai bună aici ?

El îi întinse din nou sticla. Ea nici n-o luă în seamă și-l lovi peste mînă cînd vru să-i ofere o țigară.

— Îți rîzi de mine ?

— Nu — spuse el. — Chiar așa bine n-o duc. N-ai să mă crezi, dar asta este prima țigară pe care o fumez de săptămîni de zile.

— Dă-mi și mie una !

— Ce să-i faci ? — continuă el, după ce-i dădu şi foc. — Cîndva mi-a mers mai bine. Aveam capre şi o colibă. Acum sînt bucuros cînd pot sta de vorbă cu cineva.

Ea trase cu nesaţ cîteva fumuri.

— Şi cam ce ai vrea să auzi ? — întrebă ea, încă iritată.

— Povesteşte-mi, de pildă, cum ai ajuns aici ?

Ea scuturâ din cap.

— Îţi face plăcere să auzi aşa ceva ?

Rîse cu năduf.

— Cum am ajuns la nişte zdrenţăroşi ca voi ? N-aveţi para chioară în buzunar. Lopez ne dă de mîncare, o pătură de lînă, două rochii... În schimb ne ia banii. Noi nu primim nimic din ce vă pune vouă la socoteală pentru nopţile petrecute aici. Cui poate să-i facă plăcere una ca asta ? Dacă aţi fi măcar cavaleri...

Ea îl privi dispreţuitor şi pocni din degete. Benito întrebă calm :

— La Manaos ai avut parte numai de cavaleri ?

— De zece, nu de unul ! — răspunse ea. — Nu nişte coate goale ca voi.

— De ce n-ai rămas acolo ?

— Ţi-ar fi plăcut mai mult, nu-i aşa ? Şi mie ! Nu trebuia să mă încurc cu chelul ăla gras. A comandat şampanie şi mi-a împuiat capul cu poveşti despre oraşul cel mare.

— Despre Rio ?

— Da. Mi-a promis că mă duce acolo, dar eu n-aveam chef. Atunci a scos un teanc de bancnote din buzunar : o sută de milreis. Mi-a promis că mi le dă mie şi că o să-mi fie bine... Cielo ! Dacă n-aş fi fost atît de proastă să mă urc cu el pe vapor ! Acolo mai erau şi alte femei. Pe una o cunoşteam, Anita, o fată bună. E mai frumuşică decît mine şi mi-a suflat din cînd în cînd cîte unul. Dar de multe ori mi-a dat bani cînd eram lefteră. Chelul mai era cu doi bărbaţi şi ne-au îmbătat. Cînd ne-am dezmeticit, vaporul pornise pe fluviu în jos şi suta mea pierise. Noi ne-am dat seama că nu mergem spre Rio şi am început să ţipăm. Atunci ne-au închis şi ne-au dat drumul abia la Santa Clara. Chelul a încasat o primă pentru fiecare dintre noi de la Reyes...

— Şi pe ăsta îl cunoşti ?

— Porcul! Întîi a luat-o pe Anita, apoi pe mine, apoi pe toate celelalte. Pe ele le-a trimis încoace. Pe Anita şi pe mine ne-a dat la taverna lui Estavan de pe malul fluviului.

Tăcu.

— Trei luni am stat acolo. Apoi l-am zgîriat pe faţă pe scîrbosul ăla de Estavan. Atunci m-au adus aici. Sfîntă Fecioară! Aşa ceva n-am mai pomenit. Foame! Friguri! Nici o doctorie! Nimic de mîncare! Prea puţin somn! Ţigări de loc! La Estavan cel puţin aveam carne pe săturate, din cînd în cînd căpătam şi ceva de fumat şi dormeam cît pofteam pînă se întorceau bărbaţii de la pădure, dar aici?! Dintre cele care au venit cu mine din Manaos mai trăieşte doar una!

— Anita?

— Nu, aia a mai rămas la Estavan. O duce mai bine. O să trăiască mai mult ca noi astelalte.

Benito se cutremură.

— Nu mă crezi? — întrebă ea, gata să se mînie din nou.

— Ba da.

— Aici nici una n-o duce mai mult de opt luni! Eu am sosit acu' două luni...

— Încetează!

Ea îl privi mirată.

— Lichiorul e îndoit cu apă, ăştia sînt murdari, grosolani, brutali! Şi tu eşti la fel ca ei!

Din camera alăturată se auzi un geamăt, care se repetă, apoi un ţipăt şi vocea unui bărbat:

— Las-o!

O altă voce de bărbat răspunse înciudată:

— Păi, pentru asta am cumpărat sticlele?

— Las' că plecăm cu ele.

— Chiar acum?

— Dar ce, vrei să rămîi aici? Asta n-o mai duce mult! Friguri avem cu toţii, dar asta mai are şi alte boli.

— Ei şi! Înseamnă că ne-am pricopsit şi noi. Tot nu mai avem ce-i face...

Apoi se auziră paşi, scîrţîitul unei uşi, un tropăit de-a lungul coridorului şi, din camera de alături, gemetele tot mai stinse ale unei femei.

— Hai să bem! — spuse Benito. — Să bem!

Sticla îi tremura în mînă. Se opri, băuse destul. Ochii i se înroşiseră şi spuse cu limba grea :

— E rîndul tău !

Pe cînd ea bea, el îi spuse :

— Am să-mi fac o colibă ! Am să cumpăr capre ! Nu vreau să fi trecut prin toate astea degeaba !

— Şi bani de unde ?

— Coronelul are lista mea de datorii.

— Nu zău ! Şi crezi că o să ţi-o arate !

— De neînchipuit — spuse el după ce mai bău o dată. — De neînchipuit cum v-au tras pe sfoară pe voi, fetele ! Cînd auzi una ca asta...

Ea îi zbură sticla din mînă cu o mişcare violentă.

— Spionule !

O privi nedumerit.

— Cară-te ! — strigă ea. — Nu te vreau !

Benito nu-i pricepu supărarea. Femeia repetă :

— Ieşi ! Du-te !

Dădu să plece. În prag se opri.

— Carmella — spuse el, articulînd cu greutate. — Vreau doar să te întreb ceva... Cîţi ani ai tu ?

— Şaptesprezece ! — strigă ea. — Ce vrei să mai afli de la mine ?

Benito plecă împleticindu-se, trecu prin faţa buhăitului, care îi spuse ceva pe un ton mirat, merse mai departe, se afundă în întunericul nopţii, străbătu luminişul, ajunse la coliba lui.

— Şaptesprezece ani ! — repetă el aproape în neştire. — Şaptesprezece...!

10

În ziua în care doi supraveghetori aruncară în fluviu trupul neînsufleţit al Juanitei, Benito lucra pentru prima oară la afumătorie, un hambar încăpător, clădit aproape de mal, din bîrne groase, în faţa căruia fuseseră stivuite cantităţi mari de lemne şi crengi. În hambarul acesta se afuma cauciucul, iar bătrînul Peret, care tuşea neîncetat şi a cărui faţă se uscase şi se înnegrise de parcă ar fi fost băiţuită cu fum, se pricepea ca nimeni altul la munca asta. Vorbea puţin, doar bombănea cîte ceva din cînd în cînd, clătina nemulţumit din cap, cercetîndu-l cu ochii

lui cenuşii, neîncrezători, pe Benito. Acesta aducea crengile ude de afară şi le arunca jos, pe podeaua de lut ars. Îl întreba cîte ceva pe Peret, care parcă nici nu-l auzea. Benito află de la el doar atît: cel care lucrase mai înainte aici ca ajutor zăcea de friguri într-o altă colibă şi nu se putea scula. Bătrînul părea nemulţumit că Benito fusese trimis aici. După expresia neprietenoasă a feţei lui, Benito înţelese că ar fi preferat să rămînă singur. Cu ajutorul unor greble de fier, cei doi împrăştiară pe toată suprafaţa podelei vreascurile cărate dimineaţa de afară de Benito. Mirosul iute, de fum, impregnat în pereţii colibei şi firicelele de cenuşă ce pluteau prin aer îl usturau pe gît. Peret se ştergea des la ochi şi tuşea neîncetat. Se cutremura tot din cauza tusei şi faţa i se acoperea de broboane de sudoare. Benito îl urmărea mereu cu privirea ca pe un bolnav de la care te aştepţi să cadă din picioare dintr-un moment în altul. Dar Peret nu cădea. Lacrimile i se prelingeau pe faţă, dar el mînuia grebla cu gesturi rapide şi, în scurt timp, lemnele fură aşezate într-un cîmp dreptunghiular, lăsînd un spaţiu gol de-a lungul pereţilor hambarului. Peste lemne aşezară un strat de crengi ude, iar pe deasupra cutiile de tablă cu cauciuc — sute de cutii! Apoi dădură foc lemnelor din mai multe părţi deodată. Crengile începură să fumege; un fum gros, înecăcios umplu hambarul, se roti printre bîrnele înnegrite şi se ridică printr-o deschizătură mică făcută în tavan şi care ţinea loc de coş. Bătrînul şi Benito trebuiau să bage de seamă ca lemnele să nu ardă cu flacără prea mare sub crengi, trebuiau să înăbuşe limbile de foc care se înălţau, să întoarcă cu furca buştenii care ardeau mocnit, să păzească focul şi să aducă vreascuri proaspete de afară. Mai tîrziu ieşiră din hambar, împleticindu-se, uzi leoarcă de sudoare, cu părul pîrlit. Se lăsară pe vine lîngă ieşire, rezemaţi de peretele hambarului. Se priviră istoviţi, apoi îşi întoarseră iar capul spre încăperea înecată în fum.

Focul trebuia păzit zi şi noapte. Cei doi tot aduceau alte cutii, le scoteau cu furcile pe cele afumate, răsuceau crengile, turnau apă ca să îngroaşe fumul şi puneau din nou lemne pe foc. Dormeau cu schimbul, cîte patru ore fiecare, somn chinuit, se zvîrcoleau şi nu-şi aflau liniştea, vorbeau şi strigau în somn, de parcă mintea şi trupul li se zbăteau învăluite în foc şi fum. Benito

visa că-l împresurau flăcările. Ţipă după ajutor şi cînd se trezi era leoarcă de sudoare... Observă în curînd că bătrînul îşi petrecea o parte din timpul său de odihnă într-o colibă din apropierea afumătoriei, îngrijindu-l pe fostul său ajutor. Cînd se întorcea de acolo părea neobişnuit de trist. Nu-l privea pe Benito şi buzele i se mişcau de parcă ar fi vorbit cu sine. Benito se obişnuise de mult cu felul morocănos al bătrînului. El însuşi devenise mai tăcut. Noaptea, cînd şedea în faţa colibei şi privea fumul dens, roşiatic, auzea dinspre pădure ţipetele surde ale bufniţei. În clipele acelea se gîndea că Sara îl aşteaptă la Santa Clara, în casa negustorului. Cît o să mai rămînă el aici să păzească focul, cît va mai trebui să stea aici, departe de ea? Mînia neputincioasă îl copleşea şi-l făcea să închidă ochii cînd îşi amintea de clipa plecării, el ghemuit în barcă, iar Samon Reyes strigîndu-i rîzînd de pe debarcader să nu se grăbească... Grabă! De ce a venit aici? Vrea să cîştige bani! Vrea să se întoarcă la Sara! Vrea să pornească cu ea pe fluviu în sus, înapoi în ţinutul în care trăiesc fraţii lui, vrea să-şi clădească o colibă! Nu vrea să moară de foame! În sfîrşit ia o hotărîre: mîine! Mîine va merge la coronel! Trebuie să-i arate lista! Trebuie să afle de la dînsul cît a cîştigat el pînă acum! Cît trebuie să mai stea! Cît trebuie Sara să-l mai aştepte! Vede parcă aievea dinaintea ochilor faţa ei palidă, abătută! Vede trupul ei plin şi — mai jos de umăr — urma întunecată pe care i-au făcut-o acolo buzele lui flămînde... Nu, n-o să mai meargă în coliba aceea unde se cumpără dragoste şi moarte. N-o să mai dea ochi cu buhăitul şi n-o s-o mai vadă pe sărmana Carmella. Sara! Pe Sara vrea s-o vadă, şi repetă cu glas tare:

— Mîine dimineaţa!

Noaptea era lungă şi înstelată. Luminile albe ale bolţii se stingeau încet, una cîte una.

Zorile pluteau cenuşii deasupra pădurii. Peret nu mai venea să-l înlocuiască pe Benito. Acesta şedea înţepenit pe vine în faţa colibei, ochii îi erau înroşiţi de nesomn, în cele din urmă se ridică, intră în coliba plină de fum să mai vadă de foc, ieşi iarăşi din colibă şi începu să se plimbe în sus şi în jos ca să nu adoarmă. În sfîrşit îl văzu pe Peret venind dinspre marginea luminişului, din coliba în care zăcea, doborît de friguri, fostul

său ajutor. Păşea greu, adus de spate, încovoiat. Nici nu se opri lîngă Benito, încercă să intre direct în colibă. Benito îl reţinu. După multe întrebări află că ajutorul murise cu cîteva ceasuri înainte. Bătrînul se chirci pe o piatră şi izbucni într-un hohot de plîns, uscat, fără lacrimi. Benito nu ştia ce să-i spună. Era atît de obosit încît nu voia decît un singur lucru : să se culce pe jos, pe pămînt şi să doarmă. În cele din urmă puse mîna pe umărul bătrînului. Acesta ridică capul. Deodată Benito înţelese şi-l întrebă :

— Era fiul tău ?

Bătrînul încuviinţă din cap.

11

Administratorul Lopez cercetă filele registrului deschis în faţa lui. Urmări cu creionul şirul lung al cifrelor. Socoti în gînd, fără să mişte buzele. Bifă unele cifre şi scrise cifre noi pe marginea filelor. În cele din urmă ridică ochii.

— Ai lipsit patru zile de la muncă.

— Am fost bolnav — răspunse Benito.

— Dar ai fost îngrijit şi rachiul tot l-ai primit, nu-i aşa ?

Lopez se uită din nou în registru.

— Ai fost la o femeie. Ai cerut lichior şi ţigări...

Întoarse foaia :

— Aici ai sosit cu o datorie de două sute optzeci de milreis. Bun ! Ai lucrat ca tăietor, culegător şi de paisprezece zile la afumat...

Făcu o pauză.

— Şeful ţi-a dat o barcă — mai adăugă el apoi.

— Am predat-o.

— Cînd ?

— Cum am sosit ! Aici ! În prima zi !

— Poate — răspunse Lopez. — Eu n-am văzut-o.

— Am lăsat-o la mal !

— Aşa ! Ai părăsit-o acolo ?

— Senhor Feiro era pe aproape !

— Păcat — spuse Lopez —, păcat că Feiro nu este aici. Altfel l-am putea întreba...

Făcu un gest ca să taie vorba lui Benito. Puse degetul pe o cifră din registru. Întrebă :

— Stă scris aici sau nu ?

— Cît ?

— Doi milreis şaizeci.

După o pauză adăugă :

— Datorii !

Benito nu scoase o vorbă. Părăsi camera şi se duse la coliba unde îl aşteptau camarazii. Cînd intră, amuţiră cu toţii. Se uitau la el. Cel ciupit de vărsat îl întrebă :

— Ei ?

Peruvianul, fugit din patrie în urma unei încăierări cu cuţitele, îi întinse o sticlă :

— Rachiul tău pe mîine !

La lumina slabă a lumînării, Benito îşi văzu chipul oglindit diform pe suprafaţa sticlei. O apucă şi, cu o mişcare bruscă, o zvîrli în uşă. Un trosnet ! Cioburi ! Oamenii se traseră înapoi privindu-l. Pe dosul palmei i se prelingea un fir de sînge.

— Ia mai lăsaţi-mă în pace !

Se duse la culcuşul său şi se trînti pe frunzele uscate. Zăcea nemişcat, cu dinţii strînşi, sfîrşit, cu ochii închişi şi simţea bătăile iuţi ale inimii. Stătu aşa pînă sosi timpul să-l înlocuiască pe bătrînul Peret la afumătorie.

Străbătu luminişul ca în toate zilele. Se ghemui pe vine în faţa uşii înnegrite şi privi fix la norul gros de fum. În cele din urmă se duse să-şi ia mîncarea, mîncă împreună cu camarazii săi, îi părăsi din nou ca să-l înlocuiască pe Peret. Răsuci crengile ude, aşeză cutiile de tablă pline cu cauciuc pe jeratic, aşteptă, se culcă, mîncă în grabă, munci la fel ca în toate celelalte zile. Privi la oamenii din jurul lui, trăiau cu toţii la fel ca el, văzu bolnavii zăcînd întinşi pe pături şi-i auzi gemînd, îi văzu pe cei ce mureau de friguri şi erau aruncaţi în fluviu. Văzu indieni mînaţi cu lovituri de bici la muncă, îi văzu pe cei proaspăt aduşi legaţi în bărci. Le vedea pe toate aşa cum le ştia de mult, auzea şi simţea ca de obicei ce se petrecea în jurul lui şi cu el însuşi şi tot ca de obicei îşi depăna gîndurile.

Dar ceva se frînsese în el.

În schimb încolţise ceva nou !

Seara cînd şedeau laolaltă în colibă nu se mai ridica primul să se retragă în colţul lui. Simţea cum oboseala

îi paralizează trupul. Totuşi se apropia de ceilalţi, care şedeau cu toţii împreună, discuta cu ei încet, cu glas scăzut, în şoaptă şi, împreună cu ei, înjura.

Stăteau cu urechea ciulită la paşii supraveghetorilor, care treceau prin faţa uşii.

12

Preocuparea lor de căpetenie era fuga.

Gîndurile lor se învîrteau fără încetare în jurul acestui cuvînt. Dimineaţa cînd plecau din colibe, ochii lor vedeau mai întîi gardul din tufe spinoase, înalt de mai bine de un stat de om, ce închidea lagărul înspre pădure. Apoi, cînd ajungeau la hambarul cu scule şi primeau cuţitele, se uitau cu sete la tăişul de oţel şi degetele li se încleştau pe prăselele de lemn. În timpul lucrului căutau din priviri un locşor în desiş prin care să se strecoare, ochii le pipăiau parcă îngusta cărare bătătorită şi se opreau în cele din urmă, aţintiţi, la arma atîrnată la brîul supraveghetorului. Seara, în colibă şedeau iarăşi tăcuţi, unul lîngă altul, şi priveau prin uşa deschisă spre gardul cel înalt, care le stînjenea fuga, avînd totodată rostul să apere lagărul împotriva atacurilor sălbaticilor cu piele arămie din pădure, care — după cum spunea peruvianul — dădeau tîrcoale de cealaltă parte, tiptil, ca nişte pisici, pîndind momentul prielnic pentru a-şi elibera fraţii din baraca cea mare, zăvorîtă cu grijă.

De trei ori încercase peruvianul să evadeze în timpul lucrului. De trei ori fusese prins după cîteva ore şi bătut de Feiro cu biciul.

— Data viitoare îl ucid înainte de a o lua din loc — făgăduise el.

— N-ai să ajungi departe — îi spuse altul. — Foamea te aduce înapoi pînă la urmă. În fluviu nu poţi intra din pricina crocodililor. În pădure nu poţi înainta destul de repede. Supraveghetorii te ajung din urmă... Şi mai au şi cîini...

— De ăştia nu mi-e frică...

Peruvianul scuipă cu dispreţ.

— Am eu cuţitul meu ! Vai de dulăul care se atinge de mine !

Deodată se auzi glasul lui Benito.

— Ar trebui să încercăm toţi împreună. Deodată!

Oamenii îl priviră.

— Unul singur nu răzbate! Şi dacă-l prind îi taie limba cum au făcut cu negrul din coliba de alături. Dar dacă o să fim toţi uniţi...

— Adică cum?

— Supraveghetorii îşi ţin armele într-o magazie. La hambarul cu merinde nu stă decît un singur paznic. Cei cîţiva care fac de rond lîngă gard nu ne-ar putea opri!

Benito se înflăcără.

— Trebuie să le ucidem cîinii! Apoi luăm bărcile şi pornim pe fluviu în jos!

— Dar bolnavii? — întrebă unul din oameni.

Ceilalţi clătinară din cap şi începură să înjure. Ochii lor, însufleţiţi pentru o clipă, se stinseră şi căpătară din nou expresia aceea obişnuită de indiferenţă şi amărăciune.

— Cum vrei să pui mîna pe arme?

— Şi mai au şi pistoale pe care le poartă asupra lor!

— Parcă poţi să omori cogeamite dulăi cu mîna goală?

Peruvianul spuse:

— Mulţi se tem. Ăştia or să se ducă la coronel şi or să ne trădeze. Şi apoi ce o să facem? Unde vrei să ajungi pe fluviu în jos? Un singur supraveghetor dacă scapă viu şi vestea se răspîndeşte ca fulgerul. Oriunde am ajunge ne aşteaptă poliţia.

— Şi pe toţi nu-i putem omorî! — adăugă un altul.

— De ce nu? — întrebă peruvianul şi-i aruncă o privire plină de răutate. — Dar în fiecare sat o să dăm de alţii!

Ciupitul tăcuse tot timpul. Degetele sale mari, arse de soare, fărîmiţau încet o bucată de coajă de arbore.

— Deci nici de data asta nu se alege nimic — spuse el deodată.

Bărbaţii amuţiră.

— Eu nu mă dau bătut! — exclamă după un timp peruvianul. — Ştiu ce trebuie să fac. Doar nu degeaba am încercat de trei ori. Şi apoi singur mă descurc mai uşor...

Zîmbi strîmb şi adăugă:

— Dar mai întîi îl ucid pe Feiro!

Întunericul se lăsă repede peste luminiș.

Prin ușa deschisă pătrunse un fluture negru, atras de flacăra lumînării.

13

Ziua începea ca de obicei cu împărțirea hranei, înfulecată apoi în pripă și fără poftă. Primele grupe părăsiseră deja lagărul, cînd deodată o împușcătură răsună dinspre pădure. Oamenii, adunați în jurul hambarului cu scule, se priviră. După puțină vreme un supraveghetor se înapoie alergînd în lagăr. Îl strigă în gura mare pe administrator. Lopez ieși din coliba lui și se opri nedumerit locului. Omul fugi spre el și începu să-i spună ceva. Lopez răcni un ordin. Supraveghetorii începură să înjure și se năpustiră spre coliba lor, de unde se întoarseră cu arme și se adunară în fața hambarului cu provizii. Trei dintre ei se desprinseră de grup și se apropiară încet de oamenii care, buluciți pe aproape, discutau cu aprindere. Prinseseră cîte o vorbă, unul înțelesese ce strigase Lopez și vestea se răspîndi cît ai clipi: Feiro fusese ucis în pădure! Șase oameni fugiseră!

Mai mulți supraveghetori scoseseră dintr-o colibă cîinii care îi însoțeau de obicei, doi cîte doi, noaptea, cînd făceau de rond. Opt dulăi înfricoșători, cu ochi galbeni și boturi uriașe. Lopez dădu un ordin. Un grup de supraveghetori părăsiră lagărul, tîrîți de dulăii care mîrîiau și-și arătau colții. Poarta îngrăditurii se închise. Lopez urlă de răsună tot luminișul: pînă la întoarcerea supraveghetorilor plecați în urmărire nimeni nu mișcă!

Benito, care se dusese la Peret, la afumătorie, îi șopti:

— Ciupitul a plecat cu ei!

Bătrînul privi stiva de suluri de cauciuc ridicată în ajun în fața colibei și tăcu. De cînd îi murise fiul, se obișnuise cu Benito. Nu mai bombănea în timpul lucrului și, într-o noapte, cînd Benito zăcea în coliba lui cu o arsură, bătrînul stătuse de două ori cîte patru ore în locul lui în fumul înecăcios.

Era aproape liniște în luminiș. Lopez umbla turbat de colo-colo, urmat de cîțiva supraveghetori care se

ţineau scai de el. Aprindea o ţigară după alta şi, abia începute, le arunca.

Apoi pădurea răsună de lătrături sălbatice. Un ţipăt prelung! Se auziră focuri de armă răzleţe, parcă mai multe deodată, nedesluşit. Muncitorii adunaţi în jurul hambarului prinseră curaj şi începură să mîrîie. Lopez trimise doi supraveghetori la poartă.

Şi în timp ce răsunau noi împuşcături, se iviră pe deasupra îngrăditurii figuri brune, care se căţărau ca pisicile de-a lungul stîlpilor, săreau, cădeau, se ridicau şi se lăsau atît de repede şi fără zgomot în interiorul incintei, încît Lopez abia mai apucă să tragă două focuri de armă, că indienii şi începuseră să mişune în jurul colibelor. Din sarbacane ţîşneau săgeţi cu flori galbene şi roşii în vîrf. Unul din supraveghetorii de lîngă Lopez scăpă arma din mînă şi se prăbuşi în iarbă, zvîrcolindu-se cu o mişcare nefirească. Ceilalţi traseră la nimereală spre baraca în care erau închişi indienii prizonieri, ale cărei uşi fuseseră smulse în lături. Din deschizătura întunecată se revărsau oameni cu pielea brună, care alergau spre gard, iuţi ca gîndul şi făcînd multă larmă.

O clipă mai tîrziu luminişul era la fel de pustiu ca mai înainte. Poarta lagărului rămăsese larg deschisă, alături zăceau leşurile decapitate ale celor doi supraveghetori trimişi de Lopez s-o păzească. În aer plutea miros de praf de puşcă. Lîngă baraca din care evadaseră prizonierii se zărea în iarbă o umbră întunecată: un bărbat, mărunt cît un băiat de doisprezece ani, încerca să se tîrască spre gard.

Din cei trei supraveghetori care îi păzeau pe muncitorii cuprinşi de agitaţie lîngă hambarul cu scule, doi se tăvăleau pe jos. Cel scăpat teafăr trăgea acum, înebunit de spaimă, în indianul rănit. Se auziră multe pocnete de armă pînă ce trupul brun şi uscăţiv rămase nemişcat.

Abia atunci auziră oamenii lătratul care se apropia dinspre pădure. Curînd apărură cîinii trăgînd din răsputeri de lesele ţinute de supraveghetori. Cînd ajunseră lîngă cadavrele decapitate, fiarele se speriară, începură să latre ca turbate, se repeziră înainte, răsturnîndu-l pe unul din supraveghetorii care le ţineau.

Doi dintre ei purtau trupul neînsufleţit al lui Feiro. Îl întinseră lîngă gard. După ce reuşiră cu mare greu să închidă cîinii în ţarcul lor, supraveghetorii se adunară asudaţi în jurul lui Lopez, care, simulînd calmul, pusese pistolul la loc în tocul de la cingătoare şi-şi aprinsese o ţigară. Începură să înjure şi să discute cu aprindere între ei. Muncitorii strînşi lîngă hambarul cu scule aflară repede tot : doi dintre fugari reuşiseră să scape, unul dintre ei era ciupitul. Dacă n-ar fi izbucnit larma atacului indienilor şi n-ar fi întrerupt din cauza aceasta urmărirea, i-ar fi ajuns din urmă, ca şi pe ceilalţi patru, din care trei pieriseră sub gloanţele supraveghetorilor şi colţii cîinilor. Numai unul, peruvianul, putuse fi prins şi adus înapoi viu. Se apărase cu turbare şi-i lovise pe mai mulţi cu cuţitul. Acum se afla în faţa lui Lopez, sprijinit şi ţinut de doi supraveghetori. Gambele, pulpele îi erau sfîşiate de colţii de cîine, mîinile şi faţa îi sîngerau.

— Porc de cîine ce eşti !

Ca răspuns, peruvianul îi scuipă la picioare. Lopez urlă :

— Dar pe Feiro cine l-a ucis ?

Peruvianul rînji batjocoritor.

— O sută ! Să i se dea o sută de lovituri !

Supraveghetorii îl tîrîră prin luminiş. Nimeni nu se uita la cei adunaţi în jurul hambarului cu scule, care se apropiară deodată. Benito şi Peret se aflau printre ei. Văzură cum supraveghetorii îi leagă peruvianului cîte o funie de fiecare mînă şi-l răstignesc de gard, cum îi smulg hainele de pe trup.

Apoi prima lovitură de bici izbi trupul gol. De patru ori peruvianul scoase cîte un răcnet, urlete de animal rănit. Capul i se lăsă pe piept, apoi rămase nemişcat.

— Senhor !

Vocea lui Benito răsună strident.

— Moare ! Nu vedeţi ?

Lopez se uită la oamenii care veneau asupra lui şi strigă :

— Staţi !

Loviturile de bici încetară, supraveghetorii se întoarseră cu toţii spre Lopez.

Benito se opri drept în fața administratorului. Privirea lui ardea. Deodată Lopez smulse biciul din mîna supraveghetorului care se afla lîngă el.

— Asta n-o să îndrăznești ! — mîrîi el. Benito își încleștă dinții. Buzele îi sîngerau.

Lopez lăsă biciul din mînă.

— Plecați ! Cărați-vă de aici !

Apoi strigă :

— Dați drumul la cîini !

Supraveghetorii izgoniră oamenii de lîngă gard cu înjurături și amenințări. Alții fugiră spre țarcul cîinilor. Oamenii se lăsară împrăștiați. Tăcuți, cu pumnii strînși, nu îndrăzneau să opună o rezistență mai serioasă.

Ajunși în colibe, între pereții murdari de bambus, îi cuprinse deznădejdea.

Multă vreme Benito plînse cu fața îngropată în mîini.

14

Cadavrele fură aruncate în fluviul înspumat — ultimul era cel al peruvianului.

Înainte de a se lăsa înserarea sosi în sfîrșit vaporul de la Santa Clara. Zbaturile de lemn ale roților vasului loveau apa, zvîrlind în urma lor zdrențe de spumă cafenie. Un tun mic instalat la proră trase cîteva lovituri. Și în timp ce ecoul bubuiturilor se auzea pînă departe, pe ambele maluri ale fluviului, două ancore coborîră în adîncul apei zornăind. Vasul se opri mai sus de luminiș, vibrînd sub presiunea curentului, priponit de lanțurile întinse și scîrțîitoare.

În coliba din marginea luminișului oamenii ședeau roată pe vine, fiecare cu sticla lui de rachiu. Nimeni nu se sinchisea de strigătele și rîsetele ce se auzeau de pe mal.

Se deschise ușa. Un om nu prea tînăr, asudat, intră cu sfiiciune.

— Bastiano ! — exclamă după o scurtă tăcere un paraguaian așezat lîngă peretele din fund.

Se ridică în picioare și se apropie de noul sosit, care îl cercetă din priviri, apoi își puse repede pe pămînt

bocceaua, pe care o ţinuse sub braţ, şi-i întinse amîndouă mîinile.

— Ai venit cu vaporul? Vrei să lucrezi aici? Ai să dormi în coliba asta?

Noul sosit încuviinţă din cap.

— Nu credeam să te întîlnesc aici! — spuse el. — Aşa măcar am pe cineva pe care îl cunosc.

— Nu mai lucrezi cu spaniolul?

Bastiano scuturã din cap.

— Să dobori copaci e o treabă proastă — spuse el. — Cere oameni tineri şi puternici. Spune că ajunge că am mîncat pîine douăzeci de ani la el. Cică se găsesc alţii mai tineri care vor şi ei să cîştige... În fond are dreptate. De multe ori mi se pune cîte un cîrcel la braţ şi nu mai pot munci ca înainte. Da. Dar nici să mori de foame nu-ţi convine. De aceea am plecat la Santa Clara. M-am angajat la Reyes. Da. Şi aşa am sosit aici. Ce să-i faci, omul vrea să trăiască...

Benito privea faţa aspră şi tăbăcită de soare, zbîrcită de ani a omului. Deodată îşi aduse aminte de seara cînd intrase pentru prima oară în colibă. Întrebă:

— Nu cumva ai venit aici să faci avere?

Bastiano îi răspunse după o clipă:

— Am auzit eu că aici lucrurile nu se petrec chiar aşa cum se povesteşte acolo. Nu-i nevoie să mă lămureşti.

— Poate ai şi tu vreo muiere care te aşteaptă? Poate că ai lăsat-o şi tu în locuinţa vreunui negustor?

Deodată Bastiano întrebă:

— Tu eşti Benito?

— Mă cunoşti?

— La Santa Clara se vorbea de tine. Soţia ta a locuit în casa lui Samon Reyes. S-a culcat cu ea. Aşa se vorbea...

Benito îşi muşcă buzele.

— Şi apoi a dat-o în altă parte. Se vede treaba că nu mai era destul de bună pentru el. A trimis-o la José Estavan.

— Nu! — ţipă Benito.

— Crezi că ţi-aş spune-o dacă n-ar fi adevărat? Am văzut-o doar şi eu la diavolul acela. Unul tocmai o lua cu el afară...

Oamenii îl priviră pe Benito, care vru să răspundă, dar îşi întoarse repede faţa spre perete şi-şi aţinti ochii

în gol, de parcă ar fi văzut ceva ce nimeni altul nu putea să vadă.

— Ah, de l-aş fi sugrumat atunci ! — şopti el printre dinţi.

15

Vestea se răspîndeşte în lagăr cu iuţeala fulgerului :

— A sosit diavolul !

— A venit cu o barcă ! Vrea să stea cîteva zile !

— A intrat în coliba coronelului şi bea rachiu cu supraveghetorii !

— L-ai văzut ?

— Nu. Dar n-ai decît să treci prin faţa şopronului, pînă acolo se aud chiotele lor !

Oamenii înjură şi vorbesc toţi de-a valma. Unii se uită la Benito. Acesta a ridicat capul şi priveşte cu ochii mari pe cel care a adus vestea. Oamenii îşi goliră sticlele în tăcere şi se culcară.

Benito nu-şi afla astîmpăr, se zvîrcolea pe pătură. O vedea chinuitor de limpede pe Sara, simţea parcă iarăşi că se agaţă de el, i se părea că aude vocea ei speriată.

Se ridică în capul oaselor. Dinspre peretele din faţă, unde dormea Bastiano şi paraguaianul, se auzeau sforăituri.

În cele din urmă se sculă în picioare, păşi greoi prin întuneric şi se aplecă peste cei ce dormeau lîngă uşă. Atinse faţa bărboasă a lui Bastiano. Acesta întrebă pe jumătate adormit :

— Cine e ?

— Ascultă !

Benito îl scuturâ ca să-l trezească şi-l întrebă în şoaptă :

— A dat-o la Estavan ?

— Da.

— Cînd ?

Bastiano se dezmetici de-a binelea.

— Jură ! — îi porunci Benito pe înfundate.

Bastiano încercă să-l liniştească :

— Nu trebuie să te frămînţi aşa.

Dinspre coliba administratorului se auzeau glasuri de oameni beți. Benito ascultă. Apoi se întoarse la culcușul lui fără să mai scoată un cuvînt.

Dimineața trebuiau să încarce în bărci sulurile de cauciuc stivuite în fața afumătoriei, ca să fie transportate pe vas. Oamenii se adunară pe mal, supraveghetorii veniră și ei cu fețele buhăite și învinețite de prea mult rachiu.

Cînd Samon Reyes traversă luminișul, Benito scăpă din mînă bucata de cauciuc pe care o ridicase tocmai de jos. Reyes își mîngîie bărbia cu o mișcare surprinsă, puțin gînditoare. Apoi se apropie de Benito.

— Iată-l pe ăl de și-a pierdut barca ! Cum îți merge ? Ești mulțumit aici ?

Întrebase jovial, fără ironie.

În aceeași clipă oamenii care se aflau prin preajmă scoaseră un țipăt.

— Sfîntă Maria !

— Săriți ! Trebuie despărțiți !

— Îl omoară !

Reyes era la pămînt. Benito îl încălecase și-l lovea cu pumnii peste fața lui roșie, schimonosită. Cu unghiile, cu dinții încerca să sfîșie beregata negustorului, care se zbătea sub greutatea lui ca un pește mare și înfuriat, zvîrlit pe uscat.

Un bici îl plezni pe Benito. Cîțiva supraveghetori se năpustiră asupra lui. El se smulse din mîna lor, fugi împleticindu-se spre muncitorii care se dădură repede la o parte îndemnîndu-l :

— Repede !

— Pe acolo !

— Fugi în pădure !

Străbătu în fugă luminișul, se îndreptă spre gard, ieși pe poarta deschisă. În urma lui răsunau înjurături și țipete ! Un glonte îi șuieră pe la ureche. Ajunse, împleticindu-se, la marginea pădurii. Urechile îi țiuiau de efort și de șuieratul gloanțelor, care plezneau trunchiurile copacilor din jurul lui.

Alergînd pe poteca îngustă și bătătorită, sărind peste rădăcini și crengi căzute la pămînt, ajunse la desiș și, ridicînd instinctiv brațele ca să-și ferească fața de spini, știa că s-a încheiat pentru totdeauna cu viața petrecută în lagăr, alături de oamenii îndobitociți și chinuiți. N-o

să mai strîngă niciodată în mîinile sale sîngerînde cuțitul culegătorului de cauciuc. Pielea lui n-o să mai fie brăzdată de bici.

Ca o fulgerare îi trecu prin minte coliba la care visa, caprele pe care voise să le cumpere din banii cîștigați.

Lătrături ! Împușcături repezi, una după alta. Benito se clătină. Inima i se zbătea parcă în gît.

I se păru că cineva îi dăduse un pumn în spate.

În clipa în care se prăbuși, cîinii năvăliră în hățiș.

Pe malul lui Rio Negro, pe fluviile Yapura și Napo, pe Xingu, Tapajos, Madeira — în tot bazinul fluviului Amazoanelor, culegătorii de cauciuc cutreierau pădurile și adunau „aurul alb". Dar încă din 1860 producția de cauciuc sălbatic a Braziliei nu mai putea face față cerințelor pieței mondiale. În 1870 guvernul brazilian adoptă o lege prin care interzicea exportul de sămînță sau tulpini de hevea brasiliensis, iar cei ce încălcau legea erau pasibili de pedepse grele cu închisoarea. Un an mai tîrziu, legea se înăspri : cine încerca să scoată din țară fie o singură sămînță de hevea putea fi condamnat la moarte ! Poliția vamală din porturi fu întărită cu militari și primi ordinul să controleze deosebit de atent vasele engleze. Pe fluvii, în fața centrelor de colectare, în porturile de pe coastă, navele engleze erau oprite, antrepozitele engleze controlate, sacii cu marfă deschiși. Căpitanii se plîngeau. Funcționarii brazilieni ridicau din umeri și declarau că au instrucțiuni severe.

Ce se întîmplase ?

Partea a cincea

SUB AMENINŢAREA PEDEPSEI CU MOARTEA

Încă în 1838, dr. Royle din Assam propuse guvernului britanic să nu se mai colecteze cauciucul din păduri, ci să se organizeze plantaţii cu arbori de cauciuc în coloniile din sudul Asiei. Guvernul respinse propunerea pe motiv că într-un viitor apropiat nu avea de ce să se teamă de lipsa acestei materii prime, arătînd totodată că o asemenea acţiune ar necesita investiţii uriaşe.

În 1855, Thomas Hancock atrase, la rîndul său, atenţia asupra posibilităţii cultivării arborilor de cauciuc sub formă de plantaţii în America centrală şi în India, dar şi de data aceasta guvernul englez se mulţumi să răspundă că întinderile acoperite cu arbori de cauciuc sălbatic erau suficiente pentru a îndestula încă multă vreme cererea pieţei mondiale.

În 1861 administraţia forestieră olandeză creă, în partea apuseană a insulei Java, prima plantaţie de cauciuc din lume. În 1864 plantă suprafeţe relativ întinse cu arbori de cauciuc în ţinuturile Pamanoekan şi Tjiasem, exemplu pe care îl imitară în proporţii mai reduse şi cîţiva cultivatori olandezi. Încercările se făceau însă cu ficus elastica, arbore cauciucifer local căruia îi trebuiau mulţi ani ca să ajungă să producă cauciuc în cantităţi recoltabile şi care nu rezista din nici un punct de vedere comparaţiei cu hevea brasiliensis.

Sir Joseph Hooker ştia de aceste încercări în 1865, cînd preluă, după moartea savantului său părinte, conducerea grădinii botanice din Kew, vestită în lumea întreagă. Urmărea de mult creşterea producţiei de cauciuc brut a Braziliei. Studia metoda de colectare folosită de societăţile sud-americane „producătoare" de cauciuc şi deoarece tocmai în anii aceia cererea de cauciuc pe piaţa mondială crescuse în aşa măsură încît pro-

ducătorii brazilieni, bolivieni, peruvieni şi columbieni n-o puteau acoperi decît în proporţie de două treimi, sir Joseph Hooker reuşi să convingă guvernul englez de necesitatea de a întreprinde ceva în direcţia aceasta. El arătă că, în condiţiile unei creşteri foarte rapide a cererii, exploatarea neraţională a pădurilor Americii de Sud avea să ducă în cele din urmă la dispariţia fondului de păduri atît de productiv de hevea brasiliensis. Relatările unor călători englezi întorşi din Brazilia arătau că culegătorii trebuiau să străbată sute de kilometri în pădurea virgină în căutarea cauciucului, deoarece în zonele mai accesibile arborii de cauciuc fuseseră distruşi.

În 1870, guvernul englez însărcină pe consulul general englez de la Rio de Janeiro să solicite guvernului brazilian aprobarea de a exporta seminţe ale arborelui de cauciuc pentru grădinile botanice engleze. Guvernul imperial din Petropolis respinse cererea.

Sir Joseph Hooker nu se dădu bătut. Prea puternică era convingerea lui că în coloniile engleze din Asia de sud, cu acelaşi regim climatic, aceleaşi ploi ca în pădurile virgine din Brazilia, hevea avea să dea recolte bogate.

În 1873 vînătorul de animale sălbatice John Forris, care călătorise pe toate continentele, plecă în Brazilia şi culese din pădurile de pe malurile Amazoanelor peste cinci mii de seminţe de hevea. Reuşi să strecoare cea mai mare parte din ele pe bordul unui vas englez ancorat în portul Manaos şi să le ascundă faţă de vameşii brazilieni care inspectară vasul. Într-o cabină spaţioasă, menţinută tot timpul călătoriei, spre mirarea celorlalţi călători, la o temperatură tropicală constantă, John Forris îşi supraveghea seminţele aşezate în cutii mari de tablă, umplute cu pămînt din pădurile virgine, şi ajunse cu ele fără pierderi însemnate la Kew Gardens.

Sir Joseph Hooker se îngriji personal de însămînţarea heveei în vastele sere anume amenajate. Din cele trei mii de seminţe încolţiră doar o duzină. În primăvara anului 1875, puieţii fură expediaţi, cu o corabie rapidă, la Calcutta, dar în cursul călătoriei pieriră toţi.

Ani de eforturi, sume mari investite, toate se irosiseră. Camera de comerţ din Liverpool, care pînă atunci manifestase mult interes faţă de acţiunea întreprinsă, se căi deodată de încrederea acordată şi de generozitatea cu care finanţase acţiunea. Brazilia continua să deţină monopolul asupra cauciucului extras din hevea şi-şi sporea producţia lună de lună.

Dar sir Joseph Hooker nu renunţă la planul lui.

De cînd citise rapoartele acelui plantator din Santarem, sir Joseph era convins că acțiunea lui John Forris nu fusese destul de bine chibzuită. În raport se vorbea de mai multe specii de hevea, de genul de sol care prieşte fiecăreia, de rezistența lor, diferită de la un soi la altul. El înțelese că acest din urmă aspect era hotărîtor. Mereu revenea asupra lui în scrisorile pe care le adresa plantatorului. Deşi arhiva pe care o instalase într-una din sălile institutului îi acapara toată atenția, găsea timp să studieze cu grijă ştirile care soseau la trei luni o dată din Santarem, să le răspundă şi să aibă întrevederi secrete cu Clements Markham, secretar al Societății regale de geografie din Londra şi fost secretar al „India Office"-ului. Totodată purta regulat corespondență cu George Dallier, coproprietarul unei mari firme de comerț angro din Londra.

În cei treizeci şi cinci de ani de cînd se ocupa de botanică, muncise din greu şi ajunsese să i se încredințeze funcții de mare răspundere: începuse ca asistent la grădina botanică condusă de tatăl său, neobositul sir William Jackson Hooker, devenise, după ani de muncă, director adjunct şi, de zece ani, director al Grădinii din Kew. El continuase opera tatălui său, crease muzee de un tip nou pentru produse vegetale, înființase în mai multe oraşe din coloniile engleze din Asia aşanumitele grădini coloniale, care menținеau o strînsă legătură cu Institutul botanic din Kew, organizase aici o pepinieră, o bibliotecă şi sere publice, extinzînd şi perfecționînd continuu grădina şi institutul. O călătorie de studii de patru ani îl purtase pînă în insulele Kerguelen, spre palmierii şi stîncile calcaroase ale Noii Zeelande, acoperită de o vegetație luxuriantă, prin junglă, prin pustiurile de nisip ale Australiei, în Fuegia şi pe insulele arhipelagului Falkland, scăldate de apa înspumată a oceanului. În următorii patru ani identificase şi descrisese şase mii de plante necunoscute pînă la el de ştiință, cutreierînd văile înguste, rîpele stîncoase şi urcînd piscurile acoperite de nămeți ale munților Himalaia. Cercetase podişul înalt al Tibetului, jungla infestată de malarie a Bengalului şi de la hotarele Assamului, participase la o expediție în Maroc, în munții Atlas. Nici

aceste peregrinări, nici redactarea a douăzeci de voluminoase tomuri, în care se concentraseră rezultatele ştiinţifice ale expediţiilor sale, nu reuşiseră să-i obosească mintea, nici să frîngă energia acestui om, ajuns la cincizeci şi opt de ani. Zelul lui neostenit şi ambiţia sa au contribuit la introducerea în coloniile engleze, răspîndite pe trei continente, a acelor culturi de plante care, ulterior, au constituit o parte din puterea economică a Marii Britanii.

Joseph Dalton Hooker şedea în camera sa de lucru cu faţa întoarsă spre fereastra prin care se zăreau o parte din plantaţiile Grădinii din Kew şi recitea ultima pagină a scrisorii recent primite din Santarem :

„...După cum am aflat prin relaţiile mele cu Institutul pentru economia forestieră din Honduras, încercările făcute de olandezi de a crea plantaţii de smochini pe insula Java şi, în ultima vreme, în cîteva puncte din Sumatra au dat rezultate slabe, deşi clima locală nu este mai puţin favorabilă decît cea de aici, din Brazilia. În urma constatărilor făcute personal pe plantaţia mea cu hevea brasiliensis, precum şi cu hevea guianensis, nu e greu de calculat cu cît ar produce mai mult fiecare dintre aceste specii dacă şi ele ar fi cultivate în mod sistematic, pe plantaţii. Nu există nici o îndoială că aceste rezultate ar depăşi chiar cele obţinute de la arborii sălbatici. Îmi permit încă o dată să vă atrag atenţia că aprecieri asemănătoare am făcut şi în notele mele de călătorie publicate anul trecut. Vă salut cu deosebită stimă, al dumneavoastră

Henry Wickham“

2

O bătaie în uşă îl făcu să ridice capul. Intrase secretarul, care anunţă :

— Marchizul de Salisbury !

În prag apăru un bărbat zvelt, îmbrăcat în negru.

Trecuseră abia două săptămîni de cînd Hooker îl întîlnise la Whitehall, sediul guvernului. Aceeaşi privire rece îl scrută şi acum pe Hooker, care îşi pofti musafirul

să ia loc în fotoliul de lîngă masa de scris. Noul venit se aşeză.

— Calitatea mea de secretar de stat pentru India mă face să mă simt pe multe scaune ca acasă — spuse el fără să zîmbească.

— Poate că mylord a ghicit de ce am aşteptat cu nerăbdare această clipă ?

— După ultima noastră discuţie, nu poate fi vorba decît de arborele de cauciuc.

Hooker încuviinţă.

— Precum ştiţi, două săptămîni după ce John Forris, vînătorul nostru de fiare sălbatice, a reuşit să scoată prin contrabandă seminţele de hevea, guvernul brazilian a binevoit să decreteze pedeapsa cu moartea pentru orice încercare de acest fel. Trebuie deci găsit un om curajos şi priceput.

— Să mai încercăm o dată ? — întrebă marchizul.

— Da, şi cu mai multe şanse.

— Şi unde găsiţi omul curajos ?

— În timpul călătoriei mele în Bengal am cunoscut un botanist, Robert Thomson — spuse Hooker după o pauză. — Încă de pe atunci, prin 1850, Thomson era de părere că ar trebui organizate plantaţii cu arbori de cauciuc, şi asta chiar în America de Sud, în Guyana, ca să se evite transportul anevoios şi riscant al plantelor. Trebuie să recunosc că Thomson, un om de o inteligenţă pătrunzătoare, mi-a dat această idee.

— Şi totuşi dumneavoastră recomandaţi exportarea seminţelor ?

— Este în primul rînd vorba de ce suprafeţe sînt disponibile. În India avem perspective cu mult mai bune şi apoi Borneo, Ceylon, toată Malaya ! Dispunem acolo de terenuri uriaşe, în timp ce în Guyana terenurile potrivite sînt foarte limitate. Nici nu se poate aprecia de pe acum ce ar însemna pentru economia engleză o singură recoltă adunată de pe asemenea întinderi de pămînt ! În afară de asta, în regiunea Amazoanelor se recrutează tot mai greu braţe de muncă. Pe de o parte, populaţia este foarte rară, iar pe de altă parte condiţiile în care indienii sînt puşi să muncească de companiile braziliene, franceze şi, din păcate, engleze sînt de aşa natură încît nici nu e de mirare că nu se mai găsesc braţe de muncă. Recent, America de Nord a început să

investească sume imense în comerțul de cauciuc. M-am informat. Anul trecut un yankeu a primit aprobarea guvernului brazilian să plece în bazinul lui Rio Madeira ca să înființeze acolo un centru de colectare și să recolteze cauciucul într-o pădure întinsă cumpărată de el. S-a întors în Florida cu mîinile goale și a povestit că la apropierea coloanei sale indienii părăseau satele, fugind care încotro. A încercat să-i urmărească și să-i prindă în vreun fel. Degeaba!

După o scurtă pauză, Hooker continuă:

— Am intrat astăzi în multe amănunte. În esență am vrut să subliniez că viitorul Angliei depinde — din punct de vedere economic — de coloniile din Indiile răsăritene. Acolo trebuie plantată hevea, nu în Guyana.

— Și domnul Thomson este personalitatea dispusă să vă ajute?

— Omul ăsta nu este încă o celebritate. Dar poate deveni dacă reușește să aducă la îndeplinire însărcinarea pe care i-o voi da eu.

— Cu ce vă pot fi eu de folos?

Hooker privi fața dură a interlocutorului său. Lordul era de peste douăzeci de ani, din 1833, membru al parlamentului și reprezenta în politica externă interesele dominației mondiale britanice, iar în politica internă împărtășea reticențele demodate ale vechii aristocrații normande față de metodele moderne de guvernare preconizate de rechinii bursei și cavalerii marii industrii. Organizator priceput al sistemului colonial englez, purtător al politicii de intervenție, al supremației navale și al monopolului comercial englez, lordul se arăta totodată adversarul neîmpăcat al sistemului împrumuturilor de stat și critica tactica burgheziei liberale față de mișcarea muncitorească din Anglia. Ca protest împotriva reformei parlamentare impuse de partizanii primei Internaționale, și-a dat, în 1867, demisia din cabinetul Derby. A condus opoziția conservatorilor împotriva lui Gladstone, iar în 1874, după revenirea partidului său la putere, a ocupat, pentru a doua oară, postul de secretar de stat pentru Indii. În Camera lorzilor era apreciat ca un strălucit orator.

Hooker spuse:

— Vreau să vă rog să interveniți la un for superior. Acțiunea se izbește în primul rînd de greutăți materiale.

Nu ducem lipsă de oameni dispuşi să ne sprijine şi, totodată, să cîştige de pe urma acţiunii de îndată ce aceasta ar fi pornită cu succes. Dar deocamdată şovăie. John Forris a fost răsplătit din plin pentru meritele sale, dar eşecul său a pricinuit pagube mari tuturor celor interesaţi. De data aceasta mă văd silit să cer sprijinul guvernului. Şi mai trebuie să aflu un lucru. Acţiunea pe care o propun s-ar duce în interesul economiei engleze şi nu este lipsită de pericol. Va trebui oare omul meu să acţioneze numai din însărcinarea mea?

Marchizul îl privi cercetător.

— Înţeleg întrebarea dumneavoastră — spuse el după un timp. — Vă voi da de ştire.

— Vă mulţumesc. Dacă excelenţa voastră îmi permite, am să-i mai expun unele amănunte.

3

Nu trecuse nici un sfert de oră de cînd plecase marchizul de Salisbury şi secretarul institutului introduse un nou vizitator.

Domnul George Dallier era un bărbat la treizeci şi opt de ani. Expresia serioasă a feţei îi dădea un aer de calm şi maturitate. Fără să răspundă la zîmbetul amabil al lui Hooker, se aşeză şi-şi rezemă mîinile — de pe stînga nici nu-şi scoase mănuşa — pe braţele moi ale fotoliului în care cu puţin înainte şezuse marchizul.

— Am venit să vă cer unele informaţii, sir — începu el cu o voce joasă, cu inflexiuni calde. — Aşa cum se prezintă acum lucrurile, aş dori, înainte de a lua o hotărîre, să-mi fac o idee mai clară despre situaţie.

— Înseamnă oare că regretaţi sprijinul material pe care ni l-aţi promis?

— Înseamnă că mi s-a oferit spre cumpărare în Straits Settlements din Malacca un teren de patru mii cinci sute de acri — răspunse domnul Dallier — şi că, ţinînd cont de planul dv. de acţiune, sînt dispus să închei imediat tranzacţia. Deşi — continuă el pe un

ton ușor batjocoritor — asociatul meu nu va fi de loc de acord.

Și cum Hooker îl privea întrebător, adăugă :

— Întreprinderea mea, care acum optzeci de ani era o prăvălioară cu un contabil și patru sau cinci vînzători, este astăzi, precum știți, una dintre cele mai mari firme de cauciuc din Anglia. Cum fratele meu are exact aceleași drepturi ca și mine asupra firmei și — din păcate — nu este de acord cu concepțiile mele asupra cîtorva puncte esențiale, s-ar putea ca achiziționarea a patru mii cinci sute de acri de teren să fie legată pentru mine de unele consecințe neplăcute. Veți înțelege, sir, că cine conduce o firmă ca a mea nu se poate expune oricum unor asemenea riscuri.

Ignorînd tonul suficient al acestor cuvinte, Hooker întrebă :

— Firma dv. a împlinit optzeci de ani ? Nu cumva vă trageți din francezul acela Gérard Dallier, dacă mi-amintesc bine, care a cercetat compoziția chimică a cauciucului ?

Observînd însă expresia de nerăbdare în ochii musafirului, continuă :

— Doriți să vă dau garanții ?

— Vă rog să-mi dați un răspuns clar la întrebarea : pe ce sprijin contați în mod sigur pentru realizarea planurilor dv. ? Sau mai precis : care sînt fondurile de care dispuneți în momentul de față în afară de cele cinci mii de lire sterline promise de mine ?

Hooker, cu mîinile la spate, făcu cîțiva pași prin cameră :

— Ca să fiu sincer, nici unul — spuse el în cele din urmă, oprindu-se și privindu-l țintă. — N-aș putea spune că perspectivele planului ar fi defavorabile — adăugă el ca răspuns la nedumerirea manifestată de Dallier. — Am avut tocmai o convorbire cu un om a cărui influență n-ați putea s-o contestați dacă mi-ar fi permis să vă comunic numele lui. Omul acesta va face tot posibilul pentru a trezi interesul forurilor superioare față de acțiunea mea, poate chiar pentru a obține sprijinul lor. Vedeți deci că nu caut să ocolesc întrebarea dv. Vreau să sper că atitudinea dv. față de mine va fi la fel de sinceră... chiar dacă ați fi nevoit să mă anun-

ţaţi că v-aţi schimbat hotărîrea — adăugă el după o scurtă ezitare.

Domnul Dallier rămase o clipă pe gînduri, apoi spuse:

— Aceasta înseamnă că voi amîna încheierea contractului.

Îl privi pe Hooker drept în faţă şi continuă:

— Puteţi conta şi în viitor pe mine, sir. Sînt convins că dv. sînteţi cel mai în măsură să duceţi treaba asta la bun sfîrşit. Acordul meu mi l-am dat în scris şi nu mă dezic.

Hooker îi mulţumi cu o strîngere de mînă.

Puţini erau cei care au înţeles de la început în Anglia că planul lui sir Joseph Hooker, aplicat cu pricepere, avea să aducă o creştere considerabilă a bogăţiei şi puterii economiei britanice. Cel mai de seamă dintre aceştia a fost Benjamin Disraeli, liderul partidului conservator britanic, prim-ministru din 1868, al cărui ministeriat s-a distins printr-o încurajare a expansiunii şi agresivităţii capitalismului englez. Numit din nou în fruntea guvernului britanic în 1874, în urma unor subtile manevre electorale, Disraeli a condus mai bine de şapte ani treburile ţării din palatul din piaţa Saint James din Londra cu acea calculată lipsă de scrupule care i-a permis de atîtea ori să-şi învingă adversarii din parlament şi totodată să lărgească şi să întărească poziţia şi puterea politică a Angliei în lume. Luptînd fără contenire împotriva încercărilor de reformă socială ale adversarului său celui mai tenace, William Ewart Gladstone, şeful partidului liberal, alegîndu-şi fără nici un scrupul mijloacele de luptă, Benjamin Disraeli a devenit deschizătorul de drum al imperialismului britanic în rapidă dezvoltare.

4

Marchizul de Salisbury ordonă vizitiului să oprească în faţa clădirii cu trei caturi din Saint James Square. Într-o clipă ajunse în faţa uşii şi trase clopoţelul.

— Domnul prim-ministru mă aşteaptă — spuse el valetului în livrea roşie care îi deschise.

Omul se înclină în tăcere, îl conduse printr-un culoar slab luminat, urcă la etaj şi-l introduse într-o anticameră.

— Excelența sa vă așteaptă — spuse valetul, întorcîndu-se după cîteva clipe din camera alăturată, și înțepeni lîngă ușa înaltă, cu două canaturi.

Marchizul intră în cabinetul primului ministru.

La masa de lucru ședea un om ai cărui ochi vioi nu trădau prin nimic că trecuse de șaptezeci de ani. Obrajii și fruntea înaltă și zbîrcită erau izbitor de palide.

Era Benjamin Disraeli, vanitosul romancier care izbutise, în patruzeci de ani, să se ridice pe culmile vieții politice engleze. Înainte cu cinci ani, după înfrîngerea Franței în războiul cu Germania, fusese preocupat de necesitatea de a feri echilibrul european de noi zdruncinări, impunînd totodată în Orient interesele Marii Britanii, în pofida energicei politici de alianțe a cancelarului german, prințul Bismarck.

Primul gest al lui Disraeli după ce a devenit primministru a fost anexarea insulelor Fiji. Imperiul colonial englez ajunsese să aibă aproape treizeci de milioane de kilometri pătrați și o jumătate de miliard de supuși. Cumpărînd de la kedivul Egiptului pe patru milioane lire sterline acțiunile Canalului de Suez aflate în posesia sa, Disraeli a asigurat băncilor engleze o poziție cheie în comerțul internațional. A întărit armata, a dus o politică externă agresivă și a impus — cu greu — parlamentului o lege prin care regina Victoria era proclamată împărătească a Indiei. Totodată a reușit să determine vanitatea recunoscătoare a reginei să confere primului ei ministru, cu ocazia trecerii sale în Camera lorzilor, după ce timp de treizeci de ani fusese președintele Camerei comunelor, titlul de conte de Beaconsfield.

Marchizul făcu o ușoară plecăciune.

— Am venit într-o problemă care nu este lipsită de importanță pentru Anglia, chiar dacă omul în numele căruia vorbesc ar putea fi considerat puțin prea optimist.

Disraeli îl încurajă cu o mișcare a capului să-și expună ideea.

— Ați auzit, desigur, de sir Joseph Hooker, prietenul meu...

Și marchizul începu să expună pe larg intențiile botanistului. Spre sfîrșit, cînd glasul lui căpătă un ton puțin ironic, Disraeli se încruntă ușor.

— Prietenul dv. vede lucrurile mai realist decît vă închipuiți, dragă marchize — spuse el cu gravitate. — Planul acesta nu mi se pare cîtuși de puțin fantezist. Anglia importă anual zeci de mii de tone de cauciuc brut din Brazilia, pe care dă în schimb bani grei, cărbuni, fier și produse industriale. Acestea ar putea fi vîndute la un preț bun în Turcia, Belgia sau chiar Brazilia dacă Brazilia nu ar deține, ca să spun așa, monopolul asupra cauciucului. Tehnica continuă să se dezvolte. Cererea de cauciuc crește. Brazilia va continua să cîștige enorm...

Îl privi pe marchiz drept în față :

— Cunoașteți obiectivul nostru : nu Anglia să cumpere pe piețele străine, ci lumea să vină la noi să cumpere ce producem noi. Vedeți, așadar, scumpe prietene, sir Joseph Hooker a înțeles foarte bine această idee : Anglia are nevoie de cauciuc !

În cameră se făcu tăcere. În cele din urmă, Disraeli întrebă :

— Prietenul dv. se gîndește la o anumită persoană căreia vrea să-i încredințeze îndeplinirea planului său ?

— Este vorba de un plantator din Brazilia, un anume Henry Wickham, răspunse marchizul.

— Un englez ?

— Da.

— De încredere ?

— Sir Joseph Hooker are o părere bună despre el. Dar ar dori să știe dacă omul va trebui să acționeze numai din însărcinarea Institutului botanic din Kew — adăugă marchizul.

— Guvernul britanic respectă legile Braziliei așa cum respectă legile tuturor țărilor — răspunse Disraeli — și ar condamna cu asprime orice încălcare a acestor legi... dacă i s-ar aduce la cunoștință. Apoi mai adăugă ca într-o doară : Veți comunica aceasta prietenului dv. ?

— Fără îndoială, sir.

— În ce privește greutățile financiare prevăzute de sir Joseph Hooker în legătură cu acțiunea sa — continuă Disraeli pe un alt ton —, vă rog să-i comunicați următoarele : un domn pe care nu-l cunosc, dar care întîmplător este membru al Camerei de comerț din Liverpool, se va pune în legătură cu el într-o chestiune strict privată, de asemenea necunoscută mie.

Marchizul se ridică de pe scaun.

— Aştept veşti de la dv. în legătură cu desfăşurarea acţiunii — încheie Disraeli, conducîndu-l spre uşă.

În marile clădiri guvernamentale construite la Londra între 1868 şi 1873, pe larga stradă Whitehall, peste drum de Saint James Park, se aflau Ministerul de Interne, Ministerul Coloniilor, Ministerul de Externe, precum şi „India Office", ministerul britanic pentru treburile Indiei. Aici secretarul de stat pentru India studia împreună cu Consiliul pentru India — un colegiu consultativ compus din cincisprezece persoane numite de el — proiectele de legi prezentate de viceregele Indiei şi de guvernatorii din Madras şi Bombay privind finanţele, bugetul, poşta şi telegraful, justiţia şi armata. „India Office" organiza exploatarea sistematică a trei sute cincizeci de milioane de oameni şi le răpea drepturile cele mai elementare. Dispunea de o ţară roditoare de peste patru milioane de kilometri pătraţi, a cărei acaparare prin foc şi sabie durase un secol.

Istoria Angliei pomeneşte numele multor bărbaţi eminenţi care au contribuit, datorită calităţilor lor deosebite, ca secretari ai „India Office"-ului, la exploatarea şi tiranizarea marelui şi harnicului popor indian.

Unul dintre aceştia a fost marchizul de Salisbury.

5

Discuţia finală între marchiz şi domnul Clements Markham avu loc în biroul secţiei geografice a „India Office"-ului, într-o zi de martie, pe înserate. Între cei doi bărbaţi care ocupau de zece ani cu schimbul fotoliul de secretar de stat pentru India se stabilise acel acord tacit la care ajungeau în Anglia conservatorii şi liberalii, în ciuda deosebirilor de concepţii dintre ei pe chestiuni interne, ori de cîte ori se ivea o posibilitate de a trage împreună profituri de pe urma coloniilor.

Pe mesele lungi de lucru erau întinse hărţi. Marchizul indică un punct pe hartă spunînd :

— Am organizat atunci pe insula Ceylon, aici, la Heneratgoda, o grădină botanică pentru cultivarea cauciucului. Puieţii pot fi cultivaţi mai întîi aici la noi şi

apoi, cînd devin mai viguroşi, îi putem expedia mai departe.

— Cu destinaţia Calcutta, Singapore, Paradeniya şi chiar Surabaja — spuse Clements Markham, adăugînd apoi pe un ton batjocoritor:

— Domnii savanţi n-or să ne dea prea mari şanse — ca de obicei.

Vocea lui trăda siguranţa de sine. Clements Markham călătorise mult, publicase studii valoroase de geografie, şi reuşise, în 1860—1861, să transplanteze în India arborele de cinchona din Peru, în ciuda prorocirilor pesimiste a numeroşi botanişti.

Cu ochii pironiţi pe rafturile care îmbrăcau trei din pereţii camerei, înţesate cu hărţi şi dosare pline de acte, Clements Markham se gîndi o clipă la cei peste douăzeci şi cinci de ani de muncă îndîrjită de cercetare, în urma căreia fusese numit secretar al Societăţii regale de geografie şi ajunsese şi în această încăpere.

Marchizul se apropie de fereastră, ridică perdeaua şi privi spre Whitehall, spre uriaşa clădire cenuşie a parlamentului.

Se întoarse apoi încet la masă şi spuse privind harta:

— Malacca! Straits Settlements, Singapore!

— Partea de nord a insulei Borneo — adăugă Markham.

— Şi Indiile! Birmania, Assam. O suprafaţă cultivabilă de şase ori mai mare decît insula noastră!

— Deoarece mylord este om politic — spuse Markham cu toată seriozitatea —, îmi va ierta întrebarea: cum se va putea pune de acord planul acesta de perspectivă cu promisiunile de independenţă făcute de maiestatea sa principilor hinduşi — mai ales că o parte dintre terenurile prevăzute se află în posesia principilor, care, o dată planurile acestea înfăptuite, vor deveni dependenţi de societăţile comerciale engleze.

— Lăsaţi aceasta în grija mea — răspunse marchizul cu un suspin. — Deci sîntem de acord?

— Da.

— Atunci sir Joseph Hooker să ia legătura cu Wickham. Să sperăm că totul o să meargă bine!

Clements Markham, înfocatul apărător al reformelor liberale, şi marchizul, al doilea om ca importanţă după liderul partidului conservator englez, se înţelegeau de minune.

Se cunosc mai multe sute de specii de plante conţinînd cauciuc, dar numai cîteva dintre ele au căpătat importanţă economică. De pildă, în America de Sud s-a extras lapte de cauciuc din tufele de manihot, precum şi din mai multe soiuri de castilloa, în Mexic a fost extras din tufe de guyale, în Africa centrală şi de vest din anumiţi salcîmi şi din peste douăzeci de soiuri de liane, în timp ce în Africa de răsărit şi în Asia de sud-est smochinul a deţinut multă vreme rolul principal.

Dar nici una dintre aceste plante nu se poate compara, din punctul de vedere al importanţei economice, cu hevea brasiliensis, arbore foarte răspîndit mai ales în provincia Para. El conţine laptele cel mai bogat în cauciuc, din care se extrage cauciucul brut cel mai pur : cauciucul de Para.

6

— George, ai înnebunit ! — exclamă Robert Dallier, întrerupîndu-şi plimbarea agitată prin birou şi oprindu-se în faţa fratelui său. — Scuză-mi expresia ! Dar gîndeşte-te la cifră ! Patru mii cinci sute de acri ! Şi pentru ce ?

— Doar n-am spus că vreau să cumpăr imediat — replică supărat fratele mai mare. — Omul meu este de acord să aştepte încă patru sau chiar şase luni. E o chestiune de principiu.

— Păi tocmai ! Atît timp cît este vorba de o plantaţie, mă rog, chiar de o plantaţie mare, sînt de acord. Şi eu m-am gîndit la aşa ceva mai de mult. Dar de ce vrei să importi un arbore tocmai din America, cînd smochinul creşte admirabil în Ceylon, în Borneo şi chiar în Malacca ta nenorocită ?

Stăteau faţă în faţă, George liniştit şi zîmbind cu un aer de superioritate, Robert încruntat, nemulţumit, rozîndu-şi vîrfurile mustăţii.

Explicaţia aceasta între ei era scadentă de mult, de cînd, pe la jumătatea anului trecut, George făcuse pri-

mele aluzii la planul lui, iar Robert se împotrivise. Ba chiar se înfuria ori de cîte ori George încerca să reia discuţia. De atunci acesta nu mai revenise. Astăzi însă, primind de la Kew Gardens ştirea că ordinul pregătit de atîta vreme, ordinul hotărîtor, fusese expediat la Santarem, George trebui să reînceapă discuţia cu Robert.

— Nu înţelegi motivele mele? — îl întrebă.

— Ştiu la fel de bine ca şi tine că, într-adevăr, cauciucul de Para este calitativ superior cauciucului nostru din India! Dar cauciucul indian nu se vinde şi el? Sînt şaizeci de ani de cînd s-a introdus pe piaţă! Şi apoi, ce? Nu sîntem noi cunoscuţi în toată lumea ca producători de mărfuri de cauciuc de cea mai bună calitate? Nu avem un personal de conducere calificat? Trebuie să şi producem cauciuc?

— N-ar fi de loc rău dacă am face-o — răspunse George. Ne-am extinde afacerea şi am angaja unul sau doi directori în plus.

— Nu înţeleg de ce insişti atît pentru această plantă afurisită! Tu însuţi ai spus că primii şapte pînă la zece ani sînt neproductivi! Asta înseamnă şapte pînă la zece ani de investiţii, defrişări, închirieri de nave, construirea unei fabrici la faţa locului — cum s-ar putea prelucra sucul în stil mare dacă nu într-o fabrică? —, apoi trebuie să angajezi botanişti, braţe de muncă, să instruieşti sute de băştinaşi şi să-i plăteşti timp de şapte sau zece ani! Şi la urmă?

— La urmă o să am un venit cu atît mai mare.

— Vrei să concurezi cauciucul de Para?

— De ce nu?

Robert se dădu cu un pas înapoi. Îşi privi fratele cu o expresie de îndoială.

— Dar calitatea? Renumele? Tradiţia? — întrebă el în cele din urmă. — De o sută de ani aproape, lumea cumpără cauciuc din Brazilia...

— Am să produc aceeaşi calitate, — îl întrerupse George. — Poate chiar ceva mai bună, pentru că arborii vor fi îngrijiţi de lucrători instruiţi, în timp ce în Brazilia sînt distruşi printr-o exploatare nemiloasă. Renumele? Tradiţia? Pe astea le desfiinţezi uşor!

— Vrei să... produci mai ieftin?

— Gîndeşte-te! — răspunse George grav. — Eu va trebui să suport şapte pînă la zece ani neproductivi.

Dar muncitorii mei vor locui direct lîngă plantaţie. Ca să mai găsească arbori neîncepuţi, ca să mai poată în general găsi materie primă, culegătorii din Brazilia trebuie să bată drumuri fără sfîrşit prin păduri, trebuie să întreprindă lungi călătorii cu barca. Apoi trebuie să facă cale întoarsă pe o distanţă la fel de lungă. Asta înseamnă una sau mai multe luni neproductive pe an de fiecare lucrător. Între timp oamenii trebuie să mănînce, pe drum unii se îmbolnăvesc, trebuie găsiţi alţii. Şi cu cît creşte numărul arborilor mutilaţi şi distruşi, cu atît se lungesc drumurile pe care sînt nevoiţi să le străbată culegătorii, cu atît cresc cheltuielile. De ce n-ar putea cauciucul meu să fie mai ieftin? În primii ani voi avea de suportat cheltuieli mari, va mai trebui să menţin preţuri ridicate pentru a acoperi cheltuielile făcute. Dar apoi?

— Cauciucul extras din smochin... — reluă Robert ideea sa.

George îl întrerupse pentru a doua oară:

— Cauciuc de smochin! Cauciuc de smochin! Nu vrei să înţelegi că lumea îl cumpără numai pentru că Brazilia nu poate acoperi cererea mondială? Dar cu timpul situaţia se va înrăutăţi şi mai mult! Pădurile nu sînt un butoi fără fund. Rezervele de arbori de cauciuc o să se termine! Şi deoarece angajarea forţelor de muncă în regiunea Amazoanelor este atît de dificilă, încît nu s-a gîndit încă nimeni să creeze o plantaţie acolo, posibilitatea rămîne valabilă pentru noi şi trebuie să profităm de ea. Să nu întîrziem, că ne-o iau alţii înainte!

Robert căzu pe gînduri.

— Şi dacă dăm greş?

— Cred că-l cunoşti pe sir Joseph Hooker! — răspunse George.

— Desigur.

— Atunci poate că ai auzit că nu este un diletant.

— Bravo! Te pomeneşti că sir Joseph personal o să-ţi aducă seminţele!

— N-ai de ce să-ţi baţi joc!

— Eu rămîn la cele ce am spus — declară Robert cu încăpăţînare. — O să ai cheltuieli mari şi nici o garanţie. Trebuie să finanţezi scoaterea prin contrabandă a seminţelor din Brazilia şi, dacă lucrul reuşeşte, tot nu

eşti încă sigur că n-ai s-o păţeşti cum a păţit-o în urmă cu cîţiva ani Camera de comerţ din Liverpool cu John Forris. Dacă sămînţa nu încolţeşte ? Şi, chiar dacă încolţeşte, vor suporta oare puieţii transportul ? Dar să presupunem totuşi că acţiunea reuşeşte întru totul. Deci tu creezi o plantaţie şi aştepţi zece ani de zile ca să obţii prima recoltă, faci investiţii, cheltuieşti sume fantastice şi naiba ştie dacă afacerea o să devină vreodată rentabilă !

— Să scurtăm discuţia ! — îl întrerupse George, privindu-l cu răceală. — Participi sau nu ?

— Nu !

— Eu m-am gîndit bine la toate. Voi încerca singur !

— Cred că ştii ce înseamnă asta pentru asociaţia noastră — răspunse Robert lungind cuvintele ca să le dea greutate.

— Ştiu. De şase luni, de cînd mîngîi acest plan, ştiam că n-ai să-ţi schimbi hotărîrea.

Robert se aşează la masa lui de lucru şi-şi privi nervos mîinile.

— Şi totuşi — spuse George cu glas tare şi întărîtat, — rămîne aşa cum am spus ! M-am hotărît, şi gata !

Robert ridică privirea cu o mişcare bruscă a capului :

— Să-l ia dracu pe Henry Wickham. Poftim ! Un nerod de plantator de undeva, din Santarem, la zece mii de mile de aici, bagă zîzanie între noi !

Oraşul Santarem se află pe partea superioară, navigabilă a fluviului Tapajos, la cîţiva kilometri de vărsarea lui în fluviul Amazoanelor, în faţa insulei Tapara. Santarem are un debarcader pentru vase fluviale. Prin deceniul al optulea al secolului trecut număra patru mii de locuitori, ce trăiau din comerţul cu boabe de cacao, nuci de cocos şi cauciuc. În sudul oraşului, pe malul fluviului, se afla plantaţia englezului Henry Wickham. În pepiniera ei creşteau şapte soiuri de hevea.

7

Locuinţa plantatorului se înălţa într-un luminiş cu trei palmieri, ale căror coroane îi umbreau acoperişul. Poteci şerpuiau printre pîlcurile de arbori pînă la coli-

bele indienilor, așezate la marginea plantației. Soarele încingea pămîntul negru, mustind de apa fluviului, aerul era saturat de mirosul greu, amărui al florilor de manioc.

Cu pălăria de paie trasă pe ochi, plantatorul se plimba printre culturile de ferigi. Din cînd în cînd se oprea locului, examina o rădăcină aeriană, rupea o frunză veștedă sau îndrepta o tulpină pe care ploaia de după-amiază o culcase la pămînt.

Cineva îl strigă și el întoarse capul. De pe aleea principală se apropia în fugă Miguelo, supraveghetorul muncitorilor.

— Gata, senhor !

— Ați smuls mărăcinii ?

— Bueno. Nu-i nevoie.

— Cum adică ?

— I-am smuls ieri.

Dintre tufele de cafea apărură pălăriile albe ale indienilor care se îndreptau spre colibele lor. În urma lor veneau doi negri care lucraseră la culturile de cartofi.

Henry Wickham își contemplă proprietatea. Fiecare dintre cele cincisprezece mii de plante de cultură fusese aleasă de el. Cu mîinile sale bătătorite și arse de soare pipăise semințele, florile, rădăcinile, coaja și mugurii fragezi, îi curățase de gîngănii, fărîmițase pămîntul, tăiase butașii. El plantase singur șaizeci dintre arborii de ceai și cea mai mare parte din arbuști.

Crescut în nordul Angliei pe moșia izolată a tatălui său, se simțea bine în liniștea și singurătatea plantației sale braziliene. De cinci ani trăia aici, înconjurat de cărți și preparate, ocupîndu-se cu cercetări botanice. Atracția pentru flora exotică îl mînase din fragedă tinerețe în colonia engleză Honduras. De acolo plecase după cîțiva ani, însoțind un scoțian, pe nume O'Brien, în Brazilia și cutreierase cu el fluviile cu ape tulburi ale pădurilor virgine. O'Brien murise de friguri, dar Henry Wickham ajunsese teafăr în orașul Santarem și se instalase aici. Un an mai tîrziu a întreprins, pornind de la Santarem, călătorii îndrăznețe pe podișul împădurit cuprins între fluviile Tapajos și Madeira. Omul acesta, în vîrstă de abia douăzeci și cinci de ani, răzbise pînă la Rio Negro însoțit doar de un indian, adunase plante și poposise în satele indienilor neîncrezători din adîncurile pădurii neumblate. La întoarcerea la Santarem aflase de moartea

tatălui său. Plecă în Anglia, vîndu moşia — mama murise cu cîţiva ani mai înainte — şi se întoarse la Santarem cu o avere frumuşică. Cumpără o plantaţie, angajă muncitori, construi o casă scundă de lemn, în care se instală şi, ajutat de mai mulţi indieni, începu să caute prin păduri seminţe pe care le semănă şi plante tinere pe care le răsădi. Vindea o parte din răsaduri, iar cu restul făcea experienţe. Construise colibe pentru muncitorii lui indieni şi-şi lărgea mereu culturile.

Cu trei ani în urmă publicase în Anglia notele sale de călătorie despre pădurea virgină braziliană. Scrisoarea primită în urma acestei publicaţii din localitatea Kew, de lîngă Londra, marcase începutul unei corespondenţe care îl preocupa în mod deosebit în momentul de faţă.

Sir Joseph Hooker fusese deosebit de interesat de o relatare a plantatorului în legătură cu arborele de cauciuc şi despre modul cum se face recoltarea cauciucului pe fluviul Tapajos şi pe Rio Negro.

În ultima vreme, Henry Wickham îşi îmbogăţise colecţia de hevea cu cîteva soiuri noi, printre care hevea guianensis. Studiase aceste soiuri, iar rezultatele obţinute le anexase descrierii amănunţite a heveei brasiliensis şi le trimisese Institutului din Kew. La afirmaţiile sale în legătură cu posibilitatea măririi productivităţii plantelor prin cultivarea lor sistematică în plantaţii, Hooker a răspuns :

— ...Anglia ar putea realiza un asemenea proiect pe scară mare. Dar, după cum ştiţi, guvernul brazilian a interzis exportul de seminţe de hevea, sub ameninţarea pedepsei cu moartea. Ce păcat !...

Scrisoarea aceasta, ca şi cele ce i-au urmat, i-a dat a înţelege că Hooker ar dori totuşi să obţină seminţele.

— ...De pildă, s-ar putea găsi un om care ar fi gata să ne livreze contra cost seminţele unui anumit sort de orhidee, chiar dacă treaba aceasta ar fi legată de unele greutăţi ! Momentul livrării l-am stabili dinainte...

„O orhidee cu trunchi şi flori galbene !“ — îşi zise Wickham, încruntîndu-se.

După o săptămînă de gîndire răspunsese că este gata să livreze marfa, cu condiţia să nu-şi pericliteze prin aceasta plantaţia şi situaţia lui materială.

Următoarea scrisoare a lui Hooker cuprindea un singur cuvînt :

„Mulţumesc".

În scrisori succesive, Hooker i-a dat a înţelege lui Wickham, într-un limbaj convenţional, suficient de clar pentru adresant, că se intenţionează organizarea unor culturi întinse de hevea în coloniile engleze din sud-estul Asiei, iar Wickham, care aflase la şcoala de silvicultură din Honduras repeziciunea cu care se întindeau în ultimele decenii plantaţiile engleze în cele patru continente, se hotărîse să transporte prin contrabandă în Anglia cantităţi mari de seminţe de hevea.

Din ultimele două scrisori ale lui Hooker înţelese că momentul acţiunii sosise.

Frunzele argintii, lucitoare ale arbuştilor de ceai foşneau în bătaia vîntului care sufla dinspre fluviu. Aerul vibra parcă deasupra pămîntului înfierbîntat, iar cerul era de un albastru profund, luminos.

Henry Wickham îşi termină rondul prin plantaţie.

Dinspre pădure răsuna ţipătul strident al unui cacadu. Se înserа. Ieşind dintr-un lan de manioc, se apropie de casă. Era în 20 aprilie 1876, către ora şase seara.

8

În faţa uşii stătea bucătarul negru.

— Vă aşteaptă un străin în casă, senhor!

— Cine?

— N-am înţeles prea bine. Are părul blond şi pielea albă. Vrea să vorbească cu senhor Wiggjem.

Cînd intră în camera sa de lucru, plantatorul zări un bărbat îmbrăcat orăşeneşte, care, punînd deoparte un trabuc pe jumătate fumat, se ridică de pe scaun şi-l salută politicos.

— Numele meu este Buxton. Vin din însărcinarea Societăţii regale de geografie din Londra şi vă transmit salutări cordiale din partea lui sir Joseph Hooker.

— Ce surpriză... îmi pare foarte bine!

Bărbaţii îşi strînseră mîinile.

După ce plantatorul îşi ospătă musafirul şi conversaţia trecu de la chestiuni generale la scopul propriu-zis al vizitei, domnul Buxton scoase din buzunarul de la piept al hainei un plic sigilat.

— Vă rog să citiți acest mesaj, mister Wickham! Veți înțelege, desigur, că asemenea știri nu pot fi transmise prin poștă.

Henry Wickham reciti de cîteva ori cele două pagini scrise mărunt, apoi ridică ochii și întrebă :

— Știți ce scrie aici ?

— A trebuit să iau cunoștință de conținutul scrisorii înainte de a fi închisă și sigilată pentru cazul că aș fi fost nevoit s-o distrug înainte de a v-o preda.

— Punctul acesta din urmă !...

Domnul Buxton interveni repede :

— Sir Joseph Hooker are, bineînțeles, totală încredere în dv. ! Trebuie însă — cum s-ar spune — avute în vedere toate eventualitățile.

Scoase din buzunar o cutie de chibrituri :

— Mi s-a atras atenția să mă conving că veți distruge scrisoarea imediat ce veți fi luat cunoștință de conținutul ei.

Aprinse un chibrit și-l întinse plantatorului. Acesta îl luă în mînă cu oarecare ezitare.

— Înțeleg — spuse el în cele din urmă.

Hîrtia luă foc și Wickham îi dădu drumul din mînă. Priviră amîndoi în tăcere flacăra care se stingea pe podea, lăsînd în urma ei doar un pic de cenușă.

Apoi Wickham spuse :

— Însărcinarea asta — atît de neașteptată — este o surpriză pentru mine. Trebuie să înțelegeți, aceasta înseamnă să renunț la plantația mea. Cinci ani am lucrat aici...

Domnul Buxton îi înmînă un alt plic.

— Contractul de cumpărare încheiat de Societatea regală de geografie din Londra ! Societatea, — adăugă el, observînd mirarea plantatorului — cumpără de la dv. întreaga plantație cu tot ce se află pe ea : instalațiile, lucrătorii care sînt angajați aici și obligațiile dv. față de oamenii aceștia. Sînteți rugat să completați doar suma de vînzare pe care o veți crede de cuviință și să semnați. De îndată ce veți sosi la Londra, predați contractul lui sir Joseph Hooker, care este gata să rezolve pentru dv. toate formalitățile cu societatea. Puteți fi sigur — sublinie domnul Buxton zîmbind — că sir Joseph Hooker este foarte preocupat să nu fiți cu nimic păgubit în acțiunea aceasta. Apoi pe un ton de afaceri :

— Contractul poartă data de zece ianuarie a anului acesta. Înseamnă, dragă domnule Wickham, că la zece ianuarie a acestui an ați și vîndut Societății regale de geografie din Londra plantația dv., cu toate drepturile și obligațiile ei!

— E interesant.

Domnul Buxton continuă:

— Eu am sosit chiar astăzi la Santarem cu un vas fluvial și mă văd, din păcate, nevoit să mă întorc la Belem mîine dimineață, pentru că altă posibilitate de a pleca nu mai am decît abia peste douăsprezece zile. Ați fi de acord să lămurim toate problemele încă în astă-seară? Eu am primit împuternicirea să discut și să rezolv cu dv. toate problemele... De pildă problema financiară! Se vor ivi situații în care veți avea nevoie de sume mari de bani. Iată! Vă predau trei cecuri în alb pe numele unei firme comerciale engleze din Belem. Cu aceste cecuri veți putea ridica de la banca de acolo sumele necesare pînă la cinci mii de lire sterline. Nu faceți economie! Principalul este ca acțiunea să reușească și orice greșeală să fie evitată! În asemenea probleme hotărîtoare nu se cade să fim meschini, mister Wickham...

Cei doi discutau cu voce scăzută, apreciau, cîntăreau, din cînd în cînd cădeau pe gînduri, apoi reluau discuția.

Cînd, în cele din urmă, domnul Buxton părăsi camera ca să se culce alături, Henry Wickham continuă să se plimbe încă multă vreme prin fața mesei sale de lucru. Aerul nopții pătrundea prin fereastra deschisă, aripile fluturilor atrași de lumina lămpii cu petrol aruncau sclipiri roșii și albe.

Henry Wickham se gîndea la conținutul scrisorii pe care o arsese cu patru ore înainte.

Trebuia să adune cantități cît mai mari de semințe de hevea și să le transporte prin contrabandă în Anglia. Scrisoarea nu pomenea cine îi încredințase această misiune. Dar un lucru era clar: dacă acțiunea reușea, în momentul sosirii sale la Londra avea să primească un premiu de zece mii de lire sterline.

Sir Joseph Hooker amintea în mod expres în scrisoare că-l interesa numai sămînța rezistentă, care să prezinte garanția că va încolți în numeroasele sere ale Grădinii botanice din Kew.

Fraza de încheiere îl pusese pe gînduri:

— Dacă cumva s-ar întîmpla să cădeţi în mîinile autorităţilor braziliene, ceea ce nu este de loc de dorit, nu vă este îngăduit să vă referiţi la autorităţile engleze!

9

Domnul Buxton părăsi plantaţia a doua zi în zori. Henry Wickham îl însoţi pînă la debarcader, unde îl aşteptau doi indieni care aveau să-l conducă cu barca cîteva sute de metri, pe fluviu în jos, pînă la portul din Santarem. Bărbaţii îşi strînseră mîna.

— Pe curînd în Anglia — spuse domnul Buxton.

Se urcă în barcă, care porni de îndată, împinsă de vîslele indienilor, lăsînd în urmă o dîră lucitoare.

Henry Wickham se întoarse la plantaţie. Lîngă terenul pe care se cultiva tutun îl întîlni pe ajutorul său, Miguelo.

— Bagă de seamă! Pregătiţi două baluri cu seminţe de orhidee. Spune oamenilor ce au de făcut. Balurile trebuie să mai ajungă încă astăzi în port.

În camera sa de lucru, Henry Wickham scrise documentul de transport către Institutul botanic din Kew, lîngă Londra, Anglia. Documentul trebuia să însoţească balurile.

Razele soarelui încă nu apucaseră să încingă atmosfera cînd el intră în coliba joasă de lîngă casă în care se verifica puterea de germinaţie a seminţelor. Indienii se pregăteau tocmai să închidă balurile sub supravegherea lui Miguelo, năduşit, care-i zorea, înjurînd. Seminţele de orhidee fuseseră aşezate cu grijă între straturi de muşchi. Mirosul de pămînt reavăn umplea încăperea.

Henry Wickham privi un timp cum se desfăşoară munca, apoi se adresă lui Miguelo:

— Cînd aţi terminat, vii la mine.

Trei sferturi de oră mai tîrziu, Miguelo intră în camera de lucru a plantatorului, care îi înmînă documentul de transport şi cîteva bancnote.

— Porniţi imediat cu bărcile! Încercaţi să vă feriţi de vameş!

Miguelo dădu din cap nedumerit.

Plantatorul intră din nou în coliba în care se făceau probele de germinaţie. Se duse în fund şi se aplecă peste o ladă lungă, umplută cu pămînt şi muşchi, unde erau

aşezate — despărţite prin scînduri de lemn şi avînd denumirea înscrisă pe o placă mică de carton — seminţele a şapte varietăţi de hevea, de mărimea oului de porumbel, pestriţe şi vărgate.

Ştia că pentru scopul urmărit de el se potrivea doar una dintre ele. Dar pe plantaţia sa se aflau numai trei arbori din această varietate, adică prea puţin pentru nevoile sale. Va trebui deci să cutreiere pădurile în căutarea acestor seminţe.

Îşi aminti de satul Itaituba, pe care-l vizitase de mai multe ori în călătoriile sale. Satul se afla la cîteva sute de kilometri în susul fluviului, pe malul drept, pe podişul aproape complet neexplorat, în plină pădure, dintre fluviul Tapajos şi Rio Madeira. Cunoştea locuitorii, cunoştea peticele lor de ogoare, pe care cultivau porumb şi trestie de zahăr, cunoştea pădurile, a căror aşezare pe podiş le ferea de inundaţii în sezonul ploilor.

Acolo, în pădurile acelea, creştea cea mai rezistentă varietate de hevea brasiliensis.

Henry Wickham hotărî să plece la Itaituba.

Continuă totuşi să expedieze zilnic două baluri cu seminţe de orhidee la Kew Gardens, aşa cum se înţelesese cu domnul Buxton. Presupunerea lor se adeveri: stăruinţa lui Miguelo de a-l ocoli pe vameş făcuse ca funcţionarul de serviciu să-l aştepte în fiecare zi în portul din Santarem. El cerea să i se arate documentul de transport, punea să i se deschidă un bal sau chiar amîndouă. La întoarcere, Miguelo povestea rîzînd de expresia încruntată, ba chiar decepţionată a vameşului.

Din Belem, unde desigur că vameşul, mînat de furia şi suspiciunile lui, raportase despre transporturile acelea regulate, Henry Wickham primi într-o bună zi o adresă prin care un ofiţer al vămilor, pe nume Sartez, se interesa pe un ton politicos dacă avea de gînd să continue cu expedierea de seminţe. Henry Wickham răspunse agresiv, întrebînd dacă autorităţile intenţionează să-i interzică trimiterea de seminţe de orhidee în Anglia.

După primirea acestui răspuns, autorităţile vamale din Belem amuţiră. Dar se întîmplă ceea ce era de prevăzut: e mare portul Belem şi zilnic se încarcă cantităţi uriaşe de mărfuri pe navele cu destinaţia Anglia, dar nici portul nu-i destul de mare, nici mărfurile ex-

pediate în Anglia destul de numeroase pentru ca autorităţile vamale şi cîţiva militari să nu găsească timpul necesar să aleagă din vrafurile de mărfuri de pe chei tocmai balurile plantatorului englez pentru a le controla a doua oară cu toată atenţia.

Între timp Henry Wickham se pregătea de călătorie : puse pe Miguelo să călăfătuiască o barcă încăpătoare, împachetă în două cutii mari de tablă notele, manuscrisele şi toate cărţile de care nu voia să se despartă, îşi unse carabina şi-şi pregăti hainele de piele pentru drum. În colibele strîmte şi întunecoase de la marginea plantaţiei, indienii coseau din porunca lui şaizeci de saci de iută.

Într-o dimineaţă însorită şi înăbuşitoare se urcă într-o barcă cu doi vîslaşi indieni şi porni spre debarcaderul din Santarem, unde ajunse tocmai la timp ca să se îmbarce pe vasul care pleca spre Belem.

Acolo avea să încaseze — pentru orice eventualitate — o sumă mai mare pe unul din cecurile pe care i le dăduse domnul Buxton.

10

Întors la Santarem, Henry Wickham făcu cunoştinţă într-o tavernă din port cu căpitanul vasului „Amazonas", un mic cargou englez care urcase şase zile pe fluviu în sus în speranţa să găsească o încărcătură rentabilă pentru Europa.

Căpitanul Wilson îi declară încîntat :

— M-ar aranja să încheiem o afacere. Eu am fost şi la căpităinia portului să întreb dacă nu găsesc ceva clienţi pe aici. Cît am găsit, ceva cauciuc, ceva nuci de cocos, e prea puţin pentru o călătorie atît de lungă ! Iar de la Belem nu pleacă deocamdată nimic. Toată negustorimea aşteaptă să iasă nişte dispoziţii vamale noi. Lua-i-ar dracul ! Să urcăm la bord !

Vasul „Amazonas" era ancorat nu departe de clădirile portuare. În jurul lui se roteau păsări de apă, legănîndu-se prin aer ca nişte foi de hîrtie spulberate de vînt.

După ce intrară în cabina căpitanului, cei doi nu scoaseră un cuvînt o bună bucată de timp.

— E vorba de o chestiune mai complicată. Va trebui să încheiem un fel de contract — rupse, în sfîrşit, Henry Wickham tăcerea —, bineînţeles dacă propunerea mea are să vă convină. Eu am o marfă care trebuie să ajungă în Anglia, la Londra... Dacă am înţeles bine, dv. aveţi destinaţia Londra!

— Desigur — spuse căpitanul. — Ce fel de marfă?

— Deocamdată n-o am aici. De fapt, încă n-o am de fel. Aş putea s-o pregătesc să fie gata de încărcare peste vreo trei, patru săptămîni, şi nu aici, ci la cîteva sute de kilometri pe fluviu în sus. S-ar putea să-mi termin treaba cu o săptămînă mai devreme sau mai tîrziu, n-aş putea fixa azi data cu toată precizia. Principalul este să nu fiţi angajat în altă parte! Eu aş închiria vasul pe toată perioada.

Wilson rîse.

— Asta nu prezintă nici o dificultate. Cu asemenea oferte ne întîlnim rar.

— O clipă... Nimeni nu trebuie să ştie de treaba asta, nici oamenii dv., nici cîrmaciul. Va fi nevoie să navigaţi vreo paisprezece zile pe apele Amazoanelor şi apoi să porniţi pe Tapajos în sus, pînă într-un punct pe care-l vom stabili împreună. Eu aş porni înainte, cu o barcă, şi v-aş aştepta acolo.

— De ce să nu ştie nimeni de treaba asta?

— Acţiunea este periculoasă.

Privirea căpitanului deveni mai atentă.

— Pe scurt — spuse Henry Wickham —, încărcătura mea... e alcătuită din seminţe de cauciuc.

Wilson se sculă încet de la locul său, duse mîinile la spate şi începu să se plimbe încruntat prin mica încăpere. Gura i se strînse pungă.

— Aşa va să zică, seminţe de cauciuc, adică cea mai păcătoasă dintre toate contrabandele — continuă el, îngîndurat, după o pauză mai lungă. Se opri în faţa plantatorului şi-l privi încordat:

— Legea prevede pentru asta pedeapsa cu moartea! Ştiaţi?

— Fiecare ofiţer primeşte o primă de o sută de lire. Magazionerul primeşte două sute, iar căpitanul...

Se opri şi-l privi pe Wilson în ochi.

— Căpitanul primeşte o mie de lire, — continuă el în cele din urmă.

Wilson fluieră printre dinți. Se întoarse cu spatele spre Wickham și începu din nou să se plimbe prin cabină, patru pași înainte, patru înapoi.

Dinspre insula Tapara se auzi sirena vasului fluvial care intra în portul Santarem. O pală de vînt pătrunse în cabină. Căpitanul se apropie de ochiul de geam și-l închise.

— Prin urmare, o mie de lire — repetă el, întorcîndu-se către plantator. — Dar ne punem viața în joc! Și apoi, dacă afacerea se descoperă, brazilienii vor confisca și vaporul.

După un timp adăugă de parcă ar fi vorbit singur:

— Fie!

Se trase de barba deasă și căruntă. În sfîrșit înalță capul:

— Batem palma!

Henry Wickham preciză:

— Jumătate din bani îi primiți astă-seară contra unei chitanțe. Cealaltă jumătate vi-i dau de îndată ce am trecut de controlul vamal de la Belem. Sînteți de acord?

Wilson încuviință.

— Trebuie să punem totul la punct acum, pe loc — continuă Wickham —, eu n-am să mai vin la bord, căci ar putea bate la ochi...

— Cînd va avea loc întîlnirea?

— Mai întîi porniți pe fluviu în jos, să nu treziți bănuieli. Navigați pe fluviul Amazoanelor vreo paisprezece zile. Apoi o luați pe Tapajos în sus. Acum ne aflăm la începutul lui mai...

Se gîndi o clipă.

— Să zicem că începem să socotim din ziua de treizeci — spuse el. — Veți ridica ancora pe ziua de treizeci. Pe o distanță destul de mare, fluviul este ușor navigabil. N-o să întîmpinați greutăți.

Wilson întrebă:

— Și unde ne întîlnim?

— În sud, la Itaituba, un sat de indieni nu prea mare, așezat pe malul drept al fluviului. Sînt circa două sute de kilometri pînă acolo. Cunoașteți satul?

— Da.

— Acolo ne întîlnim — mai spuse o dată Henry Wickham.

11

Chiar a doua zi, „Amazonas" ridică ancora şi o porni spre nord, în direcţia marelui fluviu. Cîţiva copii de negri alergau strigînd şi fluturînd mîinile de-a lungul malului. Pe punte nu se zărea nici ţipenie de om. Apa deplasată de chilă se izbea de mal în valuri mari, leneşe. Unul după altul, copiii se opreau din fugă. Vasul se topi curînd în ceaţa uşoară ce plutea deasupra fluviului.

La aceeaşi oră, Henry Wickham îi spunea lui Miguelo, pe care îl chemase în camera lui de lucru:

— Ia cîţiva oameni şi încarcă tot bagajul în barca cea mare — cuferele, lăzile şi sacii. Acum, imediat! Nu uita funiile de rafie şi controlează vîslele. Mîine dimineaţă, la cinci, barca trebuie să fie gata de pornire la debarcader.

— La cinci — repetă Miguelo.

— S-ar putea să lipsesc mai multă vreme, poate luni de zile. Tu continui să expediezi în fiecare zi două baluri cu seminţe de orhidee. Ţi-am lăsat destule documente de însoţire acolo pe masă...

Arătă spre masa unde se afla un teanc de hîrtii.

— Bani îţi las aici în sertar.

Miguelo ridică mîna spre pălăria de paie de sub care atîrnau şuviţe de păr negre, lungi, o scoase şi o răsuci cu stîngăcie între degete. Întrebă:

— Senhor Wickham nu se mai întoarce?

— Cine a spus una ca asta? Dacă nu m-am întors peste şase săptămîni — nu ştiu încă precis —, înseamnă că am pornit pe Rio Madeira. Pe oameni am să-i trimit înapoi cu barca, iar eu mă întorc mai tîrziu. Oricui întreabă de mine îi spui asta şi continui să expediezi în fiecare zi balurile cu orhidee, indiferent ce s-ar întîmpla, m-ai înţeles?

— Si.

— Să ai grijă de plantele mele.

— Si, senhor.

Şi trecu şi această ultimă zi la Santarem.

În lumina cenuşie a dimineţii, barca se desprinse de mal, ocoli un vîrtej, se legănă pe apă şi porni spre curentul din mijlocul fluviului. Cinci indieni cufundau, cu mişcări ritmice, vîslele în apă. Cerul revărsa o lumină

palidă. Corpurile albe, lucitoare ale peştilor se zăreau înotînd aproape de suprafaţă. În partea dinainte a bărcii, printre lăzi, baloturi şi cufere, fuseseră rînduiţi şaizeci de saci goi.

La pupă şedea Henry Wickham şi cîrmea.

Pe la jumătatea secolului al XVIII-lea, mai multe triburi de indieni Mundurucu pătrunseseră, venind dinspre vest, în pădurile din jurul fluviului Tapajos, măcelăriseră pe indienii Maura care trăiau aici, îşi ridicaseră aşezările de-a lungul fluviului şi, decenii de-a rîndul, duseseră o luptă aprigă împotriva portughezilor, care soseau dinspre sud în vase prevăzute cu tunuri.

Trăiau din agricultură, vînătoare şi pescuit şi izbutiseră să-şi păstreze multă vreme independenţa. În cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea se mai găseau pe Rio Tapajos sate care-i întîmpinau cu duşmănie pe călătorii străini.

Un astfel de sat era Itaituba.

12

— Ce face omul alb în pădurile noastre?

— Vrea să rămînă aici?

— Iarăşi unul care o să ne tragă pe sfoară! O să ne facă vreun rău!

Zile în şir, oamenii din Itaituba supravegheaseră străinul sosit cu barca, care se instalase într-o colibă de la marginea satului.

— Caută arborele cu flori galbene!

De ce scutură arborii? De ce adună sîmburii?

Henry Wickham simţea neîncrederea băştinaşilor. Cu ajutorul celor cinci vîslaşi indieni, el străbătuse distanţa de la Santarem pînă aici în nouă zile. La sosire împărţise bărbaţilor cu piele arămie, pe care îi cunoştea din călătoriile sale anterioare, coliere şi basmale galbene şi albastre, dar nu reuşise să le cîştige bunăvoinţa. Fără să scoată un cuvînt, ei i-au eliberat o colibă din marginea satului, pentru el şi însoţitorii lui, dar atît.

În dimineaţa următoare pornise cu oamenii lui în pădure, îşi croiseră drum cu topoarele prin desiş şi dăduseră peste arbori de cauciuc groşi cît un trup de om,

năpădiţi de liane. Îi curăţaseră de vegetaţia parazită, îi tăiaseră şi aduseseră din colibă saci pe care îi umplură cu muşchi şi seminţe de hevea, boabe cenuşii tărcate cu galben.

În seara a treia adunaseră în coliba lor vreo zece saci plini.

Numărul sacilor creştea zi de zi.

Dimineaţa cînd părăseau satul cu topoare şi frînghii, doi dintre ei rămîneau pe loc să păzească coliba şi barca ascunsă în stufărişul malului. Din apă, făină şi carne uscată, găteau mîncare pentru toţi, în cutii de tablă. La ora prînzului, cei plecaţi se întorceau din pădure, gîfîind sub povară, uzi leoarcă de sudoare, sfîrşiţi de oboseală.

După furtuna care se dezlănţuia în fiecare zi spre amiază, cei doi rămaşi dimineaţa în colibă plecau, la rîndul lor, cu Henry Wickham în desişul umed, infestat de ţînţari.

Îşi înfigeau topoarele în trunchiurile copacilor, se căţărau pe arbori în sus, retezau crengile mai mari, legau funii de trunchi, săreau jos, trăgeau de funie, iar arborele trosnea şi se prăbuşea peste tufişurile din jur, sfîşiind frunze şi liane. Oamenii îşi făceau loc printre crengile coroanei, sfărîmau capsulele lemnoase în care se aflau seminţele şi scoteau boabele de mărimea oului de porumbel, zgrunţuroase şi tărcate. Cu cuţitele desprindeau bucăţi de muşchi de pe suprafaţa pămîntului, de pe trunchiurile unor arbori uscaţi şi aşezau seminţele pe perniţele acestea moţoase verzi.

În a douăsprezecea zi, toţi sacii erau plini şi legaţi strîns la gură cu funii de rafie. Oamenii abia de mai aveau loc de saci în colibă, iar noaptea dormeau claie peste grămadă.

Locuitorii satului continuau să-i ocolească.

Henry Wickham simţea însă privirile care îl urmăreau pe el şi pe însoţitorii lui de după împletiturile de trestie atîrnînd la uşile colibelor, de după tufe sau din păduricea de pe mal, oriunde s-ar fi dus, în sat, pe mal, în pădure. Surprindea cîte un cuvînt, un gest, auzea cîte un foşnet în tufiş şi hotărî să nu-şi pericliteze acţiunea prin vreo imprudenţă. Noaptea, indienii săi făceau de pază la intrarea în colibă şi se schimbau din două în două ore.

Odată, cu puţin înainte de revărsatul zorilor, unul dintre paznici îl trezi.

— Ce s-a întîmplat ?

Indianul arătă în tăcere în direcţia pieţei satului.

La lumina palidă a stelelor, lui Henry Wickham i se păru că zăreşte mai multe umbre care se îndreaptă spre colibă. Buimac de somn, speriat, puse mîna pe armă, slobozi piedica şi trase un foc în aer. Indienii se ridicară în capul oaselor, vrînd să sară în picioare, dar, ameţiţi de somn, se loveau, se împiedicau şi cădeau unii peste alţii.

Dinspre pădure răsună ca un tunet ecoul împuşcăturii.

Umbrele din piaţa satului dispărură.

Cînd soarele răsări nu se auzi nici un zgomot dinspre colibele indienilor, s-ar fi zis că sînt pustii.

13

Încă de la ora prînzului începu să răsune de-a lungul fluviului răpăitul tobelor de lemn : satele pădurii virgine îşi comunicau un eveniment deosebit.

Şase ore după primul răpăit de tobă, oamenii lui Wickham auziră şi ei sunetele prelungi ale sirenei vasului devenind din ce în ce mai puternice.

În sfîrşit sosi vaporul.

Henry Wickham ordonă indienilor săi să transporte sacii pe mal, la locul unde se afla barca. El însuşi strînse laolaltă armele, adună în baloturi pături, scule, resturile de făină, hamacurile şi musticarele.

În amurg „Amazonas" trecu de-a lungul copacilor de pe mal şi, aşa precum fusese înţelegerea dintre căpitanul Wilson şi Henry Wichkam, aruncă ancora la cîteva sute de metri mai sus de satul Itaituba, fără a mai da vreun semnal de sirenă.

Plantatorul se urcă în barca pe care trei indieni o împinseseră între timp în apă şi în care încărcaseră o parte din saci. Indienii începură să vîslească şi barca porni pe fluviu în sus.

Vasul se oprise într-un golf mic, pe bord era linişte, toate luminile camuflate. Doar la pupă ardea un felinar la lumina căruia plantatorul distinse mai multe siluete rezemate de parapet.

— Cine-i ?

— Eu, Wickham.

Barca se lipi de vasul înalt ca un zid negru. De sus se lăsa ceva în întuneric.

— Aici ! Apucaţi !

Henry Wickham apucă scara de frînghie şi se căţără în sus cu mişcări stîngace, dar repezi.

Căpitanul îl ajută să sară pe bord şi-l întrebă :

— Totul e în ordine ?

— Pînă acum, da ! — răspunse Wickham, gîfîind uşor.

— Dar trebuie să ne grăbim ! Satul este de mai multe zile în fierbere !

Lîngă căpitan se afla primul ofiţer, locotenentul Clappford, care spuse :

— La pupă am coborît la apă barca mare cu zece marinari.

— Am să plec cu ei. Jos în barca cu care am venit sînt oamenii mei, trei indieni. Şi cîţiva saci.

— Lăsaţi că avem noi grijă.

Oamenii se îndreptară spre pupă. Aici locotenentul coborî pe o altă scară de frînghie, urmat de Wickham, pînă în barca cea mare, în care zece marinari aşteptau cu mîinile pe vîsle. Un ordin scurt al lui Clappford şi barca se desprinse de vas, îndreptîndu-se spre mal.

Dintr-un tufiş le ieşiră în întîmpinare ceilalţi doi indieni pe care plantatorul îi lăsase în pază. Chila bărcii se împotmoli în nisip, şase marinari săriră pe mal. În grabă, fără o vorbă de prisos, sacii fură aşezaţi între băncile vîslaşilor.

De trei ori făcu barca drumul dus şi întors între vapor şi sat. În afară de scîrţîitul vîslelor şi plescăitul molcom al apei nu se auzea nici un zgomot.

Cînd se apropie a patra oară de mal, dinspre piaţa satului răsunară ţipete, un răpăit de tobă şi o vîlvătaie se ridică deasupra desişului.

— Arde coliba noastră, — spuse deodată Henry Wickham.

— Stop !

Marinarii înţepeniră cu vîslele în aer. Henry Wickham ascultă zgomotele de pe mal. După o clipă i se adresă lui Clappford :

— Cei patru saci rămaşi nu merită o încăierare !

Barca se răsuci în loc şi se întoarse, de data asta fără încărcătură, la vas.

Pe punte fură stivuiţi sacii.

Căpitanul Wilson fu de acord cu propunerea plantatorului.

— Well ! Să plecăm cît mai repede de aici !

— Unde mi-e cufărul ?

— În cabină.

— Dar canoe-ul ?

— E prins la pupă, lîngă barca noastră. Pe indienii dv. i-am trimis înăuntru, sub punte.

Henry Wickham îl urmă pe căpitan în cabină, iar marinarii începură să coboare sacii, printr-un chepeng, tocmai în fundul calei.

Dinspre pădure răsărea încet luna.

Aproape fără zgomot, cu luminile camuflate, vasul ridică ancora şi porni rapid pe firul apei în jos, mistuindu-se în umbra malului opus.

Cînd ajunseră la distanţă de o zi de Santarem, canoe-ul fu coborît pe apă. Henry Wickham nu mai avea nevoie de indienii săi.

— Duceţi-vă la plantaţie ! Eu mă întorc peste o lună sau două.

La un cot al fluviului, canoe-ul rămase în urmă.

În noaptea următoare, „Amazonas" se strecură între insula Tapara şi debarcaderul de la Santarem. O jumătate de oră mai tîrziu ajunse la vărsarea fluviului Tapajos în Amazoane.

Malurile se topeau în ceaţă.

Suprafaţa întinsă a apei lucea în lumina lunii ca faţa unui lac curgător, însoţind vaporul.

La latitudinea de un grad douăzeci şi şapte de minute sud şi longitudinea de patruzeci şi opt de grade treizeci de minute vest, la o sută douăzeci de kilometri depărtare de ocean, pe malul drept al fluviului Para, în faţa insulei Marajo, o insulă destul de mare, se află Para, capitala şi singurul port pentru trafic transoceanic al statului brazilian cu acelaşi nume.

Cu un palat guvernamental, o catedrală clădită în 1720, două seminarii de preoţi, un liceu, un teatru, o grădină botanică, o bibliotecă de stat, un hipodrom, străzi largi şi curate, o colonie de cetăţeni străini şi reşedinţa unui episcop, Para era

în 1876 al doilea oraş al Braziliei, centrul cel mai important al exportului de cacao, cafea, ceai, coajă de chinină, sansaparille şi balsam de kabaiva, nuci, piei, pălării de paie şi, mai ales, cauciuc.

De aici porneau vasele comerciale care se îndreptau spre Lisabona, Le Havre, Baltimore, New York, Liverpool şi Londra. La Para îşi aveau sediile filialele marilor societăţi bancare, birourile Societăţii de navigaţie pe Amazoane, centralele unor mari societăţi comerciale şi numeroase consulate.

Rio Negro, Trambeta, Madeira, Tapajos, Rio Xingu şi fluviul Amazoanelor constituiau arterele prin care sîngele economiei braziliene, cauciucul, se concentra spre Para, inima acestei economii.

Punct terminus al liniilor navale create de armatorii din Liverpool şi Londra anume pentru comerţul cu cauciuc, Para devenise metropola mondială a cauciucului, sediul societăţilor anglo-boliviene şi al celor nord-americane-braziliene, înfiinţate mai de curînd.

La Para funcţionarii vamali brazilieni vegheau cu străşnicie ca pe nici unul dintre vasele ce părăseau portul să nu se afle ascunse seminţe sau tulpini de hevea brasiliensis.

Numele oficial al oraşului Para este Belem.

14

La începutul lunii iunie, vasul „Amazonas" se îndreptă spre malul drept al fluviului Para. Soarele la asfinţit scălda într-o lumină roşiatică acoperişurile oraşului, turnurile înalte şi ascuţite, coroanele palmierilor şi numeroasele catarge ale vaselor legănate de apele portului.

Fluviul se scurgea roşu spre ocean, o panglică de oţel incandescent.

Remorchere trăgînd şlepuri încărcate, corăbii cu pînze, un vas al poliţiei, felurite ambarcaţii mari şi mici se încrucişau pe drum cu „Amazonas", care îşi micşorase viteza.

În apropiere de strada portului, mai jos de clădirile vămii, aşezate lîngă antrepozite şi docurile încăpătoare, „Amazonas" coborî ancora, lipindu-se aproape de o navă mare franceză. Pasarela fu lăsată, dar pe bord nici unul dintre marinari nu-şi părăsi postul; cazanele continuau să fie sub presiune, iar cei ce făceau de serviciu la vinciul

ancorei stăteau pregătiți să execute rapid comanda „Ridicați ancora".

Locotenentul Clappford urcă pe puntea de comandă și se apropie de căpitan. Neliniștit, Henry Wickham ieși din cabina sa și li se alătură.

Bărbații se uitau tăcuți și încordați spre clădirea vămii, în ale cărei geamuri ardea jarul apusului.

Doi vameși în uniforme albe ieșiră pe poartă. Clipiră în lumina vie a amurgului și-și întoarseră ochii spre „Amazonas".

— Uite-i ! — spuse Clappford printre dinți.

Vameșii se apropiară, mergînd de-a lungul cheiului.

Wickham înmînă căpitanului două bancnote de cîte cincizeci de lire. Ajunseră deja la scara de fier care ducea jos spre cabine, cînd se mai întoarse o dată.

— Sînt doi ! Nu se poate ști niciodată... — spuse el și-i mai întinse încă două bancnote de cîte cincizeci de lire.

Cei trei părăsiră puntea de comandă. Wickham coborî sub punte, în timp ce căpitanul și Clappford ieșiră în întîmpinarea funcționarilor serviciului portuar al vămilor.

Se întîlniră în fața bucătăriei vasului. Brazilienii salutară politicos.

— Sperăm că ați avut o călătorie plăcută, senhor — se adresă cel mai înalt dintre ei, cu o mustăcioară neagră ca pana corbului, căpitanului Wilson.

— Îmi permiteți să vă poftesc în cabina mea — răspunse Wilson.

Cercetarea documentelor vasului nu luă decît puțină vreme. Ofițerul le înapoie cu cîteva cuvinte de mulțumire. Hîrtiile erau în ordine.

— Din păcate, trebuie să vă mai deranjăm, senhor ! Instrucțiunile ne obligă să vizităm calele tuturor vaselor.

— Poftiți !

Wilson deschise ușa și-i lăsă pe brazilieni să treacă înainte. Apoi făcu un semn cu mîna către doi marinari care se aflau pe aproape. Urmat de ei și de locotenent, conduse pe inspectori spre chepengul de pe puntea din față. Marinarii ridicară cu greu capacul de fier și toți șase coborîră pe scara îngustă pînă în cală.

Nu trecură nici zece minute și tot grupul se întoarse din nou pe punte.

— Am văzut, aveți nuci de cocos, banane, yucca — spuse mustăciosul adresîndu-se lui Wilson.

— Şi cauciuc ! — adăugă colegul lui.

— Aşa este. Dar din hîrtiile dumneavoastră reiese că mai aveţi şi o încărcătură de cafea, senhor.

Wilson înclină din cap.

Se îndreptară cu toţii spre partea dinapoi a vasului. Etajul superior al calei cuprindea tot saci cu yucca, iar catul următor era plin cu saci de cafea. Unul dintre marinari primi ordinul să dezlege cîţiva saci. Brazilienii îi controlară superficial. Ofiţerul cu mustăcioară cercetă atent podeaua încăperii foarte scunde şi călcă de cîteva ori apăsat. Podeaua răsună a gol.

— Aici dedesubt se mai află o încăpere, senhor ?

Privirea căpitanului întîlni o clipă pe cea a lui Clappford. Apoi căpitanul făcu semn cartnicului. Acesta trase la o parte şase saci, descoperind un alt chepeng, pe care-l ridică. Brazilienii coborîră. Căpitanul şi locotenentul îi urmară.

— Tot cafea — spuse Wilson, arătînd sacii care umpleau încăperea.

— Putem vedea ?

— John !

Cartnicul coborî după ei. Dezlegă şase saci, desfăcîndu-i la gură, trecînd de la unul la altul. În lumina lămpii de petrol pe care o aprinsese locotenentul, brazilienii zăriră boabele de culoare deschisă, cu despicătura caracteristică.

— Îmi permiteţi să vă invit acum la un păhărel de whisky scoţian veritabil ? — întrebă Wilson, după ce brazilienii se uitară şi în ultimul dintre sacii desfăcuţi.

Cel cu mustăcioară privi atent în jur. De cîteva ori, ochii săi negri îl cîntăriră pe căpitan. Se întoarse spre colegul său şi schimbă cu el cîteva cuvinte în portugheză. Apoi, arătînd spre ceilalţi saci, pe care marinarul nu-i deschisese, spuse :

— Aceeaşi încărcătură ?

— Vreţi să vă uitaţi în toţi sacii ?

— De ce nu ?

— Mi-am permis să vă invit sus, la mine !

— Cinstea e pentru noi, senhor, şi vom primi cu plăcere invitaţia, dar numai după ce vom fi verificat şi sacii aceştia.

Clappford răspunse zîmbind :

— Vedeți, noi ne cam grăbim. Vrem să părăsim Belem încă în noaptea asta.

— Nimic nu vă împiedică s-o faceți — observă ofițerul, întorcîndu-se spre el.

— Dar văd că se prelungește controlul ?

— E datoria mea, senhor ! Sper că și dv. aveți aceeași înaltă părere despre datoria de ofițer — fie și vameș ca noi !

— John ! Mai deschide trei saci — ordonă Wilson.

Brazilianul arătă spre o parte a încăperii.

— Pe aceștia !

Colegul lui, care înaintase pînă în fundul calei, îi întrerupse cu o exclamație.

— Ce s-a întîmplat ?

— Aici sînt saci de altă culoare, Silvio !

— Să-i vedem pe aceia !

După ce marinarul dezlegă sacul, ieși la iveală o masă pămîntie, de culoare închisă. Brazilianul vîrî mîna în sac. Sub degetele sale masa se desfăcu în bucăți de mușchi, în care erau cuibărite semințele cenușii cu pete galbene.

Brazilianul apucă una dintre semințe și o întinse căpitanului în palmă.

— Semințe de cafea ? Un soi neobișnuit !

— Senhor !

Brazilianul îl privi încruntat.

— Nu mă credeți ? — întrebă Clappford. — Vrem să dăruim semințele unui muzeu botanic.

Brazilianul se uită la colegul lui, care zîmbea batjocoritor, apoi rosti sever :

— Treaba dv., senhores ! Acum însă ne veți însoți pe uscat. Oamenii voștri vor aduce sacul. Semințele vor fi analizate. Concluziile vor depinde de rezultatul analizei.

— Vă rog insistent să țineți seama de graba noastră ! — începu Wilson. — Și așa vom sosi la Londra cu două zile mai tîrziu...

Scoase una dintre bancnotele pe care i le dăduse plantatorul pe cînd se aflau pe puntea de comandă.

— Nu sînt decît boabe de cafea — adăugă el liniștit. — Sînt convins că domnii au încredere în noi. Dar ne grăbim. Nu avem timp să coborîm pe chei și să cărăm sacii după noi. Cred că domnii or să ne înțeleagă.

Tăcere.

— Cincizeci de lire sterline ! — spuse Wilson, scoţînd încă două hîrtii. — Fiecare dintre bancnotele acestea valorează cincizeci de lire sterline. O avere, domnilor !

Cel cu mustăcioara se îndreptă de spate de parcă ar fi vrut să răspundă cu indignare. Dar colegul lui îl împunse cu cotul. Abia acum observă Wilson că pe epoleţii argintii ai uniformei acestuia erau aplicate benzi late de fir auriu.

Wilson scoase grăbit a patra bancnotă şi vîrî fiecăruia dintre brazilieni cîte două bancnote între bumbii încheiaţi ai tunicii.

— Cred că domnii şi-au încheiat inspecţia !

Cel de-al doilea ofiţer se înclină uşor. Cel cu mustăcioară stătea nemişcat şi nu îndrăznea să se atingă de bani. Se făcuse alb ca varul la faţă.

Colegul lui îl cercetă cu coada ochiului.

— Acum nu mai rămîne de clarificat decît problema taxelor vamale — spuse el către Wilson, cu un zîmbet stînjenit. — Hîrtiile dv. nu specifică nimic despre seminţe. Trebuie înregistrată şi calculată taxa.

— Trebuie înregistrate ?

— Da, înţelegeţi, altfel colegul meu şi cu mine am putea avea neplăceri.

— Bine.

— Apoi problema remorcherului ! Ce tonaj are vasul dv. ?

— Nouă sute şaizeci şi patru de tone. E trecut în acte !

— Da, desigur ! Scuzaţi, senhor, dar regulamentul de navigaţie al portului prevede că în apele fluviale orice vapor de peste opt sute de tone trebuie să fie remorcat pentru a se preveni eventuale coliziuni.

— Bine, dar eu să stau să aştept ?

— Vom vedea — spuse brazilianul după o pauză. — Eu şi colegul meu o să vedem ce este de făcut. Poate găsim încă în astă-seară un remorcher pentru dv.

Wilson se uită la el cu neîncredere. Cel cu mustăcioara îşi întoarse privirea. În cele din urmă, Wilson spuse :

— Bine, fie.

Oamenii urcară pe punte unul după altul. Marinarii închiseră la loc chepengul greu de fier. Wilson şi Clappford intrară cu brazilienii în cabină. Dar ieşiră curînd şi-i însoţiră pînă la pasarelă. Unul dintre ofiţerii vamali duse mîna la cozoroc în semn de salut.

— Drum bun, senhores !

— Deci rămîne cum am vorbit ?

— Drum bun, senhores — repetă brazilianul zîmbind.

Căpitanul şi Clappford priviră în urma celor doi care se îndreptau spre clădirea vămii şi în cele din urmă dispărură.

— Să fiu spînzurat... — începu Clappford.

— Vezi să nu ţi se împlinească prea curînd dorinţa ! — murmură Wilson cu un zîmbet cam nemulţumit. — Dracu să se încreadă în ei !

Se întoarseră pe puntea de comandă, unde apăru imediat şi Henry Wickham.

— V-am uşurat de cele două sute de lire. Dar s-ar putea s-o păţim şi aşa — răspunse Wilson privirii sale întrebătoare.

— Au descoperit ceva ?

— Tot ! Acum au spus să aşteptăm un remorcher ! Dar peştii să mă mănînce dacă-i aştept eu pînă mîine dimineaţă !

Soarele se scufundase în fluviu. Siluetele vaselor se înălţau întunecate din apă.

— Încă nu-i destul de întuneric — continuă Wilson, cercetînd malul. — Vasele poliţiei portului s-ar lua imediat după noi...

În oraş şi în port se aprindeau tot mai multe lumini. Un vînt răcoros adia dinspre ocean în estuarul fluviului Para.

Zgomotele de pe uscat, strigătele de pe vase, scîrţîitul şi bocănitul bărcilor care treceau deveneau tot mai rare, apoi se stinseră aproape cu totul.

Nici o patrulă poliţienească nu venea spre „Amazonas“ să-i aresteze pe căpitan şi pe secund.

Dar nici remorcherul care trebuia să scoată vasul în larg nu se arăta.

Spre miezul nopţii, elicea vasului începu să bată apa, puntea dudui. Nici un glas nu se auzea dînd comenzile pe bord. Luminile erau camuflate. Pasarela fu strînsă, cele două ancore ridicate.

Desprinzîndu-se de marele cargou francez, vasul „Amazonas“ ieşi singur în larg.

La pupă ţîşni un roi de peşti lucitori. Trupurile lor albe zburau prin aer, apoi cădeau înapoi, plescăind şi împroşcînd de jur împrejur cu stropi de apă.

Vasul trecu pe lîngă geamandura luminată de la intrarea portului. La tribord se zări umbra prelungă a unei bărci de patrulare braziliene care se depărta, estompîndu-se, pînă dispăru cu totul.

„Amazonas" înaintă în plină viteză spre răsărit, spre apele oceanului.

În 1876 — pe cînd Henry Wickham aducea la Londra semințele prin contrabandă —, botanistul englez Robert Thomson introducea hevea brasiliensis în Columbia și curînd organiză prima plantație de cauciuc din America de Sud.

Cultivă pe plantație peste șase mii de arbori de hevea.

Thomson își îndreptă atenția și asupra pădurilor de pe malurile lui Rio Putumayo, unde se mai aflau foarte mulți arbori sălbatici de cauciuc neatinși și studie posibilitatea exploatării lor.

În America de Sud, acțiunea lui Thomson stîrni puțin interes și nu avu consecințe, în afară de unele încercări neizbutite de a crea mici plantații. În Anglia nici nu se știa de el.

Propunerile pe care le prezentă el treizeci de ani mai tîrziu guvernului englez au dus însă la înființarea marii societăți de cauciuc anglo-peruvian de pe Rio Putumayo. Societatea începu să exploateze arborii de cauciuc din pădurile regiunii, mobilizînd ca brațe de muncă pe indienii localnici și folosind față de ei metode care, la începutul secolului al XX-lea, aveau să stîrnească indignarea opiniei publice mondiale sub denumirea de „ororile de pe Putumayo"...

15

Douăzeci și două de zile mai tîrziu, „Amazonas" ancoră pe Tamisa. Aerul era nemișcat și cald. Un nor de aburi și praf de cărbune plutea deasupra portului, iar sunetele înăbușite ale sirenelor vapoarelor răsunau neîncetat de-a lungul fluviului.

În timp ce pe bord începeau pregătirile pentru descărcarea mărfurilor într-un vas mai mic, căci „Amazonas" era prea mare ca să tragă la chei, Henry Wickham se îndreptă cu o barcă spre țărm, căută oficiul poștal al portului și trimise o telegramă la Kew Gardens. Apoi se plimbă

agale pe străzile cartierului Southwark, contemplă fațadele uniforme și cenușii ale caselor, se uită la trecători și, înainte de a se întoarce la bord, vizită parcul orașului.

Două ore mai tîrziu sosi din susul fluviului un vaporaș care opri chiar lîngă „Amazonas".

Locotenentul Clappford porunci să fie lăsată scara de frînghie. Henry Wickham se apropie cu pași repezi de bastingaj și, privind în jos, văzu mai multe persoane pe puntea vaporașului, situată mult mai jos decît puntea vasului. Primul care se cățără pe scara de frînghie era un bărbat înalt, cu o înfățișare gravă. De îndată ce puse piciorul pe puntea vasului se opri și-și roti ochii de jur împrejur, de parcă ar fi căutat pe cineva. Plantatorul se apropie. Bărbatul îl privi lung și-l întrebă :

— Mister Wickham ?

— Da, sir. Veniți de la Kew Gardens ?

Un zîmbet.

— Eu sînt sir Joseph Hooker. Bun sosit în Anglia, mister Wickham !

Îi rugă pe însoțitorii lui să-l aștepte și se retrase cu Henry Wickham în cabina acestuia.

— Mă bucur din tot sufletul — spune el. — Eram îngrijorat din pricina acțiunii.

— N-am putut să vă dau de știre mai devreme. Dar să vă spun în primul rînd cum stăm : am adus cincizeci și șase de saci plini ! Este un soi rezistent.

Hooker îi întinse mîna.

— Primiți, vă rog, mulțumirile Angliei și felicitările mele ! Clipa aceasta este o clipă solemnă !

După o pauză, Wickham adăugă :

— A trebuit să cheltuiesc la vreo două mii de lire cu prime și mită, la care se mai adaugă chiria vasului, cheltuielile de transport, taxele vamale, porto pentru semințele de orhidee. Diverse — totul laolaltă...

Henry Wickham rosti suma pe care o calculase dimineața în carnetul său de însemnări.

— Da, nu e puțin — răspunse Hooker. — Dar pentru o asemenea acțiune nici de două ori pe atît n-ar fi fost prea mult. Ceea ce mă îngrijora nu era atît costul operației, ci eventualele ei răbufniri politice, teama de concurență, o anumită neîncredere pe care a trebuit s-o învinge. La urma urmei, am mai făcut o asemenea încercare cu ani în urmă, dar am dat greș.

— Şi ce se va întîmpla cu plantaţia mea ?

— Se vor face acum toate formele. Contravaloarea ei vă stă la dispoziţie.

— Vă mulţumesc, sir.

În cuvinte puţine, Wickham relată despre sosirea curierului la Santarem, modul cum studiase seminţele de hevea, pregătirile de călătorie şi desfăşurarea ulterioară a acţiunii.

— Bravo ! — spuse Hooker, după ce plantatorul isprăvi. — Sînteţi cutezător ! Aţi adus seminţele ! Mai mult nu putea face nimeni !

Strînse pentru a doua oară mîna plantatorului.

— În cinstea unei bune colaborări ! Veţi prelua, desigur, grija semănării şi îngrijirii plantelor ?

— La Kew Gardens ?

— Da !

— Drept să vă spun, îmi pare nespus de bine.

— Mai trebuie să ne gîndim la ceva. Vrem să expediem puieţi în Ceylon. Avem acolo un institut şi mai multe grădini botanice, unde lucrează oameni capabili. Dar avem nevoie şi de cineva care să se priceapă la cultivarea heveei brasiliensis.

— În Ceylon ?

— Aţi fi dispus să plecaţi ?

— Eventual...

— Mai aveţi timp de gîndire. Acum cred că nu este cazul să vă mai reţin.

— Seminţele se află într-o încăpere încălzită din mijlocul vasului, în cincizeci şi şase de saci.

— Ne îngrijim noi de transportarea lor la Kew Gardens.

Înainte de a ieşi din cabină, Hooker mai spuse :

— Mulţi oameni au dorit să realizeze lucrul acesta ! Hankock, dr. Royle, Thomson. Acum şase sau şapte ani, bătrînul Collins de la Society of Arts propaga aceeaşi idee... Dar noi sîntem cei ce am înfăptuit-o, mister Wickham ! Noi sîntem cei ce introducem arborele de cauciuc în coloniile din Indiile răsăritene !

Cei doi urcară pe punte şi se îndreptară împreună, cu paşi măsuraţi, spre provă, unde aşteptau însoţitorii lui Hooker.

— Viitorii dv. colegi, mister Wickham ! Dr. Hiller şi domnul Sharney, vechi colaboratori ai institutului.

Cei trei se salutară.

Domnul Sharney avea aproximativ cincizeci de ani şi o expresie tinerească. Scund şi rotofei, părea neobişnuit de agitat pe lîngă doctorul Hiller, foarte înalt şi imperturbabil.

Doctorul Hiller era cu cîţiva ani mai tînăr decît domnul Sharney, avea o faţă palidă, osoasă, purta ochelari şi-l privea pe plantator ţinînd capul uşor plecat într-o parte.

Hooker întrebă :

— Mai aveţi ceva de rezolvat pe bord ?

— Nu. Am încheiat toate socotelile cu căpitanul.

După cîteva minute, sub supravegherea lui Wickham, începu transbordarea celor cincizeci şi şase de saci plini doldora cu preţioasele seminţe. Bagajul plantatorului fu, de asemenea, descărcat.

Henry Wickham se apropie de căpitan.

— Vă las cu bine. Sper că nu veţi avea neplăceri cînd vă veţi înapoia la Belem.

— A fost o călătorie a dracului de neplăcută — confirmă Wilson.

Şi locotenentul Clappford îl salută pe Wickham.

Plantatorul îl urmă pe Hooker şi pe însoţitorii lui pe bordul vaporaşului.

Un fluierat prelung sfîşie larma portului.

Vaporaşul se desprinse încet de „Amazonas", se întoarse, descriind o curbă largă, şi porni pufăind şi trepidînd pe fluviu în sus.

16

Cheiurile de la Rotherhithe şi Southwark rămaseră în urmă. Vaporaşul alunecă printre pilonii masivi ai podului Londrei, trecu de Westminster şi Lambeth, Chelsea şi Battersea, lăsă în urmă gara Fulham şi, în cele din urmă, ancoră pentru scurtă vremea la Chiswick.

În faţa debarcaderului de la Kew îi aşteptau două care cu coviltir şi o trăsură deschisă.

În timp ce Hooker, plantatorul şi domnul Hiller supravegheau descărcarea sacilor, domnul Sharney strigă cărăuşii. Aceştia, împreună cu echipajul vaporaşului, încărcară sacii în căruţe.

O jumătate de oră mai tîrziu, carele, însoțite de trăsura institutului botanic porniră scîrțîind și opintindu-se pe șoseaua care șerpuia, printre ogoare și pășuni, în direcția sud-vest.

Cînd trăsura pătrunse prin poarta principală a Grădinii din Kew, soarele apunea în norii negri de fum ce se vedeau în zare plutind deasupra Londrei.

Grădina botanică din Kew, pe atunci cea mai mare din lume, fusese înființată cu o sută șaisprezece ani în urmă, din capriciul prințului de Wales. Din 1840, de cînd devenise proprietate de stat, dobîndind o importanță tot mai mare pentru politica colonială engleză, grădina se îmbogățise cu exemplare luxuriant colorate și plăcut mirositoare și își extinsese rețeaua de canale de irigație și iazuri.

Ultimii vizitatori tocmai părăseau serele.

Domnul Sharney indică o clădire masivă, cu mai multe etaje, situată într-o piață circulară, explicînd plantatorului: „Institutul nostru!"

Trăsura și carele se opriră în fața unei sere. Domnul Sharney descuie ușa cu o cheie de alamă și cărăușii începură să transporte sacii într-o sală mare, caldă și umedă, în care domnea un miros amețitor. În lădițe lungi de flori, pe trunchiuri întunecate de palmieri, pe pernițe de mușchi, între frunze și ramuri, pretutindeni, se vedeau orhidee, izolate, în mănunchiuri, în ciorchini. Florile aveau formă de șarpe, de boturi căscate, de fluturi. Unele erau de culori închise, sumbre, altele ardeau ca para focului, iar altele scînteiau de parcă ar fi fost bătute cu pietre scumpe.

— Iată rodul semințelor trimise de dv. — îi spuse Hooker lui Henry Wickham. — Niște exemplare splendide! Îmi pare cu adevărat rău că mîine va trebui să le smulgem.

— Din cauza semințelor de hevea?

— Da, nu mai avem loc nicăieri. Neștiind că veți sosi așa curînd, nu ne-am pregătit, astfel că sîntem nevoiți să recurgem la această măsură extremă.

— Păcat — exclamă și Wickham.

Puțin mai tîrziu, Hooker îl conduse la casa de oaspeți, situată în partea de nord a grădinii, și un servitor îl însoți în cele două camere ce-i fuseseră rezervate.

Bagajul sosise. Henry Wickham se spălă şi-şi schimbă hainele.

Cînd ieşi pe terasă, în faţa căreia ţîşnea din mijlocul unui bazin de piatră apa unei fîntîni arteziene, îl întîmpinară domnii Hiller şi Sharney, care sosiseră şi ei.

Cina o luară împreună. Apoi mai stătură puţin de vorbă şi-şi dădură întîlnire pentru a doua zi.

La despărţire, domnul Sharney se înclină uşor.

— Noapte bună, domnul meu.

Doctorul Hiller, la rîndul său, se înclină :

— Mi-a făcut o deosebită plăcere !

Sir Joseph Hooker reţinu mîna plantatorului în mîna sa şi-i spuse cu multă căldură în glas :

— Fiţi sigur, mister Wickham, că veţi găsi prieteni sinceri aici !

17

Timp de patru zile, Grădina botanică din Kew a fost închisă pentru vizitatori.

În sera destinată semințelor de hevea, peste treizeci de grădinari iscusiţi smulgeau cu rădăcini cu tot nenumăratele orhidee felurit colorate şi ciudat împestriţate, scormoneau pămîntul negru şi umed al lădiţelor, adăugau humus şi frunze.

Henry Wickham scoase dintr-unul din sacii îngrămădiţi la intrare un pumn de muşchi în care erau învelite semințele galbene.

Hooker stătea lîngă el şi le privea cu atenție.

— Credeţi, într-adevăr, că vor încolţi ?

— Cel puţin o parte, sir. Dar sper că destule pentru ceea ce avem noi nevoie.

Roabele treceau una după alta pe drumurile pietruite ale serei. Lopeţile şi greblele împrăştiau egal pămîntul proaspăt adus, îl netezeau.

Orhideele fură aruncate claie peste grămadă în roabe. Lucrătorii le cărau afară şi le răsturnau lîngă peretele din spatele serei.

Henry Wickham aşeză primele seminţe în pămînt. Hooker îi strînse mîna.

— Să fie cu noroc !

Sub supravegherea domnilor Hiller şi Sharney, grădinarii începură semănatul. La distanţe regulate săpau cuiburi în pămîntul moale. După ce aşezară în fiecare cuib o sămînţă, făcură muşuroaie şi marcară fiecare cuib cu un ţăruş.

În a doua seară, toată suprafaţa de însămînţare a halei era presărată cu beţigaşe de lemn.

Se eliberă o a doua seră.

Hooker contempla cu tristeţe grămada murdară şi pestriţă de orhidee, acum fără parfum, care se ofileau la soare lîngă intrare. Florile grele, cărnoase se muiaseră, se fleşcăiseră în mai puţin de o oră, culorile se stinseseră. Rădăcinile atîrnau tari şi uscate, frunzele se chirciseră ca de suferinţă, gurile atît de splendid căscate se închiseseră.

— Ce păcat! — spuse dr. Hiller, ieşind din hală.

— Da, dar nu s-a putut altfel — replică Hooker. Apoi porni spre birourile institutului. Ajuns în camera sa de lucru, scrise o scrisoare al cărei început suna astfel:

„Excelenţă! Mă grăbesc să vă comunic..."

Înmînă scrisoarea unui curier.

În seara în care fu semănată ultima sămînţă, îi pofti la el pe domnii Wickham, Sharney şi dr. Hiller.

— Vă rog să luaţi loc — spuse el, indicîndu-le scaunele cu speteze înalte.

— Am pus să se numere seminţele — începu domnul Wickham.

— Şi?

Toţi îl priveau pe plantator.

— Aproape şaptezeci de mii — spuse zîmbind acesta.

18

În fiecare zi, Henry Wickham trecea prin ambele sere, cerceta lădiţele, se apleca din loc în loc deasupra ţăruşilor, fărîma cîte un bulgăraş de pămînt, ca să se convingă dacă este destul de umed.

Umbla îmbrăcat ca pe plantaţia sa, în haină de pînză şi pălărie de paie.

Domnul Sharney şi dr. Hiller îl însoţeau.

Datorită analizelor efectuate în laboratorul de chimie al institutului și instalației de încălzire din clădirea de piatră din spatele serelor, semințele se bucurau de condiții de germinare aproape identice cu cele din pădurile braziliene.

Henry Wickham era conștient de importanța sarcinii sale.

Mediul îi insufla încredere. De dimineață, de la inspecția călare, pe care o făcea împreună cu Hooker prin parc, de-a lungul întinselor culturi, pînă la reuniunile ce aveau loc în fiecare seară în camera de lucru a acestuia era stăpînit de bucuria muncii sale, admira buna organizare și splendoarea chibzuită a grădinii, simțea încrederea pe care oamenii aceștia, colaboratorii științifici ai institutului, o acordau propunerilor sale, stima, respectul lor.

Vizitatorul care intră într-o după-amiază în seră îl salută ca pe un vechi cunoscut.

— Domnul Buxton ! — exclamă Henry Wickham surprins.

— Sosesc de la Londra. Sir John a comunicat Societății regale de geografie suma pe care ați fixat-o pentru vînzarea plantației dv. Sînt împuternicit să vă comunic din partea societății că prețul stabilit de dv. a fost acceptat.

— Cînd va fi preluată ? Sper că în curînd !

— Da. De altfel sînteți așteptat. Membrii societății ar dori să vă înmîneze premiul de zece mii de lire, pe care l-ați meritat din plin — adăugă Buxton.

Două zile după ce-l însoțise la Londra pentru semnarea contractului, Hooker îi făcu cunoștință cu domnul George Dallier, venit din capitală pentru a se informa personal de desfășurarea acțiunii cu semințele de hevea.

Cei trei vizitară serele. Dallier se minună de cele văzute. Expresia sa închisă nu-l părăsi însă nici seara, cînd își luă rămas bun de la ei.

În ziua următoare sosi secretarul Societății regale de geografie, domnul Clements Markham.

Începu de îndată să discute foarte animat cu Wickham, plimbîndu-se cu el printre lădițele cu semințe.

— Peru, desigur, cunosc ţara! Am străbătut-o ani de zile în lung şi în lat şi în anul şaizeci şi unu — cred că asta o să vă intereseze — am transplantat puieţi de cinchona din Peru în India. Pentru asta nu era prevăzută pedeapsa cu moartea!

— Cunoaşteţi India?

— Partea nordică şi Ceylonul. Brazilia însă o cunosc prea puţin. Dacă n-aş fi citit atît de atent, la timpul său, însemnările dv., n-aş fi putut să vă citez decît numele cîtorva fluvii şi cîteva cifre. De altfel — continuă el după un timp —, însemnările acestea au trezit în mine dorinţa de a vă cunoaşte! În special m-au interesat notele în care vorbiţi — din păcate foarte pe scurt — despre viaţa colectorilor de cauciuc din Brazilia.

— Aţi fi dorit să aflaţi mai multe despre condiţiile lor de trai?

— Hm! Sînteţi botanist. Ar fi fost poate nepotrivit să vă ocupaţi în lucrările dv. şi de probleme sociale... — răspunse Markham. — Descrierea dv. este însă cam unilaterală, aţi prezentat lucrurile numai din punctul de vedere al culegătorului. Pe mine m-ar interesa însă — din anumite motive — şi celelalte aspecte ale problemei, adică punctul de vedere al patronului.

Henry Wickham ridică din umeri.

— Patronii organizează asemenea afaceri în toată America de Sud, în Brazilia, în Columbia, în Peru...

— Şi cum o fac? Cum le organizează?

— Pun pe culegător să semneze un contract prin care se stabilesc durata angajamentului şi plata zilnică. Pe vremuri culegătorii erau plătiţi după cantitatea de cauciuc, fără contract prealabil.

— Munca este pretutindeni aceeaşi?

— În provinciile de la sud de Para, copacii sînt crestaţi în timpul nopţii, laptele de cauciuc s-ar coagula prea repede în timpul zilei, din cauza arşiţei. De-a lungul fluviului Tapajos se colectează după metoda *semnamby*, care se bizuie în special pe coagularea naturală: cauciucul se afumă foarte puţin. Există metode diferite.

— Aţi spus că se lucrează în timpul nopţii! Culegătorilor le place această viaţă? Au condiţii bune de trai?

— Ar putea s-o scoată la capăt. Salariile sînt relativ mari, ca să-i atragă. Dar, după cîte am văzut, nenorociţii

duc totuşi o viaţă de cîine ! Patronii le iau înapoi banii punîndu-i să consume rachiu şi oferindu-le femei. De multe ori, nici nu primesc bani în mînă, ci doar un fel de bonuri cu care pot plăti numai la dughenele, cîrciumile şi bordelurile patronului. La sfîrşit, cînd patronul se socoteşte cu ei, nu mai au multe bonuri şi din astea le mai reţine încă pînă la patruzeci la sută — nu exagerez ! —, chipurile, pentru impozite. Ce ştie indianul ce stă scris pe hîrtia lui ! Majoritatea nu ştiu carte ! Se trezesc înglodaţi în datorii şi, de voie, de nevoie, semnează un angajament pentru o nouă perioadă. Cei mai mulţi se prăpădesc. Am auzit despre multe asemenea cazuri.

— Şi nu opun nici un fel de rezistenţă, nu se apără ?

— Singura lor modalitate de a se apăra este să fugă din lagăr.

— Singura ?

— Singura posibilă — da. În lagăre există supraveghetori înarmaţi. Ce poate face un culegător ? În Ceara, într-o noapte, au evadat toţi culegătorii din lagăr.

— Ce fac patronii în asemenea cazuri ?

— Îi urmăresc cu cîini — copoi dresaţi să prindă indieni. Trimit supraveghetori cu puşti şi funii şi cine este prins este biciuit la sînge !

Markham spuse gînditor :

— Şi totul pe bază de contract — hm !

Îl privi pe plantator.

— Cînd încolţesc seminţele dv. ?

— Peste cîteva zile.

— Mă bizui pe calculul dv. Eu socot aşa : să trimitem răsadurile în Indiile răsăritene, în grădinile botanice coloniale. Acolo vor creşte, iar seminţele produse le vom distribui în zonele britanice din Malaya şi India de nord, precum şi în provinciile favorabile cultivării cauciucului din Ceylon şi din arhipelagul malaiez. Vom crea plantaţii. Cît mai mari ! Cît mai multe ! V-am pus atîtea întrebări, mister Wickham, pentru că Brazilia recoltează cauciuc de zeci de ani. Patronul brazilian are o experienţă specifică în relaţiile cu culegătorii...

— Iar noi ?

— Noi — răspunse Markham — poate că o să învăţăm ceva din experienţa lor.

În zilele următoare, domnii Buxton și Dallier vizitară de mai multe ori Kew Gardens.

În timp ce domnul Buxton îndeplinea funcția de om de legătură între diversele persoane care participau la acțiune, transmitea întrebări și răspunsuri, recomandări, salutări, însărcinări, acorduri, anunța vizite, aducea știri de la Liverpool și Londra, Dallier aștepta momentul pentru realizarea planurilor sale cu sîngele rece al omului care calcula dinainte șansele și rentabilitatea oricărei operații. În două întrevederi cu Henry Wickham îi expuse vederile sale despre perspectivele economice ale Angliei, piața mondială și bursă, expansiunea colonială și creșterea prețului cauciucului.

Într-o după-amiază, Hooker sosi la Kew Gardens însoțit de un bărbat înalt, slab, care părea și mai uscățiv din cauza fracului și a jobenului negru, cu privirea pătrunzătoare și oarecum distantă.

Hooker făcu prezentările :

— Mister Wickham — lord Cecil Cranbourne, marchiz de Salisbury, secretarul nostru de stat pentru India !

Fără a observa stîngăcia plecăciunii lui Wickham, marchizul îi spuse :

— Proiectul are perspective mari, mister Wickham ! Gîndiți-vă la viitor. India britanică va avea nevoie de oameni de știință pricepuți.

— Excelență, va fi o cinste pentru mine să-mi servesc țara și de acum înainte.

— După cîte am auzit, peste cîteva zile veți veni din nou la Londra ?

— Da.

— Veți fi admis membru al Societății regale de geografie.

— Vă mulțumesc, Excelență.

Marchizul vizită serele și se interesă de amănuntele acțiunii. La plecare îi spuse lui Wickham :

— Anglia știe să acorde diferite distincții oamenilor de valoare conștienți de misiunea lor și nu șovăie s-o facă la momentul oportun.

Hooker, în a cărui cameră de lucru botaniștii se adunaseră, ca în fiecare seară, pentru o scurtă discuție, îl trase deoparte pe plantator și-l întrebă :

— V-am înţeles oare bine în după-amiaza asta ? Acceptaţi propunerea noastră ? Sînteţi dispus să plecaţi cu răsadurile în Ceylon şi să vă ocupaţi de transplantarea lor ?

— Da, sir. M-am gîndit şi accept — răspunse Henry Wickham.

Douăsprezece zile după însămînţare, în lăditele din ambele sere se iviră primele plăntuţe verzi.

Cîteva săptămîni mai tîrziu se vădi că de data aceasta cheltuielile şi eforturile nu fuseseră inutile : din aproximativ şaptezeci de mii de seminţe de hevea brasiliensis încolţiseră peste două mii opt sute.

20

Era una din ultimele seri de iulie.

Primul ministru, Disraeli, şedea în cabinetul său, la masa lui de lucru şi frunzărea corespondenţa pe care o ducea de luni de zile cu guvernul turc.

Îmbătrînise mult în ultimele luni.

Îl preocupau şi criza agrară care cuprinsese Europa, şi dezvoltarea îngrijorătoare a industriei germane în anii de după 1871 ; politica lui externă era stînjenită de mişcările de independenţă ale popoarelor slave, care, provocînd o serie de conflicte armate, periclitau deodată influenţa britanică în Balcani. Şi mai stînjenitoare îi apărea ambiţioasa tactică de „eliberare“ dusă de ţarul Aleksandr II Nikolaevici în Balcani, în Orientul Îndepărtat, în Asia centrală şi la Constantinopol ; numai o amplă acţiune militară împotriva Rusiei, la care căuta să împingă pe conducătorii Imperiului otoman, ar fi putut s-o stăvilească. Bătrînul spera că bubuitul tunurilor pe continentul european îi va asigura liniştea necesară colonizării în continuare a Asiei de sud-est.

Cineva bătu la uşă.

În prag apăru valetul în livrea roşie şi anunţă :

— Excelenţa sa marchizul de Salisbury şi sir Joseph Hooker !

Disraeli se ridică de la locul lui şi le ieşi în întîmpinare. Îl salută pe Hooker, pe care i-l prezintă marchizul, şi răspunse la cuvintele de introducere ale acestuia :

— Grădina botanică din Kew mă interesează şi v-aş fi recunoscător dacă aţi fi atît de amabil să ne povestiţi cîte ceva despre ea.

Luară loc în jurul unei măsuţe şi Hooker începu :

— După cum am fost informat în mod confidenţial, Excelenţa voastră este la curent — în linii mari — cu vechiul plan, reluat recent, după mai bine de cinci ani, cu colaborarea cîtorva oameni admirabili, plan care — cu sprijinul binevoitor al Excelenţei voastre — a şi fost realizat în mare parte.

Disraeli încuviinţă.

— A doua parte a acţiunii — continuă Hooker —, transplantarea arborelui de cauciuc brazilian în Asia de sud-est depindea de reuşita germinării la Kew Gardens a unui număr suficient din seminţele aduse. Acum putem afirma că acţiunea a reuşit. Un număr mare de seminţe au încolţit !

— Prin urmare putem spera că şi partea a doua a planului va reuşi ?

— Un ultim risc îl constituie transportul pe care vor trebui să-l suporte puieţii. Îl vom organiza cu toată grija.

Disraeli spuse după o pauză :

— Iată, într-adevăr, o veste bună !

Hooker continuă :

— Pentru organizarea unei prime plantaţii mari, am reuşit să cointeresăm un om de afaceri din Londra, domnul George Dallier. El e pe cale să achiziţioneze un teren vast în Malacca şi aşteaptă de la noi să-i putem livra primii puieţi.

— Să sperăm că vom găsi tot atîta înţelegere şi la plantatorii din Borneo şi Assam — adăugă marchizul cu o uşoară îndoială în glas.

Disraeli replică :

— Va fi de datoria dv., dragă prietene, să-i convingeţi de utilitatea proiectului.

— Desigur.

— De altfel am informaţii precise că în Indonezia olandezii depun eforturi serioase pentru a produce cauciuc în plantaţii.

— N-o să reuşească să ne ţină piept, sir — zise marchizul.

— Desigur că nu. Smochinul indian, pe care încearcă ei să-l planteze, are o productivitate mult mai redusă decît hevea — întări Hooker.

Apoi, întorcîndu-se spre Disraeli :

— Rog pe Excelenţa voastră să-mi permită să-mi închei darea de seamă. În momentul de faţă se iau toate măsurile pentru ca răsadurile să fie transportate în Ceylon pe bordul unei nave rapide. Acolo vor fi transplantate şi, de îndată ce puieţii vor fi destul de dezvoltaţi, vor fi trimişi în acele regiuni ale coloniilor noastre în care arborele hevea poate fi cultivat în mai bune condiţii. Mister Wickham, care şi-a cîştigat merite serioase în această acţiune, va prelua şi transplantarea în Ceylon.

— Ce fel de om este acest Henry Wickham ?

— Un om capabil, în care avem încredere.

Disraeli îşi privi atent musafirii.

— Este necesar — spuse el în cele din urmă — ca domnul Wickham să înţeleagă despre ce este vorba. Anglia deschide o nouă cale de dezvoltare pentru economia ei şi nu avem interes ca opinia publică să afle de unde provin, cum să spun, lespezile de granit cu care a fost pavată. N-ar strica ca domnul Henry Wickham să se gîndească la treaba asta — încheie el, cu un zîmbet abia schiţat —, mai ales dacă — aşa cum sper — vrea să ne ajute să creăm o bază solidă acestei căi de dezvoltare !

Disraeli îşi conduse spre uşă musafirii, care se ridicaseră să plece. Rămas singur, se plimbă jumătate de oră preocupat prin cameră.

Apoi, întorcîndu-se la masa de lucru, începu iar să se gîndească la corespondenţa cu guvernul turc.

În mare secret, profesorul Crabrey, directorul Grădinii botanice din Heneratgoda, Ceylon, pregăti preluarea răsadurilor de hevea.

Tot foarte discret s-a procedat şi la transportarea răsadurilor de la Kew Gardens pînă pe malul Tamisei. Încărcarea lor pe bordul navei rapide „Duke of Devonshire", în cabine special

încălzite, pentru a asigura o atmosferă tropicală, s-a efectuat, de asemenea, cu toată discreţia.

Henry Wickham se îmbarcă pe acelaşi vas, care părăsi portul Londrei în noaptea de 6 spre 7 august.

21

Vaporul naviga în Marea Mînecii. Luminile unui vas care venea dinspre Cherbourg se zăriră la pupă, apoi pieriră în beznă.

Pe punte era linişte.

După o dimineaţă umedă şi ceţoasă la proră apăru întinderea albastră a Oceanului Atlantic. „Duke of Devonshire" ocoli coastele stîncoase ale Bretaniei şi o porni în direcţia sud-vest, spre litoralul nordic al Spaniei.

Henry Wickham supraveghea puieţii răsădiţi în vase de tablă umplute cu pămînt, aşezate în marile cabine cu climă tropicală de sub punte. Avea grijă ca pămîntul să fie destul de umed. Ceas de ceas verifica temperatura din cabine.

Nopţile erau calde. Motoarele vasului pufăiau şi trepidau. În urma vasului, capul Finister se topea în zare. Nava trecu pe lîngă oraşul Porto, pe lîngă însoritul Golf Aveiro, pe lîngă gura rîului Tajo, prin dreptul portului Lisabona, ajunse la capul San Vicente şi în Golful Cadiz, apoi o coti în direcţia sud-est.

Dimineaţa în zori, cînd Henry Wickham privi afară prin ochiul cabinei sale, văzu cum oglinda apei, pînă atunci aproape nemişcată, se încreţea din cînd în cînd la adierea uşoară a unei brize.

Stîncile Gibraltarului se înălţau roşii din mare. „Duke of Devonshire" traversă strîmtoarea, pătrunse în Marea Mediterană şi-şi continuă călătoria fără escală spre răsărit, de-a lungul coastei algeriene, prin faţa Capului Blanco şi a Capului Bon.

În depărtări se zăreau munţii Siciliei.

Henry Wickham se plimba încruntat prin camera tropicală. În ultimele zile se prăpădiseră numeroşi puieţi, cu toată grija ce le-o purta. Cerceta neliniştit plantele din cutiile de tablă, să vadă dacă nu mai apăruseră şi pe alte plăntuţe petele galbene, prevestitoare de boală.

La Port Saiḍ nava se aprovizionă cu cărbuni. Henry Wickham scrise lui sir Joseph Hooker un raport despre felul cum se desfăşurase călătoria pînă în acel moment şi-l încredinţă unui marinar să-l ducă pe uscat. Apoi intră în cabina tropicală şi privi cu îngrijorare plantele, dintre care mai pieriseră între timp cîteva.

În dimineaţa următoare, „Duke of Devonshire" străbătu Canalul de Suez. Pluti cu viteză redusă de-a lungul malului cu sate răzleţe. Impresionante erau nisipurile albe ale pustiului. Din cînd în cînd, printre dune se ivea luciul unei lagune şi mai apărea cîte o oază verde. Apoi nu se mai văzu decît întinderea stearpă şi nesfîrşită de nisip, pîrjolită de soare. Călătoria deveni monotonă.

Seara vasul trecu prin portul Suez, animat de bărci arabe cu pînze şi vapoare cu diferite pavilioane. Apoi urmară cinci nesfîrşite zile de călătorie prin Marea Roşie.

La 21 august, vasul o luă din nou în direcţia est. În lumina răsăritului de soare, Golful Aden părea scăldat în purpură.

În cabinele tropicale de sub punte, Henry Wickham smulgea din pămîntul umed al lădiţei cel de-al o sută şaptezeci şi patrulea puiet uscat.

Patru zile mai tîrziu, ajutorul de cîrmaci spuse către comandant, arătînd spre suprafaţa de un albastru intens ce se întindea la picioarele lor :

— Tare afurisit mai este Oceanul Indian, sir !

Orizontul se mistuia în aburi. Cerul era de o luminozitate insuportabilă, aerul frigea de arşiţa soarelui. Abia după-amiază începură să se ivească dinspre nord-est nori negri care se umflară, se adunară şi în scurtă vreme acoperiră cerul.

„Duke of Devonshire" coti spre sud, încercînd să scape din zona furtunii. În cabina cîrmaciului, doi marinari, legaţi cu otgoane se instalară lîngă acesta, la cîrmă. Din ordinul căpitanului alţi doi marinari alergară sub punte să-i ajute lui Henry Wickham să fixeze lădiţele cu frînghii şi curele. Nu apucară însă să-şi termine treaba şi prin cele două obloane ale cabinei „tropicale" răzbi lumina orbitoare a unui fulger. Urmă un tunet asurzitor.

Lădiţele care încă nu apucaseră să fie legate începură să alunece, să se rostogolească. Blestemele oamenilor se

pierdură în întuneric şi în vuietul trăsnetelor şi al valurilor.

O jumătate de oră după izbucnirea furtunii, totul reintră în normal.

Henry Wickham, înconjurat de pămînt vărsat pe jos, lădiţe strîmbate, puieţi rupţi, încercă să evalueze pagubele pricinuite de furtună.

Abia a doua zi dimineaţa, după ce marinarii izbutiră să facă cît de cît ordine, să aşeze lădiţele la locul lor, să adune puieţii răsturnaţi sau striviţi şi să-i replanteze sau să-i lase deoparte, abia după ce pămîntul fu din nou aşezat în lădiţe, termometrul fărîmat înlocuit cu altul nou şi temperatura cabinei readusă la gradul necesar, Henry Wickham se urcă pe punte să respire puţin aer proaspăt de mare.

Oceanul Indian se întindea albastru, neted şi liniştit înaintea sa.

Tîrziu după-amiază în cea de-a douăzeci şi treia zi de călătorie se zări la orizont, în direcţia nord-est, o dungă întunecată spre care se îndrepta nava.

Nu trecu mult, şi din ceaţă se desprinseră vîrfurile cocotierilor. De pe insulele stîncoase situate în faţa coastei se ridicară, bătînd din aripi şi ţipînd strident, stoluri de păsări.

Henry Wickham stătea pe punte alături de căpitan şi privea recifele de corali pe care lucea spuma valurilor, privea malul verde, scăldat în lumina soarelui.

Se apropia de ţelul călătoriei sale ! Insula pe care avea să planteze hevea brasiliensis.

Ceylon !

Peste şase sute de puieţi pieriseră în timpul călătoriei. Peste două mii ajunseră cu bine în portul Colombo. În ziua de 31 august 1876, profesorul Crabrey ieşi în întîmpinarea lui Henry Wickham, cu un mare număr de căruţe pentru transportarea puieţilor sosiţi. Aceştia mai aveau de străbătut cale de multe zile spre interiorul insulei, pînă la Grădina botanică din Heneratgoda.

Aici puieţii fură răsădiţi.

Botaniştii englezi îi îngrijiră sub controlul lui Henry Wickham, care putu curînd să-i comunice lui sir Joseph Hooker că două mii de puieţi se aclimatizaseră.

Profesorul Crabrey fu însărcinat de guvernul britanic să creeze la Heneratgoda un institut botanic în care să fie pregătiți cîți mai mulți tineri asistenți în vederea îngrijirii arborilor de plantație.

La acest institut, Henry Wickham ținu prelegeri despre hevea brasiliensis.

„Nu încape îndoială — scria el la 20 decembrie lui Clements Markham la Londra — că ar fi bine să începem cît mai repede cu organizarea plantațiilor..."

În anul următor, primii arbori tineri fură expediați la Singapore și la Calcutta.

Partea a şasea

COLONIA

În partea de apus a peninsulei Malacca luaseră fiinţă la începutul secolului al XIX-lea primele culturi engleze de mirodenii. Pe atunci teritoriul era slab populat şi Compania Indiilor răsăritene cheltuise sume mari pentru a recruta forţă de muncă de prin alte părţi — din arhipelagul malaiez şi Indochina — şi pentru a o strămuta în Malacca. Sosiseră în ţară zeci de mii de bărbaţi şi femei de diferite neamuri : hinduşi, malaiezi şi chinezi. Veniseră din insula Java, din munţii Siamului şi din provinciile suprapopulate Madras şi Travankor. Îşi părăsiseră cocioabele şi orezăriile pîrjolite de soare, îşi adunaseră boarfele sărăcăcioase într-o boccea şi porniseră în urma agentului de recrutare al companiei, flămînzi, pe jumătate goi, în speranţa unei vieţi îmbelşugate şi mai uşoare.

După un secol de migraţiuni, populaţia peninsulei devenise foarte densă. Plantaţiile engleze se înmulţiseră şi ocupau teritorii tot mai vaste. Furnizau acum lumii întregi cafea, ceai şi zahăr.

La începutul deceniului al 9-lea olandezii organizară primele plantaţii de arbori de cauciuc pe coasta de răsărit a insulei Sumatra. Şi ei îşi trimiseră agenţii de recrutare în arhipelag şi în Indochina. Noi convoaie de oameni sărmani îşi părăsiră patria, se îmbarcară pe vase olandeze şi ajunseră în insula mare şi pustie, în a cărei junglă foarte mulţi se prăpădiră, istoviţi de munca grea şi de condiţiile unei vieţi de robie impuse de olandezi. Dezamăgiţi, sleiţi, desperaţi, oamenii trudeau în păduri pentru o plată derizorie, trăiau fără speranţă şi fără apărare în faţa bunului plac al albilor.

Din cînd în cînd, unii reuşeau să fugă.

1

Manahi mai întoarse o dată capul să vadă spinarea rechinului care din zorii zilei le urmărea fără încetare barca, pînă acum, cînd răsărea luna.

Sub fundul bărcii, nisipul se auzi scîrţîind. La un îndemn al bărbatului, Manahi luă pătura de lînă şi săculeţul cu orez.

Întîi coborî ea, apoi bărbatul. Vîntul nopţii îi uscă sudoarea de pe piept. El trase un fel de pumnal de sub cîrpa înfăşurată în jurul şoldurilor, reteză dintr-o lovitură funia din fibre de cocos cu care era legat de barcă plutitorul format dintr-un trunchi gros, ud şi din beţe de bambus. O zvîrli în lături şi împinse cu piciorul barca înapoi, spre larg, răsturnînd-o.

Apoi privi lung după barca pe care curentul o scotea încet din golf, ducînd-o spre largul oceanului, scăldat în lumina lunii.

— Pandab !

Se întoarse.

Într-un luminiş, printre tufişuri şi arbori teac, femeia întinsese pătura.

El făcu un gest spre săculeţul de orez, dar ea dădu din cap. Pandab îi spuse :

— Dormi ! — şi, pentru că ea şovăia, adăugă :

— Avem mult de mers. Satul e departe.

Manahi se culcă, iar el se aşeză lîngă ea. Îi ascultă răsuflarea, care în curînd deveni adîncă şi regulată. Pandab îşi mişcă umerii înţepeniţi din cauza vîslitului, îşi privi mîinile şi-şi îngropă faţa în ele, copleşit de amintirea zilelor de chin şi înjosire prin care trecuse.

Lungă, tare lungă i-a fost calea !

Era de fel din Madras, de pe ţărmul răsăritean al Indiei, bătut de valurile oceanului şi de musonul de iarnă, aducător de ploi. Acolo trăise într-o cocioabă mizeră de paria, lipsit de drepturi, abia ţinîndu-şi zilele din pescuit. Acolo, sub acoperişul scund de stuf, petrecuse lunile de arşiţă şi lunile de ploi, acolo dormise pe pămîntul gol, ieşind în larg de două ori pe zi, înfruntînd

valurile înspumate dintre stînci pe o plută fragilă, înjghebată din trestii, iar în nopţile cu lună plină, cînd în sate ţăranii bogaţi jertfeau zeului Şiva cîte o capră, el îngenunchea cu mîinile goale în faţa idolului familial aşezat în fundul cocioabei.

De acolo plecase împreună cu Manahi şi cu mulţi alţii, dînd crezare celor care le vorbiseră despre o viaţă fără griji, în ţinuturi necunoscute.

Într-o dimineaţă sosiseră în sat călăreţi — poliţişti îmbrăcaţi în alb, cu turbane roşii — şi o dată cu ei veniseră doi bărbaţi încălţaţi cu cizme şi cu pielea feţei mai deschisă decît a localnicilor. Vorbiseră mulţimii, alcătuită din paria, oameni fără drepturi, care nu făceau parte din nici o castă. Povestiseră despre Malacca, o peninsulă mare, de dincolo de ocean, unde domnii cei albi, sahibii, voiau să organizeze plantaţii. Sahibii aveau nevoie de muncitori şi plăteau bine — aşa le spuseseră bărbaţii străini. Şi era mult orez acolo. Cine voia să meargă la muncă în Malacca nu avea să mai cunoască foamea.

Nici unul dintre paria nu şovăise.

În corabia cu patru catarge care îi purtase peste ape întîlniseră emigranţi veniţi din regiunea nordică, din deltă — ţărani sărmani cu pămînt puţin, care fugeau de perceptor şi de zbirii lui. Ca membri ai castei vaişia, aceştia se ţinuseră şi în timpul călătoriei departe de paria. Tot astfel, în pădurile dese din Malacca, unde urmau să lucreze toţi laolaltă, pe viitoarea plantaţie a sahibilor, cei din casta vaişia îşi ridicaseră colibele sărăcăcioase departe de locul unde şi le clădiseră pe ale lor cei din afara legii !

Trecuseră săptămîni de zile, dar nu se întîmpla nimic.

Circula un zvon : cică sahibii ar fi renunţat la planul lor. Veniseră degeaba în ţara asta ; nu vor primi de lucru şi nu vor cîştiga nimic.

Albii care veniseră cu ei pe corabie le împărţiseră orez şi, într-o bună zi, părăsiseră tabăra, făcîndu-se nevăzuţi.

Ca să scape de foamea ce-i ameninţa, oamenii defrişară fîşii înguste de pădure, dîndu-le foc. Paria într-o parte, vaişia în alta. Cu crăci rupte din tufişuri făceau

găuri în pămînt şi semănau orezul, fără să are, fără să ude, practicînd, asemenea celor mai sărmane triburi din jungla din sudul Indiei, o agricultură primitivă.

Astfel, în inima pădurii virgine, răsărise un sat.

Trecuseră luni.

Din nou sosiseră călăreţi. Povestiseră despre Sumatra, o insulă mare, aşezată în mijlocul oceanului, unde urmau să ia fiinţă plantaţii de cauciuc. Toţi cei dornici să meargă acolo primeau, pe loc, cincizeci de anna.

Peste cîteva ore, cînd agenţii de recrutare părăsiseră satul, în urma lor mergea un lung şir de bărbaţi, femei şi copii mai răsăriţi.

Printre ei erau şi Pandab şi Manahi.

Merseseră în urma călăreţilor pînă la ţărmul de miazăzi al peninsulei. Urcaseră plini de speranţă pe puntea vasului ce-i aştepta, mai mare decît toate cîte văzuseră vreodată. Aici se întîlniseră cu emigranţi din Birmania şi Arakan, care sperau, ca şi ei, să găsească în Sumatra o viaţă mai uşoară decît în patrie.

Un alb îi adunase pe toţi în jurul lui şi le citise dintr-o hîrtie pe care o numea „contract" şi în care se vorbea de muncă, disciplină şi pedepse. Fiecare dintre ei primise o asemenea hîrtie şi trebuia să facă pe ea un semn cu o zeamă de culoare închisă.

Apoi albul adunase contractele şi vasul îi dusese. peste ape, pînă la insulă. Ajunseseră chiar a doua zi şi văzuseră că era toată numai mlaştini şi păduri întunecate.

Fuseseră repartizaţi pe grupe, fiecare sub conducerea unui supraveghetor. Li se dăduseră un fel de bărdiţe — numite prin partea locului parang — cu care să reteze tufele şi lianele, groase cît un braţ de om. Apoi începuseră să doboare arbori, să reteze crengi, să taie rădăcini şi să scoată cioturile din pămînt.

Cu ajutorul focului şi al bărdiţelor desţeleniseră un teren la marginea căruia i se îngăduise fiecăruia să-şi ridice o colibă din crengi şi frunze de palmieri.

Pentru o zi de muncă — aşa stătea scris în contractul pe care li-l citise cu glas tare pe puntea vasului omul alb —, fiecare primea cîte o jumătate de rupie, adică opt anna. Sahibul cel mare oprea două anna pentru biruri. Apoi li se mai scădeau patru anna pentru hainele ce li se dădeau cînd şi cînd şi o jumătate de anna pentru ascuţirea parangului, care se tocea în timpul lucrului.

Cu restul de o anna şi jumătate puteau să-şi cumpere orez şi betel de la administrator. Dar li se mai puneau la socoteală şi cele cincizeci de anna primite la recrutare, aşa încît în primii patru ani nu le rămînea decît cel mult o jumătate de anna pe zi.

Femeile şi copiii munceau la fel de greu, dar primeau numai jumătate din sumă. Pe deasupra, femeile mai erau nevoite şi să facă curat în casele sahibilor.

La un moment dat, în lagăr începuseră să bîntuie frigurile. Cei mai mulţi dintre lucrători erau obişnuiţi cu aerul de munte sau cu vîntul şi căldura uscată a ţinuturilor de şes. Nu cunoşteau mirosul de mlaştină, insectele, căldura înăbuşitoare a junglei.

Pieriseră mulţi.

O corabie adusese forţe noi, oameni din văile provinciei Andhra, care avuseseră aceeaşi soartă. Pentru supravieţuitori, zilele treceau în chin şi desperare, iar gurile lor amuţiseră sub loviturile de băţ şi sudălmile diavolilor albi.

Nu departe de colibe, administratorul pusese să se clădească din bîrne şi scînduri o casă solidă unde seara se putea cumpăra tutun şi cîte un pahar cu un alcool cu miros iute, care ardea gîtlejul.

Supraveghetorii se adunau acolo în fiece seară, umplînd casa de zarvă şi de rîsete. Într-o încăpere separată se ghemuiau hinduşii, deznădăjduiţi şi tăcuţi, iar administratorul le însemna pe răboj consumaţiile.

Unii dintre ei cădeau pradă diavolului Bengh, opiul. Sorbeau fumul dulceag dintr-o ţeavă de bambus şi după un timp se prăbuşeau la pămînt, uitînd, în mijlocul vedeniilor fantastice, de mizeria vieţii lor amărîte.

Într-o zi, în timpul lucrului, Pandab văzuse cum sahibul cel mare se apropiase de Manahi şi o privise lung — mai întîi trupul, apoi faţa —, aşa cum priveşti o iapă înainte de a o cumpăra.

Femeia scăpase lopata din mînă şi se ferise de privirea albului. După plecarea lui rămăsese multă vreme locului, nemişcată. Apoi fugise în colibă. Pandab, care o urmase, nu-i putuse smulge nici o vorbă.

Abia noaptea tîrziu îi spusese. Nedumerit, Pandab întrebase :

— Să locuieşti la el ?

— Da.

— Tu ? Singură ?
— Aşa mi-a poruncit.
— Îl omor !
Manahi îl privise neputincioasă.
— Plata mea...
— Nu mai vrea s-o dea ?
Femeia tăcuse.
Atunci înţelesese că nu mai putea trăi acolo.

2

Pandab se trezi din somnul care-l toropise cînd scăpăta luna. Îşi înfrînse oboseala şi o trezi pe Manahi.

Toată hrana lor în dimineaţa aceea era un pumn de orez. Manahi strînse pătura şi şi-o prinse cu o sfoară de umăr, apoi îl urmă pe Pandab, care-şi croia drum prin desiş cu parangul.

Tăişul lat reteza lăstari şi liane.

La ora prînzului ajunseră la şoseaua care ducea spre nord, pe care coborîseră cîndva spre ocean, împreună cu atîţia alţii plini de speranţă. Trecură pe lîngă ogoare, văzură bărbaţi şi băieţi nevîrstnici istovindu-se pe ele, intrară în vorbă cu drumeţii ce le ieşeau în cale, se odihniră într-o pădurice.

Cînd ajunseră din nou la marginea unei păduri, se lăsa înserarea. Aici se aflau colibele celor ce plecaseră o dată cu ei, scunde şi curăţele, aşa cum şi le amintea Pandab.

Le ieşi în întîmpinare un bărbat cu barbă neagră.

— Salut, Markeh ! Dă-ne de mîncare, sîntem flămînzi !

Bărbosul nu-şi credea ochilor. Îşi lovi palmele una de alta şi exclamă :

— Pandab ! Tu eşti ?

— Nu te speria.

— Parcă aţi plecat atunci cu străinii ! Nu s-au ţinut de cuvînt sahibii ?

— Bunăstarea făgăduită a fost o minciună. Mulţi dintre cei pe care i-ai cunoscut au murit pe insulă. Alţii trăiesc încă, dar n-ai să-i mai vezi niciodată.

— Şi cum de v-aţi înapoiat ?

— Am fugit fără să se bage de seamă.

Bărbosul îi mai cîntări o dată din ochi, apoi clătină din cap şi spuse :

— Intraţi !

În colibă ardea o torţă, la lumina căreia o femeie îmbătrînită măcina, între două pietre, boabe de orez. Bărbosul îi şopti ceva. Femeia aduse un vas pîntecos şi turnă din el terci în două străchini de lemn. Aşeză străchinile pe pămînt.

După ce mîncară, femeile începură să şuşotească în fundul colibei. Bărbosul se apropie de Pandab şi-l întrebă :

— Aţi fugit ? Ia spune cum a fost !

Pandab depănă în cuvinte simple firul întîmplărilor. În încheiere spuse :

— Ne-am ascuns pînă am făcut rost de orez şi de o pătură din lagăr. Am luat şi parangul cu mine.

— Frumos cuţit ! — constată bărbosul.

— Cînd s-a întunecat, ne-am apropiat de mal. Ştiam unde se aflau bărcile. Le-am dezlegat pe toate şi le-am împins în apă. În ultima ne-am urcat noi şi am pornit vîslind.

— Aţi trecut marea în barcă ?

Pandab zîmbi.

— Doar am fost pescar ! Am mers două nopţi şi o zi. Apoi am umblat pe jos încă o zi. Şi aşa am ajuns aici !

— Vreţi să rămîneţi ?

— O să găsim din ce să trăim ?

— Nu ştiu. După ce aţi plecat au venit alţii. S-au aşezat în colibele goale. A plouat şi recolta a fost bună. În coliba ta locuieşte acum altul.

— Ce mă sfătuieşti să fac ?

Bărbosul tăcu.

— Nu-ţi pot da nici un sfat — spuse el în cele din urmă. — Coliba aparţine acum ăluia. Nu poţi să i-o iei şi nici bucata de pămînt ! El a lucrat-o.

— Dar şi noi trebuie să trăim din ceva !

Bărbosul ridică din umeri.

— N-ai vrea să lucrezi din nou la un alb ?

— Aş face orice ca să putem trăi — răspunse Pandab posomorît.

— Atunci porneşte spre răsărit. O să dai de un lac. Ocoleşte-l şi mergi mai departe pînă ajungi la o pădure tot aşa de mare ca asta. Acolo o să găseşti un sahib care

are o plantație. Se spune că va deveni mai mare ca toate celelalte și că vrea să sădească arbori din care curge cauciuc. Sahibul a sosit de scurtă vreme și caută lucrători. Așa a spus trimisul lui.

— Un trimis ?

— A venit pe malul lacului și i-a întrebat pe locuitorii de acolo dacă nu vor să lucreze pentru alb. Dar puțini s-au învoit. Trimisul a plecat cu ei.

— Cum să dăm de plantație ?

— N-ai decît să întrebi pe oamenii de pe malul celălalt de sahibul Johnson. Toți îl cunosc. O să-ți arate ei drumul.

— Se dă de lucru și femeilor ?

— Cred că da.

După o pauză mai lungă, Pandab spuse :

— Bine ! Să vedem cum o să ne înșele ăsta !

Puieții de hevea brasiliensis transportați de la Kew Gardens în Ceylon trebuiau să constituie matca plantațiilor din Asia de sud-est.

O mie nouă sute nouăsprezece puieți fuseseră aclimatizați în Grădina botanică din Heneratgoda. Douăzeci și doi dintre aceștia fuseseră expediați în 1877 grădinilor botanice din Singapore și Perak.

Semințele produse de acești douăzeci și doi de copaci de hevea brasiliensis au fost distribuite în provinciile apusene ale peninsulei Malacca.

3

Plantația se afla în mijlocul pădurilor care acopereau spre apus întreaga regiune. O suprafață întinsă defrișată, pe care mai zăceau trunchiurile copacilor doborîți și mai stăruia cenușa crengilor și frunzelor arse, se întindea pînă la fluviul care făcea o cotitură bruscă, coborînd spre ocean. Pe malul fluviului se vedeau magazii construite din bîrne. La marginea pădurii se înșirau colibele hindușilor, iar la oarecare distanță locuințele supraveghetorilor albi și clădirea administrației.

În fiecare zi răsunau mugetele boilor zebu care, înhămați cîte optzeci sau o sută la un trunchi uriaș, îl

trăgeau spre mal şi, opintindu-se în lanţuri, sub loviturile de bici şi împunsăturile celor ce-i mînau, rostogoleau trunchiul în mare. Răsunau strigăte. Funii de rafie se încolăceau pe trunchiurile aspre acoperite de muşchi, le legau unul de altul, formau plute.

Boii zebu se opinteau pînă la căderea nopţii, înfigîndu-şi copitele în pămîntul umed, ridicînd capetele lor late şi privind în jur, apoi o porneau înapoi spre marginea pădurii ca să tîrască încă un trunchi, nădușind şi zăngănind din lanţuri.

Pandab şi Manahi ajunseră la această aşezare spre ora prînzului, în plină arşiţă. Rătăciseră săptămîni de-a rîndul şi, cu toate că urmaseră sfatul lui Markeh şi luaseră cu ei multă copră şi făină, în ultimele zile flămînziseră.

Se opriră locului şi priviră trupurile încordate ale boilor. Un trunchi se înţepenise, agăţîndu-se cu cioturile ramurilor retezate de un desiş. Vitele trăgeau de lanţuri şi mugeau. Ochii le erau roşii. Loviturile celor ce le mînau cădeau grindină pe spinările lor negre şi miţoase.

Un alb înalt, cu o cască colonială se apropie de Pandab şi Manahi. Avea o voce aspră.

— Ce căscaţi gura ?

— Îl căutăm pe sahib Johnson.

— Eu sînt. Ce vreţi ?

— Stăpîne ! Căutăm de lucru !

Sahibul împinse casca pe ceafă şi-i cercetă atent.

— Mda — spuse el în cele din urmă. — Am nevoie de oameni şi voi păreţi voinici.

Se adresă lui Pandab :

— Vorbeşti tamila. Nu eşti de prin aceste meleaguri ?

— Sîntem din Madras — răspunse Pandab şi, arătînd-o pe Manahi, adaugă :

— Ea e soţia mea.

— Bine. O să lucraţi aici, dar trebuie să staţi cel puţin trei ani ! O să facem un contract !

Pandab încuviinţă.

Albul îi arătă o colibă.

— Intraţi acolo ! Deseară să vă înfăţişaţi la birou !

În pragul colibei şedea un hindus cărunt care fuma o pipă de bambus. Nici nu-i luă în seamă pe noii veniţi,

care se opriră lîngă el şi-l salutară. Ridică ochii abia cînd Pandab îl întrebă dacă poate să intre.

— Atît de neînvăţaţi sînteţi !? În ţara mea este obiceiul să deschizi uşa oricui !

— Care este ţara ta ?

— Assam — răspunse bătrînul scurt.

Suflă fumul în rotogoale mici şi se uită după ele.

— Mama m-a botezat Talemba — adăugă el după un timp. — Am fost culegător de cauciuc în pădurile sfîntului Gange. Acum sînt bătrîn. Nu mai e nevoie de mine.

Pandab privi faţa zbîrcită, braţele cu vine albăstrii, mult ieşite în afară ale bătrînului, şi-l întrebă :

— Rămîi aici ?

— Deseară albul are să-mi spună să plec.

La marginea pădurii, un copac se prăbuşi sub loviturile de topor ale muncitorilor cu piele arămie. Dinspre fluviu răsunară mugetele boilor.

Pandab şi Manahi intrară în coliba goală, care părea clădită de puţină vreme. În ungherul din fund, Manahi întinse pătura, aşeză legătura cu tutun şi sare — un dar al ţăranului Markeh — şi săculeţul de orez, gol.

Pandab ieşi în prag.

În faţa lui şedea Talemba, cu spinarea rezemată de peretele de bîrne al colibei. Fuma şi se uita după rotogoalele de fum.

Cheltuielile pentru crearea unei plantaţii de cauciuc sînt foarte mari. În primul rînd costă scump defrişarea terenurilor împădurite. Apoi pămîntul pe alocuri mlăştinos trebuie desecat cu ajutorul unor canale şi al unor instalaţii de drenaj costisitoare. În afară de aceasta mai trebuie bani pentru construirea locuinţelor administratorului, supraveghetorilor şi lucrătorilor, sume importante pentru construirea unei fabrici de prelucrare a laptelui de cauciuc, care se coagulează atît de repede, şi apoi iar bani pentru cheltuielile de plantare şi întreţinere a copacilor, care în primii cinci pînă la zece ani nu produc nimic.

Şi totuşi plantaţiile de cauciuc din Indiile britanice şi olandeze au adus proprietarilor lor profituri fantastice.

De unde asemenea cîştiguri extraordinare ?

Din exploatarea nemiloasă a lucrătorilor de pe plantaţii.

4

Omul cu casca colonială intră în clădirea administrației. Deschise ușa spre o cameră ce părea întunecată, deoarece singura ei fereastră era acoperită cu o rogojină pentru a împiedica dogoarea soarelui să pătrundă înăuntru.

La masa de lîngă perete ședea un domn în haină albă de olandă, care părea să fi trecut de patruzeci de ani. Avea fire argintii la tîmple. Cînd ridica paharul care-i stătea în față, în deget îi lucea un inel mare cu pecete.

Domnul lăsă paharul din mînă și se întoarse spre cel care intrase, exclamînd supărat :

— Ești sau nu administratorul meu ? Ce-ți închipui, mister Johnson, că am sosit de la Londra ca să-ți beau whisky-ul ? Avem o grămadă de discutat și dumneata te învîrți pe afară !

Cel în cauză își puse casca pe o poliță și-și șterse fruntea cu batista.

— Nu vă supărați, sir ! Un administrator trebuie să vadă de toate. Azi-dimineață au sosit olanele pentru canalele de drenare și agenții noștri de recrutare ne-au trimis patruzeci de oameni noi tot pentru dv., domnule Dallier !

— Mulțumesc.

George Dallier deschise un portțigaret de piele și scoase o țigară.

— Problemele tehnice, deci și angajarea de brațe de muncă, te privesc pe dumneata — spuse el, aprinzîndu-și țigara, și adăugă ironic :

— Te-am văzut mai înainte stînd de vorbă cu cîțiva băștinași. Ăștia erau cei patruzeci ?

— Nu erau decît trei ! Un bătrîn și doi tineri care au venit singuri încoace.

— De ce iei oameni atît de bătrîni ?

Johnson ridică din umeri.

— Am avea nevoie de două sute ! Dacă nu găsesc ceva mai bun, iau ce se nimerește.

Se apropie de masa de scris, așezată la celălalt colț al camerei, și rîndui niște hîrtii. Dallier îl privi gînditor.

— Sahib Johnson — spuse el —, parcă așa te strigă hindușii !

— Da.

— Asta este o dovadă de încredere sau de frică din partea lor ?

Johnson se trînti pe un scaun.

— De încredere sau mai curînd de neîncredere, de teamă, de ură, de toate ! — răspunse el. — De ce vă interesează ?

— Va să zică te urăsc ?

— Ei nu văd în mine pe administrator, ci pe judecător ! Pe dv., al cărui administrator sînt, pe dv. n-au să vă urască, pentru că dv. doar încasaţi profiturile şi lăsaţi pe seama mea organizarea muncii, amenzile şi pedepsele.

— În contract nu e prevăzut să-mi faci reproşuri.

— Dar ăsta nici nu este un reproş, sir ! Pe dv. v-ar urî doar dacă ar înţelege că profiturile dv. provin din muncă, foame şi bici.

Dallier îl privi lung, apoi spuse :

— Ia mai lasă politica.

Dar Johnson replică :

— Greşiţi, nu e politică. Îi cunosc pe băştinaşi de cincisprezece ani. Unii îi consideră foarte modeşti. Prostii ! Pur şi simplu oamenii încă n-au înţeles că pot avea şi pretenţii. Dar să ne ferească sfîntul să se trezească vreodată !

— Destul — îl întrerupse Dallier. — Să rămînem pe tărîmul faptelor concrete !

Cu multă atenţie lipi la loc foaia exterioară care începuse să se desprindă de pe ţigara lui de foi.

— Preţurile produselor de cauciuc cresc !

— La ce ne ajută asta ?

— De cînd regina Victoria l-a înnobilat pentru meritele sale, sir Henry Wickham a devenit o personalitate în colonie. Guvernatorul se sfătuieşte cu el în probleme administrative, şi sper că în curînd producţia de seminţe de hevea se va extinde mult.

— Seminţele — tocmai ! Peste cinci sau şase săptămîni, o parte a terenului va fi gata de însămînţare — îi aminti Johnson.

Dallier continuă :

— Am să mă duc la guvernator chiar astăzi, acum ! Vaporaşul este sub presiune ?

— Am dat dispoziţii în acest sens.

— Bine. Bagajele le las aici. Cel tîrziu poimîine mă întorc de la Singapore. Pînă atunci secretarul meu va verifica cu dumneata conturile. E mai bine să nu stau prea mult la guvernator. Mai ai un strop de whisky ?

Johnson îi umplu paharul şi Dallier continuă :

— La Londra sînt aşteptat abia peste şase săptămîni şi vreau în orice caz să mai stau şi aici cîteva zile. De altfel se pare că afacerea va costa mult mai mult decît prevăzusem. Nu, nu e vina dumitale. Dar tot va trebui să recurg la o societate pe acţiuni căreia să-i încredinţez administrarea concretă a exploatării. Dar despre asta o să mai vorbim.

Goli paharul dintr-o înghiţitură.

— Sapada ! — strigă Johnson, întorcîndu-se spre uşă.

Un slujitor malaiez se arătă în prag.

— Trăsura pentru tuan Dallier !

Nu trecuse jumătate de oră şi George Dallier străbătuse plantaţia în trăsura lui Johnson şi ajunsese la ţărm, acolo unde îl aştepta vasul, o ambarcaţie joasă, cam greoaie, folosită de obicei pentru transportul mărfurilor între Singapore şi plantaţie.

Dallier se urcă pe bord şi se instală într-un şezlong, cu ziare şi cîteva sticle de whisky şi sifon lîngă el.

Marinarii dezlegară odgoanele.

Vaporaşul porni pe fluviu în jos.

Insula Singapore se află la sud de Malacca, despărţită de uscat printr-un canal. Are o întindere de cinci sute de kilometri pătraţi de teren fertil şi este partea principală a coloniei engleze Straits Settlements.

Cînd sir Stamford Raffles debarcă aici în 1819, insula era locuită de douăzeci de familii de pescari, iar întinderea ei era acoperită în întregime cu păduri tropicale, folosite drept refugiu de piraţii malaiezi. Proprietarul insulei era sultanul din Djohor, de la care Compania engleză a Indiilor răsăritene o cumpără în 1824. După patruzeci şi trei de ani, insula trecu în posesia coroanei engleze.

Reprezentanţii companiei tăiaseră pădurile, vînduseră lemnul, pămîntul fusese cultivat şi pe malul sudic ridicaseră un oraş cu instalaţii portuare.

La începutul deceniului al 8-lea, administraţia regală începu să se ocupe de administrarea insulei Singapore.

În 1881 insula număra o sută cincizeci de mii de locuitori și era acoperită cu orezării și plantații de piper și ananas. Orașul Singapore devenise capitala coloniei, avea un cartier hindus, unul malaiez și unul chinez, cîteva temple, iar în cartierul european un fort, o catedrală, un muzeu, o bibliotecă, clădirile misiunilor religioase, o grădină botanică vestită, hoteluri, cluburi, un oficiu poștal, magazine și silozuri mari. Portul orașului devenise cel mai important nod de circulație al arhipelagului malaiez. Aici ancorau toate vasele care se îndreptau spre Extremul Orient sau spre Australia. Aici se depozita în magazii încăpătoare cărbune englez și japonez. Aici își dădeau întîlnire praul malaiez și jonca chineză, sandalul arab, petrolierul american și cargobotul european. Aici se acumulau mărfurile de export din Borneo, Sumatra și Malacca : cositor, piper, copră, bambus, tapioca, orez, petrol, lac, sago, arac, zahăr, ceai, cafea, piei. Aici culi, striviți sub greutatea sacilor, încărcau vase venite de departe.

Pe cheiuri o masă de oameni arămii sau galbeni, mai mult dezbrăcați, se năpusteau zi de zi asupra europenilor proaspăt sosiți, îi înconjurau țipînd, oferind mărfuri, cerșind.

Cine se urca într-una din nenumăratele ricșe înșirate pe chei și se lăsa dus pe Middle Road, pe Wilkie Road și apoi spre nord, printre grădinile de mango, ajungea la una dintre cele trei mari coline, în fața clădirii înalte, albe, la poarta căreia făceau de strajă doi sipai.

Era intrarea în palatul guvernatorului.

5

George Dallier aruncă o jumătate de rupie culiului înhămat la ricșă și coborî. Culiul își vîrî bănuțul sub turban, apucă oiștea trăsuricii, o întoarse pe loc și porni în fugă, bătînd caldarîmul fierbinte cu tălpile-i desculțe. Dallier trecu prin fața celor doi sipai și intră în clădire.

Ajunse într-o anticameră. Un funcționar îi ieși în întîmpinare, citi cartea de vizită pe care i-o întinsese și-i zise :

— Vă rog să așteptați o clipă, sir !

După scurtă vreme reveni și îl conduse în camera de primire.

De la o măsuță scundă se ridică un bărbat. Avea o statură impunătoare și purta o haină de culoare deschisă.

Părul său, des și alb ca zăpada, contrasta cu culoarea bronzată a feței. Dallier era aproape intimidat de intensitatea privirii ochilor săi înguști, verzi-cenușii.

Era sir Irvin Harvest, guvernatorul coloniei engleze Straits Settlements, al statelor Malacca, Pulo-Penang și Labuan, al orașului Singapore, protectorul a șase mari state malaieze și al mai multor grupuri de insule, stăpîn peste un milion două sute de mii de oameni.

Neatins de evoluția politicii interne engleze, prea puțin preocupat de tensiunile contrarii care transformau fața Europei, omul acesta conducea de ani de zile colonia ale cărei bogății le valorifica, unde dădea legi, punea impozite, numea funcționari, în dauna poporului malaiez și în folosul Angliei.

Guvernatorul îi întinse mîna lui Dallier.

— Fiți binevenit, domnul meu! Sir Joseph Hooker mi-a scris din Kew Gardens și v-a recomandat. Ce se aude cu plantația din Wellesley?

Apoi, după ce se așezară, continuă:

— Noi ne cunoaștem doar. Am urmărit cu mare interes acțiunea dv. și probabil că știți din corespondența mea cu Kew Gardens că Ministerul Coloniilor se ocupă de răspîndirea arborelui de cauciuc în colonia noastră.

Dallier înclină din cap.

— Pe fratele dv. îl cunosc personal — continuă guvernatorul. — Pe vremuri am avut o discuție cu el despre eventuala organizare a unor plantații de smochini. Din păcate, n-am putut să fiu de acord cu punctul său de vedere și n-am ajuns la nici o concluzie concretă.

Apoi adăugă:

— M-ar interesa să știu ce a întreprins de atunci.

— Fratele meu — răspunse Dallier sarcastic — este atît de convins de ideea lui cu smochinul, încît nu numai cu dv. n-a ajuns la nici o înțelegere.

— Cum adică?

— El a rămas neînduplecat și în fața tuturor argumentelor mele — zise Dallier și continuă cu același sarcasm în glas: În cele din urmă a luat legătura cu olandezii, care au manifestat mai mult interes pentru planurile sale.

— Dar firma londoneză cu articole de cauciuc nu vă aparține amîndurora?

Dallier ridică din umeri:

— Ne-am despărțit.

— Și fratele dv. ?...

— După cum v-am mai spus, s-a asociat cu olandezii. Este cointeresat în exploatări destul de vaste în Sumatra și de opt luni nu s-a mai arătat la Londra.

Guvernatorul cercetă cu multă atenție sculpturile mesei.

— Păcat — exclamă el în cele din urmă. — În vremurile noastre, englezii ar face mai bine să-și investească fondurile în întreprinderi englezești.

Dinspre stradă se auzi vocea tărăgănată a unui vînzător de ananași. Guvernatorul îi întinse lui Dallier cutia de argint cu țigări de foi aflată pe masă și se servi și el.

— Sapada !

Un servitor malaiez intră în cameră.

— Tocmai sub geamurile noastre și-au găsit să-și vîndă fructele ?

— Mă duc să văd, sir.

Nu trecu mult, și strigătele amuțiră. Conversația continuă :

— Cum sînteți mulțumiți de progresele făcute pe propria dv. plantație ? Aveți greutăți ?

Dallier pufăi din țigară.

— De fapt, scopul vizitei mele este următorul : administratorul mi-a atras atenția că peste vreo lună, o lună și jumătate se poate începe însămînțarea. Am deci nevoie de semințe.

— Le veți primi la timp ! Am vorbit nu de mult cu directorul Grădinii botanice. El m-a asigurat că comenzile vor fi onorate în cel mai scurt timp posibil. Am să intervin pentru dv. Vă satisface acest răspuns ?

— Întru totul.

— Teritoriul de sub administrația mea cuprinde, în afară de Wellesley, suprafețe întinse în Perak, Salangor și Negri Sembilan. Și mai e și Pahang ! Una peste alta, cincisprezece milioane de acri. Din acestea, o treime, cinci milioane de acri, este pămînt fertil, pădure virgină, ogoare și așa mai departe. Plantațiile engleze reprezintă aproximativ cincizeci de mii de acri, cam 1% din suprafața fertilă. Și atît ar fi destul pentru a asigura o producție anuală de circa douăzeci și cinci de mii de tone de cauciuc fără a mai socoti terenurile care ar putea fi

obținute și de acum încolo prin defrișarea pădurilor; fără a socoti terenurile care vor fi amenajate în Borneo, Ceylon, Indochina și fără a ține de loc seama de suprafețele imense care s-ar putea obține dacă s-ar cultiva arborele de cauciuc și pe o parte din ogoarele băștinașilor în Indiile engleze!

— Pe ogoarele băștinașilor? — întrebă Dallier mirat.

— Da, este o idee de-a mea! Deocamdată Ministerul Coloniilor nici nu vrea să audă de așa ceva. Chiar și în cercurile de specialiști se manifestă încă un oarecare scepticism. Profesorii noștri nu-și pot imagina că vom reuși să aclimatizăm hevea aici în arhipelag. Și ce dificultăți am cu plantatorii! În Negri Sembilan, în Wellesley, aici în Singapore, pretutindeni sînt gata să planteze trestie de zahăr, cafea, ceai, plante aromate. Dar nici unul nu vrea să-și bată capul cu arborii de cauciuc! La naiba! Cîștigă bine și nu vor să-și asume riscuri. Interesele superioare de stat, imperiale, pe care dv. le-ați înțeles, îi lasă reci. Totuși o să reușim! Peste zece, cincisprezece ani vom începe să recoltăm cauciuc aici, în Settlements!

Făcu o pauză, apoi continuă:

— Vedeți, acesta este planul meu! Desigur că și fratele dv. reprezintă într-o oarecare măsură interesele Angliei cînd își investește banii în Sumatra și extinde influența noastră economică asupra Olandei. El face, ca să zicem așa, o cucerire pe linie economică. Dar deocamdată avem nevoie de fiecare liră sterlină ca să creăm ceva în propriile noastre colonii. Trebuie să clădim aici baza economică a secolului viitor, căci altfel olandezii ne-o iau înainte și apoi or să ne fure clienții. Situația ne este favorabilă. Deocamdată, ce-i drept, Brazilia își mai mărește producția. Dar cît va mai fi în stare s-o facă? Peste douăzeci, treizeci de ani, piața mondială nici nu-și va mai aminti că de pe malurile Amazoanelor se oferea cîndva spre vînzare cauciuc „Para hard fine"!

Și, dînd din cap cu înțeles, adăugă:

— De aceea ar fi fost mai bine dacă fratele dv. ar fi rămas deocamdată alături de noi și de aceea este o neghiobie crasă să lași pe mîna olandezilor semințe din America de Sud!

Dallier făcu un gest de uimire.

— Dar cine...

— Însăşi administraţia Ceylonului! După semînţele de hevea au mai fost aduse şi seminţe de castilloa şi manihot din Columbia. S-a reuşit să se obţină puieţi şi apoi măgarii au dat plantele tinere unui cumpărător olandez, adică un asistent a reuşit să facă treaba asta şi apoi a dispărut cu cumpărător cu tot.

— Ei drăcie!

— Da! Se pare că plantaţiile din Sumatra vor cuprinde numai în proporţie de 60% smochini...

Sir Irvin Harvest strivi restul ţigării de foi în scrumieră. Apoi continuă liniştit:

— După cum vedeţi, şi guvernatorii au grijile lor. Eu mă ocup îndeaproape de îndatoririle mele şi, în ce priveşte plantaţiile de cauciuc, am studiat amănunţit problema, am controlat şi am cercetat personal multe aspecte. Eu cred aşa: deocamdată fiecare plantator care cultivă hevea va căpăta o primă din partea administraţiei coloniale. Mai tîrziu toţi vor trebui să se unească cît mai strîns pentru a putea rezista concurenţei. Dar oameni ca dv. ...

Se întrerupse şi completă pe un ton de încurajare:

— Ar trebui să încercaţi de pe acum!

— Există unele greutăţi, sir.

— Desigur! Totuşi ar fi în interesul Angliei, iar dv. n-aţi avea nici un inconvenient dacă aţi reuşi să vă creaţi legături cu persoane corespunzătoare din colonie.

Dallier şovăi. Înainte de a putea răspunde, în uşă se auzi o bătaie. Malaiezul intră şi-i predă guvernatorului o carte de vizită. Acesta exclamă:

— Să intre, poftească-l imediat!

Apoi se adresă lui Dallier cu un zîmbet:

— Sper că-mi veţi scuza procedeul! O să vă prezint pe unul dintre vecinii dv., un cultivator de cafea din Wellesley, căruia i-am vorbit despre dv. Nu i-a venit să creadă că se pot risca sume atît de importante pentru crearea unei plantaţii de cauciuc. În cele din urmă a făcut o grimasă oribilă şi a jurat că o să stea de vorbă cu dv. Şi acum, ce întîmplare — continuă guvernatorul, surîzînd —, s-a nimerit să pice tocmai azi.

— Un vecin de-al meu?

— Domnul Emery Shouter, membru al Uniunii plantatorilor din Malaya britanică, cel mai zurliu personaj din toată colonia — răspunse guvernatorul.

În acel moment intră un bărbat care, spre spaima lui Dallier, purta niște pantaloni mototoliți de bumbac. Pe pieptul ars de soare, cămașa îi era larg descheiată, iar de sub pălăria de paie cu boruri largi, împinsă pe ceafă, se zărea părul cărunt tuns scurt.

— Domnul Shouter!

Guvernatorul făcu prezentările.

Noul sosit tresări. Fără să răspundă la salutul lui Dallier, exclamă:

— Va să zică dumneata eşti aiuritul acela?

Nici nu-l luă în seamă pe guvernator, care îl pofti să ia loc, ci rămase înfipt în picioare în faţa lui Dallier.

— Să nu crezi că o să-ţi meargă cu noi aşa, cu una cu două — continuă el încruntat.

Dallier ridică din umeri.

— Faceţi cumva aluzie la plantaţia mea? Apoi, pe acelaşi ton măsurat, continuă:

— Nu văd ce neajunsuri v-ar aduce.

Shouter îşi arătă dinţii lungi şi galbeni. Mustăţile îi tremurau:

— Vreţi să plantaţi arbori de cauciuc?

— Da, într-adevăr!

— Vreţi să creaţi o plantaţie mare pe East River?

— Da.

— Şi vreţi să vă uniţi cu alţii care, de asemenea, vor planta arbori de cauciuc?

— Nu văd ce anume...

— Iaca, am să vă spun eu, domnule! Sînt aici în colonie de treizeci de ani şi cunosc alţi plantatori veniţi cam tot de pe atunci. Treizeci de ani am scos-o la capăt ără cauciucul dumitale! Am cultivat cafea şi ceai şi am ştigat bine şi o să ne descurcăm şi pe mai departe fără auciuc!

Dallier răspunse calm:

— Cred că aţi avut ceva neplăceri şi de aceea v-aţi nervat aşa. De unde ştiţi că cauciucul nu va fi rentabil? De altfel, nici nu vă cunosc.

Guvernatorul îl apucă pe Shouter de braţ:

— Vă rog să luaţi loc! Vecinul dv. din Wellesley este la fel de surprins de sosirea dv. ca şi mine. Aveţi vreo problemă importantă de discutat cu mine?

Shouter bombăni ceva, dar se aşeză fără să-l privească pe Dallier.

— Desigur că aţi venit cu o plîngere — continuă guvernatorul cu o uşoară ironie în glas. — Sau vreţi să cereţi o nouă reglementare a preţurilor la cafea?

Shouter răspunse evaziv:

— Sînt grăbit, sir. Voiam să vă vorbesc între patru ochi... Am să vin iar poimîine.

— O întîlnire de afaceri?

— Nu. Benjamin Roberts îşi serbează a cincizecea aniversare. Şi trebuie să mă duc, m-a invitat.

— Roberts?

— Un prieten.

— Roberts — repetă guvernatorul gînditor. — Nu locuieşte tot în Wellesley şi cultivă ceai şi zahăr?

— Asta a fost odată! Acum nu mai cultivă decît ceai. Preţurile la zahăr au scăzut prea mult în ultima vreme.

— N-a fost o dată aici împreună cu dv.?

— Locuia la Singapore, dar apoi s-a mutat cu mine la Wellesley. S-ar putea să fi venit o dată împreună...

Guvernatorul tăcu. Shouter privi nerăbdător în jur şi reluă pe alt ton, arătîndu-l pe Dallier cu degetul:

— Sir! Omul acesta mă interesează! Vă rog să-mi spuneţi ce semnificaţie are prezenţa lui la dv.!

Şi, cum guvernatorul nu răspunse îndată, continuă:

— O să staţi cumva cu braţele încrucişate şi o să-i îngăduiţi să se amestece în treburile noastre?

Sir Irvin Harvest se ridică de la locul lui. Făcu un semn liniştitor lui Dallier, care era gata să răspundă violent, şi, după ce se plimbă de cîteva ori în tăcere prin cameră, se opri în faţa bătrînului.

— Guvernul britanic — începu el apăsat — are interes ca arborele de cauciuc brazilian să fie plantat pe suprafeţe mari în colonii. El va acorda sprijin celor ce o vor face. Din păcate, plantatorii noştri manifestă prea puţină înţelegere pentru acest plan măreţ. Dimpotrivă, ei nu se preocupă decît de interesul lor imediat. Ei sînt limitaţi în gîndire de cadrul strîmt al proprietăţilor lor şi de aceea oameni ca domnul Dallier — aş dori să înţelegeţi lucrul acesta — sînt cu atît mai preţioşi. Ei ştiu să îmbine propriile lor interese cu cele ale patriei.

— Deci şi dv., şi dv. îl sprijiniţi! — exclamă Shouter, înecîndu-se de ciudă.

— Eu reprezint punctul de vedere al guvernului. V-aţi aşteptat la altceva?

— Trebuie să ţineţi seama de Uniunea plantatorilor! — strigă Shouter.

Îşi scoase, în sfîrşit, pălăria, pe care o păstrase pe cap în tot cursul discuţiei, şi începu s-o învîrtească între degete, în timp ce continua să vorbească aprins:

— Eu sînt membru al uniunii! Sînt chiar în comitet! Am să comunic tuturor poziţia dv., sir! Iar domnul acesta...

Se întoarse spre Dallier.

— Domnul acesta va trebui să răspundă pentru faptele sale! Las' că voi avea eu grijă!

Sir Irvin Harvest interveni mîniat:

— Cred că Uniunea plantatorilor nu se va împotrivi hotărîrilor Ministerului Coloniilor!

Shouter bombăni ceva, se ridică brusc de la locul lui şi părăsi camera fără vreo explicaţie, fără să salute. Trînti uşa, iar zgomotul paşilor lui se stinse pe culoar.

Cei doi se uitară unul la altul.

— E într-adevăr un om zurliu — spuse în cele din urmă Dallier.

Guvernatorul clătină din cap:

— E un om cu multă influenţă!

Ostilitatea plantatorilor din Malaya britanică faţă de cauciuc se explica prin faptul că Straits Settlements era o regiune de curînd intrată în exploatare, a cărei desţelenire începuse abia cu cîţiva zeci de ani în urmă. De aceea, plantatorii voiau să se rezume deocamdată la un număr mic de culturi rentabile. Deşi plantaţiile de mirodenii din Singapore, Penang şi Wellesley aprovizionau de mai multă vreme piaţa mondială, iar pe scară mai redusă se cultivau şi ceva ceai şi trestie de zahăr, marele avînt economic începu însă în jurul anului 1875, după formarea statului federal malaiez, cînd întinderi mari de pămînt trecură din mîinile olandezilor în mîinile autorităţilor britanice, iar soiurile de cafea Liberia şi Robusta deveniră cultura principală a plantatorilor europeni de pe malul apusean al peninsulei Malacca. Regiunile mai fertile se numeau Negri Sembilan, Salangor şi Perak. Aici plantatorii obţineau recolte deosebit de bogate şi cîştigau în puţină vreme mai mulţi bani decît în altă parte.

Aici şi în provincia Wellesley, plantatorii opuseră rezistenţa cea mai îndîrjită măsurilor luate de guvernul britanic pentru introducerea heveei braziliene.

6

Emery Shouter se întoarse în Wellesley pe bordul vaporaşului de cursă care făcea săptămînal legătura între insulă şi uscat. Tocmi o caretă — cum erau numite în arhipelag trăsuricile cu un cal, preluate de la olandezi — şi, hurducat din cauza drumului prost, porni de îndată într-o călătorie vijelioasă spre interiorul insulei. Vizitiul, un birmanez voinic, stătea în picioare în partea dinapoi a trăsuricii, strigînd şi pocnind din bici şi mîna calul într-un galop continuu. De ambele părţi se ridicau nori de praf. Oamenii de pe drum se dădeau în lături. Birmanezul sărea în plin mers din trăsurică, alerga sprinten pe lîngă ea, se apleca să înlăture bolovanii şi sărea înapoi pe locul lui, lovind cu mişcări precise calul, ca să-l îmboldească să gonească şi mai repede.

Shouter, obişnuit să călătorească în felul acesta de treizeci de ani, se aşeză cît putu de comod pe bancheta tare, care se zgîlţîia neîncetat din cauza gropilor drumului, scoase o pipă cu gît scurt, o umplu şi-şi vîră muştiucul între dinţi. Apoi îşi scoase din cap pălăria mare de paie, după care îl recunoşteau de departe toţi locuitorii provinciei — plantatori şi băştinaşi. Razele dogoritoare ale soarelui de după-amiază îl loveau în faţă. Îşi şterse fruntea cu o basma şi rămase pe gînduri, amintindu-şi de vizita făcută guvernatorului.

După cîteva ore ajunse la plantaţia de ceai a lui Benjamin Roberts. Calul era plin de spume. Birmanezul începu de îndată să-l busume.

În faţa casei mai erau şi alte trăsuri, ai căror vizitii şedeau laolaltă, pe vine, mestecînd betel.

Shouter coborî din trăsură, porunci birmanezului să aştepte şi porni cu paşi greoi spre intrarea principală. Pe veranda acoperită şedea un grup vesel de invitaţi. Gazda — un bărbat voinic, greoi şi strîns într-un frac prea strîmt — fu primul care îl zări pe noul venit. Se ridică repede şi-i ieşi în întîmpinare.

— Alo, Roberts — îl salută Shouter. — Am sosit la timp pentru masă?

— Eşti ultimul — răspunse Roberts rîzînd.

Shouter ascultă neliniştit rîsetele cristaline care răzbăteau din casă.

— Femei?

— Parker şi van Romelaar au venit cu soţiile şi bătrîna mea le ţine de urît — răspunse Roberts zîmbind, apoi adăugă:

— Stau în casă şi nu ne deranjează. Nu trebuie să le faci complimente.

— Chiar că de asta-mi arde acum!

— Ei, dar ce ţi s-a întîmplat?

Shouter îşi reţinu prietenul, care voia s-o pornească înapoi spre casă, şi-i explică:

— Sînt supărat foc! Şi-şi vărsă deodată tot năduful: — Guvernatorul nostru! Cică ne sprijină! Dar astăzi i-am văzut adevărata faţă!

— Ce s-a întîmplat, ce e? — întrebă Roberts mirat.

Şi, cum Shouter nu răspundea, continuă cu ironie binevoitoare, arătînd cu un gest hainele acestuia:

— Tu eşti în stare să te duci şi la guvernator în hainele astea ponosite.

Shouter făcu o mişcare dispreţuitoare cu mîna.

— Nu cumva ar trebui să mă încing cu un corset negru ca al tău? Mai bine ascultă-mă, că ne priveşte pe toţi...

O voce de bărbat de pe verandă îl întrerupse:

— Hei, Roberts, Shouter! Ce-aţi încremenit acolo?

— Ai să povesteşti sus — spuse Roberts. — Să audă toţi.

Pe verandă, Shouter fu primit cu strigăte de bucurie. Bărbaţii, care — conform obiceiurilor din Anglia — veniseră cu toţii în frac, îi strînseră mîna: van Romelaar, un olandez burduhănos, cu barbă albă, rămas în colonie şi după preluarea ei de către coroana engleză, Hopkins şi Parker, ale căror plantaţii se mărgineau cu cea a lui Roberts, şi domnul Brown, cel mai tînăr dintre ei, un bărbat zvelt, cu păr şaten, sosit din Anglia abia cu doi ani în urmă, cu o veselie abia stăpînită în ochi.

Bărbaţii se aşezară. În timp ce Shouter îşi alese o ţigară de foi braziliană dintr-o lădiţă aşezată pe măsuţa de lîngă balustradă, Roberts spuse :

— Shouter a fost la guvernator şi ne aduce veşti !

Bărbaţii amuţiră. Shouter muşcă vîrful ţigării de foi, îl scuipă şi confirmă din cap. Apoi izbucni :

— Guvernul vrea să ne silească să cultivăm arbori de cauciuc.

Cîteva clipe domni tăcere, apoi se porniră să vorbească toţi deodată.

— Ce spui ?

— Să ne silească ?

— Guvernul ? Pe noi ? Arbori de cauciuc ? Prostii !

— Nu te-a dus careva de nas ?

— Api ! — strigă Shouter.

Malaiezul care şedea pe vine într-un colţ lîngă o tavă cu tăciuni aprinşi îi aduse îndată unul.

Shouter îşi aprinse ţigara şi suflă un nor de fum albastru peste masă.

— Să ne silească... adică guvernatorul îl sprijină pe aiuritul ăsta care îşi instalează plantaţia pe East River — explică el.

— Ăla de care ne-ai mai povestit ?

— Cel cu cauciucul ?

— Care investeşte sume atît de fabuloase, Dallier paremi-se că-l cheamă ?

— Da, acela — confirmă Shouter.

Bărbaţii schimbară priviri între ei.

— Restul e clar — continuă Shouter cu voce ridicată —, guvernatorul nu mi-a spus-o direct, dar din spusele lui reiese limpede că guvernul doreşte să introducă pretutindeni în colonie cultura cauciucului şi pentru asta au nevoie de noi !

— O clipă ! — îl întrerupse Roberts. — Am auzit că în Perak ar fi şi început pe unele plantaţii.

Shouter mîrîi :

— Aici n-o să le meargă chiar aşa de uşor !

Bărbaţii pufăiau din ţigări şi priveau în gol.

— Planul nu e nou — interveni, în sfîrşit, Hopkins.

Voia să mai spună ceva, dar amuţi văzînd-o pe doamna Roberts ieşind din casă. Purta o rochie cu dungi roşii şi albastre, care o făcea să semene cu un papagal. Ea îl salută amical pe Shouter, iar acesta, contrar obi-

ceiului său, se sculă în picioare. Apoi se adresă soţului ei :

— Masa este gata. Sper că discuţia nu e chiar atît de interesantă încît să lăsaţi mîncarea să se răcească.

Bărbaţii se ridicară de la locurile lor, stinseră ţigările începute şi o urmară pe doamna Roberts în casă, unde îi aşteptau doamnele van Romelaar şi Parker cu cele două fiice ale ei. Olandeza purta la gît, montat în argint, un diamant de culoare închisă, provenit din regiunea Capului şi zîmbea tînărului Brown. Lumea se instală în jurul mesei. Tinerele domnişoare Parker chicoteau între ele. Bărbaţii, preocupaţi încă de convorbirea de dinaintea mesei, dădură prea puţină atenţie primului fel — o supă de broască ţestoasă cu orez prăjit. Apoi două fete malaieze aduseră tăvi cu fripturi de aguti, preparate cu ceapă şi piper roşu. Conversaţia lîncezea. Olandeza contemplă nemulţumită diamantul de la gît, iar doamna Roberts îşi înghionti soţul şi-i şopti ceva. Toată figura lui exprima groaza.

— Un toast ? Imposibil ! Tu trebuie să-l ţii, Winnie !

Treptat atmosfera se încălzi. La desert — compus din ananaşi şi mere mangus —, Shouter îşi trecu deodată mîna prin părul cărunt, aspru ca peria, se trase încurcat de mustaţă şi bombăni :

— Ei drăcie ! Nici nu ştiu dacă te-am felicitat de ziua ta, Ben !

Un hohot general de rîs umplu camera.

— Fără cadouri ! — strigă Parker, ştrengăreşte. — Ne-a interzis-o în mod expres, altfel i-aş fi dăruit un crocodil !

Roberts bătu cu pumnul în masă.

— Paharele !

Malaiezele aduseră cîteva sticle cu vin negru de Madera. Toţi se ridicară în picioare şi băură în sănătatea gazdei. Cîteva clipe domni din nou atmosfera veselă de dinaintea sosirii lui Shouter. În cele din urmă, Benjamin Roberts ţinu totuşi o cuvîntare şi — spre mirarea tuturor — nu se fîstîci nici o singură dată.

După masă bărbaţii se întoarseră pe verandă. Una dintre slujnice aduse sticle şi pahare şi le puse pe masă. Bărbaţii se instalară în fotoliile de răchită şi-şi luară cîte o braziliană din lădiţa cu ţigări de foi.

— Api ! Api !

Servitorul trecu cu tăciunele pe la fiecare. Nori de fum se înălțară în sus. Apoi Roberts îi porunci să închidă ușa.

Bărbații tăcură. Vinul din pahare rămase neatins.

— După cîte s-a auzit pînă acum — începu într-un tîrziu Roberts —, reiese că guvernul a hotărît să smulgă brazilienilor monopolul cauciucului.

— Fără îndoială! — confirmă Hopkins.

Parker adăugă:

— N-o să fie ușor!

— În orice caz, ideea nu e rea — continuă Roberts. — Nu cred că am putea socoti cît a cîștigat în ultimii ani Brazilia de pe urma cauciucului! Ce părere ai, Shouter?

Bătrînul scutură din cap cu încăpățînare.

— Mult, puțin, nu-i treaba noastră! Pentru noi nici nu se pune problema! Așa cum ședem acum, laolaltă, așa ne-am organizat și în colonie. Tu cultivi ceai, Hopkins și Parker cultivă tot ceai, Romelaar se ocupă de mirodenii, Brown se interesează de zahăr și eu — all right — eu îmi văd de cafeaua mea...

Continuă după o pauză:

— Pînă acum am cîștigat cu toții, căci și noi am constituit un fel de monopol, produsele noastre sînt cunoscute de decenii pe piața mondială. Dăm mărfuri de calitate și putem să ne măsurăm cu Brazilia și Nigeria. Am stabilizat oarecum calitatea produselor noastre. Da! Și e limpede că ar fi o prostie ca acum, cînd obținem profituri, să ne încărcăm cu cheltuieli noi, să defrișenim păduri virgine, să instruim alți lucrători, să construim toate acareturile necesare și, în sfîrșit, să plantăm niște arbori care dracu știe dacă vor da ceva în clima noastră. M-am informat amănunțit, și venituri vor aduce, oricum, abia peste șapte ani... Da! Unde mai pui că unii savanți, după cum am citit, se îndoiesc în general de posibilitățile cauciucului de plantație de a deveni un concurent serios al cauciucului sălbatic... Unde am rămas? A, da! Chiar fără să le mai punem pe astea la socoteală, tot mai este un risc: ce ne facem dacă administrației îi vine ideea să ne prelungească contractele de arendare numai cu condiția să cultivăm cauciuc? N-ar fi prima dată cînd ar încerca să se vîre în treburile noastre!

— La asta nici nu mă gîndisem ! — exclamă van Romelaar.

— Atunci ar fi vai de noi ! Şi s-ar alege praful de independenţa noastră ! Pe omul ăsta de pe East River — continuă Shouter — l-am întîlnit astăzi la guvernator ! Nebunul...

Roberts îl întrerupse :

— Nu te înţeleg ! Ce pericol poate să prezinte un om pentru noi toţi ?

— Am să-ţi explic ! Omul acesta caută asociaţi, aşa cum şi noi ne-am căutat pe vremuri, adică sondează terenul să vadă dacă nu se mai găseşte vreunul pe care să-l încînte cu cauciucul lui. El investeşte sume fantastice, dar tot nu va găsi cumpărători dacă nu-l ajută colonia.

— Colonia ?

— Da ! Dacă cauciucul va fi cultivat în toată colonia, atunci se vor găsi şi cumpărători, iar acţiunea lui nu va mai fi o încercare izolată. S-ar recolta cantităţi mari şi atunci ar putea concura cu Brazilia !

— La asta nici nu mă gîndisem ! — mormăi van Romelaar.

Shouter scrîşni din dinţi.

— De aceea, omul îşi caută ciraci — altfel nu-i pot numi. Dacă tipul are noroc şi reuşeşte să cîştige ceva cu cauciucul lui, întreprinderea lui o să impresioneze pe alţii ! El va fi un exemplu ! De îndată ce va descoperi unul, se vor găsi mai mulţi care să-l urmeze şi guvernul se va bizui pe ei şi va putea acţiona altfel împotriva noastră. Atunci o să fie precum am spus : cauciucul va deveni obligatoriu în colonie !

Se întoarse către Roberts :

— De aceea guvernul îl găseşte atît de folositor ! Şi de aceea este atît de periculos pentru noi !

— Crezi ? — întrebă Parker fără convingere.

— Ei, dar ce va putea să facă guvernul împotriva noastră ? Dacă noi nu vom accepta arbori de cauciuc pe plantaţiile noastre, planurile lor vor rămîne simple proiecte ! Sau credeţi că funcţionarii superiori ai coloniei au timp să ne poftească pe fiecare în parte la o discuţie ca să ne convingă ?

— Hm, înţeleg — spuse Roberts.

Dar Hopkins interveni :

— Desigur ! De aceea îl susţine guvernatorul !

— Ne-au venit cu fanteziile lor — constată Shouter încruntat.

— Ce-i de făcut? — întreabă van Romelaar. — Ca olandez eu sînt tolerat aici în colonie. Nu-mi pot permite să intru în conflict cu autorităţile.

Se făcu tăcere.

— Va trebui să acţionăm solidar — reluă Hopkins discuţia. — Nici unul să nu accepte seminţe sau puieţi de cauciuc! Cînd mă gîndesc ce bine o ducem noi aici! Plantaţiile merg strună, produsele noastre au căutare, forţa de muncă este ieftină — malaiezul se mulţumeşte cu un pumn de orez, altceva nici că-i trebuie. Şi acum să ne legăm singuri la cap? Ar fi absurd!

Servitorul cu tăciunele, care stătea pe parmaclîc, ridică capul şi Roberts îi făcu semn să se apropie.

— Ce te zgîieşti aşa? — îl întrebă mirat.

— Nimic, tuan...

Aprinse lampioanele atîrnate de bîrnele de susţinere ale verandei. O lumină galbenă se aşternu pe feţele tuturor, vinul scînteie în pahare. Din spatele casei se zărea, de asemenea, o lumină, dar mai slabă. Acolo se adunaseră vizitiii şi aprinseseră nişte torţe. Sunetele surde ale unui gamelang sfîşiară tăcerea.

Roberts făcu un gest de nerăbdare. Malaiezul se retrase în umbră şi se ghemui înapoi la locul lui.

— Un diavol urîcios! — bombăni Roberts.

Shouter reluă discuţia:

— Hopkins are dreptate. Nu putem da pur şi simplu foc plantaţiei lui Dallier, deşi aş face-o fără ezitare dacă...

Se întrerupse.

— Ei! — exclamă Roberts şi Parker întrebă:

— Dacă...?

Supărat, Shouter făcu un gest cu mîna de parcă ar fi gonit nişte muşte.

— În orice caz trebuie să fim solidari! Să refuzăm seminţele şi puieţii de cauciuc, iar eu — all right — am să-mi spun părerea şi în comitet! Vom vedea noi dacă Uniunea plantatorilor nu are şi ea un cuvinţel de spus!

— În regulă! exclamă Parker.

Roberts, care se lovise de cîteva ori cu palma peste ceafă din cauza ţînţarilor, spuse:

— Cred că ar trebui să intrăm în casă! Ţînţarii sînt şi mai afurisiţi decît muierile!

Bărbaţii îşi goliră paharele. Cînd se ridicară de la masă, Shouter întrebă cu glas tare :

— Deci sîntem cu toţii de acord ?

— Desigur ! — afirmă Hopkins. — Nu văd ce ar mai fi de discutat.

Van Romelaar răspunse :

— Într-adevăr, nimic !

Şi ceilalţi erau de aceeaşi părere. Numai domnul Brown tăcea. Intră în casă în urma celorlalţi, tare îngîndurat.

Ca pretutindeni în arhipelagul malaiez, chinezii erau foarte numeroşi în Malacca. Soseau din „împărăţia de mijloc" într-un şuvoi continuu. Se aşezaseră în oraşe şi sate, îşi clădiseră colibe, iar în ele ardeau zilnic beţigaşe aromate în faţa altarelor. Se apucaseră de lucru : ţesătorie, olărit, tăbăcărie, tîmplărie, dulgherie, sculptură în lemn. Aproape toate meşteşugurile practicate în arhipelag în jurul anului 1881 se aflau în mîinile lor. Întreg comerţul cu amănuntul îl făceau chinezii. Oriunde se afla un sat al băştinaşilor — campong — se instala şi un chinez. În urma lui veneau alţii. Organizau schimbul în natură. Ofereau mărfuri europene de calitate inferioară în schimbul roadelor pămîntului. Nu trecea mult şi în sat apărea o uliţă cu dughenile negustorilor chinezi, care aduceau un venit considerabil. Tavernele din oraşe şi satele mai mari se aflau în mîinile lor. Negustorii chinezi arendaseră de la autorităţile locale monopolul opiului. Înfiinţaseră teatre chineze şti şi împînziseră ţara cu fete rongging — un fel de dansatoare. Indiferent dacă făceau negoţ cu giuvaeruri sau cu nuci, dacă administrau averile altora sau făceau camătă cu banii lor, jupuindu-i pe ţăranii malaiezi, chinezii făceau totul cu aceeaşi sîrguinţă şi cu o nelimitată putere de muncă. Unii ajunseseră negustori de vază, aveau relaţii întinse şi erau oricînd gata să se avînte în afaceri noi, rentabile. Ca bogăţie şi aviditate nu erau cu nimic mai prejos decît capitaliştii europeni din Indiile britanice şi olandeze.

7

În zilele următoare, tînărul Brown, care cultiva trestie de zahăr pe plantaţia sa, se urcă într-o trăsurică cu un cal şi porunci vizitiului să-l ducă la East River. Soarele

de dimineaţă strălucea deasupra munţilor din depărtare. Dar dinspre apus se ridicau nori grei, prevestitori de ploaie.

Vizitiul dădu bici ponеiului cu coamă galbenă, care necheză de durere. Copitele mici şi tari ridicau colbul drumului. Trăsurica trecu de-a lungul ogoarelor, pe lîngă un crîng şi străbătu un cătun. Copii pe jumătate goi se jucau în faţa colibelor. Apoi trecu prin satul Sarrari, unde se ţineau de patru ori pe an tîrguri. Localnici şi oameni veniţi din toată regiunea se pregăteau pentru serbarea care avea să aibă loc în acea zi cu prilejul deschiderii tîrgului. Într-o parte a pieţei fusese înălţată un fel de scenă împodobită cu ghirlande : pe ea aveau să danseze seara, la lumina opaiţelor, fetele rongging acompaniate de sunetele stridente şi ritmice al anklongului.

Primii negustori şi sosiseră. Vizitiul îşi croia cu greu drum printre trăsuri şi căruţe, printre vitele încărcate cu baloturi şi ţăranii care le mînau.

La cîţiva kilometri dincolo de sat începea pădurea. Printre stejari de plută, palmieri, tufişuri de pisang cu frunze uriaşe, şerpuia o potecă. Nici n-apucase trăsura să înainteze o bucată de drum cînd, deasupra ei, răsună un tunet puternic şi într-o clipă se porni o ploaie năprasnică.

Apoi, răzbind printre coroanele copacilor, razele soarelui începură să dogorească. Dintre rădăcinile noduroase, din pămînt, de sub ferigi şi din muşchiul înflorit se ridică ceaţa. Trăsura ocoli un luminiş mărginit de trunchiurile putrezite ale unor arbori doborîţi de furtună. Dincolo de locul acela — după cum aflase Brown în ajun — se afla o potecă croită prin junglă de mult ponegritul „cauciucoman" din East River.

Soarele era la amiază cînd Brown zări marginea pădurii unde se tăiau copacii, vitele zornăind din lanţuri, plantaţia şi colibele ei. Porunci vizitiului să oprească şi coborî dintr-o săritură.

În uşa administraţiei îl întîmpină un bărbat înalt.

— Scuzaţi-mă, sir ! Sînteţi domnul Dallier ?

Lunganul îl cercetă din priviri, apoi arătă cu degetul gros peste umăr.

— Şade colo, în cameră !

— Vedeţi, e pentru... numele meu este Brown...

— Johnson — se prezentă lunganul.

— Aha ! administratorul ?

Johnson dădu din cap. Îl conduse pe musafir în casă, într-o încăpere unde, în afară de două scaune pliante, se aflau doar o masă şi o etajeră cu cărţi.

— Imediat... — spuse el şi ieşi iar.

Peste cîteva clipe sosi Dallier. Nu părea prea încîntat de vizită şi, după ce Brown se prezentă, îi spuse :

— Va să zică tot un vecin ?

— Da, aşa e. Plantaţia mea se află înspre munţi.

— Veniţi din partea domnului Shouter ?

— Cum adică ? Brown făcu o mişcare vehementă de negare şi adăugă :

— Shouter nu are nimic de-a face cu asta. Am venit din proprie iniţiativă.

Dallier îl pofti să ia loc. Se aşezară amîndoi, iar Brown începu :

— E prima oară cînd vă vizitez plantaţia. E adevărat că vreţi să cultivaţi numai şi numai cauciuc ?

— Nu e nici un secret.

Brown îl privi cu luare-aminte.

— Eu cultiv de doi ani trestie de zahăr. În ultimul timp a trebuit să reduc mult preţurile, poate că aţi auzit că zahărul se vinde ieftin. Pe scurt, tot voiam să trec la o altă cultură, poate la cafea. Dar, după părerea mea, cafeaua va scădea şi ea în curînd, fiindcă şi alte colonii o cultivă tot atît de bine ca noi. Ar fi deci mai util să găsesc ceva — o plantă care să aibă căutare în industrie şi al cărei preţ să nu scadă prea uşor...

Încercă să lămurească cu un gest vag ce gîndeşte.

— Caut o plantă care să aibă viitor ! Pentru aşa ceva aş lua fără şovăire asupra mea cheltuieli mai mari în primii ani.

Dallier ridică capul şi se uită atent la el.

— În concluzie aş fi dispus să plantez arbori de cauciuc ! — încheie Brown şi-l privi drept în ochi.

— Momentul este prielnic — remarcă Dallier rezervat. — După cîte ştiu, administraţia pune la dispoziţie seminţe şi asistenţi în mod gratuit.

Brown îl întrerupse cu înflăcărare :

— De ce credeţi că v-am spus asta ? Orice întreprindere de acest fel — a dv., ca şi a mea — se loveşte de greutăţi. Ştiţi cum gîndeşte majoritatea plantatorilor ! Ar fi deci mai bine să dăm cărţile pe faţă şi să ne sprijinim reciproc, ca adevăraţi parteneri.

— Aşa aveţi de gînd să faceţi ?

— Sînt ferm hotărît.

— Dar prietenii dv. ?

— Prieteni este prea mult spus. Hopkins şi Parker sînt cunoscuţi de-ai mei, dar atît.

Apoi adăugă stînjenit :

— Să nu credeţi că accept să fiu condus de alţii.

— Domnul Shouter ?

Faţa lui Brown exprimă nemulţumire.

— Sir ! Am venit ca să discutăm unele probleme de principiu. Nu pot pretinde ca dv. să acceptaţi neapărat propunerea mea. Dar eu vă rog să-mi spuneţi deschis, da ori ba !

Dallier răspunse de parcă atît aştepta :

— Bine, sir ! În orice caz vreau să vă spun că vizita dv. mă bucură, mai ales că ea dovedeşte o oarecare încredere, deşi nu ne cunoaştem ! În ce priveşte propunerea dv., consider că este întru totul acceptabilă ! Vreau să vă dovedesc aceasta şi am să vă fac cunoştinţă cu cineva. Domnul acesta a venit astăzi — o fi sau nu o întîmplare — cu propuneri asemănătoare şi noi nici nu încheiasem încă discuţia... Îmi îngăduiţi să continui ?

Şi-l conduse pe Brown într-o altă cameră a clădirii. Johnson şedea pe un scaun în faţa geamului, picior peste picior, şi discuta cu un chinez în haine europene, instalat lîngă o măsuţă pe care erau rînduite toate cele trebuincioase fumatului.

— Mister Tao Giau-iuan — îl prezentă Dallier şi pofti pe musafiri să se aşeze unul în faţa celuilalt, el ocupînd al treilea scaun.

— Domnul Tao Giau-iuan vorbeşte perfect englezeşte ! Putem deci să discutăm în voie. Se adresă chinezului :

— Domnul Brown mi-a făcut o propunere asemănătoare cu a dv. Poate că le îmbinăm pe amîndouă !

Chinezul îl cercetă pe Brown cu ochii săi negri oblici, ridică din umeri, zîmbi şi răspunse :

— Cu plăcere.

— N-aţi terminat ceea ce aveaţi de spus.

— E foarte simplu. Propun domnului Dallier şi domnului Brown să plantăm de două ori mai mulţi arbori de cauciuc decît aveaţi de gînd dv. să plantaţi împreună. Eu

preiau cheltuielile din momentul germinării și pînă la recoltare.

Brown interveni repede :

— Nu pot accepta asemenea propunere ! N-am nevoie de asociați. Am plantația mea, pe care pot semăna cît vreau, și voiam să închei doar un fel de înțelegere de ajutor reciproc cu dv., domnule Dallier, asta-i tot.

Dallier interveni :

— Nici eu nu văd de ce aș accepta. Dacă defrișez aici pădurea și-mi organizez cu grijă plantația, după ce semăn și plantele încep să încolțească, nu mai e nici un risc ! Propunerea dv., domnule Tao, îmi oferă tot atît de puține avantaje ca și domnului Brown.

Se întoarse cu totul spre chinez :

— De altfel ajunseserăm la ideea că mai întîi fiecare își creează propria plantație.

— Între timp m-am gîndit să vă ofer și o altă posibilitate.

Dallier se uită lung la Brown, care nici nu clipi.

— Vă mai fac o propunere — spuse chinezul. — Contribui la organizarea plantației. Iau asupra mea imediat o parte din cheltuieli, poftim, să zicem 60%.

— Nu vă înțeleg — răspunse Dallier uluit.

Se adresă lui Johnson :

— Ai auzit ?

Administratorul dădu blajin din cap.

— Lăsați-l să vorbească, sir !

Chinezul parcă nici nu auzi aceste cuvinte. Îl privi cu bunăvoință pe Brown și spuse îmbietor :

— Poate că domnul Brown o să se mai gîndească la propunerea mea ?

— Mai întîi ați vrut să primiți totul de-a gata, iar acum, dintr-o dată... ?

— De fapt este același lucru — interveni Dallier. — Vreți să vă însușiți cu puțin ori cîștigul final, ori plantația ! Cu 60% ați deveni principalul asociat și asta ar însemna că v-aș dărui întreaga plantație în schimbul celor 60%. Ar fi din cale-afară de ușor.

— Cum credeți, sir. Am să-mi organizez o plantație proprie aici, în Malacca. Și acum îngăduiți-mi să-mi iau rămas bun !

Fața lui Tao Giau-iuan nu exprimă nimic în timp ce le întindea mîna. Johnson îl conduse afară.

— Să vorbim serios, sir ! — exclamă Brown după ce rămaseră singuri. — V-aţi gîndit într-adevăr la o asociere cu omul acesta ?

Dallier scuturâ energic din cap.

— Nici gînd ! Astăzi l-am văzut pentru prima oară. El propunea să ne sprijinim reciproc în organizarea plantaţiilor noastre, ca să spun aşa din punct de vedere propagandistic, şi am găsit că propunerea lui este judicioasă.

— Dar... un englez şi cu galbenul ăsta ?

— Este un om de afaceri priceput, aţi văzut doar. Şi are parale ! Dv. v-aţi lăsa influenţat de prejudecăţi ?

— Hm ! Poate că aveţi dreptate.

Johnson se întoarse. Se trînti cu zgomot pe scaunul de lîngă masa de scris şi spuse rîzînd :

— Dacă i s-ar citi acum pe mutră ce are în cap !

— Să vorbim mai bine despre ce avem de făcut — spuse Dallier după o clipă de tăcere. — Ce părere aveţi, domnule Brown : ne-am putea ajuta reciproc ? O plantaţie de cauciuc are nevoie de o fabrică cu maşini şi lucrători. Deci şi eu, şi dv. trebuie să ne clădim cîte o fabrică, să cumpărăm maşini, să instruim muncitorii — şi eu, şi dv Mă înţelegeţi ?

— Oarecum...

— Pentru amîndoi se pune problema transportului cu vaporul. Dv. trebuie să transportaţi cauciucul pe căi ocolite pînă la fluviu.

— Asta aşa e !

— Aţi avea cheltuieli mai mari decît transportîndu-l prin proprietatea mea. Fluviul se află la cel mult jumătate de milă de aici şi un debarcader pentru vapoare tot va trebui să construiesc.

Se uită atent la Brown.

— Cred că pentru noi doi ar ajunge o singură fabrică. Clădită aici, pe terenul meu ! Fiecare suportă cheltuielile pe jumătate. O singură fabrică, un singur rînd de maşini şi lucrători, un singur rînd din toate ! Înţelegeţi ?

— Propunerea pare excelentă.

— Aveţi obiecţii ?

— Nu, dar ideea mai trebuie analizată.

Brown zîmbi.

— Văd că nu degeaba am căutat să leg cunoştinţă cu dumneavoastră. Mă bătea mai demult gîndul să vă fac o vizită, dar abia ieri m-am hotărît. Ezitam din cauza

drumului foarte lung prin satele de pe malul fluviului. Ieri însă am aflat de cărarea croită prin junglă. Şi astăzi iată-mă.

În cele din urmă se uită la ceas şi spuse :

— Vreau să ajung acasă înainte de a se lăsa întunericul. Am să revin peste cîteva zile să vă dau un răspuns definitiv. Vom discuta atunci şi asupra amănuntelor.

— Nu uitaţi că la sfîrşitul săptămînii viitoare plec la Londra — spuse Dallier, ridicîndu-se de la locul lui.

Johnson îi însoţi afară.

Boii mugeau şi se opinteau, trăgînd un trunchi uriaş de-a curmezişul poienii. Brown se uită la bouarii care îşi agitau beţele de bambus, apoi întoarse capul spre oamenii pe jumătate goi care, la oarecare distanţă de grupul lor, doborau cu topoarele copaci în desişul de la marginea junglei.

— Un lucru mă miră, sir. Cum aţi reuşit să adunaţi atîţia muncitori într-un timp atît de scurt ?

Johnson răspunse :

— Printre ei se află şi hinduşi. Agentul nostru de recrutare i-a adus din Nord.

— Mulţi ?

— Tot mai ducem lipsă !

Între timp, veni către ei, îndreptîndu-se spre pădure, un hindus care căra o legătură de scoabe de fier. Trupul îi lucea din pricina grăsimii urît mirositoare cu care se unsese ca să izgonească ţînţarii. Johnson îi strigă :

— Să nu te apropii de noi ! Ce putoare ! Cum de-ai îndrăznit să treci pe lîngă noi ?

Omul vru să-i ocolească, se împiedică, căzu, iar scoabele se risipiră pe jos.

— Nu cumva te-ai lovit ? — îl întrebă Brown, simulînd îngrijorare, şi rîse cu poftă de o glumă atît de bună. Dallier zîmbi şi el cu jumătate de gură.

Apoi îşi văzură de drum, înveseliţi.

8

Pandab se uită lung după albi.

De ce-şi rîd de el ? Nu trudeşte destul ? Pentru fiecare anna pe care o primeşte de la sahib Johnson, el

îşi dă vlaga trupului şi sudoarea frunţii. Unsoarea asta puturoasă cu care îşi spurcă în fiece dimineaţă pieptul, coapsele şi braţele o plăteşte din banii lui, ceas de ceas se umileşte în faţa supraveghetorului, răbdînd ocări şi sudălmi în loc să-l înjunghie.

Privi spre marginea pădurii.

Unul dintre albi se urcă în trăsura mînată de un vizitiu cu piele cafenie, care purta o pălărie de paie ascuţită. Albul întoarse capul, flutură mîna în semn de salut şi trăsurica se pierdu printre arbori. Celălalt alb se întoarse cu sahib Johnson la clădirea administraţiei.

Pandab strînse în silă scoabele de pe jos şi porni încet cu ele spre pădure. Le trînti la picioarele supraveghetorului.

Se auzi un şuierat de bici, apoi un ţipăt.

Prea tîrziu îşi acoperi Pandab faţa cu mîinile. Se agăţă de o liană şi se ţinu să nu cadă. Sîngele începu să i se prelingă pe obraz.

Pandab avea acum din nou un topor în mîini şi izbea cu sete în arborele din faţa lui. Carnea albă şi tare a copacului se crăpa şi se despica încet sub lovituri, dar Pandab se gîndea la rîsetele albilor, care îl duruseră mai tare decît biciul supraveghetorului.

Razele soarelui se stingeau treptat printre frunze. Lama toporiştelor nu mai scînteia în soare, dar continua să se abată asupra copacilor, doborîndu-i. Ea rănea adînc pădurea, frîngîndu-i rădăcinile, doborîndu-i trunchiurile, nimicindu-i coroanele maiestuoase. Pădurea rămînea ciopîrţită, distrusă.

Zi de zi, oameni din Andhra, Travankor şi Madras lucrau cot la cot: foşti ţărani, foşti ciobani, foşti împletitori de rogojini, alţii izgoniţi din casta lor, pe toţi sărăcia apăsătoare, foamea, desperarea îi alungaseră din locurile lor de baştină. Cei din casta sudra alături de paria, alături de vaişia, care se socoteau născuţi a doua oară. Printre ei oameni care trăiseră pe ţărmurile Malabarului numai din vînătoare sau din culesul poamelor sălbatice şi nici nu auziseră de rînduiala castelor. Mîncau separat, după caste sau după regiuni de baştină. Dormeau în colibe, grupate şi ele după caste sau locul de baştină al celui care o durase, fiecare aprinzînd pentru el beţigaşe aromate în faţa pietrei linga, micul altar

familial, în cinstea lui Şiva. Beţigaşele le primeau de la magazie, unde le vindea administratorul pentru două anna bucata. Munca, pe care o făceau de dimineaţă pînă seara, îi împiedica însă să respecte şi prescripţiile care le interziceau contactul cu oameni din alte caste şi, cu atît mai mult, cu cei izgoniţi din caste sau aflaţi în afara lor.

Se auzi fluierul supraveghetorului.

Oamenii de culoarea bronzului traversară luminişul şi se opriră la magazia de scule, unde predară topoarele. Bouarii îşi conduseră vitele spre ţarcurile din trunchiuri de la marginea pădurii. Boii intrau pe rînd în ţarc, mugind, îmbrîncindu-se şi înghesuindu-se, apoi începeau să mestece frunzişul pregătit pentru ei. Sfîrşiţi de oboseală, bouarii le scoteau jugurile şi lanţurile.

În căsuţa de piatră de lîngă colibe, supraveghetorii se aşezau în jurul mesei şi strigau să li se aducă femei, arac şi cărţi de joc. Pandab, cu mulţi alţi hinduşi, se îndreptă spre malul fluviului, pe care amurgul îl arăta întunecat. Ca în fiece seară, bărbaţii şi femeile se spălau tăcuţi, stînd în apă pînă la şold, îşi făceau mîinile căuş şi-şi turnau apă peste trupul pîngărit de unsoarea cea necurată, apoi se frecau cu pămînt sau cu nisip.

Pandab îşi turnă din apa călduţă a fluviului peste ceafă. Îşi stropi pieptul şi braţele. Îngenunchie pe fundul mîlos, ca apa să-i treacă peste umeri şi gît. Apoi se afundă şi cu capul în apă.

Şi batjocura albilor continua să-i ardă inima mai tare decît îi ardea rana încă sîngerîndă obrazul!

De zeci de ani laptele de cauciuc din smochin se colecta în pădurile Indiei. Firme engleze cumpărau această calitate inferioară pentru confecţionarea articolelor ieftine şi trimiteau mereu alte comenzi birourilor lor din Assam, Rangun şi Bengal. Astfel se creaseră aici în junglă — la fel ca în Brazilia — centre de colectare, de unde hinduşii porneau în păduri, întorcîndu-se abia după săptămîni şi luni cu cauciucul adunat şi gata afumat, pe care administratorul îl prelua, dîndu-le în schimb o plată atît de redusă, încît uneori nu le ajungea nici să trăiască. Ca să

mănînce pe săturate se îndatorau la administrator şi, ca să-şi achite datoriile, plecau iar în pădure.

La fel ca în Brazilia se crease şi aici o mreajă pe baza căreia funcţionau toate centrele de colectare din junglă. Şi aici sistemul aducea patronilor cîştiguri masive, iar culegătorilor friguri, sclavie şi moarte.

9

Seara, cînd şedeau adunaţi laolaltă în colibă, iar focul din prag arunca o lumină tulbure în încăpere, bătrînul Talemba îşi depăna adesea amintirile. Şedea chircit şi ţinea pipa de bambus între degete. Ochii îi erau pe jumătate închişi şi priveau ţintă fumul de tutun, de parcă prin el s-ar fi străvăzut trecutul său, de care povestea cu tristeţe.

Povestea despre jungla Assamului, unde pe malurile unor fluvii mîloase se întindeau păduri întregi de banian, despre coliba ridicată de el din crengi, pe malul unui fluviu, în care a trăit multe săptămîni. Laptele de banian îl aduna în gropi şi după coagulare ţinea cheagurile înfipte în băţ deasupra focului, iar bucăţile afumate le îngrămădea zi de zi în barcă.

— Apoi o porneam înapoi în lagăr!

— Te plăteau bine? — întrebă Pandab.

Bătrînul privi un timp în gol, fără să răspundă, apoi îşi depănă mai departe amintirile: cum îl ocăra sahibul pentru că găsise pămînt şi pietricele amestecate în bucăţile de cauciuc; sahibul spusese că pentru asta o să-i plătească mai puţin şi, cînd i se făcuse socoteala, ieşise că Talemba îi mai era şi dator. A trebuit să plece înapoi în junglă şi să aducă alte bucăţi de cauciuc.

Dar se întorsese din junglă cu friguri, care îl doborîseră la pămînt. Înaintea ochilor i se perindau vedenii stranii şi înspăimîntătoare. Cînd scăpă de friguri, datoriile crescuseră şi mai mult. La drumul următor adusese cauciuc de care sahibul iarăşi nu fusese mulţumit. Talemba făcuse astfel multe drumuri în junglă şi cînd reuşise, în sfîrşit, să se achite de datorii, admi-

nistratorul îl izgonise din lagăr pentru că, între timp, îmbătrînise şi nu mai avea putere.

— Şi nimeni n-a vrut să mă mai angajeze. Aşa am nimerit aici, unde nu e nici un om din patria mea!

— Dar ceilalţi?

— Nici lor nu le-a mers mai bine! Mulţi au murit de friguri. Alţii au pierit de foame prin păduri, iar pe alţii i-au sfîşiat tigrii. Pe unii a pus sahibul de i-a bătut — continuă Talemba cu voce răguşită — pentru că nu aduseseră destul cauciuc.

Pandab tăcea.

Bătrînul povestise adesea despre tatăl său, care toată viaţa colectase lapte de banian în pădurile umede ale Assamului.

— Era un bărbat puternic. Putea să îndoaie un cuţit cu mîinile goale şi să golească o tigvă mare dintr-o sorbitură. Totuşi vărgatul l-a ucis dintr-o singură muşcătură! Trei oameni au fost de faţă. Hainele şi ce-a rămas din el le-au ars într-o groapă.

Urmă o tăcere, apoi continuă:

— Sînt bucuros că am mai găsit de lucru aici. Şase anna cîştig pe zi!

Şi deodată amuţi din nou. Privi încruntat la focul care abia mai pîlpîia. Trase din pipă şi tăcu mai departe. În cele din urmă se ridică de jos, se retrase într-un colţ şi se culcă.

Se răsuci ba într-o parte, ba în alta, mormăi ceva, apoi se linişti.

Respira adînc şi regulat.

Şi Pandab se întinse pe rogojina lui. Cu un gest de deznădejde îşi apăsă fruntea de împletitura aspră a rogojinii. O mînă i se aşeză pe ceafă. Un trup cald se lipi de al lui. Pandab întinse braţele şi nodul din gît parcă se topi.

Îl cuprinse o linişte adîncă.

Se aplecă spre urechea lui Manahi şi-i şopti cuvinte de dezmierdare.

Ea stătea întinsă, cu ochii închişi, nemişcată.

Din cînd în cînd, o uşoară înfiorare îi străbătea trupul.

Şi în Indiile olandeze se recoltase decenii de-a rîndul cauciuc sălbatic din smochin. Dar încă din 1868, după crearea primelor plantaţii de smochini pe insula Java, se ivise o problemă pentru plantatorii olandezi.

Comisarul general al societăţii comerciale olandeze care administra colonia, mynheer du Bus, introdusese în 1825 sistemul arendărilor cu drept de moştenire şi în plus mai şi arendase de prima oară suprafeţe întinse pe o perioadă de douăzeci şi cinci de ani. Rezultatul fusese că, pe lîngă capitaliştii olandezi, mai sosiră în colonie şi englezi, germani, francezi, portughezi, care se stabiliseră aici. În oraşe ca Batavia şi Surabaia, cartierele comerciale căpătară curînd un aspect european-internaţional. Produsele coloniei se scurgeau spre Genova, Hamburg, Lisabona, Marsilia, Londra, dar numai o parte din profituri reveneau olandezilor.

De aceea, guvernul olandez promulgă în 1870 o „lege agrară" a Indiilor olandeze. Pe de o parte, legea acorda plantatorilor drepturile de care mai aveau nevoie asupra pămîntului ca să poată trece la crearea de plantaţii mari, pe de altă parte statua că numai olandezi, persoane născute în Indiile olandeze sau firme cu sediul central în Olanda sau în Indiile olandeze aveau dreptul să desfăşoare o activitate economică în colonie.

Totuşi înstrăinarea economică a coloniei nu a putut fi oprită, căci străinii aveau în continuare posibilitatea de a crea societăţi în Olanda sau în Indiile olandeze. Puteau totodată să se asocieze cu asemenea firme. În special englezii reuşiră să acapareze întinderi vaste de terenuri cultivabile. Fondau, de pildă, la Amsterdam o „societate anonimă" al cărei capital se afla în mîinile unei alte firme, engleze.

Caracteristic pentru metoda folosită este prospectul lui „Java Rubber Estates Limited", în care se spune textual: „Conform prevederilor legale ale Regatului Ţărilor de Jos, plantaţiile care urmează a fi achiziţionate vor fi luate în arendă cu drept de moştenire de o societate olandeză creată după legile în vigoare acolo.

Toate acţiunile acestei societăţi se vor găsi în mîna societăţii engleze.

Directorii societăţii olandeze vor fi numiţi de directorii societăţii engleze".

Astfel îşi întinse Anglia în decursul anilor influenţa economică asupra unei mai mari părţi a coloniilor indo-olandeze.

Pe insula Sumatra, acest proces începu în ultimul pătrar al veacului trecut.

10

Ca în fiecare dimineaţă, Manahi se duse la locuinţa lui sahib Johnson să facă curat. Deodată auzi pocnituri de bici şi hurducăturile unei carete care ieşea din pădure şi care se opri nu departe de ea.

Femeia se uită curioasă la trăsura din care coborî un alb. El îi făcu un semn cu mîna şi-i strigă ceva. Ea se apropie şovăitor. Albul îşi mîngîie mustaţa blondă şi tresări. Apoi făcu doi paşi mari şi se opri în faţa ei exclamînd :

— Ei drăcie ! Flăcăul cu care ai fugit este şi el aici ?

Manahi înlemni. Privi speriată la albul care o cerceta atent, clătinînd din cap, şi care făcu apoi o mişcare nerăbdătoare din mînă.

Femeia scoase un ţipăt şi se dădu înapoi.

— Ţi-e teamă ? — întrebă el batjocoritor.

Ea se răsuci brusc pe călcîie şi o rupse la fugă, sărind peste rădăcini şi vreascuri arse, spre pădure.

Nu simţea crengile care-i biciuiau faţa. Se furişă printre tufe şi se piti într-un desiş de cireşi sălbatici, lipindu-se de pămînt, cu răsuflarea tăiată şi aşteptă, aşteptă...

Bărbatul se apropie de clădirea administraţiei, din care tocmai ieşea Johnson, pe care îl salută scurt şi-l întrebă :

— Fratele meu este aici ?

— Cine ?

— Domnul Dallier — răspunse bărbatul.

Trecu prin faţa lui Johnson, intră în casă şi deschise uşa spre birou. George Dallier şedea la masă şi frunzărea un registru. Zgomotul îl făcu să ridice capul. O clipă rămase cu gura căscată, apoi se ridică repede de pe scaun.

— Robert — tu ?

— Îţi doresc o dimineaţă plăcută şi fără necazuri cu terfeloagele astea ! — răspunse Robert Dallier, arătînd cu o mişcare a capului în direcţia registrului, pe care fratele îl împinse la o parte.

— Tu la mine ? — Te rog, ia loc...

Robert cercetă dulapul cu registre, fotoliile de piele, dulăpiorul în care Johnson îşi ţinea whisky-ul şi dădu din cap.

— S-ar zice că ai planuri măreţe! Lucrătorii forestieri, vitele, clădirile, instalaţia de aici... !

— Este camera administratorului — preciză George.

Robert se apropie încet de măsuţa de fumat şi se aşeză. Cei doi se priveau pe furiş, ferindu-se să se uite unul drept în ochii celuilalt.

În sfîrşit, George rupse tăcerea :

— Credeam că mai eşti la Amsterdam!

— În Sumatra! În Sumatra, dragul meu! De luni de zile — răspunse Robert şi adăugă pe acelaşi ton ironic :

— Ca reprezentant al firmei noastre!

— Cum adică?

— Sîntem patru asociaţi. Fiecare dintre noi trebuie să vină să supravegheze plantaţia la faţa locului timp de şase luni. S-a nimerit să fiu primul — din păcate! Dacă ar fi într-o altă parte a coloniei, de pildă în Java, aş fi putut locui la hotel sau mi-aş fi aranjat o casă, aş fi găsit o formă mai comodă de viaţă. Dar aşa... Noroc că nu mai e mult. După mine e rîndul lui mynheer ten Hoorst.

— Dar ce spun autorităţile olandeze de asta?

— Ne-au făcut destule greutăţi! Au încercat să ne pună beţe în roate. Dar există, din fericire, o fisură în legislaţia lor. Societatea a fost creată la Amsterdam. Şi cu asta basta!

— Dar ceilalţi asociaţi?

— În afară de mine mai sînt doi englezi! Dacă te gîndeşti că participaţia lui ten Hoorst este foarte mică, ai să-ţi formezi o părere destul de apropiată de realitate.

— Deci îţi place?

— Chiar foarte mult!

— Şi cu ce te ocupi acolo, pe insulă?

— Dirijez oarecum munca, aşa ca tine aici! — răspunse el cu o ironie vădită. — Mă uit prin registre, joc pocher cu supraveghetorii — omul trebuie să ştie de toate! — şi uneori mă duc să mă plimb prin mlaştini. Pentru variaţie, de zece săptămîni fac pe propriul meu administrator.

— Şi nu te-ai plictisit?

— Ba da ! Cumplit !

După o pauză, George reluă discuţia :

— Am auzit că vreţi să plantaţi arbori de manihot ?

— S-ar putea.

— Şi castilloa !

— Nu-i exclus !

— Dar — întrebă George puţin enervat — cum a rămas cu ideea ta cu smochinii ?

— Plantăm şi smochini.

În tăcerea care se aşternu, se auzi de afară vocea lui Johnson :

— La dracu ! Ar fi trebuit să fie de mult aici !

Vocea speriată a unui malaiez răspunse :

— Am căutat-o pretutindeni, tuan ! A pierit.

— În coliba ei nu-i ?

— A dispărut, tuan...

Apoi spuse :

— Să strîng eu în cameră ?

— Ţi-ar conveni ! S-o cauţi pînă o găseşti ! Du-te la supraveghetori !

Se auziră paşi îndepărtîndu-se şi bombănitul mînios al lui Johnson :

— Bandă de puturoşi.

Robert se uită la fratele său.

— Ce vrea să spună ?

George ridică din umeri nemulţumit.

— Atunci propun să revenim la problemă — reîncepu Robert discuţia.

— Vrei să-mi spui ceva anume ?

— Crezi că am făcut drumul ăsta lung, cu riscul să-mi frîng gîtul în caretă, numai ca să-ţi spun bună ziua ?

— Dar cum ai aflat că sînt aici ?

— La Singapore auzi multe.

— Ai fost la guvernator ?

— Ai ghicit.

— Altceva ce ţi-a mai spus ?

— Nimic. Cel mult că plantatorii vă fac greutăţi de teamă să nu-şi piardă independenţa.

Urmă o pauză, după care George întrebă :

— Dar ce ai vrut să-mi spui ?

— E vorba de o propunere. Cunoşti planurile mele. În bună parte s-au realizat, adică majoritatea arborilor au fost plantaţi. Cred că va fi o afacere rentabilă. Atît de rentabilă...

— Ei şi ?

— Că ai putea şi tu să participi şi să cîştigi de pe urma ei !

George era atît de uimit încît nu-şi găsea cuvintele.

— Poţi să te mai gîndeşti — continuă Robert. — Eu rămîn la tine pînă mîine, bineînţeles dacă-mi dai voie.

— Oh, din partea mea poţi să stai şi o săptămînă ! Dar ce-ai spus ? Să mă asociez cu voi ! Credeam că sînteţi o companie gata constituită.

— Mai avem nevoie de un asociat.

— Prea puţin capital ?

— Ştii doar că treaba asta costă cam scump. Desţelenirea, drenarea, braţele de muncă...

— Ţi-am spus de atîtea ori că smochinul vostru nu mă interesează !

— Dar manihot ? Dar castilloa ?

George nu se mai putu stăpîni :

— Nu intru nicicum în combinaţie cu voi ! În orice caz este o porcărie să mituieşti asistenţi ai Grădinii botanice !

— Dar contrabanda cu seminţele e lucru mai corect ? — îi tăie Robert vorba.

— N-am de gînd să mă cert cu tine.

— Nu. La urma urmei am fost odată asociaţi.

George îşi aprinse o ţigară. Pufăi o dată din ea, apoi spuse :

— Cunoşti punctul meu de vedere !

— Este o ocazie unică, George.

— Nu-mi pasă !

— Nu trebuie decît să cumperi o mînă de acţiuni. N-ai avea nici o bătaie de cap.

— Înţelege odată ! Nu pot, chiar să vreau ! Tu însuţi ai spus că e nevoie de multe parale, desţelenirea, drenarea...

Robert fluieră printre dinţi. Se aşternu tăcere.

— Asta, desigur, este altceva — spuse el în cele din urmă. — Dacă lucrurile stau aşa... Hm !

Făcu iar o pauză, apoi continuă :

— Dacă ai lua un asociat pentru fabrica ta din Londra ?

— Ai înnebunit ?

— Eu am făcut-o de mult.

— Treaba ta ! De altfel — răspunse George sculîndu-se şi aruncînd ţigara pe fereastra deschisă —, acum îţi declar pentru ultima oară că n-am de gînd să-mi modific vreodată planurile de dragul ideilor tale. Şi cu atît mai puţin să împart cu cineva întreprinderea mea din Anglia !

— Atunci să nu mai vorbim de astea, — zise Robert, uitîndu-se nemulţumit la mîinile sale, şi adăugă :

— În asemenea condiţii, te rog să nu mă înţelegi greşit, nu pot să mai rămîn. Trebuie să dau răspuns domnilor din Amsterdam şi pe insulă mă aşteaptă o grămadă de treabă.

— Îţi doresc mult noroc.

George crezu că acum fratele său o să se ridice să plece.

Dar Robert nu se mişcă. Avea o expresie ciudată în ochi.

— Mai este o chestiune, un fleac ! Am întîlnit afară, pe moşia ta, o femeie, o hindusă ! Acum cîteva săptămîni a fugit de pe plantaţia mea.

— Acum cîteva săptămîni ! Din Sumatra ? Şi cum a ajuns aici pe moşia mea — cum spui tu ?

Robert zîmbi batjocoritor.

— N-am vrut să te jignesc ! Nici eu nu-mi dau seama cum. O fi traversat înot strîmtoarea. Oricum, am la mine în birou contractul pe care şi-a mîzgălit semnul. Asta e clar.

George clătină uimit din cap.

— O dată cu ea a fugit şi un bărbat — continuă Robert. — Îmi aduc aminte că în dimineaţa cînd au dispărut amîndoi un supraveghetor m-a anunţat că toate bărcile au fost desprinse de la mal. M-am dus eu însumi să văd şi m-am convins. Se mai vedeau capetele tăiate ale funiilor. Bărcile fuseseră luate de curent. Ce crezi, se poate traversa strîmtoarea cu o asemenea coajă de nucă ?

— Imposibil !

— Dar ea a făcut-o ! Sau a zburat prin văzduh, sau a pescuit-o în drum vreun vapor cu barca ei cu tot şi a adus-o încoace.

— Dar bărbatul ? L-ai văzut şi pe el ?

— Nu. Şi nici n-am nevoie de el. Se ivesc întotdeauna complicaţii din cauza pedepsei. Acum am într-o oarecare măsură oameni destui şi de pe listă tot a fost şters. Dar muierea n-o să-mi scape !

— Nu te-ai înşelat cumva ? Vrăjitoarele astea negricioase seamănă toate între ele.

— Asta e altfel decît toate celelalte.

— Ah, deci asta e ? — George se încruntă. Apoi adăugă :

— Poţi s-o iei, n-am nimic împotrivă. Dar mai întîi să anuleze Johnson contractul. N-avem nici o obligaţie faţă de ea. Dacă avea contract la tine — dinainte —, înseamnă că cel de acum, de aici, nici nu este valabil.

Robert îl privi dintr-o parte.

— Nu trebuie să te enervezi. Tu stai cea mai mare parte a timpului la Londra şi ai destulă societate în jurul tău. Dar în Sumatra, dragul meu, cînd stai cu lunile în pustietate, aşa ceva e foarte natural.

— Pentru supraveghetori şi administratori — da.

— Ei — răspunse Robert şi o uşoară roşeaţă îi acoperi fruntea —, printre femeile hinduse există şi unele... mă înţelegi !

— Înţeleg ce vrei să spui.

George făcu, enervat, cîţiva paşi prin cameră, apoi se aşeză iar. Urmă o tăcere încordată.

De afară se auziră voci :

— Tuan...

— Drace ! Nu ţi-am spus să te duci la supraveghetor?

— Bună ziua, sir ! A şi venit la mine...

— Ah, dumneata eşti, Henderson !

— Da, şi am adus-o şi pe fugară ! Mişcă !

Uşa se deschise. Johnson intră urmat de un supraveghetor care o ţinea strîns pe Manahi. Malaiezul voia să intre şi el, dar Johnson îl goni. Închise uşa şi i se adresă lui Dallier.

— N-o să vă deranjăm prea mult, sir ! Este un caz mărunt...

Arătă spre Manahi, care stătea nemişcată cu faţa plecată şi cu privirea în pămînt.

Robert se ridică de la locul lui.

— Asta e!

— Aşa! Ea este — hm — va să zică ea este! — exclamă George, aruncînd o privire fugară asupra fratelui său şi apoi cercetînd-o atent pe Manahi.

Supraveghetorul explică:

— S-a ascuns în pădure, printre mărăcini. Abia am putut s-o scot de acolo.

Îşi arătă mîna zgîriată şi muşcată.

Johnson clătină din cap.

— O fi înnebunit! Hei tu, împielîţato, de ce ai şters-o?

Manahi tăcea. Robert interveni:

— Cazul e limpede, mister Johnson. O iau cu mine.

— Dv.? Johnson îl privi fără pic de bunăvoinţă. — Credeţi, sir, că mă lupt să adun oamenii şi fac contracte pentru ca...

Robert îl întrerupse:

— Contractul pe care îl are la mine este mai vechi.

De uimire, Johnson făcu un pas înapoi.

— Ştiţi ceva despre asta, sir? — se adresă el în cele din urmă lui George.

Acesta încuviinţă din cap.

— Anulează contractul nostru, Johnson. Nu e valabil.

Administratorul clătină din cap, privi la Manahi şi-şi încrucişă braţele pe piept, gînditor.

— Va să zică ai fugit! Probabil că şi flăcăul cu care ai sosit are ceva pe suflet?

Robert interveni în grabă.

— Nu, pe ăla nu-l cunosc. Ne-am înţeles?

Se uită la fratele său, care încuviinţă din cap.

— Deci... — spuse Robert şi-i întinse mîna.

— Toate bune, Bob — răspunse George.

Robert se întoarse spre Manahi.

— Vino!

O cuprinse un tremur; faţa i se făcu palidă de tot.

Bărbatul o apucă de braţ şi o împinse spre uşă. O îmbrînci peste prag şi o tîrî după el.

Folosirea braţelor de muncă străine pe plantaţiile din Malaya britanică şi Sumatra olandeză provocase aşa-numita „migraţiune a lucrătorilor", care luase asemenea proporţii în

cursul deceniilor în arhipelagul malaiez, încît s-a simţit nevoia unei reglementări legale a condiţiilor de muncă.

Se introduse în Sumatra un cod al muncii compus din două părţi : o ordonanţă de recrutare şi o ordonanţă-culi, care reglementau transportul lucrătorilor şi al familiilor lor de la locul de baştină la locul de muncă şi înapoi, condiţiile de cazare, durata contractului, salariile şi preţul la care urmau să fie socotite alimentele.

Capitolul cel mai dezvoltat al ordonanţei-culi se referea la sancţiunile aplicabile lucrătorilor de pe plantaţii. În Indiile olandeze, lucrătorul care nu respecta obligaţiile contractuale era pasibil de sancţiune penală, nu de sancţiune civilă, ca în Europa.

Deoarece numărul lucrătorilor care încercau să se sustragă prin fugă condiţiilor inumane de muncă cresc foarte repede atît în Malaya britanică cît şi în Sumatra, proprietarii se văzură nevoiţi să se sprijine reciproc.

Un lucrător fugit nu mai găsea de lucru pe nici o altă plantaţie.

11

Seara, cînd se întoarse în colibă, Pandab află de la Talemba cele întîmplate. Bătrînul văzuse totul de aproape, după cum afirma el. Tocmai se dusese să aducă un sifon pentru supraveghetor şi nu se întorsese în pădure pînă nu se terminase totul.

— Şi cînd s-a împotrivit, a bătut-o, afurisitul ! A trîntit-o în trăsura lui ca pe un sac !

— Purta barbă ? — întrebă în cele din urmă Pandab cu voce răguşită. — O barbă scurtă, blondă ?

Talemba dădu afirmativ din cap.

Pandab se aşeză pe jos cu o mişcare nesigură. În faţa lui răsăriră imaginile chinuitoare şi haotice ale zilelor petrecute pe insula de peste ape, care în unele nopţi îi mai îmbrobonau fruntea de spaimă.

— Sahibul cel mare — şopti el fără glas.

Apoi sări în picioare. Se repezi în colţul colibei unde se afla pătura de lînă a lui Manahi, o adună, o împături şi şi-o aruncă pe umăr. Se aplecă iar, apucă legătura cu orez, parangul, legătura cu tutun şi făină, ceaunul.

— Ce vrei să faci ? — îl întrebă Talemba, privindu-l neliniştit.

Pandab îi puse mîna pe umăr. Se mai aplecă o dată şi depuse în faţa pietrei linga, aşezată într-un colţ al colibei, mai multe flori culese peste zi în pădure.

Apoi o rupse la fugă de-a curmezişul luminişului, trecînd pe lîngă colibe şi ţarcurile de vite.

De emoţie nu nimeri cărarea care ducea spre junglă. Se opri, căută cu teamă, alergă înapoi şi se ciocni de un grup de supraveghetori care efectuau tocmai rondul de control.

Aceştia îl înconjurară înjurînd.

Şi în Malaya britanică lipsa braţelor de muncă şi a legilor celor mai elementare de ocrotire socială au dus la crearea unor condiţii în care hinduşii, malaiezii şi culii chinezi erau siliţi să se angajeze la muncă aproape necondiţionat pe perioade lungi, practic nedeterminate. Era în vigoare aşa-zisa „legislaţie a contractelor de muncă", care se preocupa în majoritatea paragrafelor de pedepsirea lucrătorilor, o legislaţie scrisă cu sînge. În baza ei, proprietarul sau administratorul unei plantaţii avea, de pildă, dreptul să pună să fie biciuiţi lucrătorii prinşi că încercaseră să fugă.

12

Pandab strînse din dinţi ca să nu ţipe şi-şi lipi obrazul de scoarţa copacului de care fusese legat. Şiroaie fierbinţi de sînge i se prelingeau pe spate, iar ochii i se împăienjeneau.

Toată noaptea a zăcut treaz, cu aceeaşi imagine în faţă: trăsura străină în care şedea albul şi lîngă el Manahi, nemişcată, deznădăjduită, legată ca şi el! A trebuit să aştepte în cămăruţa în care îl încuiaseră supraveghetorii. La plecare, sahib Johnson i-a strigat:

— Acum poţi să stai să te gîndeşti încotro voiai s-o apuci!

Un geamăt prelung îi scăpă printre buze. Un geamăt din rărunchi. Încă nu se terminase? Voiau să-l ucidă în bătaie?

Dimineaţa au venit şi l-au luat. L-au dus în pădure şi l-au legat de un trunchi. Au adunat toţi lucrătorii, pe

hinduşi şi pe toţi ceilalţi, şi i-au aşezat roată în jur să-l privească. Apoi...

Pandab îşi înfipse dinţii în buza de jos şi simţi gustul sîngelui. Nu mai vedea nimic. Nu mai auzea nimic decît vîjiitul ascuţit, asurzitor care-i umplea urechile.

Capul îi căzu într-o parte.

Îşi reveni abia cînd doi hinduşi îl transportau în colibă. Prin faţa ochilor lui se perindau supraveghetorii care plecau, cel care ducea biciul, oamenii cafenii din jurul lui, dar nici una dintre imagini nu-i pătrundea în conştiinţă.

În colibă hinduşii îl culcară cu faţa în jos. Bătrînul Talemba sosi în fugă cu un pumn de ierburi, se aşeză pe vine lîngă el şi începu să le strivească între două pietre teşite. Stoarse astfel o zeamă incoloră cu care îl unse pe Pandab pe spinare.

Trecură zile. Rănile ardeau ca focul, dar se închideau, deşi încet.

Într-o noapte, Pandab scoase un ţipăt, sări în picioare şi fugi din colibă spre pădure. Găsi cărarea spre junglă şi se avîntă în întuneric.

Nici nu observă că trecuse de luminişul din mijlocul pădurii, că picioarele îl duceau de-a lungul unor trunchiuri de copaci doborîţi, pe o potecă, apoi pe alta şi pe alta. Nu observă că ieşise din pădure şi că în faţa lui se întindea o şosea lungă, cenuşie, lucitoare. Tăie drumul, străbătu ogoare mici, trecu pe lîngă colibe, peste iarba umedă, de-a lungul unor canale.

De după munţii din zare răsărise luna. Se oprise mare şi roşie, de parcă s-ar fi înfipt în vîrful unui arbore teac şi-şi revărsa lumina sîngerie asupra ţinutului.

Pandab se opri deodată locului. Simţi o durere ascuţită în plămîni. Nedumerit, se uită în jur. Nu văzu decît umbre — arbori de cafea cu frunză lucioasă.

Auzi lătrături. Porni anevoie mai departe şi zări o casă lungă în care ardeau lumini şi de unde se auzeau strigăte, voci omeneşti.

Din casă ieşiră doi inşi, urmaţi de un al treilea : un alb cu părul aspru, de culoare deschisă şi mustaţă căruntă.

— Frigurile... — îngînă cu greu Pandab şi se prăbuşi cu faţa la pămînt, la picioarele malaiezilor.

Albul se apropie.

— Drace ! s-ar părea că e, într-adevăr, bolnav — zise aruncînd o privire asupra celui căzut.

Scrîşni din dinţi şi bombăni :

— De unde o fi venind acum, în toiul nopţii ?

Porunci malaiezilor :

— Duceţi-l înăuntru. Hai, iute !

13

Emery Shouter se întoarse în cameră, unde Roberts şi van Romelaar şedeau la masă în faţa halbelor de bere, aşa cum se instalaseră cînd sosiseră aici devreme, la începutul după-amiezii.

Se uitară la Shouter. Acesta făcu o mişcare neglijentă cu mîna.

— Un băştinaş vagabond care s-a rătăcit, dracu' ştie cum, pe aici. Bolnav ! — mai adăugă el. — Băieţii mei l-au dus în bucătărie.

Se aşeză alături de ceilalţi doi la masă şi-şi umplu iarăşi pipa. În lumina lămpii de petrol, degetele sale proiectară umbre uriaşe pe placa de lemn a mesei. Tic-tacul pendulei răsună zgomotos. Roberts duse mîna la gură şi căscă.

— Deci asta să fie situaţia, într-adevăr ? — întrebă van Romelaar în cele din urmă, pe un ton de parcă ar fi continuat o conversaţie abia întreruptă.

Shouter aprinse de la lampă o bucată de hîrtie, apropie flacăra de pipă şi trase zgomotos din ea.

— Aşa cum v-am spus ! Uniunea plantatorilor vrea să ne ia apărarea şi să-l înveţe minte pe guvernator. Comitetul era furios. O să-l scarmene frumuşel. După aceea — adăugă el, scoţînd o clipă pipa din gură şi rîzînd sec — o să vadă aiuriţii ăştia cum o să se mai descurce !

— Hm, Dallier n-o să cedeze aşa uşor.

— Ăsta a plecat acum trei zile înapoi la Londra — răspunse Shouter.

Roberts interveni :

— Se pare că în ultimul timp Brown îşi făcea cam des drum pe la el. Se şoptesc multe în privinţa asta.

Shouter privi încruntat în gol.

— Se pare că nici Hopkins şi Parker — continuă Roberts — nu mai sînt chiar atît de solidari cu noi. Parker ar fi spus chiar, în public, că nu se bagă în lupta noastră împotriva cauciucului.

— Să ne pupe-n..., canaliile! — exclamă Shouter violent.

Van Romelaar îi ţinu isonul:

— N-avem nevoie de asemenea indivizi!

— Şi cînd o să aibă ei nevoie de noi, atunci vom face noi pe surzii — completă Shouter.

Deodată sticla lămpii de petrol începu să zornăie, iar lumina pîlpîi. Se părea că o mişcare uşoară sălta podeaua sub picioarele lor, zidurile pîrîiau. În aceeaşi clipă, bărbaţii săriră în picioare, se priviră între ei şi ciuliră urechile.

— Afurisitele astea de cutremure! — exclamă după un timp Roberts, care îşi reveni primul din spaimă. — Nu poţi şti niciodată dacă nu-ţi cade casa în cap, ca acum şase săptămîni la Salangor. A dracului ţară!

— Nu s-a întîmplat nimic — interveni Shouter. Hai să mai bem cîte un pahar.

Roberts refuză.

— Bătrîna mea are să se supere că mă întorc atît de tîrziu! Ce spui, Romelaar, vii şi tu?

— Cum vreţi — spuse Shouter cînd văzu că olandezul era şi el pe punct de plecare. — Vă conduc pînă afară.

În spatele casei stăteau trăsurile. Alături, vizitiii şedeau pe vine şi moţăiau. Roberts îi trezi. Malaiezii aprinseră torţele şi puseră mîna pe hăţuri. Bărbaţii îşi luară rămas bun.

— Oricum, bine că ne-ai dat de ştire — spuse Romelaar către Shouter.

— Da, acum cel puţin ştiţi care este situaţia — îi răspunse acesta.

După ce huruitul trăsurilor se stinse pe drum, Shouter reintră în casă, strînse cîteva hîrtii, le încuie şi se retrase în odăiţa în care dormea de obicei.

Lîngă pat şedea ghemuită o fată malaieză, subţirică, care dacă avea vreo şaisprezece ani. La lumina pîlpîitoare a lumînării, Shouter zări doi ochi lucitori negri. Făcu un gest resemnat cu mîna.

— Poţi să pleci!

Fata părăsi camera fără să rostească un cuvînt. El strigă după ea :

— Stinge luminile !

Apoi își scutură pipa caldă încă de pervazul ferestrei, o puse deoparte și începu să se dezbrace.

14

Pandab rămase la plantație șapte zile. Zăcea într-un colț al bucătăriei, în care robotea o malaieză. Cînd îl aduseseră, ea îi dăduse o rogojină și-l îngrijise zi de zi, punîndu-i cîrpe ude pe frunte, hrănindu-l cu sucuri de fructe și mîncare și avînd grijă să nu-l deranjeze nimeni.

Treptat își reveni. Lui Shouter, care venise într-o zi să-l vadă, îi spusese că era în căutare de lucru. Albul se uitase la el neîncrezător, dar nu-l izgonise.

În fiecare zi, la prînz și seara, slujitorii de culoare ai casei se adunau în jurul vetrei și întingeau din ceaunul cu orez pe care bucătăreasa malaieză li-l punea dinainte. Adunau orezul cocoloș și mîncau încet, plescăind zgomotos. Din cînd în cînd trăgeau cu coada ochiului spre Pandab. Acesta nu-i lua în seamă. Zăcea nemișcat, cu brațele adunate sub cap și cu ochii pironiți în tavan. La fel zăcea și noaptea, fără să scoată o vorbă, cufundat în tăcere. Doar cîteodată își pipăia spinarea și un geamăt surd îi scăpa printre buze cînd buricele degetelor atingeau cicatricele adînci.

Într-o seară, Shouter intră din nou în bucătărie. O trimise afară pe malaieză și se adresă lui Pandab :

— Ei, ai de gînd să te faci sănătos ?

— Curînd, stăpîne.

— Mai ai dureri ?

— Frigurile nu mă mai încearcă.

— Dar durerile ?

Pandab îl privi mirat.

— Ia întoarce-te — îi porunci Shouter. — Vreau să mă uit la spinarea ta.

Pandab păli.

— Te întorci ori ba ? — întrebă Shouter amenințător.

Pandab se culcă pe burtă. Shouter se uită la spinarea lui și șuieră printre dinți.

— Dar știu că te-au atins! — observă el după o vreme. — Din porunca cui?

Pandab tăcu. Shouter repetă întrebarea. Neprimind răspuns, adăugă foarte calm:

— Dacă nu răspunzi, ai mei te vor tăbăci și mai rău!

— Sahib Johnson — exclamă Pandab.

Se întoarse încet cu fața în sus și-l privi pe alb.

— Vă să zică administratorul lui Dallier — murmură Shouter, lămurit. — S-ar putea crede deci că-i porți sîmbetele, ai?

Apoi ca pentru sine:

— Mi-am închipuit eu! Nu degeaba a pus oameni să-l caute pretutindeni.

Ieși din cameră fără să mai spună ceva.

În aceeași seară, Pandab părăsi plantația. Dulăul cenușiu legat în dosul casei începu să latre ca turbat. Pandab alergă de-a lungul drumului, ținînd strîns legătura pe care o luase cu el din bucătărie.

Ajunse în pădure năduşit și sleit de puteri. După ce rătăci de cîteva ori drumul, nimeri în cele din urmă cărarea care ducea la plantația lui sahib Johnson.

Drumul era anevoios și scufundat în întuneric. Liliecii zburau printre coroanele arborilor. O cucuvea se tînguia. Sleit de puteri, Pandab găsi totuși energia necesară să meargă mai departe. După miezul nopții ajunse la luminiș. În colibe domnea liniștea. Doar din casa în care beau și jucau cărți supraveghetorii se auzea larmă, iar prin fereastră se strecura o dîră de lumină.

Pandab se opri lîngă copacul de care-l legaseră și privi pămîntul negru bătătorit care băuse sîngele său. Se apropie de locuința administratorului. Meșteri ceva în dosul casei. Apoi se strecură pînă la magazia de unelte, uneltele acelea cu care oamenii de culoare erau siliți să distrugă zi de zi pădurea și pe ale căror mînere de lemn și de fier, pe ai căror dinți și tăișuri își zdreleau și-și sfîrtecau mîinile.

În cele din urmă se repezi la clădirea din care se auzeau răsunînd răcnetele supraveghetorilor beți.

Un miros de ars se răspîndi dinspre locuința administratorului. Pandab se ridică repede în picioare. Își înșfăcă bocceaua și fugi înapoi pe drumul pe care venise.

Cînd ajunse la şosea se opri. Se uită în jur. Ridică braţele şi din piept izbucni un strigăt de triumf.

Deasupra coroanelor întunecate ale junglei, dinspre plantaţie, creşteau şi se înălţau limbi de foc.

15

În săptămîna următoare, plantatorii din provincia Wellesley nu vorbeau decît despre asta. Şi malaiezii din sate discutau. Pe ogoarele semănate cu orez, în faţa campongurilor, în colibele joase şi, la sfîrşit de săptămînă, la tîrgul din Sarrari se şoptea, se comenta, iar culii de pe plantaţii îşi comunicau unul altuia vestea în timpul lucrului. Culii rîdeau.

Ţăranii malaiezi clătinau grav din cap.

Plantatorii clătinau şi ei din cap şi nu păreau din cale-afară de supăraţi.

Hopkins şi Parker afirmau că în noaptea aceea zăriseră lumină dinspre fluviu. Van Romelaar pretindea că se aştepta la una ca asta. Brown părea nemulţumit şi se ferea de toată lumea.

— Oricum — spunea Roberts într-o după-amiază pe cînd se afla din nou în vizită la Shouter —, e îngrozitor să arzi de viu în casă cum i s-a întîmplat lui Johnson. Cînd mă gîndesc să te trezeşti înconjurat de fum şi flăcări, să vrei să fugi şi să nu poţi scăpa, brrr!

Apoi adăugă:

— Pe cei doi supraveghetori i-au găsit abia peste două zile printre dărîmături. Sărmanii! Băuseră puţin prea mult.

— Dar cum a izbucnit incendiul?

— Dracu' ştie! Se vorbeşte de un hindus pe care Johnson pusese să-l biciuiască pentru că încercase să fugă şi care a reuşit totuşi s-o ia din loc.

Shouter asculta încordat. Sorbi din ceaiul fierbinte care-i stătea în faţă, aşeză ceaşca înapoi pe masă, îşi şterse cu mîna cîţiva stropi din barbă şi spuse:

— Asta-i absurd.

Roberts îşi aruncă privirea pe fereastra deschisă şi se uită la peronul din faţa casei, la şirurile de arbori de cafea plantaţi la distanţe egale unul de altul, de parcă intervalele ar fi fost măsurate cu compasul. Prin-

tre arborii de cafea se zăreau malaiezi cu coşuri mari, pline ochi.

— Totuşi e curios cum de s-a întins atît de repede focul.

— Nu plouase în ziua dinainte — răspunse Shouter — şi se pare că Johnson făcuse şi o provizie serioasă de petrol.

— Da. Au ars toate uneltele. Chiar şi tîrnăcoapele şi ferăstraiele s-au topit.

În faţa geamului apăru un malaiez.

— O probă ! — îi strigă Shouter.

Omul luă din coş şi-i întinse un pumn de fructe asemănătoare cireşelor. Shouter le privi şi le întinse apoi lui Roberts. Acesta dădu din cap aprobativ. Shouter exclamă :

— Va fi o recoltă grozavă !

Şi, sorbind iarăşi din ceai, întrebă :

— Aşadar, raportul către guvernator a fost expediat ?

— Încă nu. Întîi supraveghetorii au trebuit să fie internaţi la spital la Singapore. Unii sînt răniţi grav. Vor să le ia mai întîi declaraţii. Administratorul districtului, care cred că este un fel de văr de-al lui Johnson, a trimis săptămîna trecută la plantaţie pe irlandez cu soldaţii lui. Mult n-au mai putut face.

— Muncitorii nu fugiseră toţi ?

— Ba bine că nu ! Şi fiecare luase ce putuse. Bouarii dispăruseră cu boi cu tot. N-a rămas, se pare, decît vaporaşul. Deocamdată administratorul districtului l-a pus sub sechestru.

Roberts rămase un timp cu ochii pironiţi în gol, absent.

— Mie nu-mi iese din cap povestea cu indigenul biciuit ! — spuse el în cele din urmă.

Pe neaşteptate îl întrebă pe Shouter :

— Nu sosise la tine unul în toiul nopţii ?

— Ce vrei să spui ?

— Sosise la tine un hindus. Van Romelaar şi cu mine eram tocmai aici.

Shouter scrîşni din dinţi, dar nu răspunse.

După un timp, Roberts exclamă :

— Acum s-a terminat cu Dallier.

— Se pare că are un frate în Sumatra ; şi acela se gîndeşte la cauciuc.

— La olandezi ?

— Da, aşa se vorbeşte la comitet. De altfel, Uniunea plantatorilor vrea să cumpere toate seminţele de la Grădina botanică din Singapore şi...

Shouter făcu un gest de parcă ar fi aruncat ceva.

— Păcat — spuse Roberts.

— Ai înnebunit ?

— Am vrut doar să spun... S-au cheltuit atîţia bani şi muncă...

— Dar ce, noi i-am rugat ?

Roberts scuturâ din cap.

— Ei, am spus şi eu o vorbă...

În cele din urmă adăugă :

— N-au decît să-şi planteze cauciucul în Sumatra ! Principalul este să ne lase pe noi în pace !

— Şi de Sumatra e păcat, gîndeşte-te, Ben ! — exclamă Shouter, — sînt pămînturi frumoase, pe care tot noi, cultivatorii englezi, o să punem mîna !

Malaiezii îi spun insulei Andalas. Are o suprafaţă de patru sute cincizeci de mii de kilometri pătraţi şi a fost explorată spre sfîrşitul secolului al XIII-lea de Marco Polo, care a găsit acolo opt regate mari supuse de musulmani. Numele de Sumatra a apărut în 1330, într-o relatare a călugărului minorit Oderich de Pordenone despre călătoria sa prin aceste locuri.

Cînd, două sute şaptezeci de ani mai tîrziu, olandezii au debarcat pe insulă sub conducerea lui Cornelius Houtman, au găsit acolo trei regiuni distincte în ce priveşte populaţia : una în sud, numită Batangharia, una centrală, regatul Manangkabau, şi una nordică, Tanah-Batta. Olandezii au ocupat întîi coasta de apus şi au înfiinţat aici numeroase aşezări comerciale, dintre care localitatea Padang, devenită cea mai importantă.

Timp de două secole, societăţile olandeze, unificate în 1602 de Johann van Oldenbarneveld sub numele de Compania olandeză a Indiilor răsăritene, au exploatat singure ţara şi pe locuitorii ei. Multă vreme Compania olandeză a fost cea mai mare, cea mai bogată şi cea mai bine condusă societate de comerţ colonial din lume. Ajunsese să dispună de un aparat militar şi diplomatic foarte dezvoltat şi eficace. Îşi mărea neîncetat posesiunile prin tratative şi cuceriri. Reuşi să obţină monopolul de stat asupra comerţului cu toate insulele arhipelagului. Îi sili pe băştinaşi să cultive anumite plante şi transformă monopolul

ei comercial într-un mijloc de dominație absolută asupra țării.

Către sfîrșitul secolului al XVIII-lea, compania s-a prăbușit. O slăbiseră prea multele războaie, datoriile și corupția propriilor săi funcționari. Statul olandez preluă colonia și împărți insula în districte administrative.

Unele dintre factoriile vechi de cîteva secole de pe coasta de apus deveniseră orașe comerciale înfloritoare, mari și bogate. Și în interiorul țării se dezvoltaseră orașe. Dar statul olandez urmărea aceleași țeluri ca fosta Companie a Indiilor răsăritene : tînărul regat al Țărilor de Jos avea nevoie de bani — colonia trebuia să-i furnizeze ! „Sistemul culturilor", introdus în 1830 de generalul van den Bosch și care s-a bucurat de o atît de tristă celebritate, dădu putere de lege vechii metode a companiei : în locul impozitului funciar de pînă atunci, țăranii malaiezi trebuiau să cedeze statului o cincime din pămîntul lor și să-l cultive tot pentru stat, într-un număr de zile stabilit prin lege. Totuși, după un timp, a fost reintrodus și impozitul funciar. Obligația de muncă gratuită depăși curînd zilele legal stabilite, pămîntul preluat de stat depăși cu mult cincimea. Din cauza clăcii, țăranii nu mai aveau cînd să-și cultive pămînturile lor. Curînd jumătate din populația băștinașă ajunse să presteze numai muncă silnică pe pămînturile preluate de stat.

Rezultatul ?

Chinina, piperul, capocul, uleiul de palmier, nucile de cocos, petrolul și cositorul se scurgeau neîntrerupt spre porturi, umpleau calele vapoarelor, năpădeau piețele Europei și ale celorlalte continente, aducînd Olandei bogăție și putere. Dar în Sumatra ogoarele de orez ale băștinașilor zăceau în paragină. Izbucni foametea. Oamenii mureau cu zecile de mii. Flăcările răscoalelor se întinseră în colonie. Statul se văzu silit să renunțe la „sistemul culturilor" și începu să arendeze suprafețe întinse unor capitaliști particulari. Astfel începu pentru Sumatra o a treia etapă a exploatării.

Proprietarii particulari puseră stăpînire pe coasta apuseană, cu multe golfuri, a insulei. Aleseră pentru plantațiile lor terenurile cu pămînt negru din văi. Trecură munții și creară noi plantații pe povîrnișurile îngrășate de cenușa vulcanilor. Pătrunseră în interiorul țării, urmară cursurile apelor, răzbătură prin junglă, desțeleniră păduri, construiră drumuri. Ajunseră la malul de răsărit al insulei.

Aici, în canalul dintre insulă şi peninsula Malacca, se vărsau fluviile pădurilor virgine. Aici îşi instalară plantaţiile de cauciuc.

16

Vîslind cu putere, Pandab îşi mînă barca printre stînci şi o îndreptă spre vărsarea fluviului, căscată ca o gură uriaşă printre zidurile de vegetaţie ale junglei.

Îşi înfrînse oboseala ca să mai străbată, înainte de înserare, o bucată de drum spre interiorul insulei care-i lăsase amintiri atît de apăsătoare în suflet.

După ce fugise de pe plantaţia lui Johnson, colindase multe zile din campong în campong, prin văi, peste munţi şi ogoare, tot de-a lungul şoselei, pînă ce ajunsese la ţărmul ei sudic.

Pe drum cerşise.

A căutat adăpost în colibele ţăranilor malaiezi. A strîns bănuţ cu bănuţ în legătura de la şold.

Ajuns la mal, a cumpărat de la un pescar o barcă, orez şi turte de făină.

Apoi a pornit-o ! A doua oară peste mare, a doua oară prin vînt şi ploi, prin aerul sărat, arşiţa soarelui şi răcoarea nopţii — fără somn, fără putinţă de mişcare de la mijloc în jos, cu pauze scurte pentru odihna braţelor, care dureau, cu setea şi cu sfîrşeala.

Noaptea se orientase după lumina roşiatică a vulcanilor care, departe în zare, scuipau foc şi fum negru pe insula cea mare. Ziua vîslise tot în aceeaşi direcţie.

Plescăituri, stropi de apă ! Pe lîngă barcă trecea cîte o namilă albicioasă spre mijlocul fluviului.

Pandab privi peste oglinda apei spre malurile verzi acoperite cu rădăcini şi bolovani deasupra cărora roiau insecte. Trase cu urechea, răsuflă adînc.

Ajunsese pe insulă !

Soarele apunea în apele oceanului. Pandab ajunse la un sat cu colibe sărăcăcioase şi murdare, clădite pe stîlpi înfipţi în apă. Cîţiva bărbaţi şedeau în prag. Îi întrebă de o plantaţie de cauciuc care se afla prin apropiere, dar ei clătinară din cap, spunînd că nu ştiau de ea.

Înnoptă într-o colibă. A doua zi o porni mai departe. Deşi era ameţit de oboseală, vîslea neîncetat. În drum dădu peste patru sate cu locuinţe lacustre, dar abia în ultimul află cîte ceva.

Unul dintre bărbaţii care se strînseseră în jurul lui arătă cu mîna pe fluviu în sus. Cuvintele lui sunau straniu, gutural, erau greu de priceput, de parcă ar fi vorbit ţinînd ceva între dinţi. Pandab mai mult ghici decît pricepu: înţelese că va ajunge la un afluent al fluviului, prin acesta va ajunge din nou la un fluviu mare şi de acolo, printr-un canal îngust, la un al treilea fluviu. Pe acela — la o mică depărtare de apa cea mare — se aflau plantaţiile albilor, iar în marginea lor, în colibe, locuiau mulţi oameni cu pielea cafenie şi galbenă, care le lucrau.

Pandab ajunse la afluent, un rîu mîlos şi îmburuienit cu tot felul de plante de apă, prin care răzbătu cu greu. Ajunse la fluviul următor, străbătu un al doilea canal şi, ajuns la fluviul al treilea, se ghemui, epuizat, pe fundul bărcii, lăsîndu-se în voia curentului.

În ziua următoare ajunse la plantaţie.

Pe locul unde pe vremuri domnea jungla se întindea acum un platou larg, mărginit de case şi magazii de piatră. Un drum ducea la malul întărit cu bîrne. Lîngă un debarcader era ancorat un vaporaş fluvial, menţinut sub presiune. Fumul albicios ţîşnea din coş. Un şir de oameni arămii, încărcaţi cu baloturi, coborau pe pasarelă, străbăteau aleea, înaintau spre magazii şi case. Mai în fund, în spatele clădirilor se înălţau nişte arbori tineri, perfect aliniaţi, cu trunchiuri subţiri, toţi de aceeaşi înălţime. O reţea de şanţuri, căptuşite cu olane, străbătea plantaţia, ajungînd la mal. Din ele se scurgea o apă murdară, galbenă. Alături de culturile de arbori de cauciuc fusese săpată o groapă mare în care forfoteau muncitori.

Cîţiva supraveghetori albi şedeau pe marginea gropii, cu gulerele descheiate, cu căştile coloniale date pe ceafă. Unii se plimbau pe debarcader, supraveghind descărcarea mărfurilor. Alţii însoteau lanţul tăcut al hamalilor, leoarcă de năduşeală, care păşeau unul în urma celuilalt, purtînd poverile.

Pandab intră cu barca sub frunzişul unui mangrov, prăbuşit de-a curmezişul malului, a cărui coroană atîrna

deasupra apei. Coborî din barcă numai după ce se înseră, apoi porni tiptil, printre tufişuri şi copaci acoperiţi de muşchi, în direcţia unde văzuse colibele.

În jur domnea o linişte desăvîrşită, întreruptă doar de strigăte îndepărtate şi de bîzîitul ţînţarilor. Lumini galbene luceau prin întuneric.

În faţa colibelor ardeau focuri, iar în jurul lor stăteau strînşi oameni sfîrşiţi de oboseală. Pandab îi cercetă multă vreme fără ca ei să prindă de veste.

În cele din urmă se apropie de o colibă şi dădu deoparte rogojina atîrnată la intrare în chip de uşă. Privirea i se opri speriată asupra femeii ghemuite într-un colţ care îşi alăpta pruncul.

— Sohib, împletitorul ? — îngăimă Pandab. — N-a locuit aici Sohib cu nevasta lui ?

Femeia făcu un gest de nedumerire. Deodată i se citi spaima în ochi. Întinse mîna spre el şi şopti grăbit :

— Pleacă ! Pleacă !

Pandab se apropie de oamenii din jurul focului, văzu feţele lor mirate, alergă de la o colibă la alta. Teama îl împingea spre centrul plantaţiei. Ajunse pe aleea cea lată care ducea la casele sahibilor albi.

Dar iată că întîlni un om care dădu din cap la cuvintele lui şi-i arătă cu degetul clădirea administraţiei. Pandab alergă într-acolo. Se opri în faţa clădirii. Tremura.

Rezemată de zidul alb, cu mîinile încolăcite în jurul genunchilor, şedea ghemuită Manahi.

Ea nu-l văzu imediat. Apoi sări în picioare cu un ţipăt scurt.

Pandab întrebă răguşit :

— Ce ţi-a făcut ?

Ea încercă să se urnească din loc, dar nu reuşi să-şi mişte picioarele, pe care le simţea grele ca plumbul, şi, resemnată, se aşeză iar.

El o întrebă :

— Sohib a venit atunci cu noi. Nu ţi-a ajutat ?

— Prietenii tăi au murit.

— Dar Talmi ? Marat ?

— Toţi, toţi — răspunse Manahi.

Un bărbat — un alb — ieşi din casă. Îi văzu, se opri locului şi tresări. Prinse cu dinţii marginea mustăţii sale blonde şi se apropie de ei.

Un țipăt al lui Manahi îl întrerupse pe Pandab, care se întoarse brusc. Vîrî mîna sub legătura de la șold și se năpusti asupra albului. Acesta ridică brațul ca să-și acopere pieptul, țipă scurt și se prăbuși.

Pandab o trase pe Manahi după el. Alergă înapoi pe unde venise, trecu de colibe și focuri, spre pădure.

Străbătură desișul și ajunseră la mal. Se urcară în luntrea ascunsă sub mangrovul prăbușit și porniră, purtați de apele întunecate ale fluviului. În urma lor răsunară strigăte.

Oamenii se năpustiră din case cu torțe aprinse.

17

Robert Dallier se uită la pumnalul înfipt adînc în brațul lui. Imaginea asta nu-l părăsi nici în timpul febrei care îl doborî a doua zi. Un medic olandez îi spăla rana cu alcool și o pansa zilnic.

După patruzeci și opt de ore, febra scăzu. Robert Dallier era palid și nu avea poftă de mîncare.

— Neam blestemat! — exclamă el față de mynheer ten Hoorst, care tocmai sosise cu vaporul din Amsterdam ca să-l schimbe și să supravegheze el timp de șase luni plantația. — Mă bucuram de șederea la Londra și iată ce am pățit în ultimele zile!

— Dar cum s-a întîmplat?

— Știu și eu? Nici n-am pe cine să întreb! Am pus să se cerceteze tot fluviul! Toată pădurea! Fiecare colibă! Individul a pierit și fata cu el!

Întîlni privirea ușor ironică a lui ten Hoorst și adăugă supărat:

— Mai bine povestiți-mi ce se mai aude pe la Amsterdam fir-ar să fie!

Ten Hoorst își înghesui greu trupul mare în fotoliul de la masa de scris, se uită în jur, privi polițele încărcate cu dosare și ziare vechi, apoi spuse cu un zîmbet satisfăcut:

— Cei doi parteneri ai noștri, Shackett și Jefferson, au fost activi! Jefferson a contractat la „City Bank" din Londra un credit de douăsprezece mii de lire, așa că putem să ne întindem plantația cum prevăzusem inițial. Hm, Altfel nimic deosebit.

— „City Bank" din Londra — repetă Robert.

— Cum merge plantaţia ?

— Au sosit cei doi botanişti din Batavia, după cum v-am anunţat şi în ultimul raport lunar, băieţi capabili ! — relată Robert. — Se ocupă de arbori. Am angajat şi un administrator nou, pe domnul Vangen, originar din colonie, un olandez. Va sosi peste zece-paisprezece zile. Pe celălalt l-am dat afară pentru că era în permanenţă beat şi avea mereu încurcături cu muierile.

— Am văzut asta în raport — confirmă ten Hoorst zîmbind.

Robert era nemulţumit.

— În orice caz, dv. scăpaţi de toată munca pe care eu am fost nevoit s-o fac luni de-a rîndul ! Mîine vă arăt registrele şi pe urmă n-aveţi decît să vă ocupaţi de toate cele !

Supărarea îl părăsi abia seara, cînd porunci servitorului chinez să-i facă bagajele.

Noaptea se trezi de mai multe ori, chinuit de sete. Dimineaţa adună fără chef registrele şi-i dădu lămuriri lui ten Hoorst pentru următoarele luni.

— Locul pentru fabrică a fost stabilit. Temelia este aproape gata.

— Cărămizile ?

— Au sosit ! În magazii se găsesc scule. Varul trebuie să sosească din Singapore. Tablă ondulată...

— Dar oamenii ?

— Ai puţină răbdare, ce dracu ! Oamenii au fost tocmiţi la Batavia. Parcă poţi să ştii cînd le va trăsni prin cap să sosească ?

Îi prezentă socotelile şi-i explică cîteva înregistrări recente în registrul-jurnal legat în piele.

Către prînz ieşi din casă şi se plimbă tăcut şi încruntat prin plantaţie.

Dinspre fluviu venea miros de nămol şi apă. Cerul era de un alb incandescent.

Robert Dallier se gîndea la cele o sută optzeci şi şase de zile încordate petrecute aici şi le blestemă una cîte una.

Două ore mai tîrziu se îmbarcă cu destinaţia Londra.

În timp ce culturile de cauciuc se extindeau în Indiile olandeze, arborele de cauciuc brazilian își întrerupse brusc pătrunderea în Malaya britanică. Primele încercări ale autorităților coloniale de a cultiva hevea pe scară mare se loviseră de rezistența plantatorilor englezi. Aceștia continuară să cultive cafea și mirodenii. Mulți economiști triumfau : prevăzuseră evoluția lucrurilor ! După moartea lui Benjamin Disraeli, Camera de comerț din Liverpool, care avansase sume importante, refuză să mai participe la vreo acțiune colonială.

Din cauza unei crize parlamentare și a unei crize economice iminente, guvernul britanic se dezinteresă și el de cauciuc — cel puțin un timp.

18

Londra.

Zile în șir, o furtună de zăpadă acoperi orașul cu văluri albe, viscolite. Vîntul umed și rece șuiera prin străzile Cityului, aduna nămeți pe acoperișuri și trotuare. O lumină gălbuie răzbătea în afară prin ferestrele puține ale clădirii comerciale din King William Street, deasupra intrării căreia atîrna o firmă cu inscripția „Para Rubber Goods' Company".

Frații Dallier ședeau în biroul în care lucraseră pe vremuri cot la cot. Robert mai avea brațul bandajat și trăgea nervos din trabuc. George studia un document pe care îl ținea aproape de ochi.

În cele din urmă zvîrli hîrtia pe masă și se uită nemulțumit la fratele său.

— Dar spune odată ceva ! Spune măcar ce părere ai !

Robert ridică din umeri.

— N-au salvat aproape nimic ! Oamenii au fugit ! Cauzele sînt necunoscute. Da ! — exclamă George furios. — Ce-mi scrie deșteptul ăsta de guvernator ? Supraveghetorii au fost anchetați. Nici unul n-a observat ceva deosebit. Doamne sfinte ! Doar n-a ars plantația mea așa din senin !

— Ți-am spus doar că o să întîmpini greutăți.

— Greutăți ! Acum vii și tu cu prostii, exact ca guvernatorul !

George arătă hîrtia.

— Uniunea plantatorilor îi face greutăţi ! Înainte nici că-i păsa de ei ! Acum, cică, n-are libertate de acţiune ! Acum n-are cine să-l susţină ! Acum regretă foarte mult şi, cu asta, basta ! Punct ! De parcă nici nu-l priveşte problema cauciucului !

— Asta-mi mai trebuia ! Da, asta ! Tocmai acum ! — continuă el, după ce trase adînc aer în piept. — Johnson a semănat, aşa-mi scrisese. S-au dus dracului seminţele ! Fără îngrijire... Se făcuseră canale de irigaţie şi acum s-au astupat din cauza neîntreţinerii şi ploilor ! S-au dus naibii ! Societatea de asigurări plăteşte despăgubiri numai pentru plantaţii în funcţiune, mă înţelegi ? Fainâ societate ! Şi-aici, în întreprinderea mea, tot am destule greutăţi ! A trebuit să concediez doi directori pentru delapidări ! Unde găsesc imediat doi mai buni ? Şi acolo de unde să iau un alt administrator ?... Supraveghetori ?... De unde să fac rost de scule şi de sute de muncitori ?

— Dar de bani ? — întrebă Robert.

George tăcu.

— Intră în societatea noastră !

— Ca să mai păţesc o dată la fel în Sumatra voastră ?

— Hai să trecem cu buretele peste ce a fost ! — continuă Robert. — Putem reface firma veche şi asta ne-ar fi de folos amîndurora.

George exclamă încet, ca pentru sine :

— Dacă aş fi acceptat atunci propunerea chinezului...

— Care chinez ?

— Tao Giau-iuan.

— Din Malacca ?

— Îl cunoşti ?

— Am auzit că şi-a investit banii în tot felul de afaceri la Singapore şi în Batavia. Şi în Sumatra.

Robert făcu o pauză.

— Ţi-a făcut o ofertă ?

— Voia să participe cu 60% la plantaţia mea — la investiţii.

— Dar acum ce folos !

— Desigur. O să trebuiască să aştept.

— Adică cum ?

— N-am să las nimic neîncercat.
— La cine vrei să te duci ?
George ridică capul.
— La Kew, la sir Joseph Hooker. Mîine, la prima oră!

19

Serele Grădinii botanice din Kew erau ascunse sub zăpadă. Un strat alb strălucitor acoperea totul, locurile plantate, peluzele şi întreg terenul întins al pepinierei.

Trăsura străbătu aleea principală, care fusese curăţată, şi se opri în faţa institutului. Vizitiul îşi încălzi degetele înroşite suflînd în pumni. Calul lovi cu copita pămîntul îngheţat şi scoase, fornăind, aburi pe nări.

George Dallier coborî din trăsură. Urcă treptele acoperite de zăpadă. Cîteva clipe mai tîrziu era în anticamera de la etajul întîi, pe care o cunoştea de mult.

— Anunţă-mă, James — spuse el către secretarul palid, pistruiat.

Dură cam mult pînă cînd James se întoarse din camera alăturată.

Dallier intră, dar se opri locului nedumerit, căci, în afara gazdei, la măsuţa scundă de lîngă cămin mai şedea un bărbat. Se adresă cu oarecare ezitare lui sir Joseph, a cărui ţinută inspira o impresie de linişte şi siguranţă de sine.

— Vă rog să mă scuzaţi, sir. N-am ştiut că am nimerit la timp nepotrivit.

Sir Joseph Hooker îi întinse mîna şi răspunse :

— Din contra ! Îmi pare bine să vă prezint un prieten. Sir Walter Ridley este botanist şi ştie de acţiunea noastră. Puteţi vorbi deschis.

Dallier cercetă faţa îngustă, energică a celui ce-i fusese prezentat şi întrebă :

— Pot conta că tot ce voi spune va rămîne între noi ?
— Desigur.

Toţi trei se aşezară.

Dallier începu să vorbească fără ocol despre ceea ce îl preocupa. Evită detaliile şi schiţă o imagine concisă a situaţiei sale.

— Totul a ars ? — întrebă Hooker impresionat.
— Se pare că totul.

După o pauză, Ridley spuse :

— Trebuie totuşi să existe o modalitate de a ieşi din situaţia asta, oricît de neplăcută ar fi.

— Ascultaţi mai departe !

Dallier relată mai amănunţit unele fapte pe care Hooker le cunoştea numai din corespondenţă. Vorbi despre sir Irvin Harvest, despre Uniunea plantatorilor din Malaya britanică, despre situaţia economică din colonie, despre scrisoarea guvernatorului.

— Moartea lui Benjamin Disraeli a lăsat un mare gol — remarcă Ridley. — Anglia o simte în toate privinţele.

Hooker încuviinţă din cap.

— Şi eu o simt. În Ceylon au fost sădiţi arbori de hevea pe o suprafaţă de şase sute de acri. Îmi propun să fac şi mai mult, dar se pare că administraţia nu înţelege importanţa acţiunii. Nu că m-ar împiedica ! Dar nu mi se mai dau mijloace.

Dallier înţelegea cu atît mai puţin situaţia cu cît nu ştia, nu putea şti că preocupările de politică internă ale lui William Ewart Gladstone — politicianul oportunist — lăsau prea puţin timp ministerelor pentru reluarea tentativelor nereuşite pe plan colonial.

Dallier declară :

— Trebuie totuşi găsită o cale !

Hooker ridică din umeri.

— „India Office“ se ocupă în prezent cu alte probleme.

— Dar secretarul de stat ?

— Fostul... vrei să întrebi ! Salisbury conduce acum opoziţia împotriva politicii egiptene a primului ministru. Vedeţi deci — adăugă el zîmbind — că deocamdată nu putem conta decît pe noi înşine.

Începură să caute împreună o soluţie.

De la bun început, punctele lor de vedere erau diferite : Hooker considera că ar fi bine să se întărească efortul făcut de grădinile botanice din colonii. Dallier susţinea că un sprijin substanţial acordat plantatorilor ar da rezultate mai bune.

Ridley interveni arătînd că trebuia pornit de la condiţiile existente în colonie şi-l rugă pe Dallier să descrie mai amănunţit situaţia şi atitudinea plantatorilor.

După Dallier, Ridley conchise că un sprijin mai mare acordat grădinilor botanice din colonii ar constitui baza,

dar rezolvarea problemelor economice ar impune şi alte măsuri. Autorităţile locale trebuiau antrenate, trebuia să li se distribuie seminţe şi puieţi şi să li se ceară să-şi exercite toată influenţa lor asupra plantatorilor. Să se stabilească chiar o primă, desigur modestă, în raport cu fondurile disponibile, pentru fiecare arbore de cauciuc care se dezvolta în condiţii bune pe o plantaţie de cafea sau de mirodenii. În afară de aceasta, administraţia locală ar trebui să convoace pe fiecare plantator în parte şi să colaboreze direct cu cei ce manifestă bunăvoinţă.

Dallier fu de acord.

Hooker se lăsă şi el convins. Mai emise unele critici cu privire la ineficacitatea măsurilor adoptate pe vremuri de guvern pentru o administrare unitară, simplă şi coerentă a coloniei. În cele din urmă se adresă lui Dallier:

— Pe scurt, domnule : sir Walter Ridley este numit director al Grădinii botanice din Singapore. El va sprijini planurile noastre în colonie şi va face tot ce a fost neglijat pînă acum. Va lua legătura cu sir Henry Wickham pentru a putea folosi la Singapore experienţa de la Heneratgoda. Răspîndirea hevei braziliene va fi principala sa sarcină şi puteţi fi sigur că cunoştinţele şi experienţa lui sir Walter vor face impresie chiar şi asupra unui om atît de plin de sine cum este sir Irvin Harvest.

Ridley interveni :

— Ne vom întîlni deci la Singapore ?

— Da ! — răspunse Dallier după o scurtă ezitare. — Acum ştiu ce am de făcut !

În 1889, cînd sir Walter Ridley preluă conducerea Grădinii botanice din Singapore găsi acolo o vegetaţie complet sălbăticită cu aproximativ o mie de arbori de cauciuc ajunşi la plină maturitate şi de care nu se ocupa nimeni. Puse de îndată să fie crestaţi şi după cîteva luni prezentă la o expoziţie agricolă din Singapore primele mostre de cauciuc sub denumirea de „cauciuc de plantaţie". Reprezentanţii industriei păstrară o atitudine rezervată faţă de acest cauciuc, pe motiv că nu ar fi la fel de bun ca „Para hard fine". Totuşi Ridley, care studiase cererea mereu crescîndă de cauciuc a industriei din Europa şi America şi prevedea momentul în care pădurile Braziliei secătuite prin exploatare hrăpăreaţă nu vor mai putea să-i facă faţă, începu să distribuie seminţe şi plante tinere autorităţilor locale din colo-

nie. Lărgi plantația din Singapore, mări numărul plantațiilor experimentale pentru ca în momentul cînd se va face simțită pe piață lipsa de cauciuc pe care o prevedea toate regiunile Malayei britanice să poată trece la cultivarea masivă a cauciucului.

20

Un aer înăbușitor, saturat de parfumul greu al plantelor sudice, răzbătea prin fereastra bungaloului. Razele după-amiezii pătrundeau oblic în cameră. Pe marginea căldării cu gheață, așezată jos, lîngă masă, se tîrau două viespi tărcate galben cu negru. Bărbații fumau țigări lungi și priveau în gol.

Trecuseră opt ani din ziua cînd se cunoscuseră la Institutul botanic din Kew în biroul lui sir Joseph Hooker.

Multe se întîmplaseră în anii aceștia.

Imperiul colonial englez se extinsese în Africa prin anexarea Egiptului, a unor vaste teritorii pe Nilul superior, precum și a văii Nigerului. În sud-estul Asiei anexase Birmania de nord. Prin arme, biblie și alcool, prin sprijinirea unor triburi contra altora, operații diplomatice, financiare și militare, Anglia își menținea dominația asupra sutelor de milioane de oameni de culoare din colonii.

Cu trei ani în urmă însă, gloria militară britanică fusese umilită pe continentul african. Victoriile burilor, răzmeriția lui Arabi pașa, răscoala mahdiștilor, înfrîngerea și moartea generalului Gordon în Sudan creaseră o asemenea stare de nemulțumire în Camera comunelor, încît, după ce condusese timp de cinci ani, fără scrupule, dar și fără succes, politica externă engleză, William Ewart Gladstone căzu victimă propriei sale reforme parlamentare. Cu ocazia unei dezbateri lipsite de importanță asupra impozitelor pe băuturi, a trebuit să predea cîrma țării marchizului de Salisbury.

Astfel ajunse la cîrma Angliei conducătorul partidului conservator, urmașul lui Benjamin Disraeli, care s-a preocupat să îmbine cu același zel ca și rafinatul său predecesor politica externă cu interesele economice ale imperiului, cu activitatea comercială și cu expansiunea colonială. În cîțiva ani de zile, capitalul bancar englez a

ajuns să controleze o mare parte a operațiilor financiare internaționale.

Anglia, care fusese atelierul lumii, devenise acum bancherul ei.

În industria Europei și a Americii cauciucul devenise obiectul a tot mai multor contracte, se întemeiau noi întreprinderi care-l foloseau ca materie primă, tot mai mulți inventatori îi acordau atenție; ajunsese să aibă o importanță aproape la fel de mare ca fierul și cărbunele.

Ridley întrebă:

— Ați făcut progrese?

George Dallier confirmă din cap. Încărunțise, dar ochii, în jurul cărora se formase o rețea de riduri mărunte, își păstraseră expresia fermă și calmă de odinioară.

— Mi-am refăcut plantația. Și, după cum văd, nici dv. n-ați stat degeaba aici la Singapore.

Ridley privi pe geam spre plantația de hevea care-l costase atîta trudă. Cu șirurile sale de arbori și canale, ea ocupa aproape două treimi din suprafața Grădinii botanice.

Ce eforturi depusese ca să curețe paragina găsită la sosire. Rărise plantele sălbatice, eliberase trunchiurile de liane, retezase rădăcinile lacome, ascuțite ca niște gheare, ale orhideelor, curățase canalele astupate de ploi și le căptușise cu olane...

Peste opt mii de lire costase plantația. Henry Wickham, cu care luase legătură încă de la Londra, și acum se mai sfătuia cu el în cazurile dificile, îi pusese la dispoziție specialiștii cei mai destoinici ai Institutului botanic din Ceylon.

Patruzeci de asistenți pricepuți semănaseră cauciuc pe terenuri noi. El însuși distribuise mai mult de două milioane de semințe de hevea celor 16 autorități regionale din colonie. Dusese corespondență cu guvernul din Londra, avea legături permanente cu „India Office", vizitase pe rezidenții din Malacca și Djohor, trecuse aproape zilnic pe la sir Irvin Harvest!

După expoziția agricolă, vizitată timp de șase săptămîni de plantatorii din toate colțurile arhipelagului și de negustori din toată lumea, își îngăduise, în sfîrșit, puțină odihnă.

Acum calea fusese deschisă! Ideea pe care o propagase, pentru care obosise cu insistenţele sale pe guvernator şi pe funcţionarii din regiuni începea să dea roade!

Ridley avea acum timp să se retragă uneori, după-masă, cîte două ore în bungaloul său pentru a citi ziarele şi corespondenţa. Aici îl găsise în ziua aceea George Dallier.

— Aţi refăcut plantaţia. Hm, nu ştiu, poate este o indiscreţie — parcă aţi ezitat atunci! Din motive financiare?

— Amintiţi-vă de chinezul de care v-am povestit, sir.

— Domnul Tao Giau-iuan?

— El şi-a asigurat o parte din veniturile mele, adică am devenit un fel de asociaţi — răspunse Dallier şi adăugă satisfăcut:

— După părerea mea este o mare prostie să-i consideri pe galbeni ca cei mai pricepuţi oameni de afaceri! O asemenea ofertă poate fi acceptată cu condiţia să te pricepi să-ţi iei unele măsuri de prevedere. De altfel, domnul Brown m-a rugat să vă transmit salutări. Vrea să vă facă zilele acestea o vizită.

— Vecinul dv.? Cu care aţi clădit împreună fabrica? Mi-aduc aminte — spuse Ridley încet. — Mi-a scris... Dar să revenim la domnul Tao Giau-iuan! Şi el s-a interesat de seminţe.

— Vrea să-şi facă şi o plantaţie proprie?

— Probabil.

— Şi guvernatorul ce atitudine are acum?

— Sir Irvin Harvest m-a asigurat că-mi va da tot concursul.

— Ei drăcie!

— Ne sprijină acum oameni de vază. După dv. şi capitaliştii ce sosesc din Anglia special de dragul cauciucului în ultima vreme şi unii plantatori aşezaţi de mult în colonie au adoptat o atitudine mai puţin neîncrezătoare...

Şi, stingîndu-şi ţigara cu un gest care trăda oboseală, Ridley încheie:

— În ultimă instanţă, totul depinde acum de sprijinul activ al autorităţilor locale.

Cedînd presiunii neîncetate a autorităţilor locale, un număr de plantatori din Malaya britanică acceptară seminţe şi puieţi de hevea brasiliensis şi începură să cultive arborele de cauciuc pe o parte din terenurile lor.

Ceilalţi plantatori rupseră de îndată relaţiile cu ei.

S-a ajuns la conflicte violente.

21

— Am ştiut eu, fir-ar să fie !

— Tu ?

— Da, eu ! Nemernicii ăştia mi-au dat întotdeauna de gîndit !

— Hm ! De la Brown mă aşteptam. S-a lăsat de îndată momit de Dallier — replică Roberts gînditor. — Dar Hopkins şi Parker ? Acum s-au hotărît şi ei...

— Ştiam eu ! — repetă Shouter.

Mustaţa albă îi tremura.

Alţi plantatori care trăiau în colonie o vreme atît de îndelungată ca el erau de mult bolnavi. Clima le slăbea trupurile şi le tulbura vederea. Consumul exagerat de carne şi alcool, căldura toropitoare, umedă, frigurile recurente le slăbeau inima, le îngroşau sîngele, le distrugeau plămînii.

Cînd ajungeau la patruzeci, cincizeci de ani, cei mai mulţi se întorceau în Europa, îşi clădeau vile în care înghesuiau prea multă mobilă, cumpărau picturi scumpe, făceau călătorii la Veneţia, Paris, Petersburg, în timp ce un administrator le supraveghea plantaţiile în colonie, trimiţîndu-le trimestrial o parte din beneficii. Cheltuiau aceşti bani ca să se lecuiască de bolile contractate şi ca să dobîndească plăceri pentru care inima le devenise prea pustie şi sufletul prea meschin.

Emery Shouter nu se întorsese în patrie. El continua să-şi administreze singur plantaţia şi vînzarea produselor, ca şi Roberts, care trăia de aproape tot atîţia ani în colonie, dar care în ultimul timp se plîngea de vagi stări de slăbiciune. Shouter sfida clima, cu toate că trecuse de şaizeci de ani, cu toate că fuma mult şi toată lumea ştia că şi bea. Nimeni nu-l văzuse însă beat. Toţi îi admirau sănătatea de fier. Se vorbea chiar că trăia cu o fată malaieză pe care o ţinea în casă. Morocănos, închis în sine,

iute la mînie, dar liniştindu-se la fel de iute, încăpăţînat, harnic şi strîngător, un prieten de nădejde, un adversar cîrcotaş, amarnic şi răzbunător — aşa îl cunoştea lumea de zeci de ani în colonie.

Van Romelaar, cel mai vîrstnic plantator din Wellesley după Shouter, îşi miji ochii mari albaştri ca de copil şi spuse :

— Într-adevăr ! Dallier i-a înnebunit pe toţi !

— Nu numai el ! La Singapore se află botanistul acela, el e capul răutăţilor ! A stîrnit şi autorităţile locale împotriva noastră...

— Ridley ?

— Aiuritul acela ! — exclamă Shouter.

Roberts interveni :

— Hopkins a şi plantat puieţii, iar despre Parker se aude la fel.

Shouter se uită de la unul la altul.

— Trebuie să facem ceva !

— Ce putem face ? — întrebă Roberts.

— Trebuie acţionat ! Şi repede ! Se pare că guvernatorul a afirmat că va pune să se revizuiască contractele de arendare ale plantatorilor cărora cultura cauciucului li se pare prea împovărătoare. Acum ne pun mîna în gît ! Aşa nu mai merge !

— Crezi că... ?

— Nu văd de ce să ne purtăm cu mănuşi — exclamă Shouter răstit. — E în joc viaţa noastră ! Uniunea plantatorilor s-a dus pe copcă, de data asta n-o să ne sprijine. Ridley şi-a vîrît coada şi acolo cu ideile sale.

Roberts păli deodată. Duse mîna la piept şi se lăsă peste tăblia mesei. Stropi mari de sudoare îi apărură pe frunte.

Van Romelaar se aplecă speriat spre el, vrînd să-l sprijine, dar Roberts scutură din cap.

— Junghi afurisit ! — gemu el. — Uneori mă străpunge că nici nu pot să mai respir... Trebuie... trebuie să mă duc iar la Singapore la un medic... da... Clima ! Mai bine de treizeci de ani... Blestemăţie !

Trase adînc aerul în piept şi se îndreptă încet de spate.

Shouter îl privi dintr-o parte.

— Ascultaţi — începu el. — Ne cunoaştem de destulă vreme şi sîntem între noi. Am o idee !

Bărbaţii îşi traseră scaunele mai aproape. Shouter le vorbea în şoaptă. Ochii îi luceau, vocea îi era răguşită.

Roberts păru să-l contrazică de cîteva ori. Van Romelaar clătină din cap cu îngrijorare.

În cele din urmă, Roberts spuse cu glas tare :

— E prea de tot ! Gîndeşte-te la urmări, Emery !

— Vreţi să mă lăsaţi să acţionez singur ? Asta ar fi ruşinos, josnic !

Roberts îl linişti.

— Nici vorbă. Dar crezi că într-adevăr se poate face aşa ?

— Nici o teamă !

Discuţia bărbaţilor dura. Deodată Shouter lovi zgomotos cu palma în masă, apoi izbucni în hohote de rîs.

— Grozav... straşnic... o să...

Îşi şterse lacrimile de rîs şi încheie :

— O să vadă ei... oooh !

Se ajunsese atît de departe, încît unele plantaţii fură devastate.

Adversarii cauciucului încercară prin sute de metode ascunse să facă greutăţi acelor plantatori care, în bună înţelegere cu administraţia colonială, plantaseră arbori de hevea. Pătrundeau în absenţa proprietarilor pe plantaţii, nimiceau tulpinile tinere, distrugeau seminţele, astupau canalele de irigaţie, spărgeau magaziile, smulgeau gardurile şi furau uneltele.

În provincia Wellesley fură incendiate şi locuinţele unor plantatori.

22

Vizitiul lui Brown afirmă că printre oamenii care năvăliseră noaptea pe plantaţie recunoscuse pe un malaiez care era de opt ani în slujba lui Shouter. Cînd l-au văzut, au fugit toţi înspre munţi — aşa spunea vizitiul —, iar după cîteva ore arsese acolo locuinţa lui tuan Hopkins.

— Tot cerul era roşu de parcă răsărise soarele, stăpîne.

Brown trecu de-a lungul culturilor, privi puieţii subţiri rupţi, călcaţi în picioare, smulşi din pămînt, canalele

scormonite. Întreaga plantaţie, la care muncise ani de-a rîndul, arăta de parcă s-ar fi abătut un uragan peste ea.

Abia se întorsese de la Singapore. Mai purta hainele de drum de culoarea nisipului. În Grădina botanică din capitală, se înţelesese cu sir Walter Ridley asupra unei livrări de încă o mie de puieţi, discutase cu el despre creşterea continuă a preţului cauciucului şi pe drumul de întoarcere socotise cîştigul pe care l-ar fi putut obţine peste trei-patru ani mulţumită îngrijirii atente şi extinderii sistematice a culturii de hevea.

Şi cînd ajunsese, găsise nenorocirea asta!

— L-ai recunoscut într-adevăr? I-ai văzut faţa? — îl întrebă pe vizitiu.

— Foarte clar, stăpîne!

Brown privi ca năucit paguba făcută şi spuse:

— Înhamă trăsurica.

La plantaţia lui Hopkins îl întîlni pe Parker, care cerceta cu prietenul său pereţii rămaşi în picioare şi bîrnele carbonizate ale casei.

— Am fost la Sarrari şi în drum spre casă am văzut focul — spuse Hopkins. — Dacă supraveghetorul meu n-ar fi fost pe aproape, n-aş mai fi găsit piatră peste piatră.

Parker, a cărui plantaţie se găsea la cîţiva kilometri, aflase abia dimineaţă de incendiu.

— Ce ticăloşie! Ce ticăloşie! — repetă el de mai multe ori.

Hopkins chemă pe mai mulţi malaiezi care se aflau pe aproape. Aceştia se apropiară cu teamă. Îi privi atent.

— Cine a observat primul focul?

Un flăcău ieşi din rînd.

— Ce ai văzut? Spune!

— Flăcările. Casa ardea.

— Ce ai făcut?

— Am venit în fugă împreună cu ceilalţi.

— Mai departe.

— Supraveghetorii au aruncat apă şi pămînt peste foc. Noi le-am ajutat.

— Şi?

— Altfel nimic, tuan.

— Altceva n-ai văzut?

— Nimic, tuan.

— Nici un străin aici, pe plantaţie?

— Pe nimeni, tuan.

— Şi dacă minţi ?

Flăcăul îşi încrucişă braţele pe piept. Hopkins le făcu semn să plece şi spuse cu jumătate de glas :

— Poate că ei se mai şi bucură ! Bandă de ticăloşi !

Brown izbucni în ameninţări împotriva lui Shouter.

— Ce hienă ! — exclamă el. — Prefăcutul, afurisitul, blestematul !

Bărbaţii intrară în casă.

Peste cîteva zile, Brown făcu o a doua călătorie la Singapore. Hopkins îl însoţea.

Se duseră la guvernator. Apoi la un avocat şi intentară proces plantatorului de cafea Emery Shouter din Wellesley.

Începură cercetările. Se luară interogatorii. Un judecător de instrucţie şi şase poliţişti se deplasară la Wellesley şi discutară cu acuzatul.

Între timp, Brown şi Hopkins rămaseră la Singapore.

După şase săptămîni avură loc primele înfăţişări. Shouter acceptase cu indiferenţă citaţia şi ascultă actul de acuzare fără să clipească, apoi întrebă :

— Ce înseamnă astea ?

— Domnule ! Sînteţi acuzat de incendierea locuinţei domnului Christopher Jonathan Hopkins — răspunse judecătorul. — Sînteţi acuzat de distrugerea plantaţiei domnului Simon Richard Samuel Brown, ambele petrecute în noaptea de nouăsprezece spre douăzeci iunie !

Shouter răspunse morocănos :

— Nu ştiu nimic.

— Unul dintre făptaşi a fost recunoscut ca fiind slujitorul dv.

— Prostii !

— L-a văzut vizitiul meu ! — interveni Brown.

Judecătorul bătu cu ciocănelul în masă şi-l privi dojenitor pe Brown.

Apoi se întoarse din nou către Shouter.

— L-a văzut vizitiul domnului Simon Richard Samuel Brown.

Shouter tăcu.

Judecătorul întrebă pe Brown :

— Cum îl cheamă pe omul pe care l-a văzut vizitiul dv. ?

— Patani.

— Ce aveţi de spus, domnule Shouter ?

Shouter se congestionă.

— Să fie adus aici, sir ! Nu cunosc pe nimeni cu numele acesta !

După dezbateri de o jumătate de oră, procesul fu amînat. Brown şi Hopkins se întoarseră la hotel foarte enervaţi.

Mai trecură cîteva săptămîni.

Şi în alte oraşe ale coloniei avură loc asemenea procese. Distrugeri mai mari sau mai mici fuseseră săvîrşite pe aproape toate plantaţiile de cauciuc. Erau bănuiţi plantatorii care refuzaseră să cultive hevea pe terenurile lor. În special cei mai îndîrjiţi dintre ei.

Dar poliţia nu reuşea să aducă nici o probă concretă împotriva celor recunoscuţi ici sau colo în timpul incidentelor.

Lucrătorii băştinaşi de pe plantaţia lui Shouter declarară cu frică la interogatoriu că n-au auzit niciodată numele de Patani.

Dar un tînăr inspector de poliţie din Wellesley, căruia întîmplările din ultima vreme nu-i dădeau pace, află de la locuitorii unui sat învecinat că „bătrînul tuan alb" concediase de curînd mai mulţi servitori.

Shouter, întrebat la rîndul lui, răspunse cu reavoinţă :

— Unul a furat, iar de celălalt nu mai aveam nevoie. Unde s-au dus ? Şi p-asta s-o ştiu ?

Un poliţist în civil, trimis în provincie, încercă să afle mai multe făcînd ba pe supraveghetorul pe o plantaţie, ba pe negustorul prin localităţile mai mari, ba pe acrobatul ambulant, cutreierînd campongurile.

Dar nici el nu află nimic precis.

După alte două şedinţe ale tribunalului, acţiunea împotriva lui Shouter Emery fu suspendată din lipsă de probe.

Administraţia coloniei introduse însă pedeapsa cu moartea pentru cei care aveau să fie prinşi distrugînd culturi de cauciuc.

În urma măsurilor luate, colonia se linişti. Plantatorii învrăjbiţi se fereau unul din calea celuilalt.

Brown şi Hopkins, care cheltuiseră o sută optzeci de lire pentru procesul lor inutil, se urcară furioşi într-o caretă şi plecară înapoi la plantaţiile lor.

Se duseră să-l viziteze pe George Dallier, la proprietatea acestuia de pe East River. George le zise :

— Îmi închipuiam eu de la bun început că aşa o să se termine. Pe bătrînul acesta nu-l prinzi cu una, cu două ; e uns cu toate unsorile.

Îi sfătui să ceară autorităţilor provinciale puieţi şi asistenţi şi să-şi refacă cît mai repede posibil culturile. Sir Walter Ridley, de la care primiră poştă în ziua următoare, le dădu acelaşi sfat şi adăugă că administraţia acorda în ultima vreme credite fără dobîndă plantatorilor care întîmpinaseră greutăţi cu culturile de cauciuc ca să-şi poată extinde plantaţiile.

Brown şi Hopkins începură să-şi refacă culturile.

În 1893 chinezul Tao Giau-iuan din Malacca făcu o comandă masivă de seminţe şi puieţi de hevea brasiliensis la Grădina botanică din Singapore.

În aceeaşi perioadă ajunseseră în Europa primele cantităţi de cauciuc de smochin expediate de plantatorii din Indiile olandeze.

Tot pe atunci ajunseseră la maturitate primele culturi de hevea din Malaya britanică.

23

Treisprezece ani durară lucrările.

De la prima lovitură de topor care a deschis o breşă în desişul junglei, de la prima colibă pînă la defrişarea junglei, drenarea terenurilor şi sădirea puieţilor, trecînd peste incendiul din 1881, care distrusese aproape totul, apoi reluarea lucrărilor, numirea unui nou administrator, angajarea unor supraveghetori noi, a unor lucrători noi, înlăturarea ruinelor, aducerea unor noi răsaduri, sosirea asistenţilor de la Grădina botanică din Singapore, construirea unui debarcader şi a unei fabrici, an de an, George Dallier urmărise dezvoltarea plantaţiei sale, neliniştit, nerăbdător, plin de grijă. Observa cu atenţie dezvoltarea arborilor, perioada înfloririi şi îngroşarea treptată a tulpinilor.

Acum recolta.

De dimineaţă şi pînă în prînz, cînd razele soarelui începeau să ardă, păşea alături de cei doi asistenţi tri-

mişi de sir Walter Ridley, printre rîndurile lungi de arbori şi urmărea fiecare mişcare a lor. Vedea latexul picurînd din crestăturile în formă de V în cutiile de tablă aşezate dedesubt.

Un sentiment de bucurie îi năpădi sufletul. Acum curgea şi pentru el „aurul alb", care adusese cîştiguri de milioane capitaliştilor brazilieni!

În scurt timp, lucrătorii malaiezi aveau să prepare singuri în fabrică cauciucul fără a mai fi îndrumaţi de asistenţi. Curînd aveau să înveţe şi cum să cresteze arborii, fără să-i rănească prea adînc.

Asistenţii se întoarseră la Singapore.

Dallier scrise conducerii întreprinderii din Londra că va sosi în curînd.

Într-o dimineaţă părăsi plantaţia pe bordul vaporaşului său, pe care încărcase nouă tone şi jumătate de cauciuc de hevea. Conducerea plantaţiei o lăsă în seama noului administrator.

La Singapore află de la Ridley că domnul Tao Giauiuan îşi organizase o plantaţie proprie în Malacca. În timp ce încărcăturile de cauciuc erau transportate pe un cargou englez, Dallier îl vizită pe guvernator.

În sfîrşit, ajunse la Londra.

Directorii pregătiseră terenul. În patru ziare apăruseră articole despre iminenta sosire a cauciucului de plantaţie din Indiile răsăritene britanice. Pe chei Dallier fu întîmpinat de doi reprezentanţi ai Societăţii regale de geografie. Le înmînă probe de cauciuc, iar a doua zi plecă la Kew Gardens, unde îl aştepta sir Joseph Hooker, care-l felicită.

În dimineaţa următoare primi vizita fratelui său, sosit de o săptămînă de la Amsterdam ca să ofere mai multor firme cauciuc de smochin.

Aproape că nu se schimbase la faţă în ultimii ani. Îşi mesteca înfuriat mustaţa.

George îl întrebă:

— Afacerile merg prost?

Mezinul povesti. Întîmpina într-adevăr greutăţi în plasarea cauciucului de smochin. Un fabricant îi declarase că peste zece ani cu greu va mai găsi clienţi pentru acest „surogat".

— Am citit în ziare despre cauciucul tău de hevea

— încheie el. — Probabil că pe tine te-ar primi cu braţele deschise.

Săptămîna următoare, fabrica lui George Dallier începu să producă mărfuri din cauciuc de hevea vulcanizat. Reporterii veneau după interviuri. Presa continua să se ocupe de cauciucul de plantaţie.

Mărfurile se vindeau la preţuri ridicate. Se constată că noul produs nu era cu nimic inferior cauciucului sălbatic brazilian.

George era bine dispus. Într-o seară plecă la vila cea nouă a fratelui său, situată într-o suburbie din partea apuseană a Londrei. Dar servitorul care îi deschise îi spuse că Robert plecase pe neaşteptate la Amsterdam şi dădu din umeri cu regret.

George scrise la Amsterdam, dar Robert nu răspunse.

Mai scrise o dată, însă tot nu primi răspuns.

În cele din urmă, George se întoarse la Singapore şi de acolo la plantaţie, fără să mai fi primit vreo ştire de la fratele său.

În 1894, pe cînd conflictele dintre plantatorii de cauciuc şi plantatorii de cafea, ceai, mirodenii şi trestie de zahăr erau încă în toi în Malaya britanică, colonia fu lovită de o invazie catastrofală de gîndaci, care avu în cele din urmă ca rezultat o transformare fundamentală a multor plantaţii.

Milioane de insecte lacome, mari cît unghia de la degetul gros, cu aripi cafenii, năpădiră culturile de ceai şi de mirodenii, nimicindu-le în scurtă vreme. Se cuibăriră în frunze, străpunseră coaja, muşcară, sfîrtecară, îşi depozitară ouăle albicioase şi se înmulţiră vertiginos. Arborii îşi pierdeau frunzele, scoarţa se desprindea de trunchi, tufişurile se gălbejeau şi se ofileau.

Cîteva luni mai tîrziu, plantaţiile de ceai şi majoritatea plantaţiilor de mirodenii din Malaya britanică deveniră adevărate cimitire de copaci şi tufişuri uscate.

24

Pradă desperării, Roberts şi van Romelaar smulgeau din pămînt copacii şi tufişurile desfrunzite, le adunau grămadă şi le dădeau foc. Nemaiavînd încotro, se adresară Grădinii botanice din Singapore, cerînd asistenţi şi un grabnic transport de puieţi de cauciuc.

În acele zile, Robert Dallier sosi pe neașteptate la plantația fratelui său de pe East River.

Puțin îmbătrînit, dar proaspăt și plin de vervă, Robert, oarecum stînjenit, îl salută jovial pe George, care îl privea mirat.

— N-ai fost prea comunicativ, dragul meu.

— Am fost la Londra — replică Robert.

— Nu cumva ca să mă vezi ?

Cei doi se așezară, fumară, se cercetară reciproc din ochi.

— N-or mai fi avînd nevoie de tine la Amsterdam ? — întrebă în cele din urmă George.

— Am vîndut partea mea unui olandez.

— Adică te-ai dat bătut ?

Robert confirmă din cap, luîndu-și un aer indiferent.

— S-a vădit a fi o afacere proastă în cele din urmă. Nici nu-ți închipui cît de proastă. M-am săturat.

— Și acum ?

— Vreau să lucrez cu tine — declară Robert hotărît.

Se făcu tăcere.

— Puteai s-o faci mai de mult — răspunse George după o pauză.

— Asta înseamnă că... — începu Robert.

George îl întrerupse enervat :

— Asta înseamnă că, bineînțeles, nu te resping. Dar îți atrag atenția că atunci cînd ne-am despărțit a fost numai din dorința ta. Pe cînd astăzi... Dar, fie ! Bine !

De douăzeci de ani își urmărea țelul, sondase, calculase, riscase, conștient de posibilitățile care se deschideau cauciucului prin crearea de plantații, conștient de superioritatea cauciucului de hevea față de alte sorturi, prevăzînd posibilitățile extraordinare de valorificare pe care avea să le capete această materie primă. Într-adevăr din ea se fabrică articole pentru medicină, transport, îngrijirea sugarilor, tehnica de război, sport, optica fotografică, cosmetică, industria textilă, horticultură și frizerie. Încă din 1880, cînd a auzit de încercarea reușită a veterinarului irlandez John Boyd Dunlop de a înzestra roțile unei biciclete cu tuburi de cauciuc umflate cu aer, ca să poată merge mai ușor cu ea, a început să urmărească cu multă atenție tot ce apărea nou în domeniul mijloacelor de transport. A aflat că încă cu patruzeci de ani în urmă fiul unui negustor scoțian, pe nume Robert

William Thompson, făcîndu-i-se milă de caii împovăraţi ai tatălui său, a înfăşurat roţile căruţei cu maţe umflate cu aer, iar apoi, acestea plesnind, le-a înlocuit cu tuburi de cauciuc umplute cu aer, înzestrate cu ventile. George Dallier se apucase să studieze şi istoria bicicletei : începînd cu bicicleta cu două roţi şi pedale, concepută în 1875 de constructorul de instrumente din Schweinfurt, Philipp Moritz Fischer, care nu şi-a dat seama de perspectivele ideii sale, ci voia doar să-şi viziteze muşteriii mai îndepărtaţi, continuînd cu maşina de alergat a lui Draiss, a cărei roată din faţă a fost înzestrată, patru ani mai tîrziu, cu pedale similare de către francezul Michaux din Paris, pînă la „scuturătoarea de oase" cu roţi metalice a englezului Starley, inventatorul care a introdus bicicleta pe scară mai largă în Europa şi care încuraja biciclişti ambiţioşi să organizeze curse desperate pe şoselele Angliei. George Dallier auzise de victoria epocală a scoţianului Shortland, care apăruse la o cursă, în 1890, cu o bicicletă cu roţi îmbrăcate în cauciuc, stîrnind rîsul concurenţilor săi, şi care în mai puţin de un sfert de oră obţinuse un avans de şase ture, silind pe toţi ceilalţi concurenţi să abandoneze. Tot atunci aflase de austriacul Marcus, care înspăimîntase Viena în 1875 cutreierînd străzile pe capra unui monstru cu patru roţi, zgomotos şi urît mirositor, pînă ce primarul i-a interzis asemenea experimente periculoase pentru liniştea publică, ameninţîndu-l cu închisoarea. Unsprezece ani după Marcus, domnii Daimler din Cannstadt şi Benz din Mannheim au obţinut concomitent rezultate mulţumitoare folosind motoare cu explozie pentru acţionarea trăsurilor. Roţile de cauciuc pline, cu care fabricantul american Duryea înzestrase cele două automobile ale sale, întrecînd la senzaţionalele curse din Anglia pe concurenţii europeni, cauciucurile pline folosite de curînd şi la motocicletele europene, pe lîngă pneurile umplute cu aer fabricate în toată Europa în urma victoriei lui Shortland, pneurile de cauciuc pentru trăsurile cu cai şi încercările perseverente, pînă în acel moment nereuşite, ale francezului Michelin de a folosi pneuri de cauciuc şi la automobile întăriră convingerea lui George. Dezvoltarea transporturilor din ultimii ani mărea enorm cererea mondială de cauciuc, dar numai un cauciuc de calitate superioară putea fi utilizat la producerea pneurilor de cauciuc. Cau-

ciucul de plantaţie în general, cauciucul de hevea în special, cîştiga pe zi ce trecea în importanţă.

Mulţi plantatori erau gata acum să-i urmeze exemplul. Chiar şi Robert venise să i se alăture după o despărţire de optsprezece ani.

George spuse calm :

— Situaţia este bună. În colonie domneşte o mare frămîntare din cauza gîndacilor. Chiar adversarii cei mai înrăiţi ai cauciucului au început să-l cultive.

Îi întinse mîna lui Robert. Acesta întrebă :

— Dar cu întreprinderea de la Londra ? Aş vrea să particip iar la ea.

— Fie — dacă vrei.

— Despre condiţii discutăm mai tîrziu ?

George rămase pe gînduri.

— Bob ! — spuse el deodată.

— Eşti deci de acord ?

— Ascultă altceva ! Dacă noi — colonia — vrem să-i eliminăm într-adevăr pe brazilieni de pe piaţa mondială a cauciucului, avem nevoie de libertate de acţiune din punct de vedere financiar. Societatea de pe Amazoane lucrează cu bani americani.

— Ei şi ?

— Trebuie să ne unim.

— Să facem o societate ?

— O societate pe acţiuni — spuse George. — Cunosc multe persoane care ar accepta. Ce părere ai ?

Robert ezită, apoi răspunse :

— Trebuie să ne mai gîndim.

— Obiecţii ?

— O să întîmpinăm greutăţi.

— Bine, să ne mai gîndim !

Tendinţa de concentrare şi de creare de societăţi pe acţiuni s-a manifestat la proprietarii de plantaţii încă de la apariţia culturii cauciucului. Mari societăţi comerciale engleze cumpărau suprafeţe întinse şi le încredinţau spre exploatare unor societăţi pe acţiuni anume create. Grupe de proprietari ale căror plantaţii începuseră să dea venituri mai din vreme cumpărau culturi învecinate încă neajunse la maturitatea productivă. Numai marii

plantatori chinezi îşi păstrară independenţa, nu intrară în societăţi şi-şi cultivară terenurile pe cont propriu, fără să se asocieze nici între ei.

O excepţie o constitui domnul Tao Giau-iuan din Malacca.

25

Şedea într-un colţ al restaurantului. Ochii săi negri oblici erau aţintiţi asupra celor doi plantatori instalaţi la o masă alăturată. Aceştia discutau de mai multe ore asupra aceleiaşi teme.

— Ai dreptate, Piet. A fost al dracului de greu pentru noi — exclamă tocmai Roberts, care se simţea tare stînjenit în fracul lui prea strîmt. — Şi cînd te gîndeşti cît am investit ani de-a rîndul! Nu ne-a mers prost de loc pînă la nenorocire. Dar ce putem face acum, ce am putea cultiva altceva decît cauciuc? Şi dacă o facem, apoi să mergem pînă la capăt. În orice caz, eu n-am venit degeaba la Singapore.

Van Romelaar clătină din cap.

— Ar fi trebuit să-l anunţăm şi pe Shouter.

— Shouter n-are cum să ne despăgubească pentru pierderile suferite. Nu ne mai poate fi de nici un folos — răspunse Roberts. — Ştii doar cum s-a prostit cînd cu procesul intentat de Hopkins.

— Nu am putut fi dovediţi cu nimic.

— Nu! Dar nici nu ne-am ales cu ceva.

Roberts făcu o pauză.

— Povestea a fost uitată, n-o să ne mai întrebe nimeni de ea. Tu ştii doar că eu l-am sfătuit să se astîmpere. Dar parcă tu n-ai fost la el cîteva zile înainte de...

Van Romelaar ridică mîna sa cît maiul.

— Jur că...

Roberts îl întrerupse repede:

— Prostii! La urma urmei ce-mi pasă mie ce aţi discutat voi.

— Atunci ce baţi capul?

— Voiam să ştiu dacă asta este cauza ezitării tale de acum.

Ochii lui van Romelaar căpătară o expresie dură.

Roberts se grăbi să adauge:

— Să nu mă înţelegi greşit! Condiţiile sînt favorabile! Toţi sînt de acord. Ar fi păcat să se încurce treaba numai din cauza... ei, numai din cauza întîmplării aceleia cu Hopkins.

Van Romelaar nu se liniştise încă şi răspunse supărat:

— Eu n-o să încurc nimic.

— Bine, bine.

Roberts sorbi o înghiţitură şi căzu pe gînduri. În cele din urmă întrebă:

— Ce-o fi cu Dallier că întîrzie?

— Fratele lui voia să vină şi el — remarcă Romelaar.

— Ei şi!

Prin ferestrele deschise spre stradă pătrundea arşiţa căldurii ecuatoriale. Umbrare din pînză albă cu dungi dădeau o iluzie de răcoare. Pe lîngă zidurile caselor treceau bărbaţi albi cu căşti coloniale, copii cu piele cafenie care cerşeau, hamali, malaiezi în haine pestriţe, indieni, chinezi cu coadă, femei băştinaşe purtînd coşuri pe cap.

Un bătrîn negustor de pepeni îşi striga marfa cu voce dogită. Un culi grăbit se ciocni de el şi se luară mînios la ceartă. Bătrînul înjură.

Huruitul unei trăsuri acoperi pentru cîteva clipe larma străzii. Trăsura se opri în faţa hotelului. Din ea coborîră doi bărbaţi.

— Brown şi Hopkins! — spuse Roberts, care se uita pe fereastră.

Uşa se deschise. Cei doi intrară. Prima întrebare a lui Brown fu:

— Dallier a venit?

Strînse mîna lui Roberts şi a lui van Romelaar, apoi se aşeză, împreună cu Hopkins, alături de ei, la masă, de parcă nu s-ar fi întîmplat niciodată nimic între ei.

Hopkins spuse:

— N-am putut sosi mai devreme! De la Maavi, drumul este blocat de doi uriaşi arbori loviţi de trăsnet. Desigur că Dallier a întîrziat tot din cauza asta:

— Ei drăcie! — mormăi Brown deodată.

Se uită la masa de alături, la chinezul care îi observa. Ezită o clipă, apoi îl salută din cap. Chinezul zîmbi neclintit. Brown întoarse furios capul.

— Ce-o fi vrînd?...

Din nou se auzi o trăsură. În sală intră Parker, se uită în jur peste mese şi se apropie de grup.

Făcu bucuros următoarea constatare :

— S-ar zice că sîntem toți. Apoi întrebă :

— Frații Dallier încă n-au sosit ?

Nu apucă bine să comande chelnerului malaiez un porto și o a treia trăsură se opri în fața hotelului.

În prag se arătară frații Dallier, însoțiți de un bătrîn palid, înalt, cu ochi sfredelitori, care-i cercetă pe toți pe îndelete.

George îl prezentă :

— Domnul Jonathan Greene, proprietarul celui mai mare birou de avocatură din Singapore.

După aceea, spre mirarea tuturor, se apropie de chinez, îi dădu mîna și spuse cu glas tare :

— Îmi permiteți să vă invit la masa noastră !

Se întoarse către ceilalți.

— Dați-mi voie să vă prezint pe prietenul meu de afaceri, domnul Tao Giau-iuan. L-am rugat să vină și el astăzi. Vă rog să faceți cunoștință.

Chelnerul le aduse băutura, apoi George, văzîndu-le mirarea, începu să explice :

— Domnul Tao Giau-iuan a venit pentru că este de acord cu propunerile noastre. Am fost cu fratele meu la guvernator și sir Irvin Harvest este în această privință de aceeași părere cu noi.

Robert confirmă dînd din cap.

— Depinde deci de noi — încheie George și se uită pe rînd la fiecare.

— Scuzați — interveni Brown. — Ce înseamnă cuvintele dv. ?

Hopkins întrebă și el :

— Despre ce este vorba ?

— Înseamnă că domnul Tao Giau-iuan vrea să participe și el — răspunse George.

— Adică cum ?

— Să participe la ce ? — întrebă Parker.

George răspunse apăsat :

— La afacerea noastră comună. La societatea pe acțiuni pe care o vom crea acum, aici, sub numele provizoriu de „Malay Rubber Estates“ („Plantațiile malaieze de cauciuc“). Domnul Greene ne va ajuta să redactăm în amănunt statutul societății. Eu m-am gîndit de la bun început și la domnul Tao Giau-iuan. Așa cum m-am

gîndit şi la dv., domnule van Romelaar, şi la dv., domnule Roberts...

Apoi continuă ironic :

— Dar ce spune domnul Emery Shouter de poziţia dv. ?

— Nici nu ştie — răspunse van Romelaar jenat.

George îşi exprimă printr-un gest mirarea.

— Oare alţii n-au procedat la fel ca noi ? — întrebă Roberts de parcă ar fi vrut să se scuze.

În 1895, adică la zece luni după invazia gîndacilor, producţia de cafea a coloniei fu aproape complet distrusă de o ciupercă ce se răspîndi pe neaşteptate şi foarte repede.

La începutul anotimpului secetos, pe unele plantaţii, apărură pe partea inferioară a frunzelor de cafea pete galbene-portocalii de mărimea unei gămălii. Erau sporii şi miceliile minuscule ale ciupercii de frunză hemileia vastatrix. Peste câteva zile, petele apărură şi în alte plantaţii.

Nu trecu mult, şi în toată Malaya britanică nu mai era o plantaţie de cafea în care să nu fi apărut temutul parazit.

Petele creşteau. Se înmulţeau, deveneau ruginii. Culturile căpătau aspectul pădurilor europene în lunile de toamnă. Frunzele, florile, mugurii terminali ai crăcilor se ofileau.

Totodată apăru pe piaţa mondială concurenţa braziliană cu cantităţi mari de cafea Santos.

Puţinele plantaţii din colonie care scăpaseră nevătămate nu găseau debuşeu pentru marfa lor — sorturile Liberia şi Robusta.

Cultivatorii englezi de cafea se aflau în pragul falimentului.

26

Grădina botanică din Singapore primi noi comenzi. Plantatorii de cafea din Salangor şi Negri Sembilan voiau să planteze cauciuc pe proprietăţile lor devastate. Administraţia din Perak cerea zece mii de seminţe de hevea. La Djohor douăzeci şi doi de cultivatori de mirodenii intenţionau să urmeze exemplul lui Roberts şi al lui van Romelaar. Cultivatorii de ceai din Sungay Ujong şi din Pahang aveau aceleaşi gînduri.

Dar plantatorii de cafea din Wellesley ?

Într-o bună zi sosi în capitală Emery Shouter. Se urcă într-o ricşă şi ordonă să fie dus la palatul alb de pe colina din cartierul de nord-est. Intră în holul pardosit cu plăci de piatră şi ceru să fie primit de sir Irvin Harvest.

Peste cîteva minute pătrunse în camera de primire de la etajul întîi, înfrînt, dezorientat, furios.

— S-a zis ! Mă predau — strigă el, fără nici un fel de introducere, către guvernatorul uluit şi adăugă :

— Nătărăilor ! Dacă n-ar fi fost ciupercile astea nu v-ar fi mers !

Sir Irvin Harvest se ridică de la locul său. Ultimii ani îl aduseseră puţin de spate. Încordarea politică şi economică crescîndă între Germania, S.U.A., Franţa şi Marea Britanie se făcea întrucîtva simţită şi în colonie şi-i adusese un surplus de muncă şi necazuri.

Se uită lung la Shouter.

— Dacă v-am înţeles bine... doriţi...

Shouter rosti răspicat :

— Vreau puieţi de cauciuc ! Da !

Sir Irvin Harvest zîmbi.

— Timpurile se schimbă — şi o dată cu ele şi oamenii ! Parcă aşa spunea Longfellow ?

Plantatorul respinse nemulţumit ţigara oferită. Scoase din buzunar pipa înnegrită, muşcată şi zgîriată ani de-a rîndul de dinţii săi mari şi galbeni.

Dădu drumul unui fum gros şi înecăcios, apoi bombăni :

— Ce timpuri mizerabile !

— Da, se întîmplă lucruri mari — răspunse guvernatorul.

— Fraţii Dallier au creat societatea „Malay Rubber Estates".

— Roberts şi van Romelaar s-au asociat şi ei — spuse Shouter furios.

— Roberts ?

— Cel despre care v-am mai povestit odată ! Cu care am fost la dv. în 1871 ! L-au dat gata gîndacii. Nu pot să i-o iau în nume de rău că s-a apucat de cauciuc. Şi acum trebuie să-i urmez exemplul !

Pe măsură ce vorbea, se înfierbînta :

— Cum au fost în stare cei doi să se înhăiteze cu aiuriţii ăia ?

— Guvernul britanic încurajează asemenea acţiuni.

— Uimit, Shouter exclamă :

— Dar parcă şi-a pierdut interesul pentru problema asta.

— În momentul de faţă, autorităţile se preocupă de tot ce este legat de cauciuc. În special aici, în colonie, şi mai ales în ce priveşte societăţile pe acţiuni ! Şi e puţin probabil ca să renunţe la această preocupare ! Poate că nici dv. nu v-ar strica să intraţi într-o asemenea asociaţie.

Shouter spuse mahmur :

— E inevitabil, îmi dau seama ! Plantaţia mea este într-un hal fără de hal. Trebuie refăcută. Sir ! Cu cei de la Grădina botanică nu mă am prea bine. Dacă aţi dori... dacă aţi fi dispus să interveniţi — de fapt pentru asta am venit...

— Desigur, cu plăcere !

Lui Shouter i se luă o piatră de pe inimă.

— Deci mergem înainte — constată guvernatorul. — Iar planurile mele se realizează ! Acolo în Perak, în Pulo-Penang, aici la Singapore... ! Am pus să se planteze cauciuc şi pe ogoarele băştinaşilor !

— Pe ogoarele băştinaşilor ?

— Da ! Ele vor constitui cîndva adevărata bogăţie a Angliei !

Shouter clătină din cap. Dar apoi exclamă :

— Da ! E un sîmbure de adevăr în asta !

Şi deodată lovi cu pumnul în masă :

— Formidabilă idee, sir !

Guvernatorul clătină încet din cap de parcă i s-ar fi ivit aievea în faţa ochilor perspectiva viitorului.

Cîţiva ani mai tîrziu, producţia de cauciuc a Malayei britanice provenea din două tipuri de gospodării fundamental diferite. Statistica engleză le denumi „large Estates" (plantaţii întinse), cu suprafeţe de peste 100 de acri, aparţinînd europenilor sau chinezilor, şi „small holdings" (proprietăţi mici), cu o suprafaţă de 2—3 acri, aparţinînd populaţiei băştinaşe.

Proprietăţile mari erau întreprinderi puternice, organizate pe principii capitaliste, folosind munca salariată. În cele din urmă, acestea ajunseră — cu excepţia celor chineze — să aparţină unor societăţi anonime. Proprietăţile mici constituiau proprietate individuală şi erau lucrate de proprietar cu familia sa.

Englezii introduseră această metodă şi în regiunile de cauciuc din India, în afară de Ceylon. În oraşele Madras, Bombay, Calcutta se concentrau bogăţiile create de milioane de mîini de băştinaşi din Hindustan şi Dekan. Guvernatorul din Singapore avusese dreptate : micile proprietăţi deveniră un izvor nesecat de aur pentru Anglia.

În alte părţi ale Asiei de sud-est, marile plantaţii de cauciuc, încurajate de stat, apărură abia la începutul secolului al XX-lea :

în Ceylon în 1901 ;

în Sumatra în 1903 ;

în Java şi în partea britanică a insulei Borneo în 1906 ;

în Indochina franceză în 1907.

Dar nicăieri producţia de cauciuc nu ajunse la o asemenea extindere ca în Malaya britanică, în special în peninsula Malacca.

27

Hindusul se îndreptă din şale. Cuţitul pe care îl ţinea în mînă era năclăit de sucul arborilor. Se uită spre casa în care locuiau sahibii, la locuinţele supraveghetorilor şi-şi întoarse faţa către drumul care ducea la campongurile lucrătorilor.

Dimineaţa soarele răsărea de după munţii albăstrii şi scălda în lumină culturile, dînd frunzişului şi trunchiurilor arborilor culoarea sîngelui. La prînz cerul dogorea. Pămîntul însetat înghiţea ploaia de după-amiază, iar seara un văl de ceaţă se ridica din păduri şi din cîmpuri. Noaptea era zăpuşeală. Apoi se iveau din nou zorile, urmate de arşiţa de foc a amiezii.

Hindusul îşi şterse sudoarea de pe obraz şi privi, printre rîndurile de copaci, spre pîcla uşoară din zare, întretăiată de trunchiurile arborilor.

— Lungă — tare lungă i-a fost calea !

Era din Madras, de pe ţărmul răsăritean al Indiei, bătut de valurile oceanului şi de musonul de iarnă, aducător de ploi. Acolo trăise într-o cocioabă mizeră de paria, abia ţinîndu-şi zilele din pescuit. Acolo, sub acoperişul scund de stuf, petrecuse şi lunile de arşiţă, şi lunile de ploi, acolo dormise pe pămîntul gol, ieşise în larg de două ori

pe zi pe o plută fragilă înjghebată din trestii, iar în nopţile cu lună plină, cînd în sate ţăranii bogaţi îi jertfeau zeului Şiva cîte o capră, el îngenunchea cu mîna goală în faţa idolului familial aşezat în fundul cocioabei.

Acolo se întoarse după ce plecase în lume să caute ce n-a găsit. După ce îndurase jigniri şi bătăi, după ce fugise de trei ori, străbătuse marea de trei ori, se răzbunase pe albi şi-şi scăpase nevasta de ruşine şi chin.

Şi după aceea iar veni vremea să-şi scoată hrana din ocean, luptînd cu pluta lui micuţă împotriva vîntului şi a stîncilor.

Pe pămîntul gol dormiseră cei doi fii pe care-i născuse soţia sa. Pe pămîntul gol zăcuse şi ea, plină de nelinişte, pradă frigurilor, ca şi băieţii.

Sub razele nemiloase ale soarelui se întoarse înapoi pe plantaţiile sahibilor. Anii îi schimbaseră înfăţişarea. Nu l-a mai cunoscut nimeni. Şi-a trecut iarăşi numele pe listele albilor şi a pornit din nou tăcut la muncă.

În aceeaşi colibă cu el locuiau patru ţărani telegu. Înţelegea limba lor ca şi pe a lui, dar vorbea puţin.

Mînca orezul pe care îl cumpăra regulat de la un negustor chinez. Bea ceai care îl costa o jumătate de anna pe săptămînă. Fuma, căci fără tutun nu putea trăi, iar seara, cînd ieşea în pragul colibei, obosit de muncă, şi privea spre apus, o tristeţe nespusă i se întipărea pe faţă.

Se gîndea la ţărmul îndepărtat, la patria sa.

Acolo arsese trupul neînsufleţit al soţiei sale, Manahi. Acolo trăiau cei doi fii ai săi, într-o colibă străină, printre necunoscuţi.

Vor trebui şi ei s-o pornească cîndva pe drumul pe care mersese el? Vor trebui şi ei să robească pentru albi?

Sau vor izbuti să scuture dominaţia albilor şi să fie liberi?

Grădinile botanice din colonie nu prideau cu îndrumarea plantatorilor dornici să cultive hevea.

Preţurile cauciucului continuau să urce şi plantatorii smulseră din pămînt toate tufele de mirodenii şi toţi copacii de cafea care rezistaseră gîndacilor, ciupercilor şi concurenţei braziliene,

tăiaseră ultimii copăcei de ceai, ultimele trestii de zahăr, transformînd toate terenurile cultivabile și o mare parte a ogoarelor malaieze de orez în plantații de cauciuc. Toate fabricile de prelucrare a produselor coloniale se transformară în fabrici de preparare a latexului de cauciuc.

În 1900 Malaya britanică poseda mai mult de șase sute de mii de acri de plantații de cauciuc.

În acel an — încă înainte ca toate suprafețele să fi intrat în exploatare — apăru pe piața mondială un concurent serios : cauciucul de Congo.

Partea a şaptea

UN REGE NEGUSTOR

La vărsarea fluviului Congo se află satul Pontanegra. Umbrit de palmieri şi neînsemnat, nu fusese multă vreme decît un centru al comerţului local. La sfîrşitul anotimpului ploios soseau din depărtări bivoli cu coarne negre, încărcaţi cu rogojini de rafie, cu oale de lut şi cu fructele arborilor papaia şi mango. Adesea, printre colibele de pămînt, în mulţimea de negri sărăcăcios îmbrăcaţi, se ivea casca colonială albă a vreunui european.

În 1867 un african aduse pentru prima oară la vînzare aici cauciuc, prezentat sub forma unor ghemotoace moi, galbene, mari cît un cap de om. Cauciucul fusese obţinut din sucul lăptos al unor liane care creşteau în pădurile bazinului fluviului Congo. Un comerciant englez cumpărase cauciucul şi plecase cu el la Boma, unde îl vînduse însă cu greu pe piaţa europeană, ba chiar în pierdere, din cauza conţinutului ridicat de răşini şi apă, precum şi a calităţii sale inferioare.

De aceea, în anii următori, comerţul de cauciuc dintre localnici şi albi nu se dezvoltă decît anevoie. Totuşi, încetul cu încetul, ghemotoacele de cauciuc cît capul de om ajunseră să fie cunoscute şi pe pieţele europene, iar o parte din industrie şi fabricanţii de jucării şi de articole ieftine începură să cumpere regulat, pe lîngă cauciucul de smochin din Indiile răsăritene, şi cauciucul din Congo.

Nimeni nu bănuia pe atunci că acest cauciuc ieftin, extras din liane, cu un conţinut mare de apă, avea să devină peste treizeci de ani — cînd exportul de cauciuc al Braziliei nu avea să mai facă faţă cererii mondiale — cauza unor evenimente extraordinare, care să ţină în stare de alarmă întreaga diplomaţie europeană.

I

Într-o seară de aprilie a anului 1898, regele Leopold al II-lea convocă la o convorbire confidențială, la palat, pe marele bancher Alexandre de Tiege din Bruxelles.

Fiind în camera de lucru, în care primise în audiență, în ultimele săptămîni, pe reprezentanții Germaniei și ai Franței, pe ministrul Congoului, pe cardinalul de Tournai, doi englezi membri ai Camerei comunelor și un membru al senatului american, regele Belgiei renunță la orice fel de etichetă.

— Monsieur ! Anii care au trecut au dovedit că interesele noastre se îmbină în mod armonios. Comerțul din Congo vă aduce asemenea avantaje încît desigur că nu regretați riscurile pe care vi le-ați asumat în repetate rînduri în afacerile congoleze. În prezent este necesară o extindere a acțiunii. Trebuie înlăturate ultimele piedici...

Tiege stătu zece minute fără să scoată o vorbă și nu trădă prin nimic impresia pe care i-o făcuseră cuvintele augustei sale gazde. Zbîrciturile din jurul gurii și favoriții blonzi încărunțiți dădeau feței sale o expresie rigidă, morocănoasă. Pe cît de sigur de sine se simțea, pe atît de modestă îi era înfățișarea. În afară de un inel cu briliant, omul cel mai bogat din Belgia nu purta nici o bijuterie. Croiala hainei era obișnuită, iar stofa ei fină, dar discretă era prețuită de țesătoriile din Gand la 12 franci metrul.

Ridică ochii și-l privi pe rege.

— Majestatea voastră se teme de un amestec străin ?

— Poate.

— Marea Britanie ?

— Am nevoie de patru milioane de franci pentru a clarifica situația — răspunse Leopold rece.

De cînd devenise rege, Leopold uimise lumea cu manevrele sale comerciale de mare anvergură. Călătoriile lungi pe care le făcuse încă de pe vremea cînd era principe moștenitor și un șir de studii geografice îi permiseseră să-și formeze o părere asupra marilor probleme economice și-i canalizaseră fantezia, setea de acțiune, ambițiile diplomatice spre expansiunea colonială.

Datorită zestrei pe care i-o adusese Marie Henriette, fiica arhiducelui austriac Joseph, și propriei sale moște-

niri regale, ajunsese să dispună de douăzeci de milioane de franci, ceea ce îi permisese nu numai desfrîul cel mai deşănţat, ci şi participarea la speculaţii financiare de proporţii internaţionale.

Planurile sale de a cumpăra de la guvernul spaniol dreptul exclusiv de a face comerţ cu Filipinele, de a cumpăra insulele Fiji, de a coloniza Noile Hebride, de a achiziţiona grupul insulelor Solomon dăduseră greş. Dar activitatea Societăţii germane de explorare a Africii ecuatoriale, care-şi trimisese în 1873 primii exploratori pe continentul negru, şi, mai ales, rapoartele acestor exploratori, întorşi în 1876, relatînd despre belşugul de materii prime preţioase care zăceau nefolosite în pădurile virgine ale fluviului Congo, îi dădură ideea unei aventuri temerare.

Convocă la Bruxelles o conferinţă geografică la care invită, pe lîngă marii comercianţi belgieni, germani, englezi, francezi şi olandezi, şi pe exploratorii africani mai de seamă ai epocii şi puse în discuţie posibilitatea utilizării ultimelor lor descoperiri. În încheiere susţinu proiectul înfiinţării unei societăţi internaţionale africane, a cărei preşedinţie şi-o asumă.

Cînd Leopold auzi că Henry Morton Stanley, întors la Londra după o călătorie de trei ani prin continentul negru, oferise în zadar drepturile asupra descoperirilor sale, precum şi experienţa sa personală guvernului Gladstone şi că, după aceea, plecase la Paris, trimise un împuternicit în capitala Franţei pentru a-l convinge pe Stanley să rupă tratativele cu Ministerul francez al Coloniilor şi să vină la Bruxelles.

În noiembrie 1878, Stanley făcu o expunere în capitala Belgiei în faţa Comitetului pentru explorarea regiunii fluviului Congo, o filială a Societăţii internaţionale africane, însărcinată să studieze posibilităţile unui comerţ continuu cu Africa centrală, regiunea Congoului aflîndu-se sub protectoratul lui Leopold.

Regele încredinţă lui Stanley conducerea comitetului şi-l împuternici să organizeze o nouă expediţie în Congo.

Americanul acesta, crescut într-un orfelinat, fusese, rînd pe rînd, mus pe o corabie, băiat de prăvălie şi soldat ; în cele din urmă îşi cîştigase, prin publicistică şi călătorii îndrăzneţe, reputaţia de specialist în probleme africane, fiind admirat de albi pentru curajul său, temut de negri din pricina brutalităţii sale. În 1884 se întoarse

la Bruxelles şi-i înmînă lui Leopold patru sute de contracte prin care băştinaşii din regiunea marelui fluviu se obligau, chipurile, să-şi predea ţara necondiţionat regelui Belgiei şi să se supună ocîrmuirii sale puternice şi înţelepte.

Finanţat generos din fondurile particulare ale regelui, Comitetul pentru explorarea Congoului condus de Stanley acţionă timp de cinci ani aproape ca o putere colonială suverană. Construi drumuri, înfiinţă oraşul Leopoldville, creă de-a lungul fluviului, pe o distanţă de peste două mii de kilometri, staţiuni şi aşezări stabile. Cumpără, în numele coroanei belgiene, de la căpeteniile triburilor, pe rachiu şi tichii de mătase, regiuni atît de întinse şi atît de bogate în materii prime, încît stîrni neliniştea şi invidia capitaliştilor englezi. Guvernul britanic îşi aduse deodată aminte de portughezul Diego Cao, care descoperise aceeaşi regiune cu patru sute de ani în urmă, şi nu numai că se arătă dispus să recunoască anterioritatea pretenţiilor Portugaliei asupra Africii centrale, ci reuşi chiar să forţeze mîna domnilor de la Lisabona, determinîndu-i să renunţe la alte pretenţii teritoriale în Africa de sud şi să acorde în schimb guvernului britanic dreptul de a participa, alături de ei, la organizarea comerţului, navigaţiei şi administraţiei bazinului congolez.

În conflictul de interese astfel declanşat, în care erau angrenate vreo duzină de state, Leopold vădi sîngele rece al unui rafinat speculant de bursă. Îşi asigură împotriva Portugaliei sprijinul Franţei, acordîndu-i dreptul de preempţiune asupra terenurilor aparţinînd Societăţii internaţionale africane, şi reuşi să folosească interesul manifestat de politicienii colonialişti germani faţă de Togo, Camerun, Africa de est şi de sud-vest în vederea încheierii unei alianţe împotriva Marii Britanii, mobilizînd astfel de partea sa forţa şi abilitatea diplomatică a lui Bismarck.

Cancelarul imperiului german izbuti să convingă zece state europene că rezolvarea conflictului colonial în defavoarea Angliei este în avantajul lor. De acord cu guvernul francez, convocă la Berlin o conferinţă la care urmau să fie clarificate numeroasele conflicte acumulate în ultimele decenii cu prilejul pătrunderii imperialiştilor în Africa. Belgia, Olanda, Franţa, Germania, Italia, Spania,

Austro-Ungaria, Rusia, Danemarca, Suedia, Norvegia, Turcia şi Statele Unite ale Americii trimiseră la conferinţă ambasadori, miniştri, preşedinţi, regi, toţi dispuşi să parceleze continentul încă prea puţin cunoscut şi să-i acapareze bogăţiile.

În asemenea condiţii, Benjamin Disraeli şi marchizul de Salisbury, care reprezentau interesele Marii Britanii, nu realizară mare lucru cu ajutorul protejatului lor, delegatul Portugaliei.

Declaraţia generală, cuprinzînd treizeci şi opt de articole, adoptată de conferinţă acorda statelor participante libertatea comerţului, scutire de vamă şi dreptul de a trimite misiuni religioase în bazinul fluviului Congo, al vărsării sale şi pe teritoriile învecinate. În plus prevedea libertatea de transport pe Congo şi afluenţii lui, pe lacuri, canale şi pe viitoarea linie ferată proiectată de Leopold între vărsarea fluviului şi Stanley Pool.

Stanley, în calitate de consilier tehnic al conferinţei, susţinu politica patronului său regal şi declară că numai de pe insulele fluviului Congo, cu o suprafaţă de 3 000 mile pătrate engleze, şi de pe cele opt mii de mile pătrate din imediata vecinătate a fluviului se poate recolta din liane suficient cauciuc pentru a acoperi într-un singur an cheltuielile de construcţie a căii ferate.

Exploratorul englez Verney Lowett Cameron, care cutreierase pădurile Congoului pînă în cotloanele cele mai îndepărtate, impresionă şi mai mult pe diplomaţii setoşi de afaceri rentabile declarînd, pe bază de calcule, că lianele producătoare de cauciuc ale bazinului congolez vor acoperi necesarul de cauciuc al întregii lumi civilizate.

La 26 februarie 1885, declaraţia generală fu semnată de reprezentanţii tuturor ţărilor prezente, cu menţiunea că şi alte state vor putea să adere la declaraţie.

„Statul liber congolez" luă fiinţă în ovaţiile participanţilor la conferinţă. Cancelarul Bismarck califică noul stat, într-un discurs foarte optimist, drept „principalul promotor al civilizaţiei în Africa centrală".

Leopold al II-lea fu numit mandatarul conferinţei în acest stat prin consimţămîntul unanim al tuturor puterilor, deşi în tot timpul dezbaterilor reprezentantul Angliei adoptase o atitudine cît se poate de rezervată.

După ce se angajă să pună capăt comerțului secular cu sclavi și să asigure libertatea și bunăstarea triburilor locale, Leopold se întoarse la Bruxelles și convocă parlamentul belgian. Ambele Camere aprobară în unanimitate Declarația de la Berlin și, în același an, îl împuterniciră — la cererea sa — să-și aroge titlul de „suveran al statului Congo".

Îndată după aceasta, regele îl numi guvernator pe Stanley și formă un guvern al Congoului cu sediul la Bruxelles, depinzînd direct de persoana sa regală.

Suveranul împărți imensa colonie particulară în cincisprezece districte, iar administrația o încredință unui guvernator general, secondat de un număr de funcționari belgieni. Guvernatorul își avea reședința în principalul oraș al întregii colonii, Boma, iar în subordinea sa se aflau cincisprezece comisari, răspunzători fiecare de buna administrare a cîte unui district. În orașele Boma și Banana, consulii cîtorva state europene și ai Statelor Unite vegheau ca guvernele lor să nu se aleagă cu beneficii prea mici de pe urma „civilizării" bazinului fluviului Congo.

După ce Stanley a pus în Anglia bazele unei societăți pentru construirea liniei ferate preconizate de conferință, Leopold îl însărcină pe colonelul belgian Thys cu realizarea tehnică a proiectului. Concomitent, ca să poată suporta mai ușor partea sa din cheltuielile legate de realizarea căii ferate, ordonă guvernului Congoului să promulge o lege prin care să instituie monopolul său asupra cauciucului colectat de supușii săi negri.

Aparatul militar al noului stat african, pentru a cărui constituire rapidă Leopold cheltuise mai multe milioane de franci, ajunse la cincizeci și doi de ofițeri și două mii cinci sute de soldați, încartiruiți în clădiri noi, fortificate, răspîndite în toată țara. Această armată era sprijinită de o miliție alcătuită din negri și comandată de ofițeri albi. Miliția era mai numeroasă decît toate trupele albe și negre, regulate și neregulate, luate laolaltă, ale tuturor coloniilor europene din Africa, iar întreținerea ei era atît de costisitoare, încît Leopold introduse cu de la sine putere, fără a consulta puterile semnatare ale Declarației de la Berlin, o taxă de export asupra comerțului cu cauciuc și fildeș. Bineînțeles că guvernul Congoului și parlamentul belgian aprobară măsurile luate.

La Congresul internațional antisclavagist de la Bruxelles din 1890, la care Leopold invită, în afară de statele participante la Conferința de la Berlin, pe reprezentantul Persiei și pe sultanul din Zanzibar, el personal reprezentînd statul congolez, el căpătă, cu sprijinul împăratului german, împuternicirea retroactivă de a-și procura „fondurile necesare lichidării sclaviei" în Congo prin introducerea unor noi taxe de export.

Deoarece ulterior aceste încasări se dovediră însă cu totul insuficiente pentru a finanța planurile sale din ce în ce mai vaste, regele, lacom de bani, ceru statului belgian să-i avanseze — cu asentimentul parlamentului — un credit fără dobîndă de douăzeci și cinci de milioane de franci, sumă pe care intenționa s-o investească în următorii zece ani în afacerea sa congoleză.

Mai multe acte oficiale fixară condițiile tranzacției. Primul consfinți integritatea și inalienabilitatea teritoriului congolez, pentru a pune creditorii la adăpost de o eventuală înstrăinare a obiectului garanției. Apoi statul congolez trebui să ratifice oficial și să confirme față de statul belgian că acesta din urmă va avea dreptul după moartea lui Leopold să anexeze statul Congo, cu drepturile sale suverane cu tot. Se mai stabili că Congoul avea să devină colonie belgiană și înainte de moartea regelui dacă regele nu va putea restitui, la termenele fixate, împrumutul de douăzeci și cinci de milioane de franci contractat.

Deoarece o rată imediată de cinci milioane și următoarele zece rate anuale de cîte două milioane de franci furnizate de statul belgian în cadrul creditului acordat tot nu puteau acoperi nevoile speculațiilor regale, iar mijloacele sale particulare fuseseră de mult epuizate, Leopold mai împrumută încă douăsprezece milioane de franci, cu o dobîndă de doi pînă la patru la sută anual, de la un grup de bancheri din Bruxelles și ordonă guvernului Congoului să promulge o nouă lege conform căreia toate terenurile nelocuite de băștinași deveneau proprietatea statului.

Între timp pornise din Boma o coloană puternic înarmată, sub comanda exploratorului van Kerkhove, cu sarcina de a extinde spre nord teritoriul statului congolez.

În 1891 Leopold încheie cu Portugalia un tratat consfinţind extinderea teritoriului noului său stat african şi spre sud, prin anexarea regatului negru Lunda, între fluviile Kuango şi Kassai.

Aproape concomitent, expediţiile exploratorilor Stairs, Delcommune şi Bia cuceriră pentru statul Congo marele şi bogatul teritoriu al Katangăi, iar la Bruxelles sosi vestea că exploratorul van Kerkhove pusese stăpînire, în numele regelui, pe o parte a teritoriilor Monbuttu şi pe numeroase sate ale triburilor niamniam, la nord de fluviul Aruwimi.

Ocuparea militară a acestor teritorii şi crearea unor noi centre comerciale şi de comunicaţii dovedindu-se foarte costisitoare, Leopold se văzu din nou în faţa unor dificultăţi financiare. Se adresă pentru a treia oară forţelor coloniale europene şi obţinu — în mai 1893 —, tot cu sprijinul împăratului german, aprobarea de a introduce în Congo taxe foarte mari de import.

Anul 1895, în care colonelul Thys termină construirea căii ferate congoleze, marcă trecerea la exploatarea sistematică a ţării. Pe o parte din teritoriu, recoltarea cauciucului fu organizată direct de stat, iar în rest se ocupau de ea cîteva mari societăţi concesionare internaţionale, care îşi întindeau tentaculele pe trei continente şi dispuneau oriunde „lucrau" de puteri practic nelimitate.

Cu ajutorul acestor societăţi, al căror personal era compus în exclusivitate din funcţionari de stat şi ofiţeri belgieni, Leopold intenţiona să organizeze exploatarea economică a uriaşului teritoriu, atît de bogat în materii prime, şi să ducă la îndeplinire ceea ce numea în mod cinic „acţiunea de civilizare africană".

El nu acordă nici un fel de concesiune vreunei societăţi fără a obţine, în schimb, jumătate din acţiunile ei. În afară de aceasta, inventase un sistem rapid şi ieftin de colectare a cauciucului : din ordinul său, administraţia congoleză promulgase un şir de decrete foarte aspre, dintre care cel mai important spunea că pe viitor fiecare băştinaş trebuia să presteze lunar, în afară de munca sa obişnuită, patruzeci de ore gratuite „pentru binele ţării".

În baza acestui decret, în toate regiunile Congoului, băştinaşii au fost trimişi în pădurea virgină, de unde trebuiau să aducă lunar o anumită cantitate de cauciuc

extras din liane corespunzătoare, chipurile, celor patruzeci de ore de muncă neplătită.

Munca lor era supravegheată de două mii de agenţi albi, fiecare răspunzînd de cîte un district cu mai multe sate. Agenţii erau „cointeresaţi" la recolta obţinută prin primele pe care le primeau de la societate sau de la stat. În subordinea agenţilor se aflau „capitaşii", negri înarmaţi, aduşi din alte localităţi, însărcinaţi să supravegheze munca forţată a populaţiei unui sat.

În ţinutul fluviului Congo domniseră multă vreme căpeteniile seminţiilor locale, ale căror dinastii fuseseră nimicite de războiul fratricid şi de fanatismul religios. Apoi, timp de patru secole, preoţii creştini, regii Portugaliei, piraţii englezi şi vînătorii de sclavi arabi vînară pe aceste meleaguri oameni pentru barbarul comerţ cu sclavi, nimicind milioane de africani, zvîrlind sute de mii dintre ei în minele şi plantaţiile din Brazilia, Jamaica, Haiti şi Cuba.

La sfîrşitul veacului trecut se abătu asupra băştinaşilor din Congo o nouă plagă: exploatarea nemiloasă, sistematic organizată de societăţile capitaliste lipsite de scrupule şi omenie. De-a lungul fluviilor, pe malurile lacurilor de munte, de-a lungul liniei ferate înguste, în mlaştini şi stepe, pe ţărmul oceanului şi în pădurea virgină apărură centre comerciale şi sate noi. Cu ajutorul gîrbaciului şi prin contracte erau umplute lunar depozitele de cauciuc a două mii de centre districtuale.

După un sfert de secol de speculaţii înfrigurate, bătrînul Leopold acordă concesii de exploatare trustului „Kassai", cea de-a opta societate congoleză aflată sub controlul său. Dar, fidel principiului său fundamental, îşi însuşi întîi un pachet cu cele mai multe acţiuni ale acestei societăţi, urmînd să plătească trustului o parte din valoarea lor. Cum nu dispunea însă de suma necesară, trimise într-o dimineaţă un curier expres să ducă o invitaţie la vila lui Alexandre de Tiege.

— Patru milioane de franci — repetă Tiege gînditor. — Şi majestatea voastră este de acord cu dobînda de rigoare?

— Din anumite motive aş dori să primesc împrumutul pe termen nelimitat.

— Încrederea majestăţii voastre mă onorează.

Leopold privi calm pe financiarul căruia milioanele îi deschiseseră, cu ani în urmă, porţile palatului regal. Datorită spiritului său de afaceri, el devenise de atunci unul dintre intimii regelui, furnizîndu-i în permanenţă fonduri, de altfel fără să rămînă vreodată în pagubă.

Tiege avea o obiecţie:

— Nu vor încerca social-democraţii să folosească operaţia cu trustul „Kassai" pentru un nou atac în parlament? Domnul Vandervelde pare să dorească un pact cu liberalii împotriva noastră.

Leopold ridică din umeri.

— Domnul Vandervelde a mai încercat să pună la cale o acţiune împotriva noastră împreună cu liberalii şi cînd am acordat concesiuni trustului „Lomami", dar n-a izbutit — răspunse Leopold cu o nuanţă de dispreţ în glas.

2

Emile Vandervelde, conducătorul partidului muncitoresc belgian, îşi începu conferinţa despre Belgia şi colonialismul mondial în sala arhiplină a Asociaţiei culturale muncitoreşti din Bruxelles.

Oratorul avea în faţa sa, pe pupitru, manuscrisul redactat, în unsprezece nopţi nedormite, cu aceeaşi grijă minuţioasă cu care-şi pregătea, de aproape douăzeci de ani, complicatele pledoarii în faţa instanţelor judecătoreşti din capitala Belgiei. Fără să arunce măcar o privire pe manuscris, abilul avocat povesti cum Belgia industrială de acum a fost pe vremuri cotropită de legiunile romane, apoi supusă tiraniei franceze, lăcomiei guvernatorilor spanioli, cum a scuturat jugul monarhiei habsburgice, cum a izgonit pe tiranii francezi, cum a luptat împotriva jefuitorilor olandezi şi a ajuns, în sfîrşit, în 1830, după două mii de ani de asuprire, să-şi dobîndească independenţa şi să izgonească din nou armatele cotropitoare olandeze. Publicul izbucni în aplauze.

— Şi apoi? A fost ales un rege, Leopold de Saxa-Coburg, un neamţ, fost ofiţer la ruşi, care a dobîndit cetăţenia engleză, a acceptat coroana Greciei, apoi a dat-o înapoi şi în cele din urmă a acceptat coroana belgiană, pe care a şi păstrat-o. Putem să-i admirăm

statuia de bronz în principala piață a capitalei. A favorizat dezvoltarea unei mari industrii în Belgia și indirect a contribuit la formarea unui puternic proletariat belgian. Dar n-a iubit poporul, care, în 1830, a cerut libertatea. A fost totdeauna de partea baronilor, a marilor negustori și a preoților, iar ei i-au fost recunoscători. Dar nu s-au iubit.

Vandervelde ironiza cu cuvinte usturătoare conflictul care dura de mai bine de patruzeci de ani între nobilime, marea burghezie și cler, după ce acestea dezbinaseră și zdrobiseră împreună forțele democratice din țară și preluaseră puterea în stat. A învins în cele din urmă partidul clerical, care de patrusprezece ani era partid de guvernămînt.

— Din 1865 avem ca rege pe Leopold al II-lea, fiul primului Leopold. Acesta se îngrijește mai mult de colonizarea Africii decît de poporul belgian. Noi însă punem întrebarea : la noi cine se gîndește ?

Sala asculta încordată : muncitorii din cartierele mărginașe, flăcăi cu mîini bătătorite și pătate de ulei de mașini, oameni cărunți, meseriași, șomeri, invalizi, simpatizanți din rîndul burgheziei, studenți și ucenici, redactori, zidari, tipografi, dulgheri și șlefuitori de diamante — socialiști din toate cartierele acestui oraș, în care Karl Marx își dusese activitatea revoluționară timp de trei ani, pînă în 1848, cînd fusese expulzat, și în care, mai recent, cu șapte ani în urmă, se ținuse al II-lea Congres internațional al muncitorilor, care vîrîse spaima în fabricanți și moșieri.

Vandervelde compară avîntul mișcării proletare din Belgia în a doua jumătate a secolului cu creșterea unei lavine. Vorbi de acțiunile de masă din anii șaizeci, condamnă grevele din Charleroi și Seraing, înecate în sîngele minerilor, în schimb prezentă ca o victorie istorică reforma electorală obținută după greva generală din 1893 și consideră cele cinci sute nouăzeci și patru de mii de voturi obținute de partidul muncitoresc la ultimele alegeri parțiale ca o garanție de viitor. Politician cu prestigiu, orator abil, Vandervelde reuși să trezească în auditori iluzia împăciuitoare că complicatele transformări sociale se realizau de la sine, cu inevitabilitatea unor legi naturale. Folosi aceleași argumente care-l duseseră cu ani în urmă la conflicte ascuțite cu fracțiunea revo-

luționară a socialiștilor germani și care-l determinaseră pe Bebel să-l numească trădător al cauzei muncitorilor.

Un bărbat așezat în primele rînduri, a cărui ținută și îmbrăcăminte aleasă îl deosebeau de restul publicului, se apleca din cînd în cînd spre redactorul roșcovan al ziarului „Le Peuple" ; așezat alături de el, rugîndu-l să-i traducă unele pasaje ale discursului, căci nu înțelegea destul de bine flamanda. Apoi ridică din nou ochii întunecați, atenți asupra vorbitorului.

— Tînăra burghezie americană — continuă Vandervelde — a pornit război în Pacific pentru cucerirea coloniilor spaniole. Burghezia germană, care a acaparat anul trecut portul chinezesc Kiauciau, este și ea amestecată în acțiunea aceasta. Burghezia engleză vrea să ocupe portul chinez Wei-hai-wei și să anexeze Sudanul, unde măcelărește partizanii lui Mahdi. Burghezia franceză a ocupat o parte din teritoriul Congoului, ridicînd pretenții asupra cursului superior al Nilului. Trebuie să cerem pe cale parlamentară ca nici una dintre aceste puteri să nu abuzeze de drepturile pe care le-a dobîndit în colonii ; trebuie să le facem să înțeleagă pînă la urmă caracterul mîrșav al regimurilor coloniale abuzive de pînă acum și să impunem înlocuirea lor prin ordine și omenie.

Cineva îl întrerupse :

— Atunci putem aștepta mult și bine !

Murmurul din rîndurile din fund exprimă aprobarea unora și nemulțumirea altora. Sala se liniști abia după ce președintele bătu de mai multe ori în masă.

— Astăzi, în epoca silniciilor capitaliste — exclamă Vandervelde —, clasa muncitoare trebuie să aibă grijă în primul rînd să evite vărsările de sînge. Nu trebuie să ne lăsăm provocați de răcnetele de ură ale burgheziei, trebuie să dăm dovadă de răbdare, iar terorii trebuie să-i opunem revendicările noastre privitoare la salarii.

— Dar colonialismul belgian ? Convingerea mea este că are și unele laturi bune ! El aduce congolezilor căi ferate, vapoare, medicamente, le dă posibilitatea tehnică de a-și valorifica materiile prime, creează un proletariat negru de multe milioane de oameni. Trebuie condamnată lăcomia de cîștig a bancherilor, a preoților, a marilor negustori. Trebuie combătută tirania trusturilor, manipulațiile societății „Anversoise", ale societății „Kwango" și,

în sfîrşit ale societăţii „Kassai", recent înfiinţată aici la Bruxelles şi care numără printre acţionarii ei episcopi catolici. Am să demasc setea de profituri a acestor slujitori ai domnului ! Voi vorbi despre asta în parlament !

Aplauzele care însoţiră ultimele cuvinte ale vorbitorului fură puternice şi dovediră popularitatea de care se bucura conducătorul partidului muncitoresc belgian.

Vandervelde părăsi tribuna, epuizat de două ore de oratorie. În spatele uşii care dădea spre camera alăturată se opri şi-şi şterse fruntea cu o batistă de mătase.

Redactorul roşcovan al ziarului „Le Peuple" îl urmă şi, felicitîndu-l respectuos, îl rugă să-i predea manuscrisul cuvîntării ca să poată extrage unele pasaje pentru numărul de a doua zi al ziarului. Apoi îl prezentă pe tînărul bine îmbrăcat care şezuse alături de el în sală.

— Domnul Morel-de-Ville.

— Sînt originar din Paris. În momentul de faţă reprezint în Africa de vest interesele societăţii de navigaţie „Elder Dempster" din Liverpool — explică grav tînărul.

— Actualul meu nume este Edmond Dene Morel.

Vandervelde îi întinse mîna şi răspunse într-o franceză curgătoare :

— Sînteţi ziarist ? Am citit articolul dv. despre Camerun în presa pariziană. Toată stima pentru palma trasă autorităţilor coloniale. Ce părere aveţi despre situaţia de la noi ?

— Sînt întru totul de acord cu expunerea dv., dar în ce priveşte politica colonială belgiană aş dori să vă pun o întrebare.

— Care anume ?

— Ce se petrece în Congo ?

Politicianul social-democrat schimbă o privire cu roşcovanul. Apoi îl apucă pe Morel de braţ. Părăsiră împreună clădirea care se golea treptat, se urcară în tramvaiul cu aburi, care-i duse spre partea de sus a oraşului, în cartierul vilelor aristocratice, al promenadelor şi al hotelurilor luxoase.

Într-un restaurant al cărui mobilier elegant exprima ambiţia de a imita stilul de viaţă parizian, un chelner îi conduse într-un separeu, unde luară loc în jurul unei mese puse cu tot dichisul.

— Sincer vorbind — începu Vandervelde cu oarecare ezitare —, Congoul este o enigmă pentru noi toţi. Pe

de o parte oferă societăților concesionare posibilitatea unor profituri uriașe, pe de altă parte regele investește de treisprezece ani nenumărate milioane fără să obțină vreun cîștig palpabil. Aveți un motiv anume să puneți întrebarea pe care ați pus-o?

Morel dădu din cap în semn că da.

— Firma ale cărei interese le reprezint întreține de opt ani o linie de navigație între Anvers și Congo și are un sector congolez, în fruntea căruia am fost numit. De trei ani vin adesea la Anvers și la Bruxelles, duc tratative, supraveghez încărcarea vaselor și controlez transporturile care pleacă și sosesc. Ce ați face dv., monsieur, dacă, în calitate de ziarist, ați lua apărarea drepturilor popoarelor coloniale și un căpitan de vas al societății la care lucrați v-ar descrie ororile săvîrșite de ofițerii belgieni împotriva negrilor? Știu că omul este serios. Pe cheiurile portului am auzit lucruri asemănătoare de la marinarii vaselor belgiene și franceze. Funcționarii administrației congoleze pe care i-am întîlnit aici la Bruxelles pretind că nu știu nimic. Poate că totuși nu mi-aș fi bătut prea mult capul cu asta dacă n-aș fi controlat mai îndeaproape săptămîna trecută încărcătura navei „Mary Jones". Vasul trebuia să plece la Boma și întîrziase cu patru zile. În frahturi erau trecute stămburi și mătăsuri. Dar magaziile erau pline cu puști franceze Lebel, calibru opt, și cu cartușe. Conțineau doar optzeci de baluri de stambă și patruzeci de baluri de mătase, folosite pentru a camufla armele. Funcționarul meu mi-a afirmat că sir Alfred Jones, directorul societății, cunoaște chestiunea. Am telegrafiat la Liverpool și am primit răspunsul că transportul a fost camuflat în bună înțelegere cu administrația congoleză și corespunde unui contract comercial încheiat între regele Leopold și Congo. După aceasta am verificat frahtele din ultimii ani și am constatat că vapoarele noastre au făcut cinzeci și una de călătorii și de treizeci și nouă de ori au transportat, așa-zis, stambă și mătase. Am renunțat să mă mai adresez administrației congoleze. Dar pe dv. vă întreb încă o dată: ce se petrece în Congo?

Vandervelde se feri să răspundă. Încercă să atragă și pe celălalt invitat în discuție. Roșcovanul însă făcu de formă una sau două observații, apoi ridică din umeri și tăcu.

Morel își depănă gîndul cu aceeași logică încăpățînată cu care dezvăluise în ultimii ani monstruoasele dedesubturi ale politicii coloniale franceze, engleze și germane.

Tatăl său își pierduse din cauza bolii modestul post la Ministerul de Finanțe al Franței. Mama, de origine engleză, își îngrijise ani de zile soțul și-l văzuse stingîndu-se cu încetul. Apoi intrase în conflict cu rudele pe o chestie de moștenire. Se întreținuse pe sine și copilul dînd lecții de engleză. Cînd băiatul împlinise opt ani îl trimisese la Eastbourne și apoi la Bedford, la școli particulare, să fie crescut în Anglia ca un copil din păturile avute. Împlinise abia șaisprezece ani cînd se întorsese la Paris cu o profundă dragoste pentru natură și cu note proaste la învățătură. Aici își găsi mama epuizată, bolnavă și se văzu silit să intre curier la o bancă. În cele din urmă reuși să-și agonisească banii necesari ca să se mute cu mama la Liverpool, unde obținu un post în biroul societății de navigație „Elder Dempster and Company", cu un salariu anual de șaizeci de lire. Pînă atunci Georges Edmond Morel-de-Ville nu avusese nici un fel de relații cu ziaristica.

Dar orele de franceză pe care le dădea, fără pic de entuziasm, în timpul liber, pentru a-și mări veniturile mai mult decît modeste, și încrederea nestrămutată a mamei în talentul său scriitoricesc, de care el se îndoise foarte mult la început, îl făcură să-și îndrepte atenția asupra ziarelor. Încercă să-și completeze veniturile scriind cîte un articolaș.

Cum societatea de navigație la care era angajat concentrase în ultimii douăzeci de ani în mîna ei, datorită numeroaselor sale linii, tot traficul comercial al posesiunilor britanice din Africa de vest, el reuși să-și formeze o imagine a intereselor coloniale engleze și franceze, gata să transforme Africa de vest într-un măr al discordiei. Începu să consulte tot ce se tipărea despre Africa centrală în general, studie ziare, statistici, hărți de navigație, atlase, citi tot ce apăruse în publicațiile engleze și în cele de pe continent — mai cu seamă în limba franceză — și studie geografia, istoria, sociologia, geologia, comerțul, fauna și flora fiecărei regiuni în parte, precum și problemele economice ale întregului teritoriu.

Pe măsură ce studia problema, înţelegea mai bine încordările şi rivalităţile internaţionale pricinuite de colonii. Dar afirmaţiile contradictorii ale ziarelor engleze şi franceze asupra aceloraşi chestiuni, jumătăţile de adevăr, zvonurile, minciunile lansate în interesul unora dintre trusturile care se concurau în aceste colonii, cu scopul de a masca anumite intenţii politice, îl convinseseră pe acest băiat de nouăsprezece ani, care studiase situaţia economică a statelor respective şi ajunsese să cunoască metodele lor de propagandă, că în majoritatea redacţiilor domnea o uimitoare necunoaştere a situaţiei din Africa de vest.

Primul său articol, în „Pall Mall Gazette" din decembrie 1893, conţinea o critică acerbă a metodelor de administrare practicate în colonia engleză Coasta de Aur. Urmară curînd alte articole despre Senegal, Guineea franceză, Gabon, Coasta de Fildeş şi Togo. Competenţa, vehemenţa şi sinceritatea criticii sale treziră interesul marilor ziare engleze liberale. Numele său ajunse cunoscut. Prestigiul dobîndit impresionă pînă şi conducerea firmei la care lucra : i se încredinţă postul de răspundere de la Anvers.

După logodna cu domnişoara Mary Florence Richardson din Liverpool, obţinu cetăţenia engleză şi-şi schimbă numele în Edmond Dene Morel. De atunci semna toate articolele cu E.D.M. — iniţiale curînd cunoscute de toată presa europeană ca aparţinînd unui om inteligent, înflăcărat, iubitor de adevăr, de date precise, consecvent şi curajos.

Incidentul care-i atrăsese atenţia asupra statului liber Congo îi era încă prea proaspăt în minte pentru ca atitudinea rezervată a lui Vandervelde să nu-l impresioneze defavorabil.

— În conferinţa dv. aţi afirmat că veţi pune unele întrebări parlamentului. Nu vreau să mă socotiţi obraznic, dar îmi permit să consider aceste întrebări ca prea generale. Cred că altele mai precise adresate direct forurilor responsabile asupra faptelor care se petrec acolo ar fi mai eficace.

— Desigur, desigur — murmură Vandervelde distrat.

Morel adăugă :

— V-aş ruga să uzaţi de comunicarea pe care v-am făcut-o.

— Aţi fi dispus să confirmaţi în public cele spuse acum aici ?

— Oricînd.

— Puteţi dovedi cele afirmate ?

— Bineînţeles.

— Hm — exclamă Vandervelde nehotărît, uitîndu-se cu coada ochiului la roşcovan. Acesta îi înţelese privirea, se foi pe scaun şi declară :

— Vă rog să mă scuzaţi, domnilor ! Eu mai am mult de lucru astă-noapte. Dv. mai rămîneţi ?

Vandervelde se ridică şi el repede.

La plecare, traversînd restaurantul, se întîlniră cu un domn înalt, în haine întunecate, care îl salută pe Vandervelde cu o înclinare a capului.

Liderul social-democrat făcu o plecăciune adîncă.

— Un om de încredere al prea sfinţiei sale, bunul nostru cardinal de Tournai — observă ironic roşcovanul.

Vandervelde răspunse, la privirea mirată a lui Morel, cu un zîmbet mai mult jenat decît ironic.

— Sfinţiei sale i se iartă că nu poartă rasa şi umblă neînsoţit, pentru că, din însărcinarea prea sfinţiei sale cardinalul, trebuie să ia masa în acest local de perdiţie împreună cu membrii unor consilii de administraţie — continuă roşcovanul.

— Ai unor societăţi care se ocupă de Congo — completă Vandervelde.

— Da — confirmă roşcovanul. — Găinile se adună la grăunţe.

Şi apoi în şoaptă, ca să nu-l audă decît Morel :

— Aşa arată oamenii care de zeci de ani îşi trimit misionarii în Congo să obţină cu predicile ceea ce nu s-a putut obţine cu gloanţele expediate de firma dv.

În ciuda sumelor imense investite de Leopold al II-lea, încă din 1895, în afacerea congoleză, continua extindere a afacerilor înghiţea mulţi bani şi nu-i îngăduia să cheltuiască cît ar fi vrut pe fast şi orgii. Ca să facă rost de banii necesari construirii unui nou palat de vară, ca să poată cumpăra parcuri, trăsuri, insule în mările sudice şi tablouri, să-şi acopere numeroasele amante cu brocart şi nestemate şi să clădească în capitala Belgiei un palat nou, cîteva clădiri fastuoase şi propriul său

monument, încercă să stoarcă şi mai mult din colonia sa particulară.

În acest scop, cota obligatorie de cauciuc pe care trebuia s-o predea fiecare băştinaş crescu considerabil, de patru, de şase şi în unele regiuni chiar de douăsprezece ori, iar obligaţia fu extinsă asupra tuturor locuitorilor băştinaşi din Congo, bărbaţi, femei sau copii, indiferent de vîrstă. Participaţia acordată agenţilor albi din recolta totală dobîndită prin „grija" lor spori şi ea puţin. Li se promiteau premii şi avansări dacă reuşeau să scoată şi mai mult cauciuc din districtul care le era încredinţat. Guvernul congolez ajunsese chiar să le acorde „libertate deplină" în alegerea metodelor folosite în vederea „sporirii producţiei de cauciuc".

Astfel, pe la jumătatea anului 1898, exploatarea atinsese în statul Congo un prim punct culminant.

3

Căpitanul Lothaire străbătea pădurea virgină. Părăsise fortul Basoko în zori, însoţit de două companii, după ce încredintase comanda districtului Kaolo locotenentului Sarreaut. Curierul care adusese în toiul nopţii ordinul generalului se alăturase convoiului. Înconjuraţi de ţîntari, tăcuţi, păşind unul în spatele celuilalt, soldaţii indigeni, recrutaţi din populaţia haussa, înaintau cu greu pe poteca mlăştinoasă. În spate purtau cîte o puşcă franţuzească ; cartuşiere pline doldora le băteau şoldurile, iar de umeri le atîrnau grele, strălucind ca nişte şerpi metalici, alte două centuri suplimentare cu cartuşe, pe care locotenentul Sarreaut primise ordin să le distribuie oamenilor înainte de plecare.

Lothaire păşea în fruntea coloanei. Strivea sub picioare frunzele putrede şi crengile căzute. Din cînd în cînd întorcea capul şi se uita înapoi la soldaţii lui, nemulţumiţi de marşul lung care-i aştepta.

Coroanele şi vîrfurile arborilor se înălţau deasupra capetelor oamenilor ca nişte munţi verzi, susţinuţi de coloanele noduroase ale trunchiurilor, care se legau, se strîngeau unele într-altele şi se înlănţuiau prin rădăcini aeriene albe. Ramurile acoperite de muşchi se întindeau ca nişte braţe şi se agăţau asemenea unor degete încîrligate de frunzişul înconjurător.

Lothaire se opri locului, ştergîndu-şi sudoarea de pe frunte. Lăsă întreaga coloană de soldaţi haussa să-i treacă înainte şi aşteptă pe sergentul Broille, care se afla în coada coloanei. Faţa bărboasă a acestuia se lumină cînd îl văzu pe Lothaire.

— Cît avem pînă la Libokva, căpitane ?

— Cel puţin trei săptămîni — răspunse Lothaire.

Porniră unul lîngă altul. Broille arătă cu degetul spre coloană :

— Capitaşii o să mîrîie.

— Nu le ajută la nimic. Trebuie să ajungem acolo. Trebuie să punem capăt tulburărilor de la Libokva.

Apoi adăugă nemulţumit :

— Tare aş vrea să ştiu ce s-a întîmplat acolo.

— Ei, cîţiva rebeli.

— Cîţiva ?

— O să le vină ei de hac, căpitane, pînă sosim noi.

Lothaire se încruntă. După o vreme spuse :

— Pînă mă întorc, dumneata să faci ordine în satele de aici.

— Am înţeles — răspunse Broille.

— Pune-i pe treabă ! Cînd mă întorc vreau să găsesc magaziile pline de cauciuc.

Sergentul dădu din cap că a înţeles.

Trupa înainta prin pădurea virgină încinsă, tropăind, gîfîind, împiedicîndu-se, căţărîndu-se peste moviliţe alunecoase, înalte de peste un stat de om, formate din rădăcini încîlcite, prin noroaie adînci şi gropi în fundul cărora mai rămăsese apă şi peste care se ridicau roiuri zumzăitoare de ţînţari.

Încotro întorceai privirea, numai liane sfîrtecate cu securea şi smulse. Cioturi, bucăţi tăiate, cu frunze veştede zăceau, golite de sucul lor vital, ca nişte ţevi sparte şi strivite. Tot pămîntul era acoperit cu ele. Oriunde te uitai, de ambele părţi ale cărării, în desişul crengilor şi tulpinelor, pretutindeni se zăreau uriaşele plante agăţătoare rupte fără milă de pe tulpinile copacilor, tăiate, ciopîrţite.

Cărarea ducea la un luminiş, unde se zăreau urme de picioare desculţe. Într-o groapă se mai vedeau bucăţi de lemn ars şi o grămadă de cenuşă.

— Aici au făcut ghemotoacele — spuse sergentul.

Era vorba de ghemotoacele de cauciuc, cît un cap de om, preparate de culegătorii de cauciuc de pe malurile fluviului Congo. Băştinaşii se ungeau pe piept, pe braţe şi pe picioare cu sucul stors din liane, îl lăsau să se usuce, iar apoi îl scoteau de pe dînşii în fîşii subţiri, pe care le strîngeau ghem.

— O fi avînd fiecare cîte cincizeci? — se întrebă Lothaire şi-şi răspunse singur:

— Probabil că nu! Ieri au mai fost aici.

— Şi ăsta e singurul district unde le mai găsesc încă atît de uşor — remarcă sergentul. — Dincolo, în Berumo, merg multe zile pînă să găsească liane...

Soldaţii haussa din capul coloanei se opriră. Poteca îi dusese la un luminiş cultivat cu porumb şi trestie de zahăr. Pe margini creşteau tufe de aluni şi palmieri. La umbra acestora se zăreau colibe scunde făcute dintr-un pămînt de culoare deschisă. Acoperişurile conice erau de paie. Cîţiva cîini sălbăticiţi alergau în jur lătrînd. Aerul părea mai dens din pricina mirosului greu al unei mlaştini de prin preajmă.

Din pădure se ivi o femeie care purta pe cap un ulcior de apă. La vederea soldaţilor scoase un ţipăt prelung. Din colibe ieşiră femei, copii şi cîţiva bărbaţi, care se adunară grămadă, vorbiră între ei, discutară aprins şi arătară cu degetul spre marginea poienii.

Lothaire şi sergentul trecură în capul coloanei. Soldaţii nu se mişcau. Doar cîţiva se adunară grămadă, rîzînd şi înghiontindu-se.

Lothaire îi arătă cu degetul.

— Îţi las zece oameni, Broille. Porniţi imediat înapoi, după ce aţi terminat. E clar?

— Clar, domnule căpitan — răspunse sergentul.

Lothaire îi strînse mîna şi apoi se întoarse către soldaţi:

— Înainte!

Coloana dispăru în pădure, iar cei rămaşi pe loc se apropiară de colibe.

Sergentul Broille se instală la umbra unui cocotier, lăsîndu-i pe soldaţi de capul lor.

Minutele treceau.

Dintr-o colibă ieşi, împleticindu-se, un soldat uriaş urmărit de un bărbat care îl lovea cu amîndoi pumnii, fără să scoată o vorbă. Soldatul se poticni, se răsuci în loc şi ridică arma. Patul puştii izbi umărul bărbatului, care se prăbuşi în genunchi şi apoi căzu înainte, cu faţa la pămînt. Broille rîse răguşit. Soldatul privi spre el şi rînji. Se întoarse apoi în coliba din care răzbătea acum ţipătul strident al unei femei. Un zgomot asurzitor, apoi din nou un ţipăt ! Apoi se făcu linişte.

Broille nici nu luă în seamă căpetenia satului, care, în genunchi, în faţa lui, îl implora cu mîinile ridicate, bolborosind, grăbit şi înspăimîntat, cuvinte rugătoare într-o franceză stricată :

— Sat sărac ! Nici carne, nici făină... mulţi bărbaţi morţi, oh !... Vai, ce fac soldaţii tăi !... Cheamă-i înapoi, domnule ofiţer !

Broille făcu o mişcare violentă.

Bătrînul lăsă capul în jos. După cîteva clipe îşi întoarse faţa muiată de lacrimi spre soldaţii care ieşeau de prin colibe încărcaţi cu nuci de cocos, strămchini de lemn şi rogojini.

Din locuitorii satului nu se mai vedea nici unul.

— Unde-ţi sînt oamenii, hei ?

Bătrînul se îndreptă spre pădure. Se întoarse, după mai multă vreme, urmat de opt bărbaţi pe ai căror umeri şi braţe se vedeau cicatricele loviturilor de bici.

La număratul „ghemelor de cauciuc", adunate într-o colibă, se constată că lipsesc mai mult de o sută din cantitatea prescrisă.

— Sînteţi optzeci şi şase de locuitori aici în sat ! — răcni sergentul, lovind cu palma o listă boţită pe care o scosese dintr-un buzunar al tunicii. — Cine v-a îngăduit să faceţi cu o sută de gheme mai puţin ?

— Mulţi oameni au murit... — răspunse căpetenia tremurînd.

— Ai să fii pedepsit !

Broille se întoarse către bărbaţi şi ordonă :

— Daţi-i drumul !

Unul după altul intrară în colibă, aruncară ghemele galbene de cauciuc în coşurile ce stăteau în jur, le luară în spinare şi ieşiră pe rînd clătinîndu-se sub povara lor.

Starostele satului se așează neputincios pe o piatră. Broille se uită în treacăt la el, apoi strigă ceva oamenilor și porni încet în urma coloanei spre pădure, fără să se supere că trei soldați rămăseseră în urmă.

Aceștia așteptară pînă ce sergentul și camarazii lor dispărură printre arbori. Apoi unul scoase o funie de rafie, iar un altul îl apucă pe bătrîn de braț. Acesta se sculă încet.

Deodată se trînti la pămînt, începu să se zbată și încercă să muște mîna care îl ținea.

Capitașul urlă. Ceilalți rîseră și-l traseră pe bătrîn în sus, tîrîndu-l pînă la un palmier. După multă trudă reușiră să lege mîna dreaptă a bătrînului de trunchiul păros al copacului.

Cel care fusese mușcat se apropie.

Bătrînul se zbătea tot mai slab, sleit de puteri. Mîna nu și-o putea smulge. Stătea nemișcat. De sub legătura care-i încingea șoldurile, peste picioarele slabe, i se scurgea udul.

Cel mușcat lovi cu toporișca. Bătrînul se smuci, sări înapoi. Privi la palmierul de care rămăsese legată mîna.

Scoase un țipăt, apoi se prăbuși.

Soldatul mușcat dezlegă sfoara și luă cu el mîna retezată, sîngerîndă.

Capitașii porniră spre pădure în urma tovarășilor lor, vorbind în gura mare și rîzînd.

Partea nordică a bazinului congolez este brăzdată de numeroase fluvii, iar ținuturile dintre ele sînt acoperite de păduri mlăștinoase, întunecate, greu accesibile.

Zeci de ani, regiunea aceasta a fost cutreierată numai de arabii vînători de sclavi care năvăleau în cete asupra cătunelor din pădurea virgină și treceau din așezare în așezare, incendiind, omorînd și tîrînd după ei un număr crescînd de congolezi capturați.

În ultimele decenii ale secolului al XIX-lea se răspîndi vestea că un negustor alb cutreiera pădurile așezate la răsărit și la nord de Congo, însoțit de o coloană de purtători de poveri și făcea schimb de mărfuri cu locuitorii negri ai regiunii.

Puțin înainte de sfîrșitul veacului își făcură apariția primele patrule ale miliției congoleze.

4

După şase zile de marş pe potecile înguste ale pădurii virgine, prin căldura toridă şi ploile bruşte după care pământul se usca pe loc, după şase nopţi de zăpuşeală, petrecute sub musticare şi pături umede, Lothaire, însetat şi prăfuit, întîlni în zori de zi în calea sa, la o margine de luminiş, o caravană de indigeni balolo, încărcaţi cu poveri. Oamenii înaintau cîntînd monoton, într-o coloană lungă, condusă de un alb la a cărui vedere Lothaire trase o înjurătură. Belgianul se ascunse cu soldaţii săi pe după tufişuri şi nu-l scăpă din ochi pe albul bărbos care călca cu paşi mici, apăsaţi, în fruntea coloanei.

Caravana se apropia ca un şarpe cu o sută de capete. Din ce în ce mai mulţi purtători de poveri răsăreau din marginea luminişului. Faţa asudată, arsă de soare a conducătorului începu să se distingă clar şi Lothaire şopti un ordin soldatului culcat alături de el. Ordinul trecu din gură în gură. Soldaţii haussa rînjiră. Nemulţumirea pricinuită de oboseala marşului anevoios pieri de pe feţele lor.

Bărbosul se opri locului şi strigă ceva celor din urma lui. Purtătorii de poveri răspunseră. Bărbosul porni mai departe. Lothaire, cu fluierul negru de comandă între dinţi, ascultă ţăcănitul slab metalic care se propaga de-a lungul frontului soldaţilor săi. Bărbosul ajunse în dreptul lui şi trecu mai departe. Lothaire se ridică brusc în picioare. Fluieră puternic.

Răsunară, una după alta, două salve de puşcă. Se auziră ţipete izolate. Cîţiva oameni se închirciră în timp ce cădeau doborîţi, unii făceau mai întîi un salt, alţii se prăvăleau în iarbă cu braţele întinse în lături, ţepene. Prin perdeaua de fum, care se risipea încetul cu încetul, Lothaire zări hamalii balolo prăbuşiţi la pămînt cu poverile lor cu tot.

Un balolo înalt, cu pieptul ciuruit de gloanţe şi acoperit de sînge, alergă spre bărbos, care se oprise locului neatins, şi se prăbuşi lîngă el. A treia salvă sfîrtecă frunze şi crengi din marginea opusă a pădurii. Gloanţele loviră surd trunchiurile arborilor.

Lothaire fluieră iar. Mai răsunară cîteva împuşcături răzleţe, stîrnind ecoul pădurii. Apoi se făcu linişte.

Deasupra vîrfurilor palmierilor treceau stoluri de păsări speriate.

Lothaire se apropie de bărbos. Acesta trase cu amîndouă mîinile de tocul pistolului atîrnat de centură.

— Nu vă mai osteniţi, domnule Stokes — spuse Lothaire pe englezeşte.

Bărbosul făcu un pas înapoi.

— Mă recunoaşteţi ? — întrebă Lothaire rîzînd.

Dar rîsul lui suna fals. Îşi linse buzele crăpate şi adăugă cu glas tare :

— Te arestez !

Englezul se uită la soldaţii care năvăliră din tufişuri şi apoi la oamenii săi culcaţi la pămînt : un şir de trupuri înţepenite, contorsionate. Şirul se întindea, cu puţine goluri, pînă la marginea pădurii. Din rînd ieşeau umeri, braţe şi picioare încremenite. Ici, colo se mai mişcau anevoie un cap, o mînă.

Englezul se întoarse către Lothaire şi ţipă :

— De ce ?

— Pentru că faci contrabandă cu arme !

— Arme ?

— De douăzeci de ani te ţii de matrapazlîcuri ! Aici e domeniu regal belgian, domnule Stokes ! De mult îmi doream să te mai întîlnesc o dată !

— Poftim ! — replică englezul şi arătă baloturile şi pachetele răzleţite :

— Astea-s arme ?

Unele baloturi se desfăcuseră în cădere. Perle de sticlă, tabachere de tinichea, inele luceau în bătaia soarelui.

— Marfa este confiscată — declară Lothaire.

Făcu un semn cu mîna soldaţilor haussa, pe care un fluierat scurt îi adunase în jurul lui. Aceştia se năpustiră printre trupurile neînsufleţite ale negrilor. Fără să le pese de morţi, de gemetele răniţilor, soldaţii spintecară grăbiţi baloturile, le desfăcură, rupseră învelitorile, scoaseră obiecte multicolore şi începură să răcnească de încîntare şi uimire.

Englezul făcu o mişcare furioasă.

— Domnule ! Vei avea de dat seamă !

Lothaire ridică din umeri.

În cîteva pachete, soldaţii găsiră cartuşe, iar în altele flinte vechi, împachetate cu grijă. Doi soldaţi le

aduseră şi le depuseră la picioarele lui Lothaire. Faţa acestuia se congestionă.

— Nici astea nu sînt arme?

Henry Stokes tăcea.

— Aduceţi frînghii! — ordonă Lothaire pe franţuzeşte.

Apoi se întoarse către englez.

— Sper că n-o să ne faceţi greutăţi...

— Vreţi să puneţi să mă lege? — întrebă Stokes şi rîse dispreţuitor. — Vă temeţi să nu fug? Fără provizii!

Lothaire îl privi cercetător.

— Bine — spuse el în cele din urmă încet. — O să purtaţi singur toată răspunderea.

După ce-i luă englezului pistolul, Lothaire porunci să se aşeze tabăra. Se întinse pe o pătură de lînă în faţa bărbosului, care tăcea încruntat. Omul acesta, cunoscut pînă departe pe coasta Zanzibarului, sub porecla de „ultimul negustor", nu-şi transporta mărfurile prin porturile şi centrele comerciale de pe malurile Congoului, ci prin Africa răsăriteană de sub dominaţia germană, lipsind astfel guvernul congolez de taxa de import de 10%. Funcţionarii din Boma urmăreau de multă vreme traficurile sale cu invidie şi neîncredere.

Expresia feţei lui Stokes era impasibilă. Ochii săi căprui nu trădau dacă situaţia în care se afla îl neliniştea ori ba.

De jur împrejur şedeau capitaşii şi discutau aprins. În urechi, la încheieturile mîinilor, la glezne şi în păr purtau podoabele furate. După gît îşi prinseseră basmale colorate şi-şi umpluseră pipele cu tutun nemţesc ieftin. Buzunarele uniformelor lor erau pline doldora şi atîrnau greu. Atît de bogată fusese prada, încît renunţaseră să mai jefuiască morţii şi răniţii.

Lothaire scoase un pachet boţit de ţigări şi-l întinse englezului. Acesta refuză morocănos. Lothaire îşi luă o ţigară şi reuşi cu greu să aprindă un chibrit umezit. Trase de cîteva ori în piept, dădu afară fumul şi-l privi pe englez, mai trase o dată din ţigară, apoi o aruncă şi spuse:

— Eşti un om ciudat, Stokes! Acum cîţiva ani ne-am întîlnit la Boma, nu-i aşa? Veniseşi acolo din cauza noilor regulamente vamale, dacă nu mă înşel. Aveai pă-

rerile dumitale despre legile noastre... Nu ţi-am spus eu încă de atunci că n-are nici un rost să continui în felul acesta ?

Făcu o pauză.

— N-ai vrut să mă crezi !

— Pe dumneata ?

Lothaire continuă de parcă nici n-ar fi auzit tonul sfidător al întrebării :

— Nu ţi-am spus atunci că vom construi posturi vamale şi aici, în districtul Kaolo ? Posturile încă n-au fost înfiinţate. Dar raziile noastre au început. Am sosit şi am dat peste dumneata, Stokes.

Englezul ridică privirea :

— Asta încă nu înseamnă că cele întîmplate... — arătă spre cadavre — ...n-o să te coste scump, domnule ! Unde o să mă duceţi ? La Boma. Bine. Acolo se află un consul englez. Am să mă adresez lui. Va trebui să dovediţi că am avut intenţia să predau armele negrilor.

— Şi dumneata te încrezi în ajutorul consulului ? — întrebă Lothaire batjocoritor.

Stokes făcu o mişcare dispreţuitoare cu gura. În aerul cald pe care îl trase în piept mai persista mirosul de praf de puşcă.

Orele treceau. Încet privirea i se îndreptă spre marginea pădurii. Apoi şi-o întoarse o clipă asupra lui Lothaire, contemplă cu indiferenţă morţii, după care privi din nou copacii din marginea pădurii. Din ce în ce mai des se uita Stokes în direcţia aceea. În cele din urmă se trase puţin înainte şi întrebă :

— Cît mai rămînem aici ?

Lothaire, care nota ceva într-un carnet, răspunse fără să ridice capul :

— Aşteaptă !

Stokes lăsă ochii în jos. Învîrti între degete un fir de iarbă.

Seara Lothaire dădu o poruncă.

Soldaţii haussa ieşiră din toropeala pricinuită de o zi de odihnă, alergară şi se adunară, înghiontindu-se într-un semicerc, în jurul locului unde şedea căpitanul. Cîţiva se repeziră asupra englezului surprins şi-i legară mîinile la spate. Alţi doi îşi scoaseră tunicile : umerii lor luceau în penumbră. Alergară spre marginea desişului şi se căţărară cu agilitate pe trunchiul unei acaţii

înalte, înflorite. Înaintară repede pe o cracă ieşită în afară : se ţineau numai cu picioarele goale, iar cu dinţii şi cu mîinile legau de cracă o funie de rafie al cărei capăt liber atîrna în jos, formînd un ştreang.

Lothaire se apropie de Stokes :

— Mai ai vreo dorinţă ?

Englezul stătea cu capul lăsat în piept. Vinele gîtului i se umflară ca nişte funii groase, fălcile i se mişcară de parcă ar fi mestecat ceva.

Lothaire făcu un semn soldaţilor. Aceştia îl înşfăcară pe prizonier de braţe. Englezul se lăsă tîrît, cu capul tras între umeri, tîrîind picioarele. Cînd ajunse în faţa ciotului aşezat de cîţiva soldaţi haussa sub ştreang, se răsuci spre Lothaire şi ţipă :

— Mizerabile...

Apoi începu să se zbată ca turbat şi să urle :

— Nuuuu !

Doi capitaşi îl ridicară pe ciot. Unul dintre ei se urcă şi el, îi trecu funia pe după gît şi o strînse, în timp ce alte mîini îl apucară de picioare. Alţii aduseră torţe aprinse şi le ridicară mult deasupra capului. Negrul sări jos. Ceilalţi se dădură repede înapoi, iar alţi doi traseră ciotul de sub picioarele spînzuratului.

Cînd ramura copacului se aplecă brusc, zbieretele lui Stokes se prefăcură într-un murmur răguşit. Trupul îşi pierdu dintr-o dată puterea şi se legănă, ţeapăn ca un pendul, liniştindu-se treptat. Mai zvîcni o dată, se roti de două ori, apoi înţepeni cu totul.

Soldaţii se risipiră.

Lothaire dădu ordin să se ridice tabăra.

În aceeaşi noapte porni cu trupa spre nord. Terenul era descoperit. Deasupra lor răsărea, strălucitoare şi albă, luna.

•

În ultimele două decenii ale veacului trecut, sute de misionari au fost trimişi în Congo din toate ţările care făceau comerţ cu Africa centrală, pentru a-i convinge pe băştinaşi că dominaţia albilor fusese rînduită după voia lui dumnezeu şi era o binefacere pentru ei. Se cerea o mare doză de neruşinare şi făţărnicie pentru a predica aşa ceva în condiţiile cumplitei mizerii generate de sistemul leopoldin.

Puținii misionari cu inima cinstită, veniți să predice dragostea între oameni și să le ajute cumva băștinașilor, după ce ajungeau să cunoască realitatea congoleză, intrau în mod inevitabil în conflict cu biserica care-i trimisese în misiune și, în cele din urmă, își pierdeau credința.

5

În ziua următoare, căpitanul Lothaire ajunse cu capitașii lui la centrul misionar al preotului Joseph Clark.

Într-un luminiș se înălțau o casă văruită în alb, înconjurată de șoproane, și colibele localnicilor, cu grădini și lanuri de porumb bine îngrijite. O pădure de palmieri mărginea spre nord luminișul. Spre sud, o cărare intra în desișul junglei. Ea ducea la malul fluviului Congo, a cărui apropiere se făcea simțită prin mirosul de baltă care plutea deasupra întregii așezări.

Printre colibe rătăceau porci. Copiii se jucau cu pietre colorate. În praguri apăreau chipuri negre care priveau speriate la soldați.

Casa de lemn a misiunii, ca să fie la adăpost de inundații, era construită pe piloni din trunchiuri de lemn tare. Un arbore mango umbrea grădina din fața ei, ca un evantai mare, iar ceva mai încolo se înălța — împodobită cu o cruce de fier — capela. Aici se rugau în fiecare dimineață și în fiecare seară creștinii negri din așezarea Jesaia, la lumina lumînărilor de ceară, unui dumnezeu străin, a cărui învățătură le-o adusese de departe un alb care trecuse mările și străbătuse codrii ecuatoriali pentru a ajunge pînă la ei.

Joseph Clark era american. Avea acum cincizeci de ani. Sosit în Africa cu treizeci de ani în urmă, trimis de Uniunea misionară baptistă din Boston, pătrunsese pînă în inima continentului negru, înființase nouăsprezece stațiuni și botezase numeroase triburi. În înțelegere cu misionarii englezi care se ocupau de triburile balolo, cu predicatorii Uniunii misionare scandinave și cu predicatorii baptiști sosiți mult după el din Anglia, participase — navigînd pe micul lui vaporaș prin canalele și brațele secundare ale Congoului — la cercetarea mîlosului și întunecatului fluviu și a pădurilor înnegurate și umede, cu miros de mucegai. Co-

laborase şi cu activii misionari ai Alianţei evanghelice, dar nu cu vicariatul catolic înfiinţat de curînd pe cursul inferior al Congoului de către Congregaţia neprihănitei inimi a Fecioarei Maria din Scheut, de lîngă Bruxelles.

Datorită fondurilor importante pe care i le pusese la dispoziţie misiunea centrală din Boston, el construise în ultimii ani centrul Jesaia, unde îi învăţa pe enoriaşii săi negri să vorbească engleza, să citească, îi îndruma în cultivarea pămîntului, se străduia să le explice geografia ţării lor şi înrudirea dintre numeroasele ei popoare. În grădiniţa de lîngă casă se ocupa cu o rîvnă deosebită cu lucrări de ameliorare a unor plante încă necultivate. Seara citea cu voce profundă şi egală pagini din Sfînta scriptură celor ce nu plecaseră în pădure să culeagă cauciuc. Uneori pleca să viziteze pe rînd staţiunile înfiinţate de el mai de mult, ţinea predici, lua parte la vînători de antilope sau rinoceri şi se întorcea epuizat şi mulţumit la aşezarea sa.

Înalt, ciolănos, cărunt, Joseph Clark devenise cu totul taciturn în ultimii ani. Faţa lui foarte palidă, pe care nici soarele ecuatorial nu reuşise s-o coloreze, era luminată de o privire extraordinar de vie şi iscoditoare. Uneori însă, cînd agenţii statului congolez străbăteau pădurile cu trupele lor şi veştile despre sate măcelărite ajungeau pînă la el, flacăra din privirea lui parcă se stingea. Atunci clipea des; ochii lui căpătau o expresie neliniştită şi priveau fără interes, desperaţi.

Clark ieşi din casă cu paşi obosiţi. Îl salută pe Lothaire, dar se feri să-i întîlnească privirea sfidătoare, ironică.

— Pot căpăta o gustare şi un strop de vin aici, prea cuvioase?

Clark dădu din cap afirmativ. Cutele adînci din jurul gurii i se mai accentuaseră.

— Dar băieţii mei? — întrebă Lothaire.

Clark se uită la soldaţii haussa adunaţi în jur, în uniforme zdrenţuite, mirosind puternic a sudoare. Le fugeau privirile, lacome, după pradă.

— Nici o teamă! Am eu grijă să nu-şi facă de cap aici — îi ghici Lothaire gîndul.

Şi continuă să-l privească fix pe misionar.

— Da — răspunse acesta în cele din urmă —, le vom da şi lor de mîncare.

La porunca lui Lothaire, soldaţii porniră în grupuri mici spre marginea aşezării, aruncară în dezordine la pămînt echipamentul lor şi cortul ofiţerului alb, cort pe care-l tîrîseră după ei prin pădurea virgină, şi-şi aşezară puştile în piramidă. Apoi se întinseră la umbră în aşteptarea mesei.

Lothaire intră în casă în urma misionarului. Clark deschise uşa spre o cameră cu fereastra acoperită cu o perdea albă, care nu oprea decît în parte căldura de afară. Pe masă erau manuscrise cu hîrtie îngălbenită de vreme şi cîteva scrisori. Un ceas de lemn ticăia de zor pe perete.

Lothaire se trînti pe un scaun. Misionarul strigă o tînără negresă, care aduse vin şi un castron cu carne. Ea se uită cu teamă la ofiţerul alb, care îşi scoase centura de piele cu pistol cu tot, îşi descheie pe piept tunica şi întinse mîna spre pahar.

Fata părăsi camera. Fără să se fi spălat măcar pe mîini, Lothaire începu să înfulece. Bău pe nerăsuflate un pahar, apoi îl umplu iar.

— Afurisită regiune : ţînţari, muncitori leneşi — exclamă el mestecînd. — Ar trebui să-i luăm puţin la întrebări pe negrii dumitale, Clark. Ce părere ai ?

Misionarul tăcea.

— În ultima lună, satul dumitale a furnizat prea puţin cauciuc : cu douăzeci la sută mai puţin ! Trebuie să li se explice porcilor ce înseamnă...

Se înecă şi tuşi.

— Vrei să le-o spun eu ? Adună-i pe toţi după ce mîncăm şi-o să le-o spun !

Clark îşi întoarse faţa în cealaltă parte. După un timp răspunse :

— Negrii mei nu sînt aici.

— Cum ?

— Au plecat, sînt pe drum.

— Încotro ?

Încet, de parcă fiecare cuvînt l-ar fi costat o sforţare, misionarul răspunse :

— Ieri au sosit aici doi bărbaţi din tribul balolo. Făcuseră parte dintr-o caravană. Au povestit cele întîmplate : un ofiţer belgian i-a atacat cu soldaţii lui. Fără nici un motiv. Un neom...

Vocea lui Clark tremura.

— A poruncit să-i împuşte pe toţi. Zac acolo în pădure. Dar n-au murit toţi. Printre ei se mai află şi răniţi. Trebuia să li se dea ajutor. De aceea i-am trimis...

După o pauză adăugă :

— Pe englez...

Furculiţa din mîna lui Lothaire începu să tremure. Oprindu-se din mestecat, belgianul ridică ochii spre misionar.

Clark se opri drept în faţa lui. Spuse :

— Nici măcar nu l-au îngropat !

Dinspre fluviu răsună miorlăitul prelung al unei pisici sălbatice. Se auzi zgomot de crengi rupte. Un kakadu ţipă. Apoi un plescăit în apă şi iarăşi linişte.

Joseph Clark continua să vorbească cu vocea sugrumată. Cuvintele păreau să ţîşnească din adîncul pieptului, ca nişte gînduri întunecate, zăvorîte, care se desprindeau greu din cătuşe.

— Mi-a fost dat să văd destule grozăvii cu ochii mei ! Ani de-a rîndul... Doamne... Am venit aici şi am propovăduit dragostea de aproape şi iertarea păcatelor... egalitatea oamenilor în faţa lui dumnezeu. În numele domnului am botezat mulţi negri... Au avut încredere în noi... Şi noi ? Noi ?

Se opri.

— Au fost bătuţi şi călcaţi în picioare ! Ucişi... În pădure au fost schingiuite femei pentru că aveau un chip mai atrăgător, iar pentru cauciucul ăsta blestemat au fost biciuiţi oameni nevinovaţi... De cine ? De ofiţeri belgieni ! De europeni ! De creştini cu piele albă... Şi-o fac şi acum ! Siluiesc, jefuiesc... mai rău ca lupii !

Îşi şterse sudoarea de pe frunte.

— Negrii vin la mine ! Mă întreabă... vor să ştie : există un dumnezeu ? Cum de rabdă asemenea fapte ? De ce ?... Nu mai au încredere în mine... Cum să le explic toate astea ? Există un dumnezeu care este bun, îşi iubeşte copiii. Îngăduie celor tari să-i oropsească pe cei slabi şi cere celor slabi să continue să-l iubească...

Făcu o pauză.

— Au murit cu zecile de mii. Şi acum Henry Stokes ! L-am cunoscut. Încă un caz dintre acestea... Am stat toată noaptea şi m-am gîndit... N-am găsit răspuns ! Nu văd nici o cale care să ne scoată din marea asta de sînge vărsat...

Lothaire ridică capul.

— Asta e... — începu el răguşit. — Dumneata eşti misionar... — începu el, ezitînd, şi se poticni.

— Da... — reluă el şi se opri din nou.

— Părinţii mei au fost oameni simpli — spuse el în cele din urmă. — Dumneata eşti misionar, priveşti altfel lucrurile...

Se gîndi la vremea cînd sosise ca tînăr locotenent pe acest continent mare şi necunoscut. Ani de-a rîndul administrase pe cursul mijlociu al fluviului un district cu patru sate, din însărcinarea societăţii pentru producţia de cauciuc „Anversoise du Commerce au Congo". Îşi trimitea capitaşii în sate, poruncea băştinaşilor să se prezinte în faţa lui şi, în numele statului şi pentru binele lor, le ordona să fie harnici. Punea pe capitaşi să-i pedepsească dacă i se părea insuficientă cumva cantitatea de cauciuc adusă. Localnicii începuseră să se teamă de el. Directorii societăţii „Anversoise" însă îl lăudaseră şi-i măriseră salariul. Superiorii militari din Boma îl avansaseră. Îşi plasase aproape întreg salariul şi primele primite pentru zel şi cruzime în acţiuni ale societăţii. După doi ani ar fi putut să le vîndă pe un preţ de cincizeci şi cinci de ori mai mare. Dar nu le vînduse, ci mai cumpărase altele. Fusese din nou avansat. Societatea îi încredinţase administraţia districtului răsăritean Kaolo. Guvernul congolez îl numise comandant al fortului Basoko şi-i dăduse în subordine opt companii de negri. În afară de aceasta i-l dăduse pe locotenentul Sarreaut, om cu părul cărunt, ca adjutant, şi pe subofiţerul Broille ca să comande pe capitaşii staţionaţi în satele sale... Şi acum ? Acum Lothaire era căpitan în miliţia congoleză, comandantul frontierei de răsărit a statului şi acţionar important al societăţii „Anversoise du Commerce au Congo" !

— Dar... — repetă el. — Părinţii mei... ei n-au fost în stare să-mi dea mare lucru. La Şcoala de ofiţeri din Bruxelles, duminica, cînd camarazii mei plecau în oraş, eu trebuia să rămîn în cameră pentru că nu aveam bani. Am fumat tutunul cel mai ieftin, am băut cafeaua cea mai proastă... Acum am douăzeci şi opt de ani, sînt căpitan, administratorul unui mare district...

Se aplecă peste masă şi rosti răspicat :

— Acum, în sfîrşit, vreau să ştiu ce înseamnă să ai bani!

Clark întoarse spre el ochii lui neînfricaţi:

— Şi pentru asta ucizi?

Lothaire îşi muşcă buzele. Era furios că-l luase gura pe dinainte. Se răsti:

— Să nu uiţi: eu sînt împuternicit de guvernul meu! Statul congolez este supus majestăţii sale Leopold al Belgiei şi dumneata eşti un străin pe care îl tolerăm aici!

Clark îi întoarse spatele. Expresia de chin şi furie neputincioasă reapăru în ochii săi.

— Bani! — murmură el.

Şi plin de scîrbă:

— Femei!

Lothaire se sculă de pe scaun şi se plimbă agitat prin cameră. Mintea îi lucra febril: oare va fi Sarreaut în stare să administreze districtul în absenţa lui? Nu se va apuca cumva să bea fără măsură — ca acum cîteva luni —, lăsînd capitaşii şi culegătorii în plata domnului? Dar Broille? O fi strîns cauciucul?

Lothaire se opri în faţa misionarului.

— Cunoşti drumul pînă la fortul Libokva? Poţi să-mi dai o călăuză?

— Libokva?

— Acolo se petrec nişte porcării, au izbucnit tulburări printre negri. Trebuie să ajung cît mai repede acolo!

— Sectorul Rubi-Welle — spuse Clark încet.

— Aşa este! Poţi să-mi dai o călăuză?

Deodată Lothaire îşi aminti de ceva:

— Unde sînt cei doi balolo din caravană? Trebuie să-i văd!

— Sînt şi ei pe drum — răspunse Clark. — Îi conduc pe negrii mei la luminişul din pădure...

Se îndreptă de spate.

— Nu, nu am pe cine să vă dau. Dintre oamenii mei nu a fost încă nici unul la Libokva.

Lothaire se stăpîni să nu înjure.

— Plecaţi chiar azi? — întrebă Clark.

— Da — azi!

— Mă tem...

— Ce e?

Abia cînd Lothaire îşi repetă nerăbdător întrebarea, misionarul răspunse fără să-şi ridice ochii :

— Fără îndoială că veţi găsi şi singur drumul.

În 1898 marele trib abu-bua, ale cărui teritorii se întindeau între fluviile Rubi şi Welle, în partea de nord a statului Congo, se răsculară împotriva corvezii cauciucului. Sectorul se afla sub administraţia unui comisar belgian, căpitanul Tilkens, instalat la fortul Libokva cu 80 de soldaţi negri.

Multă vreme tribul abu-bua nu îndrăznise să se ridice împotriva comisarului şi a prădalnicilor lui soldaţi. Încă în 1896, căpitanul Tilkens scrisese la Bruxelles :

„Comandantul Verstraeten a vizitat centrul meu şi m-a felicitat foarte amical. El a spus că raportul lui va depinde de cantitatea de cauciuc pe care o voi livra. Recolta mea a crescut de la trei sute şaizeci de kilograme, în septembrie, la o mie cinci sute de kilograme în octombrie şi, începînd din ianuarie, va fi de patru mii de kilograme pe lună, iar eu voi primi un spor de salariu de cinci sute de franci lunar... Nu sînt om norocos ?"

Guvernatorul general de la Boma îl lăudă şi el într-o scrisoare. Dar curînd căpitanul constată că-i era din ce în ce mai greu să-i silească pe locuitorii abu-bua să predea cantitatea de cauciuc cerută şi să furnizeze coloanele de oameni care s-o transporte. Unele sate începură să i se opună făţiş. În momentul acela primi ordin de la Boma să formeze o nouă coloană de o mie cinci sute de oameni cu toate cele necesare, să mărească şi mai mult producţia de cauciuc a sectorului şi, la caz de nevoie, să folosească metodele represive dictate de împrejurări. Tilkens puse în lanţuri căpeteniile tuturor satelor ai căror locuitori se dovediseră îndărătnici sau măcar nemulţumiţi. Prinse şi aduse la fort ca ostatici femei şi copii, recrută trupe din triburile învecinate vrăjmaşe tribului abu-bua. Organiză o expediţie de pedepsire împotriva satelor de pe cursul mijlociu al fluviului Welle. Distruse şapte sate, schingiui şi omorî locuitorii lor şi, după luni de zile de marş, se întoarse la fort. Ca „răsplată" pentru cauciucul colectat prin atîtea silnicii pe drumul de întoarcere, fiecare soldat primi o femeie din tribul abu-bua.

Zvonul acestor crime nelinişti şi satele de pe fluviul Rubi. Şeful tribului abu-bua, Bambara, adună pe nemulţumiţi şi atacă un punct militar nu departe de fort. Tilkens porni împotriva lui cu o sută de soldaţi, dar în drum primi ştirea că şi nordul

se răsculase. Îşi dădu seama că forţele sale erau prea reduse pentru a exercita un control permanent şi eficace asupra unui sector atît de mare. Trimise o scrisoare la Boma, de unde primise dispoziţia urgentă să mărească şi mai mult producţia de cauciuc şi să „ia măsuri energice" împotriva satelor. În cuprinsul scrisorii sale, căpitanul spunea :

„Prevăd un val de nemulţumiri. Cred că v-am avertizat şi în ultima mea scrisoare. Cauzele răzvrătirii sînt mereu aceleaşi. Băştinaşii s-au săturat de regimul pe care li-l impunem, nu mai vor să transporte poverile, să colecteze cauciuc, să adune şi să pregătească alimentele necesare pentru albi şi pentru soldaţii negri. Din nou a trebuit să lupt trei luni în şir, cu o întrerupere doar de zece zile. Am făcut o sută cincizeci şi doi de prizonieri. Mă războiesc în sectorul acesta de doi ani. Totuşi nu pot spune că am reuşit să supun populaţia. Preferă să moară... Ce pot să fac ?"

6

Fortul se afla la o cotitură a fluviului.

O clădire văruită în alb era aproape ascunsă vederii de palisade formate din pari groşi, înfipţi în pămînt unul lîngă altul şi legaţi între ei cu sîrmă. Santinelele negre din faţa porţii stăteau lîngă o gheretă şi moţăiau. Peste acoperişurile înfierbîntate de soare se ridica un catarg de care atîrna nemişcat steagul statului congolez.

Căpitanul Tilkens observă prin fereastra camerei sale sosirea coloanei lui Lothaire. Toţi păreau extenuaţi, uniformele capitaşilor erau năclăite de sudoare. Deschise repede uşa şi coborî grăbit scara îngustă de lemn, ieşindu-le în întîmpinare.

— În sfîrşit ! — exclamă el cu un rîs vesel, adresîndu-se lui Lothaire, şi-i întinse amîndouă mîinile.

Lothaire îşi scoase casca colonială, îşi trecu degetele prin părul negru, ud de sudoare, turtit de cască şi-i răspunse cu un zîmbet obosit.

— Mai sosim la timp ?

— Da, era momentul, nici nu-ţi poţi închipui cum stau lucrurile aici. Te aştept de o săptămînă.

— N-am avut călăuză — răspunse Lothaire. — Un ticălos de negru pe care l-am luat dintr-un sat ne-a rătăcit dinadins. A treia zi l-am...

Făcu o mișcare greoaie cu mîna și continuă :

— A trebuit să mă descurc singur.

Intră după Tilkens în casă, în timp ce soldații haussa se amestecară gălăgioși cu soldații fortului pe platoul dintre clădiri.

În camera mobilată doar cu două scaune, un dulap, un hamac și masa acoperită cu hărți, aproape că nu mai aveai loc să te miști. Lothaire își cercetă cu luare-aminte camaradul, fostul lui tovarăș de școtii la Școala de ofițeri din Bruxelles. Se așeză obosit pe unul din scaune și spuse :

— Aproape că nu te-ai schimbat de atunci, Paul.

— Da ?

Tilkens zîmbi deprimat. Se așeză și-și făcu de lucru cu tunica atîrnată în spatele lui, pe speteaza scaunului.

Lothaire tresări. Zărise cîteva fire argintii în părul prietenului său. Și fața lui i se păru acum îmbătrînită.

Nu se mai văzuseră de șase ani. Ultima oară se întîlniseră la Boma, din întîmplare. Amîndoi veniseră la raport la reședința guvernatorului, iar după aceea merseseră împreună la un hotel englezesc unde stătuseră toată noaptea la taclale. De atunci nu se mai văzuseră — spre regretul lui Lothaire. La Bruxelles, la școala de ofițeri, se înțeleseseră întotdeauna de minune și în ultima vreme chiar se împrieteniseră.

— Cum s-ar zice, ai greutăți cu negrii tăi ? — întrebă Lothaire, întrerupîndu-și firul amintirilor.

— Da, greutăți — dacă vrei...

— Guvernatorul general mi-a trimis un curier cerînd să-ți trimit imediat în ajutor două companii. Am preferat să vin chiar eu cu ele.

— Mulțumesc din toată inima — răspunse Tilkens. — Mă bucur că ai venit. Da, situația e cam încurcată. Negrii s-au răsculat. Nu poți ieși nicăieri, că îndată încep să tragă asupra ta cu tot felul de flinte vechi — dracu știe de unde le-or fi avînd !

— Dar cum s-a întîmplat ?

Tilkens ridică din umeri. Tăcu o clipă, apoi continuă :

— Societatea nu se mai satură ! La două-trei luni trebuie să măresc cotele, ca să nu-mi reducă ăia salariul. Pînă la urmă, și celor mai proști le sare țandăra. Doar nici negrii nu scot cauciucul din burtă...

— Stai puțin...

Lothaire se uită mirat la faţa înfierbîntată a prietenului.

— Aşa e pretutindeni ! Doar n-ai vrea să dai vina pe „Anversoise“ ?

— Dar pe cine altul ?

— Păi şi ăia trebuie să scoată ceva de aici, şi aşa ne mai alegem şi noi cu cîte ceva. Că altfel...

— Ne alegem ! Ar trebui însă...

Tilkens se întrerupse şi zîmbi deodată cu un aer vinovat.

— Scuză-mă ! Nici măcar un rachiu nu ţi-am oferit.

Lothaire clătină din cap, uitîndu-se după Tilkens, care se ridicase de la locul lui. Acesta se îndreptă spre dulap, de unde scoase o sticlă şi două pahare. Apoi, cu o mişcare a mîinii, împinse la o parte harta şi le aşeză pe masă.

— Răscoala asta te-a întors aşa pe dos ? — întrebă încet Lothaire.

Tilkens umplu paharele, dar mîna îi tremura. Împinse deodată sticla la o parte, vărsînd cîteva picături pe masă, şi exclamă :

— Pune-te în situaţia mea ! Negrii trebuie ţinuţi din scurt, trebuie siliţi să-şi dea osteneala şi trebuie pedepsiţi cînd aduc prea puţin. De acord ! Dar nu trebuie cerut imposibilul ! Oare poţi munci cu o singură mînă mai bine decît cu două ? Poţi cere unui negru mort să mai livreze cei cincizeci de funzi de cauciuc pe lună pe care-i are de dat ? Iar eu să storc din sate în care n-a rămas nici jumătate din populaţie tot atît cît înainte — ba mai mult ! De două ori pe atît ! De trei ori pe atît !

Lothaire se încruntă.

— Se pare că tu n-ai înţeles prea bine despre ce este vorba sau poate că ai uitat, dragul meu. Societatea...

— Societatea vrea să cîştige pe socoteala noastră ! Pe socoteala negrilor ! Noi nu sîntem decît uneltele cu care sînt biciuiţi nenorociţii aceştia. Noi îi silim să dea mai mult decît pot ! De ce ? Pentru ca domnii din consiliul de administraţie să-şi umple buzunarele cu franci ?

— Dar pînă acum n-ai ştiut asta ?

Tilkens îşi privi prietenul cu ochi mari. Îşi dădu la o parte şuviţele de păr de pe frunte şi răspunse nespus de ostenit :

— În ultimele luni din ordinul meu au fost uciși aproape patru sute de oameni.

— Asta-i tot ?

Tilkens tresări.

— Trebuie oare să măcelăresc tot tribul ? Să trimit în fiecare lună la Boma un vapor încărcat cu capete de negri ?

Lothaire se uită la paharele care stăteau neatinse.

— Ascultă — începu el supărat. — Astea-s prostii ! În drum am trecut pe la misiune. Îl cunoști pe Clark ? Nebunul ăla bătrîn mi-a ținut o predică...

— Îmi închipui ! Tilkens rîse răguşit. — Pentru chestiunea cu englezul.

— Va să zică ai şi aflat.

— Ştirile se răspîndesc cu iuțeala focului. În curînd o să se ştie şi la Boma.

— Deci — continuă Lothaire, uşor descumpănit — nebunul mi-a ținut o predică. Din partea lui nu mă miră, dar tu ?

Tilkens se sculă în picioare şi începu să se plimbe prin cameră cu paşi mari. În cele din urmă se opri în fața lui Lothaire şi spuse :

— S-ar putea să ai dreptate. Nervii mei nu sînt în ordine, am observat-o de mai multă vreme. Poate căldura, rachiul... S-ar putea însă să greşeşti şi tu. Nu trebuie să ne certăm.

Făcu o pauză :

— Cine sîntem noi ? Oricum ar fi... mie nu-mi rămîne altceva de făcut decît să accept ajutorul tău şi să mă războiesc mai departe.

— Le venim noi de hac — replică Lothaire convins.

Tilkens surîse.

— Să nu-ți închipui c-o să fie atît de uşor ! Aici nu e vorba de un incident obişnuit.

Luă un pahar de pe masă şi dădu pe gît dintr-o înghițitură tot rachiul. Se apropie de fereastră şi privi lung afară spre platoul de instrucție, încins de soare.

Seara îl conduse pe Lothaire la şopronul în care erau închişi prizonierii.

O sută treizeci şi patru de oameni, majoritatea femei — adunați de capitaşi din satele înconjurătoare —, erau înghesuiți între patru pereți fierbinți de tablă ondulată. Şopronul exala un miros atît de cumplit, încît cei doi

soldaţi negri care făceau de pază în faţa uşii închise se retrăseseră pînă la zidul clădirii din faţă. Cînd Tilkens le ordonă să deschidă, rînjiră şi îndepărtară, cu mişcări încete, bîrnele aşezate de-a curmezişul uşii.

— Ptii drace ! Dar astea-s adevărate schelete — exclamă Lothaire printre dinţi, aruncîndu-şi privirea asupra prizonierilor, năuciţi de frică şi pe jumătate asfixiaţi, care se îmbulzeau la uşă ca să respire cu nesaţ aerul serii.

— De ce-i ţii ? Ce te-ai încurcat cu ei ?

Tilkens ridică din umeri.

— Cînd satele o să furnizeze cauciucul pe care îl datorează le dau drumul — altfel nu-l mai primesc. Un colonel din Boma mi-a recomandat metoda asta.

Adăugă după o scurtă tăcere :

— Optsprezece au şi murit.

— Nu le dai nimic de mîncare ?

— Apă o dată pe zi şi cîteva turte de mălai. Altfel s-ar mînca între ei.

Plînsete înăbuşite, sfîşietoare răsunară din şopron. Un copil ţipă cu glas deznădăjduit. Trupurile îngrămădite în prag începură să se împingă, să se îmbrîncească.

— Ei ! Încet, încet — exclamă Tilkens.

Chemă santinelele. Soldaţii se apropiară şi loviră cu armele. Prizonierii se retraseră din uşă, ţipînd şi gemînd. O femeie care se prăbuşi, plină de sînge, fu trasă înăuntru de ceilalţi.

Tilkens se apropie de uşă. Lothaire îl urmă în silă, străduindu-se să nu respire.

Lîngă şopron zăcea un bărbat gol. Gleznele îi erau prinse în lanţuri. Avea coastele ieşite în afară şi burta suptă. Sub umeri se formaseră găuri adînci, iar braţele şi picioarele erau uscate ca nişte beţe, pe care încheieturile formau noduri hidoase.

În întuneric Lothaire căută să-i vadă faţa. Numai albul ochilor i se mai zărea.

— Ei ! Te-ai gîndit !? — se răsti la el Tilkens, în dialect abu-bua. — Vrei să te întorci în satul tău ? Ai să te astîmperi ?

Petele albe ale ochilor dispărură. În locul lor licăriră dinţii. Tilkens ascultă o clipă. Apoi întrebă :

— Mă auzi ?

Cel de lîngă perete nu răspunse.

— Cine e ? — întrebă Lothaire.

Tilkens se dădu un pas înapoi cu o expresie de scîrbă.

— Închideţi !

Se întoarse cu Lothaire spre casă.

— E Bambara, regele lor ! El e capul răscoalei.

— Aşa ?

— El i-a stîrnit pe toţi, cîinele !

— De ce nu iei o funie să-l spînzuri ?

Tilkens făcu un gest contrariat.

— Întîi să se liniştească spiritele ! Dacă o fac acum, în două zile se întinde răzmeriţa în toate satele sectorului.

— Încă nu s-au răsculat toate ?

— În sud mai e linişte. Dar nu se poate şti : mîine s-ar putea să fie altfel...

Se lăsă noaptea. Din dormitoare se auzeau voci. Prietenii şezură în camera lui Tilkens, la lumina unui opaiţ, pînă noaptea tîrziu.

Dimineaţa patrulele de pază care se întorceau la fort aduseră cadavrele a patru soldaţi bangala. În cadavrele rigide acoperite de noroi, desfigurate de răni, Tilkens recunoscu cu greu pe cei pe care-i lăsase de pază în satul Lunda, la ultima sa inspecţie prin pădurile de sud.

Comandantul patrulei, un sergent cu piele tuciurie, raportă că găsise satul pustiu. Cînd pătrunsese în pădure el şi patrula fuseseră întîmpinaţi cu împuşcături.

Tilkens îl apucă pe Lothaire de braţ.

— Nu ţi-am spus ? Acum începe şi acolo !

Soldaţii care se adunaseră pe platoul de instrucţie în jurul trupurilor neînsufleţite primiră ordinul să se înarmeze. Apoi cei doi ofiţeri se întoarseră în casă, unde se pregătiră în grabă pentru expediţia de pedepsire.

O jumătate de oră mai tîrziu, un vapor apăru pe fluviul Rubi, înaintînd anevoie împotriva curentului. Trase la mal şi aruncă ancora. La pupă flutura steagul albastru al statului Congo. Tilkens se uită mirat la locotenentul palid şi cu uniformă curată care coborîse de pe vas şi se apropia de fort. După o scurtă salutare şi un schimb rapid de cuvinte, locotenentul îl urmă în casă.

— Numele meu este Lacroix — spuse el, înclinîndu-se uşor către Lothaire. — Monsieur Tilkens mi-a comunicat tocmai că vă aflaţi aici, domnule căpitan.

Lothaire îl măsură cu privirea.

Locotenentul era tînăr — neobişnuit de tînăr, constată Tilkens în gînd —, dacă împlinise nouăsprezece ani. Era zvelt, aproape firav, iar pe buza de sus îi mijiseră tuleie întunecate. Avea o privire blajină, aproape feciorelnică.

— Cum adică? Mă căutaţi pe mine! — se miră Lothaire.

Locotenentul scoase un plic. Lothaire îl desfăcu şovăind, despături foaia dinăuntru, pe care zări, cu uimire, pecetea guvernului congolez, şi începu să citească.

Tilkens îl observa cu curiozitate.

— Din partea guvernatorului general — spuse în cele din urmă Lothaire. — Privirea îi era neliniştită.

— Ceva neplăcut? — întrebă Tilkens.

— Din cauza lui Stokes...

— Aşa...

Lothaire se întoarse către locotenent:

— Veniţi de la Boma?

— Direct şi am ordin să vă însoţesc pînă acolo.

Tilkens se uită la prietenul său şi întrebă iar:

— Ce ai să faci?

— Mă duc. Trebuie să te descurci singur aici — răspunse el, recăpătîndu-şi calmul. — Îţi las soldaţii mei haussa... hm... Dar tare aş vrea să ştiu...

Mototoli scrisoarea în mîna sa mare şi clătină din cap.

— Domnule Lacroix! Cunoaşteţi scrisoarea aceasta?

Locotenentul se întoarse nedumerit spre el:

— Am vrut să spun — ştiţi ce scrie aici?

— Domnule căpitan! — exclamă Lacroix, jignit.

— Ei, trebuie doar să fi primit un ordin, o misiune...

— Am ordinul să vă însoţesc înapoi la Boma. Altceva nimic.

Tilkens interveni:

— Cu vaporul? Aţi putea transporta şi nişte trupe? Vedeţi, noi ne pregăteam tocmai pentru o expediţie de pedepsire pe fluviu în jos. Da, domnule locotenent, sîntem gata de pornire.

— Vă ajut cu plăcere, răspunse Lacroix.

Nu trecu nici o oră şi vaporul, cu puntea înţesată de soldaţi, porni în viteză pe apa fluviului Rubi la vale,

trecînd pe lîngă arborii mangrov şi pe lîngă mîlul negru al ţărmului, din care se ridicau, ca nişte tentacule împietrite şi uriaşe, rădăcinile aeriene ale arborilor ondu.

Peste ape plutea un abur vioriu. Ofiţerii se retraseră în cabina de lîngă puntea de comandă.

— Ce-o fi vrînd guvernatorul general cu tine? — întrebă Tilkens pe prietenul său.

— Las' să vrea! Am încheiat doar un proces-verbal asupra cazului Stokes.

— Crezi că ar putea să iasă ceva serios din asta?

Lothaire ridică din umeri. După o clipă spuse în aşa fel încît să nu-l audă Lacroix:

— În orice caz, am pile mai serioase la „Anversoise" decît are el...

Cînd ajunseră în dreptul satului Lunda, vasul îşi încetini cursa şi cîrmi spre mal. Chila plată alunecă peste nisipul şi scoicile albiei. Cîrmaciul strigă un ordin celor doi marinari care-şi făcuseră apariţia la pupă. Cu mişcări sigure, cei doi încolăciră capătul unui odgon în jurul trunchiului gros, încovoiat al unui ulm care se înălţa din mijlocul desişului de pe mal şi se aplecară mult peste apă. Aruncară imediat un al doilea odgon de la proră şi-l prinseră de rădăcinile unui mangrov. Ulmul şi mangrovul se înclinară şi trosniră sub greutatea vaporului. O pasarelă făcu legătura cu malul. Soldaţii părăsiră puntea cu larmă şi bocănituri, în timp ce ofiţerii mai rămaseră cîteva clipe la bord.

— Să nu te dai bătut — spuse Tilkens prietenului său, strîngîndu-i mîna. — Să sperăm că ne vom revedea în curînd.

— Între timp, tu astîmpără-i pe negri.

— Se va face.

Tilkens îl salută pe locotenent şi porni în urma soldaţilor.

Matrozii retraseră pasarela şi desprinseră odgoanele. Vaporul porni încet pe fluviu în jos. Motorul începu să duduie şi elicea prinse să bată apa, împroşcînd o spumă gălbuie.

Lothaire se uită după soldaţii rămaşi la ţărm, care se înfundau, unul după altul, în desişul pădurii. Casca albă a lui Tilkens dispăru printre frunze şi flori viu colorate.

Vasul porni pe cursul şerpuit al fluviului Rubi, învăluit în ceaţă, spre îndepărtatul Boma. Lothaire tocmai dădu să închidă uşa cabinei, cînd auzi împuşcături răzleţe dinspre satul Lunda, ţipete prelungite şi apoi răpăitul surd al salvelor de puşcă.

În noaptea de nouăsprezece august, fortul Libokva fu atacat de răsculaţi. Palisadele fură doborîte, şoproanele şi casele incendiate şi o sută şaptezeci şi doi de soldaţi capitaşi măcelăriţi. Şeful triburilor abu-bua, Bambara, fu eliberat şi, o dată cu el, peste o sută de ostatici, femei şi copii, care fuseseră tîrîţi la fort de către capitaşi. Răsculaţii luară cu ei aproape cincizeci de mii de cartuşe şi o mare cantitate de arme.

Căpitanul Tilkens, rănit, se salvase pe întuneric în desişul pădurii cu un grup de soldaţi. Acolo se apărară de urmăritori. Cu două ore înainte de răsăritul soarelui, căpitanul reuşi să străpungă încercuirea răsculaţilor şi să fugă spre sud.

Vestea despre atacul săvîrşit asupra fortului şi despre fuga comisarului alb se răspîndi în toată ţara. Tam-tamurile — telegraful junglei — vuiau zi şi noapte. Semnale de fum se înălţau spre cer. Trimişii lui Bambara purtară prin satele de pe lîngă rîul Mbima uniformele celor ucişi. Peste cîteva ore începură şi aici să răsune tobele şi să se ridice trîmbe de fum deasupra pădurilor. Răscoala se întinse cu iuţeala focului spre sud, spre mlaştinile din răsărit, spre satele tribului bateke, situate mai la apus.

Toate triburile ţinutului Rubi-Welle se răsculaseră.

7

După douăsprezece zile de călătorie monotonă, Lothaire ajunse la Boma.

Stepa de laterită, lipsită aproape de vegetaţie, din nordul oraşului, de unde în anotimpul secetos se ridica un praf roşu, care pătrundea peste tot, se muiase de pe urma ploilor, prefăcîndu-se într-o mocirlă roşiatică, străpunsă ici-colo de movila conică a vreunui muşuroi de termite.

Lothaire trecu pe lîngă o plantaţie de trestie de zahăr şi se îndreptă spre partea oraşului, situată pe deal, unde luceau clădirile albe ale consulatelor.

Lacroix păşea alături de el, tăcut, distrat. Din cînd în cînd îşi îndrepta ochii cenuşii, de fată, asupra lui Lothaire.

Casa guvernatorului general se afla la capătul unei străzi laterale cu aspect de alee. Santinelele de la intrare îi salutară.

Lothaire şi Lacroix urcară la etaj şi se pregătiră să aştepte în anticamera guvernatorului, binecunoscută lui Lacroix din trecute vizite, în societatea altor ofiţeri, care-şi omorau timpul fumînd şi pălăvrăgind, aşteptînd şi ei să fie chemaţi la guvernator.

Un funcţionar le anunţă de îndată sosirea şi fură imediat chemaţi.

Guvernatorul general se sculă în picioare să-i primească. Era vizibil enervat. Îşi pipăia nervos nasturii aurii ai tunicii, iar ochelarii nu-i puteau ascunde neliniştea din privire.

Cu o mişcare a mîinii le făcu semn să ia loc, dar el rămase în picioare.

— Ei locotenente? A fost plăcută călătoria? V-aţi îndeplinit misiunea?

Apoi se întoarse spre Lothaire:

— Surprize neplăcute, căpitane! Prietenul dv. Tilkens ne dă de lucru! Dacă nu s-ar fi întîmplat chestia asta... La dracu! Nici nu mai ştiu unde-mi este capul!

Lothaire întrebă nedumerit:

— Ce s-a întîmplat?

— Fortul a fost atacat, jefuit!

— Cum...?

— N-a rămas piatră peste piatră acolo! Soldaţii dumitale au fugit!

— Nu înţeleg — spuse Lothaire cu glas sugrumat. — Fortul Libokva a fost distrus?

Guvernatorul se aşează abătut. Povesti ce-i transmisese cu cîteva zile în urmă un curier special trimis de la staţiunea militară Lulongo şi încheie:

— De atunci nici nu mai apuc să dorm.

În camera de alături se auzi vorbindu-se tare:

— Domnilor ofiţeri! Vă rog să vă liniştiţi: Excelenţa sa are o întrevedere importantă. Va veni rîndul fiecăruia dintre dv.

— Aşa e într-una — exclamă guvernatorul general. — Trebuie să trimit trupe în sectorul Rubi-Welle... Tre-

buie să dau dispoziţii... Trebuie să ordon o anchetă... Rapoarte... La dracu ! Ce sînt eu, un robot ? N-am şi eu nevoie de odihnă ?

— Excelenţă...

— Domnii de la Bruxelles cred că totul este simplu ! Reprimă răscoala ! Organizează expediţii de pedepsire ! Fii fără cruţare. De parcă n-aş face tot posibilul ! Totuşi mai trebuie ţinut seama şi de anumite situaţii. Ţara asta e plină de căpetenii negre, cărora majestatea sa regele Leopold le-a promis ocrotire şi independenţă. Pot să mă port de parcă nici n-ar exista ?

— Dar Tilkens ? — întrebă Lothaire.

Guvernatorul general ridică din umeri.

— Nu se ştie deocamdată nimic precis. De curînd am primit iar o scrisoare de la americanul acela din Jesaia...

— Clark.

— Da, Joseph Clark. Omul ăsta are nişte ochi foarte ageri.

— Vorbeşte de... fapte concrete ?

— Violuri, schingiuiri, omoruri. Ce ştiu eu ! — răspunse guvernatorul general.

Îl privi pe Lothaire şi-şi aduse deodată aminte pentru ce ordonase să-i fie adus la Boma.

Se întoarse spre Lacroix.

— Vă mulţumesc, domnule locotenent. Vreau să rămîn singur cu domnul căpitan.

Lacroix părăsi camera.

Guvernatorul general îşi potrivi stînjenit ochelarii şi-şi alese cu grijă cuvintele cu care să înceapă. În cele din urmă spuse :

— Dar ce v-a făcut negustorul acela, Stokes ? La naiba ! Povestiţi !

— Credeam că, la timpul său, v-am înţeles bine gîndul, Excelenţă. Omul acela ne stătea în cale, nu-i aşa ?

— Bine, dar ce legătură are asta ?

— Ştiam că face contrabandă cu arme. L-am întîlnit pe cînd pătrundea pe teritoriul nostru cu un transport de arme. Am acţionat în numele regelui nostru. Asta-i tot.

— Aţi încheiat un proces-verbal al incidentului ?

Lothaire scoase din buzunar documentul pe care îl scrisese la misiune cu peniţa strîmbă a lui Clark şi-l predă guvernatorului general. Acesta îl citi de două ori,

îl puse nehotărît pe masă și, după ce se gîndi o clipă, întrebă :

— Nu poartă decît semnătura dv. — Cine a mai fost martor ?

— Nimeni, în afară de soldații mei.

— Hm...

Guvernatorul general se încruntă și privi din nou hîrtia.

— Hm... — repetă el.

Tăcu un timp, apoi continuă :

— Din afacerea aceasta, cîțiva negri au scăpat cu viață... mă înțelegeți. Consulul englez a fost de mai multe ori aici și a raportat cazul mai departe la Londra. O să mai avem destule neplăceri cu daravera asta. Clark și un misionar suedez au relatat și ei cele întîmplate. S-a cerut judecătorului Curții de apel, baronului Nisco, să vă aresteze. Știrea a fost publicată în ziarele din Kenia și Daressalam... Nu prea cred — continuă el cu glas scăzut, privindu-l pe Lothaire drept în ochi — că vom reuși să mușamalizăm întreaga poveste.

— Va avea loc... un proces ?

Guvernatorul general confirmă cu capul.

— Trebuie să raportez la Bruxelles. Veți rămîne aici la Boma, la dispoziția mea. Vom face tot posibilul, dragă căpitane. Dar... după cum am spus...

Încheie cu un gest de neputință al mîinii.

— Procese, anchete, rapoarte ! — adăugă el. — Ți-e și scîrbă să te gîndești la toate astea.

— Pot conta pe sprijinul Excelenței voastre ?

— Ei, da, adică în măsura în care influența mea... Dacă englezii o să preseze... Eu Camera comunelor n-o pot desființa... În orice caz...

— Mulțumesc.

— Deocamdată, instalați-vă la „Hôtel du Belge". Și nu uitați să vă prezentați zilnic aici, la mine.

Lothaire se ridică de pe scaun și se îndreptă spre ușă. Se întoarse apoi în loc, făcu o plecăciune stîngace și spuse :

— Pe mîine, Excelență !

Și, fără să ia în seamă ofițerii nerăbdători instalați în anticameră, părăsi clădirea.

Conform indicației guvernatorului general închirie o cameră la „Hôtel du Belge". Fereastra, prin care pă-

trundea miros de pămînt jilav, dădea spre partea inferioară a oraşului, cu cocioabele sale de lut, şi spre întinderea întunecată, brăzdată de vapoare, a fluviului Congo.

Lothaire avu o noapte agitată.

— Prostii ! — exclamă el de mai multe ori în întuneric. — E cu totul absurd !

Săptămînile următoare se scurseră într-o nesiguranţă chinuitoare. Cea mai mare parte a timpului şi-o petrecu în cameră, abătut şi fără chef. Simţea că este arestat ! Şi faptul că în faţa uşii nu stătea o santinelă înarmată îl făcea parcă şi mai nervos.

Contrar obiceiului său, nu încercă să trîntească pe pat slujnica neagră a hotelului.

Într-o după-amiază, pe cînd se afla la guvernatorul general şi se interesa dacă nu sosise vreun răspuns din partea guvernului congolez, uşa se deschise brusc şi funcţionarul de serviciu se prezentă în prag, cerîndu-şi scuze :

— Excelenţă, domnul Joseph Clark din Jesaia doreşte să fie primit de urgenţă. L-am rugat să aştepte. Insistă să fie primit imediat. N-am putut să-l conving...

Guvernatorul general făcu un gest de nedumerire.

— Clark — aici ?

— Vă rog să mă scuzaţi, Excelenţă — repetă funcţionarul încurcat.

Fără să mai aştepte, misionarul intră în cameră. Faţa sa palidă şi transpirată, haina de culoare închisă erau acoperite cu praf roşu de laterită. Ţinuta lui vădea că făcuse o călătorie lungă.

Cînd îl zări pe Lothaire, se opri locului, surprins.

Guvernatorul general făcu prezentările.

— Da, ne cunoaştem — rosti Clark apăsat.

În sfîrşit se aşeză şi guvernatorul general îl întrebă :

— Ce vînt vă aduce ?

— V-am scris...

— Şi ?

— Probabil că răspunsul dv., Excelenţă, s-a pierdut pe drum.

Guvernatorul general îşi pipăi nervos ochelarii. Clark continuă liniştit :

— De aceea am venit personal.

— Vreţi să vorbiţi cu mine despre negrii dv. ?

— Vreau să vorbesc despre expediţiile de pedepsire, Excelenţă. Despre aşa-zisele expediţii.

— Ce înseamnă asta ?

— Sînt expediţii ale groazei ! Ele aduc distrugere şi mizerie şi costă nespus de mult sînge. Aceste măceluri... cine răspunde de ele ?

— Afirmaţiile dv. mă miră — răspunse guvernatorul general după o clipă de tăcere. — Domnul meu ! N-aţi aflat că în sectorul dv. domneşte starea de război, că negrii dv. s-au răsculat împotriva mea, împotriva guvernului regal belgian ?

— Nu cred asta — răspunse Clark rece. — Eu ştiu doar atît, că negrii mei s-au împotrivit brutalităţii anumitor ofiţeri. Despre o răscoală împotriva dv. n-am aflat nimic, deşi vin tocmai de acolo.

— Să nu ne certăm ! Am ordonat să se facă cercetări. Ele vor dovedi cine este vinovat de incidentele petrecute.

— Dar pînă atunci soldaţii dv. vor măcelări toată populaţia.

— Domnule...!

Clark îl întrerupse :

— N-am să mă întorc la aşezarea mea — nu pot ! Acolo domnesc jaful şi omorul. Fraţii negri — continuă el cu durere în glas — s-au rupt de învăţătura domnului. S-au refugiat în pădure şi au pornit la război, chiar şi femeile. Ogoarele au fost distruse, colibele au fost arse, ei înşişi au fost jefuiţi şi torturaţi... Eu nu i-aş fi părăsit, dar cuvîntul meu nu mai are putere asupra lor. Ei cred că vreau să iau apărarea călăilor lor, să-i scuz... Nenorocirile au făcut din ei fiare turbate şi nu mai pot să stau printre ei — m-ar ucide —, ar trebui să devin un rebel şi să lupt alături de ei şi tot m-ar ucide.

— Şi atunci ce vreţi ? — întrebă guvernatorul general curios.

— Am să plec la Isoko. Este primul centru fondat de mine. Voi încerca să le întăresc acolo credinţa — altfel n-am cum să le vin în ajutor !

Se făcu tăcere.

— Dar mai întîi — spuse Clark, îndreptîndu-şi ochii întunecaţi şi neliniştiţi asupra guvernatorului general —, înainte de a pleca din Boma vreau să vă spun încă o dată : în ţara dv. domneşte nedreptatea ! Ceea ce am

văzut cu ochii mei este îngrozitor! Soldaţii dv. sînt nişte fiare!

— Asta mi-aţi scris-o — replică guvernatorul general enervat. — După încheierea acţiunii, am să cercetez.

— Trebuie cercetat imediat! Nimeni n-are dreptul să amîne o astfel de anchetă cînd mor oameni! Nu trebuie îngăduit ca inima oamenilor să fie întinată şi sfîşiată! Cine nu se ridică împotriva crimei este el însuşi vinovat!

Focul credinţei, care îl însufleţise cîndva pe omul acesta simplu, se aprinsese din nou. Vorbea repede şi tare. Faţa îi era albă ca varul.

Guvernatorul general întrebă fără să se lase impresionat:

— Ce aveţi de gînd să faceţi?

— Protestez în numele umanităţii! Da, protestez — exclamă Clark cu vocea vibrînd de emoţie.

Guvernatorul general se uită la Lothaire. Acesta se amestecă deodată în discuţie:

— Domnule Clark! Vă enervaţi degeaba! Răspunderea pentru tot — dacă nu mă înşel aţi întrebat cine răspunde pentru faptele comise —, ei bine, răspunderea o poartă regele Leopold al Belgiei. El va şti s-o poarte în faţa oricui. Sau poate vă îndoiţi?

Clark trase aer adînc în piept:

— Nu poate fi intenţia regelui ca dragostea şi credinţa să fie călcate în picioare! Doar domnia lui este creştinească! El însuşi este creştin! Seara îşi împreună mîinile şi în acelaşi timp oameni nevinovaţi sînt măcelăriţi în numele său!

Deodată se făcu tăcere.

— Părinte... — începu Lothaire.

Guvernatorul general sări de pe scaunul lui.

— Dragă domnule! Stimez grija pe care o purtaţi negrilor! O stimez într-adevăr! Dar nu pot să rabd să insultaţi pe regele Belgiei şi pe ofiţerii lui! Puteţi pleca acum. Călătoria dv. a fost inutilă!

Clark se ridică de la locul lui. Părăsi camera fără să mai arunce o singură privire înapoi.

— Asta le întrece pe toate! E prea de tot! — şopti guvernatorul general.

În sfîrşit se linişti.

— Ca de obicei, domnule căpitan. Din păcate, tot nu vă pot comunica nimic nou în problema dv. S-ar zice că domnii de la Bruxelles au început deodată să lucreze foarte încet. Să aşteptăm!

La şase zile de la sosirea senzaţională a căpitanului Tilkens la Boma — după ce avuseseră loc întrevederi, reprezentanţii societăţii „Anversoise" au fost informaţi asupra situaţiei şi s-au trimis telegrame la Bruxelles — sosi pe bordul vaporului de cursă „Liège" un împuternicit al guvernului congolez. Avea sarcina să-l preia pe Lothaire. După o convorbire cu guvernatorul general, împuternicitul hotărî să mai amîne întoarcerea la Bruxelles pînă va sosi un răspuns la telegrama acestuia către guvern.

Tilkens, care mai purta braţul bandajat, locuia şi el la „Hôtel du Belge". Camera lui era lîngă cea a lui Lothaire.

Într-o seară guvernatorul general trimise un curier să-l cheme de urgenţă pe Lothaire.

— Dragă domnule căpitan — încheie el, după o convorbire lungă şi confidenţială. — Am făcut tot ce am putut. N-o să vă fie uşor la Bruxelles. Reprezentanţii Angliei şi un deputat din Reichstagul Germaniei au şi sosit acolo. Vă predau convocarea guvernului pe care mi-a adus-o împuternicitul şi vreau să mai fac ceva pentru dv.! Luaţi asta!

Şi-i întinse un plic sigilat.

— În plic este o recomandare către domnul de Tiege. Este preşedintele consiliului de administraţie al societăţii şi-mi este prieten. Duceţi-vă la el de îndată ce sosiţi! Cred că domnul de Tiege vă va fi de ajutor — adăugă el zîmbind.

— Excelenţa voastră ştie ce risc...

— O ştiu chiar mai bine ca dv. Acum duceţi-vă. Vă doresc noapte bună.

La hotel, Lothaire îşi căută prietenul. De cînd sosise la Boma, Tilkens era tăcut, aproape morocănos. Lothaire nici nu-l mai recunoştea. Tilkens nu-l evita, dar nici nu-l căuta. Atitudinea lui era stranie, avea ceva nesigur, distant. La întrebările lui Lothaire despre lupta din fort, despre fuga lui, aproape că nu răspundea. Nu observase nici mirarea prietenului său, ori îi fusese indiferentă.

Se vedea că-l preocupa ceva, un gînd, o intenţie, despre care nu vorbea cu nimeni.

— Am speranţe! — exclamă Lothaire, intrînd în cameră.

Tilkens şedea pe un scaun de bambus lîngă fereastră şi sufla mohorît rotogoale de fum spre întunericul străzii. Nici nu-şi întoarse capul.

— S-ar putea să trebuiască să vii şi tu la Bruxelles, Paul.

Tilkens tăcu. Lothaire adăugă întărîtat:

— E chiar foarte probabil!

— Ce anume?

— Că va trebui să vii şi tu. Am fost la guvernatorul general. Am avut o discuţie lungă.

Adăugă pe un ton tăios:

— Te supără tare rana?

— De ce?

— Nu prea eşti politicos.

Tilkens se uită după un licurici care trecea, ca o scînteie verde, prin dreptul ferestrei şi răspunse liniştit:

— Sînt obosit!

— Mă rog! Nu vreau să te deranjez. Noapte bună!

Lothaire se întoarse în camera lui furios şi dădu pe gît rachiul pe care negresa i-l pregătise pe masă, ca în fiecare seară.

Supărarea i se duse încet, încet. Se gîndi la ce-l aştepta şi se simţea mult mai sigur ca pînă atunci.

Din cauza scrisorii? — se întrebă el cu un surîs.

Paisprezece zile mai tîrziu sosi de la Bruxelles răspunsul la telegrama guvernatorului general. Împuternicitul guvernului congolez, care se instalase şi el la „Hôtel du Belge" şi care în ultimele zile devenise tot mai nerăbdător, primi dispoziţia să-i aducă pe amîndoi domnii — Lothaire şi Tilkens — în capitală.

Lothaire mai mulţumi o dată guvernatorului general.

Acesta zîmbi satisfăcut şi-i comunică:

— Ştiri bune din Rubi-Welle! Răscoala a fost lichidată. Bambara a fost spînzurat. Călătorie plăcută, căpitane!

Mai mult de o sută de societăţi belgiene, engleze, olandeze, americane, germane, franceze şi portugheze se constituiseră

îndată după înființarea statului liber congolez ca să jefuiască, care de care mai repede, inima bogată în materii prime a Africii. Treptat societățile acestea se uniseră, formînd opt trusturi, și-și împărțiseră teritoriul în vederea jefuirii lui sistematice. De opt ori șase membri de consilii de administrație vegheau în Europa ca afacerile lor pe continentul negru să nu fie tulburate.

Cel mai mare dintre aceste trusturi era „Anversoise du Commerce au Congo", care stăpînea în sectoarele Mangalla și Rubi-Welle un teritoriu de cîteva ori mai mare decît Belgia. Prin brutalitatea agenților ei, „Anversoise" își spori profiturile de la o sută douăzeci de mii de franci, în 1897, la patru milioane de franci în 1898.

Din cele trei mii patru sute de acțiuni privilegiate ale acestei societăți uriașe, o sută optzeci aparțineau căpitanului din miliția congoleză Lothaire. Circa o sută aparțineau guvernatorului general al statului Congo, alte o sută douăzeci diferitor acționari din Boma și Bruxelles, iar o mie patru sute se aflau în mîinile regelui Belgiei.

Principalul acționar al societății „Anversoise" era însă marele bancher din Bruxelles, Alexandre de Tiege, cu o mie șase sute de acțiuni.

8

Ajuns la Bruxelles, Lothaire se prezentă la sediul societății sale. Fu primit fără prea multă considerație, dar fără răceală. Șeful biroului, un domn zvelt, între două vîrste, recent ales în consiliul de administrație, avu o scurtă convorbire cu el. Îl asigură că procesul va avea loc sub conducerea consilierului de casație Vernen — și el membru al consiliului de administrație al societății. De altfel, „activitatea" domnului căpitan fusese apreciată pozitiv de societate.

Liniștit de cele auzite, Lothaire se întoarse la „Hôtel Royal", unde se instală provizoriu cu Tilkens. Împuternicitul guvernului congolez se despărțise de ei de îndată ce ajunseseră în oraș.

Făcu o baie, luă cina și a doua zi dimineața trimise un curier în cartierul de vest al orașului, la vila bancherului Alexandre de Tiege. Curierul se întoarse încă

înainte de prînz cu ştirea că Lothaire era aşteptat la vilă seara, la ora nouă.

Vila, înconjurată de un parc, se afla aproape în afara oraşului. Un servitor deschise uşa de la intrare şi-l conduse, printr-un vestibul lat, într-o încăpere tapisată cu mătase galbenă.

Lothaire admiră gravurile de pe pereţi. Deodată auzi un zgomot. Se întoarse. În prag se ivise Alexandre de Tiege.

— Domnule căpitan — îl salută el şi-i strînse mîna. — Vă rog să mă scuzaţi că v-am chemat la o oră atît de neobişnuită. Activitatea mea este multilaterală şi oraşul acesta îţi lasă puţin timp liber chiar şi atunci cînd în guvern şi la societate este mai puţină agitaţie decît acum. Veniţi!

Îl conduse într-un salonaş alăturat şi închise cu grijă uşa dublă.

— O ţigară? Lichior? — întrebă el, apropiindu-se de un dulăpior de nuc negru.

După ce sorbiră lichidul dulce-amărui şi foarte tare, bancherul se aşeză pe un scaun în faţa musafirului. Îl privi cu aceeaşi expresie cu care acesta studia trabucul pe care şi-l alesese.

— Îl cunoaşteţi pe guvernator de multă vreme?

— De şase ani.

— Aţi colaborat bine?

— Da.

— Şi în ultimul timp?

— Da, şi în ultimul timp!

Lothaire simţi pernele moi ale spetezei scaunului. Îl cuprinse un sentiment de siguranţă totală. Se uită în ochii cenuşii-verzui ai bancherului şi spuse:

— Nu ştiu dacă aţi fost informat despre tot...

Tiege făcu un semn cu mîna că ştie tot.

— Desigur! Am cerut biroului să-mi trimită actele. Rezultă că aţi fost în ultimii doi ani comandantul staţiunilor noastre răsăritene şi, trebuie să spun că, în comparaţie cu ceilalţi agenţi, aţi lucrat frumos! Aţi făcut treabă foarte bună! Măsurile pe care le-aţi luat pentru mărirea producţiei sînt bine gîndite, sînt cu rost, au dat rezultate. Societatea vă este recunoscătoare.

Făcu o pauză, apoi continuă:

— De mult am vrut să vă cunosc personal, domnule căpitan. Rapoartele dv. au fost întotdeauna citite cu interes în consiliul de administrație. Dar acum s-a întîmplat un caz care poate avea consecințe nefaste pentru dv. personal și pentru societate. Un caz regretabil! Ați fi trebuit să prevedeți la ce complicații poate da loc. Nu pot să nu vă reproșez că ați acționat pripit.

Lothaire suflă fumul trabucului, înconjurîndu-se cu un nor alb, dens.

— De ce nu l-ați lăsat în plata domnului? — întrebă Tiege.

— Păi... cei din Boma erau foarte porniți împotriva lui.

Tiege clătină din cap.

— Purtați o uniformă, asta înseamnă că aveți de îndeplinit o datorie față de stat. Dar totodată sînteți unul dintre comisarii societății noastre. N-ar fi trebuit să uitați nici asta. Nici ofițerul care a sosit o dată cu dv. și de ieri după-amiază aleargă prin Bruxelles calomniindu-ne n-ar fi trebuit să-și uite obligațiile.

— Tilkens? — întrebă Lothaire nedumerit.

Bancherul făcu un gest de indiferență cu mîna.

— A fost concediat astăzi. Lipsa lui de abilitate a provocat răscoala triburilor din sectorul lui și a dus la o scădere simțitoare a producției. De altfel — continuă el pe alt ton —, asta-i situația și n-o putem drege deocamdată. În ce ne privește pe noi, societatea, trebuie să facem tot posibilul să lichidăm cît mai repede și cît mai ușor toate aceste neplăceri. Asta e valabil și pentru cazul dv.!

Își mîngîie favoriții blonzi încărunțiți, apoi dădu din cap. Își privi atent musafirul și continuă:

— După cum știți, concesiunile de care se bucură societatea ne-au fost acordate de regele Leopold, și majestatea sa manifestă un interes cu totul deosebit pentru dezvoltarea societății. Din partea guvernului congolez și a palatului nu avem a ne teme de greutăți, chiar dacă nu ne vor sprijini în mod direct. Mă înțelegeți! Putem deci acționa și vreau să vă destăinui că societatea are de gînd să facă unele modificări destul de importante în personalul ei de conducere. Un rol îl joacă aici și propunerile palatului, căci nu trebuie uitat că majestatea sa este al doilea mare acționar al societății și deci...! Avem în consiliul de administrație mulți administratori,

dar printre ei se află — din păcate — puțini oameni destoinici. Vrem să organizăm alegeri noi și să înlocuim pe cei mediocri cu alții mai buni. Fiecare post important trebuie să fie ocupat de un om energic, capabil, mai ales în Africa. Printre cei pe care vreau să-i propun — în calitatea mea de președinte al consiliului de administrație — am să vă trec și pe dv., domnule căpitan! Pur și simplu pentru că, după părerea mea, sînteți omul potrivit pentru asemenea misiune.

Lothaire murmură emoționat:

— Dar procesul?

— Ăsta-i ultimul punct. Să vorbim deschis: aici, în Bruxelles, domnește fierberea în legătură cu cazul dv. Nu știți, probabil, că nu numai Anglia, ci și Germania vrea să se clarifice cazul Stokes. Evoluția procesului n-o să ne dea prea multă bătaie de cap. Vor să vă vadă în fața tribunalului, pe banca acuzaților! O să le facem plăcerea asta. E chiar mai bine pentru dv. — de societate să nici nu vorbim — dacă afacerea se clarifică în mod public, în fața judecătorilor și a observatorilor Angliei și Germaniei. Să nu uitați un lucru esențial: aveți martori!

Lothaire se uită la el nedumerit. Bancherul continuă:

— Trei elevi ofițeri și un locotenent din miliția congoleză au semnat procesul-verbal o dată cu dv. Știți la ce proces-verbal mă refer. Se vor afla pe banca martorilor și desigur că vă cunoașteți foarte bine! Veți povesti tribunalului despre greutățile întîmpinate împreună în timpul marșului pentru degajarea fortului Libokva, marș pe care l-ați întreprins cu acești patru domni și negrii dv...

— Dar...

— Un moment! Desigur că veți face cunoștință cu domnii în cauză, să spunem poimîine, într-un loc stabilit. Restul lăsați-l pe seama mea, domnule căpitan — încheie Tiege, rîzînd satisfăcut.

Lothaire nu reușea să sesizeze destul de repede situația.

— V-a rămas ceva neclar? — întrebă bancherul.

— Nu... nu...

Tiege ridică paharul:

— Succes!

Umplu din nou paharele, iar Lothaire, copleșit deodată de certitudinea victoriei, îl ridică pe al său și exclamă:

— Trăiască cauciucul de Congo!

Puţin mai tîrziu, bancherul îl conduse la uşă şi-i mai spuse:

— Curaj! Nimic să nu vă sperie! O să mai trebuiască să aşteptaţi, dar fiţi sigur: societatea o să vă ajute. De aceea: calm! mult calm! Indiferent ce s-ar întîmpla, mergeţi drept înainte, nu vă intimidaţi! Indiferent ce s-ar întîmpla, m-aţi înţeles?

Lothaire dădu din cap, deşi lucrurile nu-i erau încă limpezi.

Cînd ieşi pe poarta parcului, era noapte tîrziu.

La hotel îl aşteptau doi domni în civil, care-l arestară.

Pe lîngă „Anversoise" mai existau două trusturi foarte mari a căror bogăţie se întemeia pe exploatarea sîngeroasă a africanilor. Toate trusturile îşi aveau sediul la Bruxelles şi reprezentanţi în Africa. „Anglo Belgian India Rubber Comp." fusese întemeiată în 1892 şi era mai cunoscută sub denumirea prescurtată A.B.I.R. Dispunea de două mii patru sute de acţiuni privilegiate. Grupul Thys stăpînea în sud întinsa şi bogata regiune Katanga. Puterea grupului provenea din concesiunile legate de construirea căilor ferate. Încă din 1896 folosea peste o sută douăzeci de mii de salahori negri. Sub conducerea fondatorului său, colonelul belgian Thys, trustul acesta devenise un bloc de peste cincizeci de societăţi, cu un capital total de trei sute de milioane de franci belgieni.

Al doilea acţionar al ambelor trusturi era regele Belgiei. Principalul acţionar în ambele trusturi era bancherul din Bruxelles, Alexandre de Tiege.

9

Sentinţa de achitare fu pronunţată la 19 ianuarie, după-masă, la ora trei.

Observatorii trimişi de Ministerul de Externe britanic, care asistaseră la dezbaterile tribunalului, erau indignaţi. Memoriul lor, prezentat cu cîteva săptămîni înainte, în vederea unei noi instruiri a procesului, la Curtea de apel a statului congolez, fusese respins pe motiv că justiţia regală belgiană nu putea pronunţa o sentinţă greşită. Protestul deputatului Mel Wavers din

Camera comunelor fusese respins cu argumentații juridice.

Căpitanul René Jacques Lothaire fu achitat fără ca vreunul din judecători să exprime cea mai mică îndoială asupra depozițiilor „martorilor apărării".

Domnul Wavers, purtătorul de cuvînt al observatorilor englezi, reuși să plaseze, în scurta cuvîntare pe care a putut-o rosti în baza unei aprobări speciale, unele aluzii tăioase la adresa tribunalului, dar membrii acestuia rămaseră impasibili. În numele lui dumnezeu și al regelui Belgiei, judecătorul Vernen anunță terminarea dezbaterilor.

Cei patru „martori" îl înconjurară pe Lothaire și-l felicitară.

El nu se simțea de fel rușinat, dar era foarte palid. Haina civilă pe care trebuise s-o îmbrace pe toată durata procesului îl stînjenea. Își ștergea fruntea cu batista și totodată mulțumea celor din jurul lui. Apoi domnii de la „Anversoise" îl conduseră pînă la trăsură.

Reprezentanții Marii Britanii părăsiră Bruxelles în aceeași zi, imediat după terminarea dezbaterilor.

În cele treizeci și patru de zile cît durase procesul, trimisul Germaniei se ferise să facă vreo declarație și nu-și precizase poziția. Totuși nu părea nemulțumit de verdict.

Printre ziariștii sosiți din patru țări ca să urmărească fază cu fază respingătoarea comedie judiciară, se afla și procuristul societății de navigație „Elder Dempster": Edmond Dene Morel.

Și el era palid. La restaurant nu comandă decît o cafea neagră.

Sănătatea lui era zdruncinată de eforturile depuse în ultimii ani. În timpul crizei anglo-franceze dezlănțuite cu prilejul incidentului de la Faschoda, provocat de ciocnirea dintre interesele coloniale ale celor două țări, Morel organizase o adevărată campanie publicistică, luminînd și mobilizînd opinia publică împotriva elementelor celor mai reacționare, care împingeau la înveninarea relațiilor anglo-franceze și la război. Participarea sa la campania de presă în favoarea căpitanului Dreyfus îi ceruse, de asemenea, multă energie.

În toată această perioadă a trebuit să-și continue, de altfel, și foarte obositoarea activitate profesională de

procurist al firmei „Elder Dempster", legată de numeroase călătorii în porturile Africii centrale, deoarece activitatea de publicist independent nu-i putea asigura existența.

Preocupările din ultima vreme îl împiedicaseră să-și continue studiul despre Congo, început mai de mult. Îl reluase abia în urma numeroaselor proteste publicate de presa engleză în legătură cu asasinarea lui Stokes.

În momentul de față îl preocupa cine se află în spatele lui Lothaire.

Pe bordul vasului care se înapoia la Liverpool, avu o convorbire cu Mel Wavers. Deputatul nu părea prea supărat de înfrîngerea suferită în fața tribunalului belgian și avea o atitudine rezervată.

— O crimă și o încălcare a dreptului internațional acoperite de tribunal — constată Morel.

— Vorbiți de cazul Stokes? — întrebă domnul Wavers, de parcă numele acesta ar fi fost lucrul cel mai neînsemnat din tot procesul.

— Un caz clasic. În interesul afacerilor se poate face orice.

— Desigur. Ați făcut vreodată socoteala cît pierde Anglia în fiecare an de pe urma comerțului congolez?

— Vreo două sute de mii de lire.

Domnul Wavers clătină din cap:

— Milioane! Mai exact: fiecare franc investit în acțiuni belgiene, este o pierdere pentru Anglia.

— Cred că pierderile sînt mai mari, sir!

— Cum asta?

— Pe Stokes afacerile congoleze l-au costat viața.

Wavers se uită o clipă lung la el.

— Desigur — murmură el, apoi îi întoarse spatele și plecă spre cabina lui.

În focul campaniilor de presă, Morel a avut prilejul să cunoască suficient culisele politicii internaționale pentru a-și da seama că îndărătul lui Wavers se află un mănunchi de bancheri și diplomați, și că atitudinea lui este dictată de interesele cupide ale acestora.

Imediat după sosirea la Liverpool se duse la biroul firmei sale. Sir Alfred Jones, șeful firmei, ascultă impasibil relatarea despre proces și întrebă:

— În afară de numele lui Lothaire, au mai fost citate și alte nume?

— Tocmai asta este! Nu reiese cine se ascunde în spatele lui. Nu se vede cine trage sforile.

— Deci s-ar părea că e vorba de un caz izolat?

Morel scutură din cap. Procesul a confirmat ceea ce el aflase pe vremuri despre statul Congo și administrația lui. El își dădu seama că aici era vorba de un sistem bine gîndit de strivire a unui popor lipsit de orice drepturi. Totuși nu reușise încă să găsească puncte de reazem concrete pentru ilustrarea tezei sale.

În următoarele luni se duse iarăși la Bruxelles și asistă la un nou proces.

Conducerea societății „Anversoise" chemă pe fostul ei agent, concediat între timp, Tilkens, în fața consiliului de administrație și în cele din urmă îl dădu în judecată.

Procesul dură nouă zile și Tilkens, acuzat de „încălcări ale prevederilor legale în administrarea sectorului Rubi-Welle", fu condamnat de tribunalul orașului Bruxelles să plătească societății despăgubiri.

Degeaba protestă Tilkens.

Tribunalul puse sechestru pe contul lui la bancă, pentru ca „Anversoise" să-și poată primi despăgubirile. După aceea, Tilkens dispăru din Bruxelles.

Morel vizită redacțiile ziarelor liberale din Bruxelles, iar la întoarcerea în Anglia luă din nou contact cu mai multe ziare din Londra. Răscoli arhivele și adună toată literatura despre Congo pe care o putu găsi.

Descoperi articole din 1896—1897 în care Societatea pentru apărarea populațiilor băștinașe și deputatul sir Charles Dilke demascau ororile din Congo. Citi broșura ofițerului colonial englez Hinde: „The Fall of the Congo Arabs" („Declinul arabilor din Congo"), jurnalul exploratorului E. J. Galve, prieten cu Stanley, publicat în 1896 în „Century Magazine", precum și lucrările lui H. R. Fox-Bourne, secretarul Societății pentru apărarea populațiilor băștinașe.

Mai descoperi rapoartele demascatoare ale unui misionar suedez și a doi misionari americani. Citi și „Cartea Albă" publicată de curînd de parlamentul britanic despre procesul Stokes.

Citind acest document oficial englez, află că guvernul statului Congo respinsese toate acuzațiile ca nefondate, iar Curzon, subsecretar de stat la Ministerul de Externe

britanic, apărase în Camera comunelor statul Congo împotriva lui sir Charles Dilke.

Ajuns din nou la Liverpool, Morel se ocupă de statistică comercială şi constată că, în pofida aşa-ziselor legi de dezvoltare a tinerelor colonii, statul congolez avea încă din 1896 un import anual mediu de un milion de lire şi un export de 7 ori mai mare — 90% din export constituindu-l cauciucul.

Morel mai află că acţiunile congoleze erau cerute la Londra, Bruxelles, Paris, Amsterdam şi Berlin la un preţ de cincizeci de ori mai mare decît valoarea lor nominală. Societăţile congoleze plăteau acţionarilor lor dividente mergînd pînă la 800%, iar vasele care se îndreptau spre Boma continuau să transporte puşti şi muniţii.

În sfîrşit, documentele oficiale pe care reuşise să le consulte îl făcură să înţeleagă că parlamentul belgian nu exercita nici un control asupra administraţiei statului congolez, că Leopold al II-lea stabilea legile coloniei după bunul său plac şi că guvernul Congoului nu avea decît rolul de a da o poleială de legalitate lăcomiei cămătăreşti şi metodelor de exploatare ale majestăţii sale.

Morel înţelese că puştile exportate şi asasinarea lui Stokes, răscoala din sectorul Rubi-Welle, condamnarea lui Tilkens şi achitarea lui Lothaire, precum şi fiecare caz în parte de omor, schingiuire, jaf, devastare, ucidere prin înfometare, pedeapsă cu închisoarea, exportul de 7 ori mai mare decît importul, zecile de mii de congolezi măcelăriţi, toate erau rezultatul sistemului leopoldin de „civilizare“ a Africii.

Într-o dimineaţă intră în biroul lui sir Alfred Jones.

— Aş dori să vă fac cîteva comunicări asupra unor stări de lucruri de care este legată şi realizarea de profituri pentru firma dv., sir — începu el în mod solemn şi relată pe larg tot ce i se lămurise în ultimele săptămîni de studiu.

Armatorul îl ascultă fără a scoate o vorbă.

— Sir! Îmi dau seama că intervenţia dv. pentru înlăturarea acestor stări de lucruri ar putea reduce întrucîtva veniturile firmei „Elder Dempster“. Totuşi vă rog să luaţi poziţie!

Sir Alfred Jones îşi mîngîie barba căruntă şi întrebă grav:

— Sînteţi sigur de toate cele afirmate?

— Absolut.

— S-a încercat adesea, din motive politice, compromiterea anumitor activităţi legate de colonii.

— Orice politică trebuie înfierată dacă obţine avantaje din înrobirea, în cel mai strict înţeles al cuvîntului, a unor oameni.

Jones încuviinţă din cap.

— Luna viitoare plec eu însumi la Bruxelles. Deşi nu am pătruns atît de adînc ca dumneata, domnule Morel, în aceste probleme, voi face tot ce-mi va sta în putere.

Convins că şeful său, foarte influent în cercurile comerciale şi politice, se va ţine de cuvînt, Morel îşi reluă ocupaţiile profesionale curente.

După întoarcerea din Bruxelles, Jones îl chemă la el.

— Regele a promis reforme — spuse el fără introducere. — Ar fi prea complicat să enumăr toate demersurile pe care le-am întreprins în chestiunea aceasta. Mi s-au dat asigurări că multe se vor schimba. Taxele vamale, legea miliţiei...

— Cînd? — întrebă Morel.

Armatorul ridică din umeri.

— Trebuie să-i lăsăm timp regelui. Hotărîri atît de importante nu se iau de pe o zi pe alta.

— Dar munca silnică? Arestările?

— Să aşteptăm.

— Asta s-a făcut şi pînă acum, sir. Pentru starea de lucruri îngrozitoare din Congo nu există decît o soluţie: completa modificare a sistemului!

— V-am spus doar — repetă Jones iritat — că regele a promis...

— Da! Ca să evite unele dificultăţi va reduce taxele vamale şi va însărcina o fabrică germană de conserve să aprovizioneze miliţia. Cine va trage foloasele? În nici un caz negrii!

— Nu vă înţeleg — spuse sir Alfred Jones rece.

Morel, în schimb, înţelegea. Acest afacerist cărunt nu era dispus să-şi micşoreze beneficiile de dragul popoarelor din Africa. Va trebui să înceapă lupta singur: el — Edmond Dene Morel, publicist fără relaţii, fără avere, fără prieteni influenţi, un om izolat, lipsit de apărare, de titluri — împotriva unui rege multimilionar, încuscrit cu douăzeci de case regale domnitoare din Europa, pri-

ceput în maşinaţii politice, sprijinit de prelaţi şi bancheri şi dispunînd de toate mijloacele necesare influenţării opiniei publice.

Morel studie situaţia. Făcu ordine în hîrtiile sale, în documente, notiţe, hărţi şi tabele statistice şi mai verifică o dată principalele concluzii la care ajunsese.

În timp ce în Africa de Sud multimilionarul Cecil Rhodes, fost prim-ministru în Colonia Capului, aduna diamante negre culese din nisipul regiunii cucerite din ordinul său şi care îi poartă numele, în timp ce mareşalul lord Kitchener, conte de Khartum, măcelărea în interesul politicii coloniale engleze mii de buri, iar împăratul german făcea o apologie dementă a vărsării de sînge în faţa trupelor pe care le trimitea în China să strivească „răscoala boxerilor" — un publicist din Liverpool, silit să-şi cîştige existenţa în biroul unei societăţi de navigaţie, folosea puţinele ore libere de noapte pentru a porni o campanie de apărare a omeniei.

Seria de articole intitulate „Scandalul din Congo" apăru anonim în ziarul londonez „Speaker" şi stîrni vîlvă. Deputatul Mel Wavers şi sir Charles Dilke îl invitară pe Morel la o convorbire confidenţială.

— Ce vreţi să obţineţi? — îl întrebă sir Charles Dilke. — Înlăturarea actualei stări de fapt din Congo nu rezolvă problema.

— Trebuie introdus un nou sistem de administrare, bazat pe principii moderne de dezvoltare a economiei coloniilor — răspunse Morel convins.

— Cum arată acest sistem?

— Am să vă expun cum văd eu aceste principii, sir.

Şi Morel expuse concluziile la care ajunsese după ani de studiu:

După părerea sa, în opoziţie cu sistemul de exploatare a materiilor prime practicat de un şir de puteri europene în Africa centrală şi în cadrul căruia teritoriul colonial este declarat proprietatea statului european sau a grupului financiar respectiv, populaţia băştinaşă este transformată în sclavi sau lucrători prost plătiţi, iar regiunea jefuită sistematic, poate fi elaborată şi o altă metodă care să respecte drepturile de proprietate ale băştinaşilor, considerîndu-i oameni liberi, ajutîndu-i, prin diferite măsuri administrative, să valorifice singuri bogăţiile ţării lor şi să ajungă treptat la înflorire economică.

— Această metodă trebuie introdusă în Congo — încheie el.

— Mă îndoiesc că acționarii A.B.I.R.-ului vor fi de acord cu propunerea dv. — răspunse Dilke rîzînd.

— De ce n-ar înțelege și ei avantajele unui profit mai modest, dar constant, față de un profit maxim, dar limitat în timp ?

Wavers interveni zîmbind :

— Un umanism speculativ.

— Pe mine mă interesează omul, sir ! Dar trebuie ținut seama de instinctele celor care sînt singurii în măsură să pună în aplicare o asemenea teorie.

Deputații schimbară priviri între ei.

În birourile societății de navigație Morel fu primit cu răceală.

Sir Alfred Jones nu spuse o vorbă despre seria lui de articole, dar începu treptat să-i reducă cîmpul de acțiune și atribuțiile.

Morel își dădu seama că nu poate rămîne angajatul unei firme care face bani din sîngele congolezilor.

Se duse la director și-și dădu demisia.

10

La începutul anului 1910, Lothaire se întoarse la Boma.

Se îngrășase. Tunica albă, cu insignele gradului de maior, parcă îi încorseta trupul masiv. În cele douăsprezece luni de odihnă forțată, fața îi căpătase o paloare nesănătoasă. O expresie de moliciune apăruse în jurul gurii, iar părul negru, atît de des pînă nu de mult, începuse să i se rărească.

Străbătu străzile prăfuite, încinse de soare, însoțit de un secretar care-i fusese atașat de consiliul de administrație al societății „Anversoise“ după recenta sa alegere ca membru al comitetului executiv.

Fără să-i pese de negrii, sumar îmbrăcați, care se fereau cu teamă din calea sa și se înghesuiau în fața chioșcurilor cu fructe și a gheretelor cu limonadă, maiorul Lothaire se îndreptă spre clădirea din piatră de la capătul străzii principale. Intrarea era străjuită de san-

tinele negre, iar pe acoperiș flutura steagul statului congolez.

Guvernatorul general îl primi cu o accentuată politeță. Și el se schimbase mult în ultimul an ! Pielea obrazului era brăzdată de o rețea de vinișoare purpurii, tîmplele îi încărunțiseră, vocea nu mai era atît de tăioasă. Cu o mișcare enervată a mîinii făcu semn funcționarului care voia să-i predea o hîrtie urgentă să aștepte în anticameră și se întoarse din nou spre musafirul său. Părea obosit. Gestul său vădea o încordare, o extenuare nervoasă pe care încerca s-o ascundă sub masca veseliei și a nepăsării silite.

— Frumos ! Splendid ! — exclamă el după ce Lothaire îl puse la curent cu ultimele evenimente din Bruxelles. — Era și timpul să se facă o schimbare ! Situația din trecut era insuportabilă, nu mai putea merge multă vreme așa... Hm... eu mă gîndeam așa : să preluați aici comanda miliției. Imediat ! Pe loc ! Și să aveți în subordine trupele din sectorul nordic. Firește — adăugă el, cu șovăială în glas —, numai dacă vă convine !

Privi cu o oarecare sfială la omul voinic și palid care era în același timp subordonatul lui, ca maior, și superiorul lui, ca membru în comitetul executiv al societății „Anversoise", stăpîna necontestată a acestei părți din Congo.

— Desigur că sînt de acord — răspunse Lothaire.

Guvernatorul general tăcea. Își duse mîinile la spate și se plimbă un timp prin cameră, după cum îi era obiceiul.

— Bine — spuse apoi. — Vreți să rămîneți aici la Boma sau preferați să vă instalați în altă parte ?

— Mai întîi vreau să mă instalez aici, Excelență. Mă înțelegeți, aici, la birou, trebuie cercetate unele chestiuni și puse în ordine. Am primit anumite dispoziții, pe scurt am treabă aici pentru un timp oarecare. Apoi voi pleca prin Leopoldville la Mangalla. Acesta este sectorul nostru principal și deci locul meu acolo este. Vreau să văd dacă nu se poate mări recolta de cauciuc. Dv. îmi veți trimite regulat comunicări despre mersul afacerilor aici. Sînteți de acord ?

— Da... desigur... — răspunse guvernatorul general, cu un tic nervos al gurii. — Iar dv. o să mă înștiințați asupra mișcărilor de trupe pe care le veți întreprinde.

— Vă rog să daţi un ordin prin care să anunţaţi numirea mea în postul de comandant al miliţiei ! N-aş vrea să întîrziem.

Guvernatorul general dădu din cap, fără să scoată o o vorbă. Nu se uită la Lothaire.

Acesta îşi luă brusc rămas bun şi, urmat de secretarul său, se duse la „Hôtel du Belge". Secretarul trimise de îndată un hamal negru în port să aducă bagajele — cuferele lui şi ale lui Lothaire.

Noul comandant al miliţiei rămase la Boma nouă zile. În biroul fostului director al societăţii „Anversoise", într-o clădire cu două etaje, nu departe de consulatul englez, salariaţii îl învăţară repede de frică. Dimineaţa, cînd sosea să verifice registrele, se uitau cu teamă la el.

Pe doi dintre ei îi concedie cu preaviz. Alţi doi primiră avertismente.

Între timp fu publicată decizia cu privire la numirea lui ca comandant al miliţiei. Lothaire mai avu o ultimă întrevedere cu guvernatorul general. Fără să-i pese de nemulţumirea evidentă pricinuită de atitudinea sa condescendentă, îi mai atrase o dată atenţia să se ocupe în mod deosebit de interesele societăţii „Anversoise".

Secretarul său rămase la Boma, făcînd temporar oficiul de director al treburilor. Lothaire se întoarse la hotel şi-şi expedie bagajul în port.

După-amiază se îmbarcă pe un vaporaş şi porni în susul fluviului. La Leopoldville vizită sucursala societăţii

În cei douăzeci de ani de existenţă, Leopoldville devenise un puternic centru comercial. Era plin de hamali negri, care, constituiţi în caravane, stabileau legătura cu portul Matadi, străbătînd cei trei sute de kilometri dintre cele două aşezări în optsprezece zile. Ei aduceau de acolo la Leopoldville cantităţi mari de marfă, pe care vasele fluviale le transportau de aici pe fluviul Congo în sus, parte din mărfuri chiar pînă la localităţile îndepărtate ale Kasaiului.

Oglinda neagră şi lucie a fluviului, care se lăţea aici, formînd lacul Stanley, se întindea departe spre nord-vest. În zilele senine se puteau zări de-a lungul malului opus, înşirate ca nişte puncte mici albe, casele oraşului comercial francez Brazzaville. Pe malul sud-vestic se întindeau portul şi cheiul localităţii Kingiassa şi în vecinătatea ei, pe un deal de argilă roşie, se zăreau

casele centrului baptist Arthington, tupilate printre palmieri.

În aerul înăbuşitor al biroului lucrau doar cîţiva funcţionari. Lothaire cercetă registrele. Şi aici oamenii începură să se teamă de ieşirile lui de mînie şi de rîsul lui, batjocoritor şi prefăcut.

Concedie pe unul dintre funcţionari, care greşise o înregistrare contabilă, pentru că-l bănuia că ar fi deturnat fonduri.

A doua zi dimineaţa, după ce scrise un raport amănunţit către consiliul de administraţie şi-l încredinţă dirigintelui de poştă, se îndreptă spre cazarma de miliţie de la marginea oraşului. Santinelele luară poziţie de drepţi. Lothaire intră în curtea cazărmii şi fu de îndată observat. Comandantul, un locotenent cu barbă roşie, ordonă companiei să iasă pentru onor. Vocea lui răsună ca un tunet. Soldaţii negri dădură onorul noului comandant general al miliţiei. Lothaire trecu indiferent prin faţa lor. Cu o mînă scutură un fir de praf de pe tunică şi o porni agale spre clădirea lungă şi joasă a cazărmii.

Deodată se opri locului.

În prag se ivise un al doilea ofiţer, un locotenent zvelt, nu prea înalt, cu o înfăţişare foarte tinerească, care salută respectuos şi apoi îl privi cu o expresie nedumerită în ochii săi cenuşii, blajini, ca de fată.

— Domnul Lacroix ?

Locotenentul se înclină scurt.

Lothaire îi întinse ezitînd mîna.

— Va să zică nu mai sînteţi la Boma ! — constată el. — V-au detaşat aici ?

Privi faţa îngustă, neschimbată a locotenentului, părul moale, puţin prăfuit şi obrajii lui, uşor înroşiţi de emoţie.

— Aici vă faceţi serviciul ? — întrebă el. — Ce ar fi să veniţi cu mine ! Mă duc la Mangalla şi vă iau şi pe dv. O să-mi fiţi de folos.

Lacroix dădu din cap că a înţeles.

Comandantul garnizoanei se apropie de ei. Îşi mîngîie barba ca para focului şi se uită de la unul la altul, aşteptînd ca noul şef al miliţiei să spună ceva despre parada companiei.

Lothaire se întoarse spre el şi-i comunică :

— Locotenentul Lacroix pleacă cu mine la Mangalla. Nu aveţi nevoie de el aici.

— Cum ordonaţi, domnule maior.

— Altfel toate în regulă ?

— Da, domnule maior.

— Vreun incident ?

— Nici unul.

— Bine. Domnule locotenent, pregătiţi-vă. Plecăm peste două ore.

În partea de nord-vest a statului Congo, între fluviile Congo şi Mobangi, se întindeau uriaşe păduri ecuatoriale, întretăiate de savane. Arbori de abanos, bananieri, zeci de feluri de palmieri, cocotieri, arbori de mahon, inextricabil legaţi între ei de sute de soiuri diferite de liane, formau o junglă de nepătruns care colcăia de şerpi şi insecte veninoase, şi unde, de-a lungul unor fluvii mîloase sau la marginea mocirloasă a lacurilor, domneau frigurile, elefantiasis, lepra şi vărsatul negru.

Acesta era sectorul Mangalla.

Aici creşteau smochini şi multe soiuri de liane de cauciuc.

De aici izvorau profiturile fabuloase ale societăţii „Anversoise du Commerce au Congo".

11

Lothaire locuia în sectorul acesta de opt luni. Clima apăsătoare, ploioasă nu-i pria. Apa fluviului, călduţă, sălcie, scîrboasă la gust, pe care o putea bea numai fiartă şi amestecată cu whisky scoţian, îl împingea la desperare. Mirosul de mlaştină, cu care erau toate impregnate aici, îl scotea din sărite.

Noaptea, cînd aerul fierbinte, răscolit de furtuna care se apropia, răzbătea prin fereastră, simţea adesea o înecăciune. Lua din picăturile pentru inimă recomandate de medicul din localitate, un englez, apoi zăcea nemişcat, cu ochii larg deschişi, pironiţi în întuneric. În cele din urmă adormea, un somn agitat, chinuit de coşmaruri.

Puţinii europeni care trăiau aici sufereau cumplit din cauza numărului uriaş de ţînţari, împotriva cărora nici musticarul cel mai des nu era eficace. Lothaire se silea să reziste, blestemînd în gînd. În discuţiile purtate cu

subalternii reușea chiar să afișeze un zîmbet de mulțumire de sine, cum se cuvenea unui director al societății „Anversoise".

Localitatea Mobeka se afla la treizeci de kilometri de vărsarea rîului Mangalla în fluviul Congo. În fiecare lună soseau aici șiruri de vaporașe încărcate cu cauciuc recoltat de băștinași în inima codrilor ecuatoriali.

Reședință a comisarului de sector și a mai multor agenți colectori, Mobeka dispunea de o infirmerie și de un fort, cu un efectiv de 40 de soldați, al cărui flanc răsăritean era asigurat de două tunuri, cu gurile îndreptate spre pădure. Satul cu același nume, compus din colibe fără uși, un loc pentru dans și mici ogoare cultivate cu manioc, se afla dincolo de șoseaua lată care ducea la fluviu și de-a lungul căreia se înșirau casele de piatră ale europenilor.

Lothaire locuia într-o casă din josul șoselei. Un arbore pe a cărui scoarță creșteau flori purpurii, de forma unor buze, își apleca coroana deasupra acoperișului ei. În fiecare după-amiază, cînd norii negri ai furtunii se adunau pe cer, primii stropi loveau frunzele tari, lucitoare, răpăind ca niște pietricele zvîrlite pe o tablă. Pădurea începea să răsune ca de o mie de pîrîitoare, iar țipetele stridente ale papagalilor se stingeau.

În camerele din față ale casei, Lothaire instalase biroul. De aici își trimitea rapoartele către sediul central din Bruxelles. De aici coresponda cu guvernatorul general din Boma, cu comitetul executiv al societății și cu președintele ei, bancherul Alexandre de Tiege. Aici discuta situația cu comisarul sectorului, primea rapoartele agenților trimiși în sate, de aici expedia, prin poșta fluvială, ordine adresate noului comisar al sectorului Rubi-Welle, recent numit de guvernatorul general la indicația lui. Acesta se ocupa acum de grabnica reconstrucție a fortului distrus. Din biroul său, Lothaire conducea, supraveghea și domina activitatea celor două sectoare uriașe ale societății „Anversoise".

Știu să impună fiecărui district să expedieze o dată cu transportul lunar de cauciuc cîte un raport amănunțit asupra comportării băștinașilor, asupra stării lor de spirit, a eventualelor neliniști, precum și aprecieri asupra existentului de liane de cauciuc. Rapoarte similare primea de la posturile militare și avanposturile de fron-

tieră din nord şi nord-est. Astfel îşi putea forma, în orice moment, o imagine destul de precisă asupra evenimentelor din regiunea sa, putea trimite întăriri militare în districtele ameninţate de răscoale şi, la caz de nevoie, interveni cu trupele fortului Mobeka, în fruntea cărora numise, îndată după instalare, pe domnul Lacroix.

În mîinile sale energice şi puternice, aparatul administrativ al societăţii „Anversoise" funcţiona bine şi repede. Secretarul său, pe care-l adusese între timp din Boma, se îneca în acte, socoteli şi rapoarte pe care trebuia să le prelucreze, în torentul continuu de scrisori la care trebuia să răspundă. Lothaire reuşise să urce cîştigul anual al societăţii în sectoarele sale la cinci milioane şi jumătate de franci. Abia cu cîteva zile în urmă primise o scrisoare de mulţumire din Bruxelles din partea societăţii.

Rîsese. Avea de gînd să strîngă şi mai tare şurubul, pentru ca izvorul de aur să ţîşnească şi mai puternic. În dimineaţa aceea îl trimisese pe comandantul fortului cu douăzeci de soldaţi într-un sat învecinat, ale cărui livrări de cauciuc fuseseră cantitativ şi calitativ necorespunzătoare în ultimele luni.

Pe Lacroix îl aştepta să se întoarcă abia spre seară. Cu atît mai mare îi fu mirarea cînd locotenentul pătrunse pe la amiază în birou împletic indu-se, acoperit de sudoare, cu pete cenuşii sub ochi şi parcă tăvălit prin noroi.

— Dar ştiu că m-ai speriat ! Ei drăcie — exclamă Lothaire neliniştit. — Omule, arăţi de parcă ai fi dat de bucluc.

Lacroix duse mîna, cu o mişcare deznădăjduită, la frunte şi se lăsă greoi pe un scaun.

— Ce s-a întîmplat ? — îl întrebă Lothaire nerăbdător. — S-au răsculat cumva prietenii noştri ?

Îl strigă pe secretar :

— Porrant ! Vezi doar că omul e sfîrşit...

Secretarul aduse nişte whisky, dar Lacroix refuză parcă cu teamă.

— Nu, e o criză de nervi ! Asasinatele astea...

Amuţi.

— Hai, vorbeşte ! — îl îndemnă Lothaire, stăpînindu-se cu greu.

— S-au apărat... Noi am sosit în sat... soldaţii mei au tăiat mîinile la trei dintre ei, era şi o femeie... ceilalţi s-au năpustit cu ghioagele asupra noastră...

— Cum de-au îndrăznit... ?

Lacroix repetă cu o voce stinsă :

— Era şi o femeie printre ei...

— Ei şi ?

— I-am omorît... pe mulţi...

Lothaire rămase o clipă pe gînduri, apoi, amintindu-şi de prezenţa secretarului, îi spuse scurt :

— Lasă-ne singuri !

După ce uşa se închise, Lacroix continuă :

— Eu însumi... am împuşcat o femeie şi un bărbat...

— Dar colibele ?

Lacroix ridică din umeri. O picătură de sudoare îi căzu de pe frunte pe uniformă.

— Nu le-aţi dat foc ? — întrebă Lothaire nemulţumit.

Lacroix făcu o mişcare stîngace cu mîna.

— Am omorît un soldat cu sabia — spuse el în cele din urmă cu greu... — Voia să siluiască o fată... un copil...

Lothaire simţi că se înăbuşă de furie.

— Da, dar... — spuse el, bîlbîindu-se aproape. — Oamenii dumitale, soldaţii dumitale s-au întors şi ei ? Unde sînt soldaţii ?

— Nu ştiu. Expresia blajină din ochii locotenentului Lacroix pierise de mult. De cînd Lothaire îl trimitea în acţiuni de pedepsire îi pierise şi zîmbetul. Omul acesta nu mai părea să fie în stare să se bucure de ceva.

Cu cîteva săptămîni în urmă, pe platoul de exerciţii, Lothaire îl văzuse tresărind de spaimă la auzul unei sirene de vapor care aducea a ţipăt de om.

De parcă ar fi ghicit gîndul superiorului său, locotenentul spuse :

— În ultimele luni m-aţi trimis dintr-un sat în altul, domnule maior. M-aţi hărţuit ca pe un cîine... si peste tot acelaşi lucru...

Deodată vocea i se gîtui.

— Nu mai pot...

Lothaire îl privi încruntat. Apoi scoase un pachet de ţigări. Oferi o ţigară locotenentului, care refuză, şi-şi aprinse el una. Făcu cîţiva paşi prin cameră, apoi se opri locului şi spuse neaşteptat de liniştit :

— Vezi dumneata ! Cunosc pe unul care la fel şi-a tocit nervii. Tot un ofiţer. El a mers atît de departe, încît a comis abateri grave de serviciu. Mă refer la căpitanul Tilkens, un fost prieten de-al meu. L-ai cunoscut şi dumneata.

Ridică deodată tonul :

— Trebuie să-ţi stăpîneşti nervii. Capul trebuie să rămînă limpede... Nu ştii ce s-a întîmplat cu Tilkens ? A fost dat afară de la „Anversoise" ! A fost judecat. A trebuit să renunţe la uniformă. Vezi ! Asta vreau să spun. Trebuie să fii dur cu tine însuţi !

Se apropie de locotenent.

— Ţi-ai părăsit trupa. Îmi dau seama că ai nevoie de o perioadă de refacere. Poate că am să te mut în alt district. În curînd. În patru sau cinci luni. Deocamdată mai am nevoie de dumneata aici.

— Se comit crime... — exclamă Lacroix cu greu.

— Acum du-te. Te întorci la soldaţii dumitale. Pînă deseară să nu rămînă din satul acela decît cenuşa.

— Domnule maior...

— Îţi ordon ! — răcni Lothaire, care nu-şi mai stăpînea furia. De cînd locuiau amîndoi aici, la Mobeka, Lacroix nu-l privise niciodată pe Lothaire în felul acesta.

Lothaire simţi schimbarea de atitudine a lui Lacroix şi-l întrebă cu violenţă :

— Cum — cum îndrăzneşti ?

Lacroix părăsi camera.

Ajuns în stradă, se opri. Căută din ochi fereastra la care văzu silueta masivă a lui Lothaire stînd cu braţele încrucişate.

— De ce nu-l împuşc ? — murmură el. — De ce ?

Îşi înfipse unghiile în palmă :

— Oh ! Sînt un laş. Un cîine !

La 3 aprilie 1901, ziarul din Anvers „Nieuwe Gazet" publică un articol al cărui autor, un oarecare locotenent Lacroix — necunoscut magnaţilor cauciucului din Bruxelles —, făcea destăinuiri senzaţionale despre sistemul de exploatare al societăţii „Anversoise". Autorul afirma că în noiembrie 1900 ucisese din ordinul superiorilor pe toţi locuitorii unui cătun congolez, se acuza de răstignirea, înecarea şi arderea a o sută cincizeci de oameni şi de mutilarea a încă şaizeci. Mîinile lor retezate

le prinsese de gardurile satului. Lăsase cinci femei să moară de foame. Cerea să fie judecat pentru aceste crime.

Articolul stîrni o mare vîlvă în capitala Belgiei.

12

Consiliul de administraţie al societăţii „Anversoise du Commerce au Congo" fusese convocat în mare grabă pentru după-amiaza zilei de 4 aprilie.

Era o zi răcoroasă, înnorată. La ora patru, cînd sosiră domnii, sala de şedinţe a sediului societăţii era scăldată în lumină electrică. Consilierul Curţii de casaţie, Vernen, primul sosit, ceru să fie lăsate perdelele. Unul cîte unul sosiră şi ceilalţi membri ai consiliului de administraţie. Feţele lor exprimau neliniştea care-i cuprinsese de la apariţia articolului. Şi cei doi directori care conduceau serviciile din Bruxelles ale societăţii fuseseră invitaţi la şedinţă şi erau foarte nervoşi.

Alexandre de Tiege se ridică în picioare.

— Domnilor ! Ne întrunim astăzi din cauza unui incident neobişnuit. Un caz nemaipomenit, regretabil ! Permiteţi-mi să fiu concis. Fiecare dintre dv. a citit articolul din „Nieuwe Gazet" şi cunoaşteţi acuzaţiile infame îndreptate împotriva noastră chiar de un salariat al societăţii — fapt cît se poate de regretabil ! Tocmai acum, cînd beneficiile noastre cresc atît de frumos, cînd directorul nostru din Africa dă dovadă de capacitate şi talent în reorganizarea muncii din ambele noastre sectoare, tocmai acum să fim atacaţi într-un mod atît de brutal şi mîrşav. Şi nu numai noi, ci şi personal domnul Lothaire, directorul nostru din Africa, de către unul dintre foştii săi subordonaţi. Asta este monstruos ! Este nemaipomenit ! Nu e nevoie, cred, să vă amintesc ce consecinţe periculoase poate să aibă ticăloşia aceasta pentru afacerile noastre. Dar cred că nu e cazul să ne pierdem în generalităţi. Ne-am întrunit ca să deliberăm cum putem împiedica asemenea consecinţe... Domnule Marcelle !

Funcţionarul care asigura secretariatul şedinţei şi lua note pentru procesul-verbal îşi ridică capul cărunt.

— Aţi notat numele domnilor prezenţi ?

— Da, monsieur.

— Bine ! Pînă la sfîrşitul şedinţei nu mai notaţi nimic... Domnilor ! Vă rog să ascultaţi propunerea mea şi s-o apreciaţi. Dacă vrem să apărăm reputaţia societăţii noastre, nu ne rămîne decît să ne dezicem în mod public de omul acesta, de locotenentul Lacroix, ca de o persoană care a pătruns fără ştirea noastră în aparatul societăţii, a înşelat buna noastră credinţă şi care caută acum să folosească ordinele superiorului său, maiorul Lothaire, ca acoperire pentru un lung şir de crime şi orori săvîrşite din proprie iniţiativă şi de care este singur răspunzător. Cred, domnilor, că o cercetare mai amănunţită a faptelor va putea fi evitată şi desigur că aceasta ar fi în interesul nostru, căci însăşi punerea în discuţie a acuzaţiilor care ni se aduc ar putea apărea în ochii opiniei publice ca un simpton de nesiguranţă sau chiar de vinovăţie ! De aceea, vă rog să acordaţi toată atenţia propunerii mele, deşi recunosc că ar putea să vă pară destul de banală şi lipsită de fantezie.

Vernen, consilier la Curtea de casaţie, ceru cuvîntul.

— Domnilor — începu el cu o voce atît de solemnă de parcă s-ar fi aflat în faţa Curţii şi s-ar fi adresat juraţilor. — Domnilor membri ai consiliului de administraţie ! Trebuie să ne dezicem cît mai repede de domnul Lacroix ! În privinţa aceasta nu există îndoială. Tonul în care a fost redactat articolul, anumite nuanţe psihologice, anumite expresii folosite permit să se bănuiască dezechilibrul mintal al autorului. Un om care comite asemenea orori şi apoi vine singur să le declare — aş spune să se laude fără ruşine cu ele — nu poate fi socotit normal, nu ! De la un asemenea individ ne putem aştepta şi la alte neplăceri — dacă nu vom acţiona imediat —, la atacuri neprevăzute, la calomnii ! Ce ne facem dacă va afirma că noi înşine i-am dat asemenea ordine absurde ? Dacă ne va acuza de brutalităţi, de ameninţări cu violenţă, de negoţ de sclavi ? Nici nu mai lipseşte mult pînă acolo. De altfel, trebuie să luăm şi apărarea domnului maior, care a fost calomniat !

Un consilier ceru cu hotărîre să se cerceteze antecedentele cazului. Şeful birourilor din Bruxelles răspunse că ar fi un nonsens să se deschidă o anchetă largă în această chestiune.

Domnul consilier de casaţie Vernen ceru din nou cuvîntul. Dar argumentele lui nu impresionară. Îl între-

rupse un alt membru al consiliului de administrație, care, de asemenea, reclamă să se cerceteze amănunțit cazul.

Tiege încercă să domine situația.

— Domnilor ! — exclamă el. — Nu trebuie să ne certăm ! Cine nu este de acord cu propunerea mea ? Care dintre noi mai poate șovăi cînd e vorba nu numai de profituri de milioane, ci poate chiar de viitorul societății noastre ?... Să ne gîndim la opinia publică !... Domnilor ! Vă rog, fiți înțelegători... lăsați-mă să vorbesc... Domnilor !... Domnilor !...

Lîngă el ședeau doi bărbați care nu luaseră pînă în acel moment cuvîntul, dar urmăriseră cu o vizibilă rezervă incriminările, declarațiile și întreruperile celorlalți domni. Erau baronii Marveau și Suligny, camerierii regelui, acționari ai trustului și de patru ani membri ai consiliului de administrație al societății „Anversoise".

Se înțelegeau între ei din priviri și prin mișcări discrete ale capului. În clipa în care adunarea era în plină fierbere, Marveau se sculă în picioare.

— Messieurs ! — începu el calm. — Astea sînt maniere plebeiene de a rezolva conflictele ! Credeți oare că în felul acesta ne vom apropia mai mult de țintă ? Mon Dieu ! Doar nu e vorba numai de noi ! În joc este tot ce ne este mai scump : posesiunile noastre din Congo, economia noastră, statul belgian ! În numele majestății sale eu vă spun : este în joc onoarea Belgiei ! Nimeni dintre noi nu se îndoiește că trebuie făcut totul pentru a evita o publicitate dăunătoare în afacerea asta. Rămîne întrebarea : cum a putut ajunge un simplu locotenent să facă asemenea afirmații împotriva noastră ? Cum a putut comite, în calitatea sa de salariat al societății noastre, asemenea orori ? Ce va spune poporul ?

Se adresă celor doi directori, care, de asemenea, tăcuseră pînă acum :

— Messieurs, în calitate de membri ai comitetului executiv al societății, sînteți și dv. vinovați de cele petrecute. Dv. trebuie să cunoașteți în fiecare clipă ce se petrece pe teritoriul african. În numele majestății sale vă trag la răspundere !

După ce tăcu, luă cuvîntul baronul Suligny :

— Trebuie convocată o adunare generală a membrilor societăţii ! Acolo, domnilor directori, veţi putea spune ce doriţi. Dar aici, între noi, lucrurile trebuie să fie clare.

Cei doi schimbară o privire. Tiege le veni în ajutor.

— Dacă lucrurile stau aşa cum afirmă acest Lacroix — începu el liniştit — sau dacă în realitate stau altfel, pentru noi e totuna. Domnii baroni sînt preocupaţi de ce va spune poporul. Tocmai asta m-a determinat să fac propunerea prezentată aci. De aceea nu e bine să se afle mai mult decît este necesar. Poporul nu va afla nimic şi va uita repede ce a citit. Un locotenent Lacroix şi-a depăşit în mod arbitrar atribuţiile. A torturat negri, a devenit un criminal de rînd şi, de aceea, noi îl vom deferi justiţiei. Ce vreţi mai mult ?

Baronii nu erau mulţumiţi. Din nou se încinseră discuţii.

Tiege tăcu. Aştepta, păstrîndu-şi calmul.

Domnii se potoliră. Ici, colo se mai auzea cîte o observaţie tăioasă. Apoi se ajunse la o înţelegere care nemulţumi toată lumea. Se hotărî ca poziţia societăţii faţă de locotenentul Lacroix să fie lăsată în seama maiorului Lothaire şi se convocă o adunare generală a acţionarilor pe ziua de 14 aprilie.

Tiege întrebă :

— Aceasta este hotărîrea dv. fermă ? Rămîneţi la asta ?

Nimeni nu răspunse şi el continuă :

— Gîndiţi-vă ! S-ar putea întîmpla lucruri care să ne facă să regretăm amar o atitudine atît de şovăielnică. Domnul ministru de externe, care, din păcate, nu ne prea iubeşte, se interesează de cazul acesta. Gîndiţi-vă ! După evenimentele din trecut... Vă amintiţi de cazul Stokes. Atunci am reuşit să ferim societatea de urmări neplăcute numai datorită unei poziţii ferme. Mai gîndiţi-vă că am mai avut de luptat într-un proces mare şi că maiorul Lothaire a fost atunci acuzatul principal ! Pe lîngă faptul că în străinătate avem duşmani care abia aşteaptă un nou proces, avem duşmani şi aici în Bruxelles ! Vă amintiţi de domnii pe care i-am lipsit, sînt nouă ani de atunci, de concesiunea asupra sectorului Mangalla. Nu uitaţi că există reprezentanţi ai partidului liberal, scribi şi flecari liberali cuibăriţi prin toate ungherele. Domnilor ! Ştiţi doar că chiar printre acţionarii noştri

sînt unii care mai şi strîmbă din nas ! Vă întreb : vreţi neapărat să vă menţineţi părerea ?

Cum nu primi nici un răspuns, bancherul ordonă :

— Domnule Marcelle ! Scrieţi ! Consiliul de administraţie al societăţii „Anversoise du Commerce au Congo" întrunit la 4 aprilie a hotărît să lase la aprecierea maiorului Lothaire poziţia care trebuie adoptată de societate faţă de domnul Lacroix şi a convocat o adunare generală a acţionarilor pe data de 14 aprilie.

Secretarul ridică capul.

— Altceva, monsieur ?

— Altceva nimic ! — răspunse Tiege sec.

Avură loc ciocniri şi la adunarea generală a acţionarilor societăţii „Anversoise". Directorii din Bruxelles prezentară rapoarte asupra mersului afacerilor din ultimele douăsprezece luni, reuşind totodată să înfăţişeze lucrurile ca şi cum n-ar fi ştiut nimic de ororile petrecute în regiunile congoleze. În cele din urmă se ajunse la hotărîrea să fie liniştită opinia publică printr-o declaraţie în presă cum că mai mulţi funcţionari vor fi însărcinaţi să cerceteze „Cazul Lacroix".

În seara de 6 aprilie, Alexandre de Tiege scrise personal o scrisoare directorului din Africa al societăţii.

13

Cînd primi scrisoarea, Lothaire avu o criză de furie. Cu vocea răguşită, ordonă secretarului să-l cheme de îndată pe Lacroix.

Locotenentul intră în birou fără să manifeste vreo nelinişte.

— Poftim ! — urlă Lothaire şi-i întinse o tăietură de ziar.

Lacroix aruncă o privire indiferentă asupra rîndurilor tipărite.

Lothaire se repezi la el ameninţător.

— Omule ! Ce ţi-ai permis ! În spatele meu ! La un ziar ! Asta ai vrut ? Să mă calomniezi ! Să trădezi societatea ! Dumneata ! Pe care eu l-am adus aici ! Căruia eu i-am încredinţat comanda ! De ce nu spui nimic ?

Lacroix răspunse :

— Totul este adevărat !

— Cum ?

— Fiecare dintre cei pe care i-am ucis era nevinovat ! Dv. m-aţi silit ! Nu retrag nimic !

Lothaire exclamă :

— Dă jos epoleţii ! Eşti demis ! Eşti concediat !

Lacroix îl privi cu indiferenţă şi răspunse :

— Vă mulţumesc !

Două zile mai tîrziu, Lothaire părăsi localitatea fără să-i pese de locotenent, care, în intenţia de a pleca la Bruxelles, se îmbarcase pe un vapor cu destinaţia Boma şi ceruse, înainte de plecare, confirmarea în scris a demiterii sale din miliţia congoleză şi a concedierii, fără preaviz, din postul de funcţionar al societăţii „Anversoise".

Lothaire, cu bagaje multe, se îmbarcă pe un alt vas.

Două nopţi i-au fost de ajuns ca să-şi pună ordine în lucruri. Arse notiţe şi scrisori, printre care şi ultima scrisoare primită de la Tiege, îşi făcu bagajele şi luă cu sine o mare sumă de bani, ridicată din casa sucursalei, pe motiv că are de făcut o călătorie de afaceri în interesul societăţii. Aceeaşi versiune o folosi şi faţă de comisarul sectorului cînd îşi luă rămas bun de la el şi-l însărcină provizoriu şi cu conducerea sucursalei. Comanda fortului o predă locotenentului Voelaar din Mobeka. Secretarului îi recomandă să fie cît mai atent în rezolvarea lucrărilor. În noaptea dinaintea plecării scrise două scrisori : una comisarului sectorului Rubi-Welle, căruia îi aduse la cunoştinţă uluitorul incident, iar cealaltă unui om de afaceri din Bruxelles, dîndu-i dispoziţia şi împuternicirea să vîndă toate acţiunile înregistrate pe numele său şi să transfere fondurile realizate băncii oraşului Sao Salvador, din Angola portugheză.

Orăşelul Mobeka, cu portul şi casele sale albe, se pierdea în ceaţa care plutea deasupra apelor. Lothaire intră în cabină şi mai luă cîteva hapuri. Starea sănătăţii sale se înrăutăţise în ultima vreme. Avea palpitaţii, inima ba îi zvîcnea tare, ba îşi încetinea ritmul, slăbită de malarie şi chinină.

„S-ar putea să fiu serios bolnav, naiba ştie ! Trebuie să mă refac !" — gîndea el privind cu ochii mijiţi prin gemuleţul cabinei şi cugetînd asupra întîmplărilor din ultimele zile.

Rîul Mangalla, lat şi negru, se varsă în Congo. Sate de băştinaşi, staţii militare, factorii izolate şi porturi mici rămîneau în urmă ca nişte gămălii pestriţe, cînd spălate de ploi, cînd învăluite în ceaţă, cînd din nou scăldate în lumina orbitoare a soarelui.

Din marea de verdeaţă răsări portul fluvial Tatoko. Vasul cîrmi spre un debarcader lat şi aruncă ancora. Lothaire coborî pe uscat, urmat de trei negri din tribul bateke care îi duceau bagajul.

Porni pe poteci croite prin pădure, care ocoleau cascadele vijelioase, asurzitoare ale uriaşului fluviu, navigă uneori cu bărci înguste pe meandre mocirloase, apoi din nou pe bordul unui vaporaş care se îndrepta spre sud şi ajunse după douăzeci şi nouă de zile la Boma.

Fără să-l viziteze pe guvernatorul general, se alătură unei caravane şi, în dimineaţa următoare, porni în direcţia sud-est, peste graniţă, spre Angola portugheză.

Înaintă prin păduri mlăştinoase, sleit de oboseală, chinuit de transpiraţie, hărţuit de crize de inimă.

Epuizat, aproape îndobitocit de oboseală, cu faţa şi mîinile tumefiate de înţepăturile insectelor, cu picioarele numai răni, după alte douăzeci de zile, Lothaire ajunse cu caravana pe dealul din preajma fluviului Jellala, cu factorii mari, colibe ale băştinaşilor, magazii, depozite şi o capelă. Regiunea era muntoasă. Acolo îşi avea păşunile tribul bafiote. Aerul era mai curat şi mai puţin încins decît în depresiunea Congoului, iar ceva mai la nord, la poalele unor munţi teşiţi, acoperiţi de o pădure deasă, luceau alb, frumos aliniate de-a lungul străzilor şi aleilor casele locuite de portughezi.

Acesta era Sao Salvador, capitala vechiului imperiu al Congoului, viitoarea reşedinţă a lui Lothaire.

Ţinta fugii sale !

Pe cînd marele bancher din Bruxelles Alexandre de Tiege stîrnea invidia celorlalţi acţionari ai societăţii „Anversoise" cumpărînd, în iunie 1901, acţiunile acumulate de maiorul Lothaire, comisarul sectorului Mangalla continua să administreze teritoriul african al societăţii cu aceeaşi brutalitate şi lăcomie ca şi fostul său director, dispărut pe neaşteptate.

Mizeria băştinaşilor era mai mare ca instinctul lor de conservare : mulţi îşi puseră capăt vieţii. Alţii fugeau spre nord,

spre răsărit, spre sud, părăsind țara în care se născuseră. Cete de fugari străbăteau pădurile întunecate, încercînd să răzbată spre frontieră. Dacă erau prinși de patrule, femeile își omorau copiii, ca să-i ferească de chin și groază, bărbații își omorau femeile, ca să le scape de torturi și schilodiri, iar soldații ucideau bărbații cu focuri de armă sau, tăindu-i cu toporiștile, le sfîrtecau leșurile și le trăgeau în țeapă. Pe la începutul lunii august apărură în ziarul din Anvers „Le petit Bleu", în două zile consecutive, două articole — destăinuiri a doi ofițeri din sectorul Rubi-Welle — care stîrniră din nou emoția abia calmată a magnaților cauciucului din Bruxelles. Ziarele liberale din capitală și „Le Peuple", ca organ al mișcării socialiste muncitorești din Belgia, preluară cazul. În edițiile speciale de după-masă, șase mari ziare adresară întrebări neplăcute consiliului de administrație al societății „Anversoise". Regele Belgiei chemă la palat pe Alexandre de Tiege pentru o convorbire secretă. Acționarii societății așteptau plini de nerăbdare o declarație a președintelui lor. Ziarele provinciale din Liège și Gand începură și ele să participe la campania de dezvăluire a ororilor din Congo.

După audiență, Alexandre de Tiege convocă telegrafic pe membrii consiliului de administrație al societății. Ședința furtunoasă dură toată ziua de 6 august, se întrerupse seara și fu reluată în dimineața următoare.

În dimineața de 7 august, un funcționar aduse președintelui, în ședință, o ediție specială a ziarului „Gazet" din Liège. Ziarul publica, sub formă de scrisoare către redacție, declarațiile unui locotenent Voelaar, care, după propriile sale afirmații, se afla în subordinea directă a comisarului din sectorul Mangalla. El scria din portul Mobeka, relatînd măcelărirea unui trib care voise să-și părăsească satele, încercînd să fugă în Congoul francez, pentru a se salva de capitași. Descria distrugerea a trei alte sate ai căror locuitori predaseră prea puțin cauciuc, torturarea unor femei și violarea unei fetițe de patru ani.

Acum societății „Anversoise" nu-i mai rămînea decît să ceară ea însăși, de ochii lumii, deschiderea unei anchete.

14

Primul mare proces în afacerea ororilor din Congo începu cu arestarea a douăzeci și șapte de reprezentanți și agenți ai societății „Anversoise". Curtea de apel a statului Congo se întruni în plen. Președintele Curții,

baronul Nisco, care preluase personal conducerea procesului, îi salută pe cei trei membri ai consiliului de administrație al societății și pe reprezentanții guvernului Congoului sosiți la Boma. Salută pe colegii săi din comitetul executiv al societății și pe guvernatorul general, venit să asiste personal la dezbateri.

Sosit abia de cîteva zile din capitala Belgiei, baronul Nisco se sprijini în cuvîntarea de deschidere pe materialul adunat în ultimele luni de un membru al Curții și respectă cu sfințenie indicațiile primite de la Alexandre de Tiege în cursul recentelor lor convorbiri confidențiale.

Tribunalul își îndreptă atenția în primul rînd asupra autorului ultimelor articole demascatoare. Locotenentul Voelaar, care fusese arestat cu șase săptămîni în urmă, repetă sub jurămînt afirmațiile făcute în articol. Declarațiile lui erau confirmate de cei doi agenți ai societății din sectorul Rubi-Welle, care, de asemenea, confirmară sub jurămînt declarațiile lor din 4 și 5 august.

Tribunalul suspendă ședința și se retrase pentru o deliberare de două ore. După-amiază avu loc doar citirea proceselor-verbale ale ședinței de dimineață, pe care arestații le semnară, iar judecătorul de instrucție le contrasemnă.

Trei zile mai tîrziu, tribunalul comunică mai multe documente puse la dispoziție de birourile societății și de serviciile guvernatorului general : scrisori, conturi și rapoarte lunare din Mangalla și Rubi-Welle ai căror autori își exprimau recunoștința pentru grija societății „Anversoise" față de salariații ei și pentru buna administrare a districtelor care le fuseseră încredințate. Documentele mai vorbeau despre buna comportare față de băștinași, despre atenția, grija, relațiile amicale existente și despre „înflorirea" satelor culturalizate.

Cu luarea la cunoștință, analizarea și dezbaterea acestor documente trecură unsprezece zile. În fiecare seară, președintele Curții de apel și guvernatorul general aveau discuții confidențiale, la care asistau reprezentantul guvernului Congoului, membrii consiliului de administrație și ai comitetului executiv al societății pentru a stabili cu stăpînii statului congolez desfășurarea procesului în ziua următoare. Peste zi însă, în cadrul dezbaterilor, domnii aceștia nu se manifestau cîtuși de puțin, pentru

a nu atrage asupra lor atenţia numeroşilor reporteri din ţară şi străinătate.

Biroul de presă din Bruxelles al statului Congo lucra cu forţe sporite şi cu fonduri de nouă ori mai mari. Guvernul Congoului introduse cenzura pentru toate ştirile care plecau în străinătate.

La 12 decembrie, tribunalul reluă dezbaterile după o a treia întrerupere. Baronul Nisco audie mai mulţi arestaţi de ultimă oră. Un locotenent, Sarreaut, din districtul Kaolo, declară morocănos că nu ştie de nici un fel de orori săvîrşite în sectorul său. Un subofiţer din acelaşi district, subordonatul lui Sarreaut şi care condusese în ultima vreme trupele negre din fortul Basoka, ceru deodată cuvîntul.

— Aveţi vreo observaţie de făcut ? — îl întrebă judecătorul.

Subofiţerul confirmă din cap.

— Numele dv. ?

— Broille !

Toţi cei prezenţi se uitară la omul acesta, arestat după deschiderea procesului pe baza declaraţiilor făcute de un ofiţer din Rubi-Welle.

Întrebat dacă ştie ceva despre cazuri ca cele pomenite în alte districte, el declară :

— Da, desigur !

— Ce fel de cazuri ?

— Ei, chestiuni de astea ! Tăieri de mîini, incendieri...

— Unde pretindeţi că ar fi avut loc astfel de fapte ?

— La Kaolo !

— Acolo s-au tăiat mîini ? Negrilor ?

— Da, eu !

— Vreţi să spuneţi că soldaţii dv. au făcut-o ?

— Nu, eu !... Desigur... capitaşii îşi făceau şi ei de cap... Uneori era foarte interesant, mai ales cînd prindeau vreo muiere ! Dar şi eu am făcut la fel !

Judecătorul continuă şovăind interogatoriul :

— Aţi dat asemenea ordine soldaţilor dv. ?

— Da, aşa cum le-am primit şi eu !

— Cine v-a dat asemenea ordine ?

Broille arătă cu degetul spre Sarreaut. Acesta sări în sus. Judecătorul îi ordonă să păstreze liniştea şi continuă să întrebe :

— Sînteţi sigur că nimeni altul nu v-a dat aceste ordine ?

— Evident !

— Mai aveţi ceva de spus ?

— Adică — se corectă Broille cu glas tare — la început altul mi-a dat ordinele ! De la el le primea şi domnul locotenent !

— Un belgian ?

— Da, un căpitan !

— Cum îl cheamă ?

— Căpitanul Lothaire.

Domnii de la „Anversoise" schimbară priviri între ei.

— Un moment, vă rog...

Baronul Nisco salvă situaţia. Îi retrase cuvîntul lui Broille şi declară că materialul interogatoriilor era deocamdată suficient. De acord cu guvernatorul general, Curtea de apel va trimite mai mulţi funcţionari în districtele respective pentru a verifica la faţa locului realitatea declaraţiilor.

În felul acesta, Curtea amînă pentru a patra oară procesul.

În primele săptămîni ale lunii ianuarie se întîmplă ceva neaşteptat : fostul comandant al fortului Mobeka, locotenentul Lacroix, pe care autorităţile congoleze îl căutau peste tot fără succes, apăru în capitala Belgiei şi se puse la dispoziţia autorităţilor. Înainte de a fi trimis înapoi la Boma, sub escortă, el acuză cu atîta violenţă pe fostul său director, Lothaire, şi pe cei doi comisari de sectoare, încît baronul Nisco, informat despre acestea, preferă să-l lase să moară în celulă, patru zile înainte de reluarea procesului, „de pe urma unei intoxicări în timpul călătoriei cu conserve de carne alterată", cum avea să sune procesul-verbal al medicului legist.

Şedinţa de închidere a procesului avu loc la 23 aprilie.

Baronul Nisco ascultă declaraţiile comitetului executiv şi ale consiliului de administraţie al societăţii „Anversoise".

Acuzaţii, întrebaţi din nou asupra mobilelor crimelor lor împotriva băştinaşilor, se referiră — ca şi pînă atunci — la superiorii lor, care, la rîndul lor, îi acuzară pe secretarii de sectoare, pe directorul lor, Lothaire.

Guvernatorul general, ale cărui legături strînse cu conducerea societăţii erau cunoscute opiniei publice, re-

fuză să ia poziție, afirmînd că el răspunde de administrarea statului Congo numai în fața regelui Belgiei. Reprezentanții guvernului Congoului confirmară spusele lui și, la rîndul lor, se abținură, conform instrucțiunilor, să facă declarații mai amănunțite.

Se dădu cuvîntul ultimului acuzat, subofițerul Broille. El exclamă :

— Nu vreau !

— Nu vrei să spui nimic ? — întrebă judecătorul uluit.

— Nu !

— Nu vrei să folosești această ultimă ocazie de a ne explica cauzele crimelor săvîrșite de dumneata ?

— Căpitanul Lothaire este vinovat — strigă Broille, pe neașteptate.

Judecătorul îl mustră.

— Ai refuzat să vorbești. Acum nu ne întrerupe ! Domnule președinte al Curții, e rîndul dv. !

Baronul Nisco se sculă de la locul lui și declară, în numele administrației statului Congo, că, fără îndoială, biroul african al societății se face vinovat de unele nereguli, totuși ar fi absurd să se tragă o concluzie generală din asta. Comisarii sectoarelor Mangalla și Rubi-Welle au urmat exemplul maiorului Lothaire și nu mai pot fi trași la răspundere, deoarece au fugit !

Membrii consiliului de administrație și guvernatorul general priviră în gol cu indiferență.

Curtea se retrase pentru o ultimă deliberare.

Ziarele din Anvers „Nieuwe Gazet“ și „Le petit Bleu“ — care își deschiseseră coloanele mărturisirilor unor asasini — și „Gazet“ din Liège — care le urmase exemplul — amuțiseră în ultima vreme. Editorii, mituiți de un om de încredere al lui Tiege, făcură totul pentru a fi pe placul bancherului. Ziarele acestea liberale, pînă nu de mult atît de revoltate, se transformară în purtătoare de cuvînt ale trustului congolez și „dovediră“ cititorilor că fuseseră induse în eroare, că fuseseră mințite și înșelate, că autorii articolelor demascatoare erau niște lichele descompuse, bestii cu chip de om, mînate de teama și groaza propriilor lor crime. Că ei încercaseră să împroaște cu noroi „oameni cinstiți, care au muncit pentru binele țării“, dar că ei își vor primi pedeapsa cuvenită.

Într-adevăr ! Unul dintre avocații sosiți din Belgia pentru a apăra pe acuzați în fața tribunalului din Boma transformă pledoaria sa de încheiere într-o apărare a domnilor de la „Anversoise". El justifică cruzimea fără sens a ordinelor lor și, cu cuvinte alese, le camuflă participarea la crimă și lăcomia, aruncînd totul pe seama acuzaților. Expunerea lui fu atît de subtilă și atît de bine ticluită, încît nu se contrazise nici o singură dată.

Sentința fu pronunțată în după-amiaza zilei de 26 aprilie : doisprezece acuzați fură achitați, iar unsprezece condamnați la închisoare pe o durată variind între șase luni și trei ani.

Cei doi ofițeri din Rubi-Welle ale căror articole apăruseră cu nouă luni în urmă în „Le petit Bleu" fură condamnați la moarte.

Locotenentul Voelaar fu condamnat la moarte.

Sergentul Broille fu condamnat la moarte.

Locotenentul Sarreaut fu achitat.

Presa liberală a Belgiei tăcu. Doar ziarul social-democrat „Le Peuple" publică un articol vehement în care afirma că Curtea de apel a statului Congo a ucis în mod arbitrar pe cei mai puțini vinovați, a aruncat în închisoare „cazurile semigrave", a achitat pe cei mai mari scelerați și nici că s-a sinchisit de adevărații asasini.

Execuțiile avură loc la Boma în ziua de 30 aprilie.

Cei condamnați la închisoare fură expediați sub escortă la Bruxelles.

Cei achitați se întoarseră la posturile lor.

Guvernul statului Congo declară oficial :

„Ne miră reportajele publicate în presa belgiană și nu putem face altceva decît să le opunem depozițiile funcționarilor noștri care au făcut recent călătorii de inspecție în regiunile în cauză. Ei au constatat că acolo domnește o ordine perfectă și au avut impresia că băștinașii sînt foarte bine administrați, se simt bine și apreciază eforturile depuse pentru a le împărtăși cultura noastră. Că au existat abuzuri din partea unor agenți lipsiți de conștiință este, desigur, regretabil, dar cine acordă importanță unor asemenea cazuri izolate ? Autoritățile noastre s-au ocupat de ele și le-au clarificat întru totul..."

*

„Grozăviile regimului leopoldin au fost dezvăluite în fața întregii lumi mulțumită lui Edmond Dene Morel... El s-a adresat prin presă opiniei publice mondiale și a organizat, cu sprijinul forțelor progresiste ale societății, o campanie de demascare. Morel a cules personal de la misionari și salariați din aparatul colonial o cantitate uriașă de material documentar, dovedind bestialitatea funcționarilor administrației leopoldine și le-a publicat într-un șir de cărți combative...“

(Din D. A. Olderogge : „Popoarele Africii“, publicat de Academia de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1954, pag. 494)

15

După plecarea sa de la societatea de navigație „Elder Dempster“, Edmond Dene Morel se mută la țară, în provincia Wales.

Deși locuia într-o casă sărăcăcioasă și nu știa din ce va trăi în lunile următoare, nu ezită să se dedice luptei împotriva barbariei coloniale cu care un grup internațional de financiari și politicieni exploata continentul negru.

Din materialele pe care le avea la dispoziție află că din 1898 Franța — ispitită de profiturile fabuloase ale societăților de cauciuc belgiene — introdusese și ea, cu ajutorul unor speculanți belgieni, sistemul leopoldin în colonia sa din bazinul Congoului. Astfel, nu numai că întărise poziția lui Leopold al II-lea față de Anglia, dar și dăduse unor capitaliști francezi posibilitatea de a prelua treptat comerțul coloniei, care se afla în proporție de nouă zecimi în mîna unor cetățeni englezi. Erau în mod deosebit de grav lezate două societăți engleze, dintre care una de sub conducerea omului de afaceri John Holt din Liverpool. Rezultatul corespondenței dintre Morel și domnul Holt fu că acesta se adresă Camerei de comerț din Liverpool și, cu sprijinul ei și al unor prieteni de afaceri, inițiе redactarea unui memoriu colectiv. Prin acest memoriu camerele de comerț a nouă orașe engleze se adresau oficial ministrului de externe liberal, lordul Lansdowne, protestînd împotriva încălcării fățișe a acordurilor încheiate în 1885 cu privire la Congo.

Între timp Morel publică la Liverpool lucrarea „Trading Monopolies in West Africa“ („Monopolurile comerciale în Africa de vest“), în care demasca metoda concesiunilor aplicată în statul Congo, cerea desființarea sistemului leopoldin, care făcuse din Congo o colonie particulară, și dovedea necesitatea trecerii statului negru sub controlul parlamentului belgian.

Rezultatele procesului din Congo, aprobarea în continuare a „planurilor de culturalizare“ ale lui Leopold al II-lea de către un parlament neputincios, precum și trimiterea a doi comisari noi în sectoarele Mangalla și Rubi-Welle îl făcură pe Morel să înțeleagă mai bine cît de puțin se înșelase asupra ipocriziei reformelor promise de majestatea sa.

În ultimul timp fusese nevoit să-și irosească mare parte din timp cu scrierea a tot felul de articole nelegate de problema care-l preocupa, ca să scoată măcar hrana pentru el și ai lui.

Curînd însă lucrarea sa apăru în traducere într-o revistă franceză specializată în probleme africane și se bucură de mare atenție în toată presa europeană.

Datorită răsunetului ei, Morel intră în corespondență cu Savorgnan de Brazza, fostul comisar general al Congoului francez, și cu guvernatorul general al Africii occidentale franceze, Ballay. Amîndoi se opuseseră în repetate rînduri politicii de jaf colonial și sprijiniră eforturile lui Morel prin scrierile lor. Tot în vremea aceea, Morel primi de la un anonim, pe care-l bănuia că ar fi putut fi sir Charles Dilke, o sumă mai mare de bani care îl salvă de mizerie.

În mai 1902, încurajat de succesele obținute, plecă la Londra, unde ținu prima prelegere publică din viața lui, la Societatea pentru apărarea populațiilor băștinașe, pe tema „Tirania congoleză“.

Conferința avu un succes răsunător.

După ce deputații Dilke și Wavers îi prezentară pe sculptorul Ward și pe alți membri marcanți ai societății și discutară cu el amănuntele acțiunii sale viitoare, Morel îl vizită pe editorul liberal Heinemann, care îi citi cu atenție manuscrisul voluminos redactat în ultimele luni. În cele din urmă, editorul se declară de acord să-l publice în volum.

Conferința lui Morel avu un puternic răsunet și în presa liberală și determină Societatea pentru apărarea populațiilor băștinașe să prezinte un memoriu guvernului britanic.

Către sfîrșitul anului apăru și cartea lui, editată de Heinemann, sub titlul „Affairs of West Africa" („Afacerile în Africa de vest"). Morel demasca în volumul său politica colonială din Africa occidentală franceză, ataca metodele preluate în colonia franceză de la „trusturile de cauciuc" belgiene. Cartea avu un succes imediat: principalele ziare engleze „Times", „Morning Post", „Daily Chronicle" o apreciară pozitiv, Charles Dilke scrise un articol elogios, Mel Wavers, sculptorul Ward îl felicitară. Chiar și unii conservatori apreciară lucrarea ca perspicace și documentată. Ministrul francez al Coloniilor îl însărcină pe directorul sectorului african al ministerului său să traducă cartea.

Morel primi o scrisoare din partea lui Charles Dilke: „Campania noastră are succes. Lordul Cromer este dispus să convoace Camera comunelor pentru a dezbate starea de lucruri din Congo. Vă rugăm să redactați o rezoluție asupra reformelor propuse de dv..."

În cursul ședinței Camerei comunelor care avu loc la 20 mai 1903, liberalii reușiră să se impună împotriva grupului oamenilor de afaceri conservatori cu capitaluri investite în Congo. Rezoluția prezentată de Charles Dilke, la încheierea dezbaterilor, fu adoptată și numele lui Morel, pronunțat de mai multe ori cu acest prilej, fu primit cu aplauze.

Guvernul britanic se adresă marilor puteri și propuse, printr-o notă diplomatică circulară, să se convoace o nouă conferință de reglementare a problemelor Africii centrale, iar Camera belgiană dezbătu trei zile situația din Congo.

În această conjunctură favorabilă, Morel hotărî să editeze o revistă săptămînală care să studieze dezvoltarea economică, problemele demografice, structura socială, metodele de muncă și problemele politice, atît de bogate în contradicții, ale coloniilor africane.

Voind să-și pună de îndată planul în aplicare, constată nu numai că nu dispune de sumele necesare, dar

că situaţia sa financiară este cu totul desperată, cele două monede de zece penny pe care le găsi în caseta de pe masa sa de lucru neajungîndu-i în următoarele zile nici pentru coşniţă.

Soţia lui, care împărţea de doi ani cu el lupta şi greutăţile, îl ajutase să-şi ducă corespondenţa voluminoasă şi condusese gospodăria lor cu mijloace din cele mai modeste, străduindu-se în măsura posibilului să-l ferească de tot ceea ce l-ar fi putut distrage de la muncă şi ascunzîndu-i amploarea catastrofei lor financiare.

Cînd el îi mărturisi cele constatate şi-şi exprimă teama că n-o să iasă nimic din planul lui cu revista, ea îl sfătui :

— Roagă-l pe domnul Ward să te ajute.

Morel observă paloarea feţei ei. Se apropie, o luă de mînă şi o privi în ochii încercănaţi de griji :

— Florance...

Ea îi simţi neliniştea şi-i zîmbi.

— Nu e prea uşor pentru tine, ştiu — continuă el.

— Dar parcă ţie ţi-e uşor ?

Morel tăcu. Ea îl mîngîie pe păr şi-i spuse blînd :

— Gîndeşte-te la revistă.

Morel îi strînse mîna într-un elan de recunoştinţă şi dragoste mută. După cîteva minute, se reculese şi răspunse liniştit :

— Ai dreptate. Am să scriu domnului Ward.

Sculptorul fu de îndată gata să-i sprijine acţiunea.

Aşa începu să apară la Liverpool — pe vremuri metropola negoţului de sclavi — revista „African Mail" („Curierul african"), o publicaţie cu format mic şi tiraj redus, menită să ajute la desfiinţarea sclaviei coloniale.

„Dezvăluirile lui Morel au stîrnit o furtună de indignare şi proteste în toată lumea civilizată. Toţi oamenii cinstiţi şi progresişti au fost indignaţi de nemaiauzitele bestialităţi. Au protestat chiar capitalişti şi guverne ale puterilor europene, deşi din alte motive. De fapt ei erau interesaţi în nimicirea monopolului leopoldin..."

(Din D. A. Olderogge : „Popoarele Africii", publicat de Academia de Ştiinţe a U.R.S.S., Moscova, 1954, pag. 494)

Morel scrise o nouă lucrare, intitulată „Statul sclavagist Congo", în care apela la guvernul american pe considerentul că poartă o răspundere deosebită în problema congoleză, deoarece, creînd astfel un precedent pentru celelalte state, a recunoscut la 22 aprilie 1884 grupul de capitaliști prădalnici care s-au autodenumit Societatea internațională africană. Suta de lire pe care tot Herbert Ward i-o puse la dispoziție o folosi pentru expedierea lucrării sale unor membri ai Camerei comunelor și ai Camerei lorzilor, presei și în Statele Unite.

Regele Leopold, informat de acțiunea sa, însărcină un om de știință cumpărat de el să înceapă de îndată un turneu de conferințe în Statele Unite.

La rîndul său, guvernul englez, dîndu-și seama de posibilitatea unor cuceriri economice prin mijloace diplomatice, însărcină pe consulul său de la Boma, domnul Roger Casement, să facă o călătorie pe cursul superior al Congoului și să studieze situația populației băștinașe.

Consulul, de origine irlandeză, care în decurs de douăzeci de ani ajunsese să cunoască continentul negru ca puțini europeni, trimise un raport oficial, pe care guvernul britanic îl publică însoțit de observațiile caustice ale lordului Cromer și-l distribui statelor participante la conferința de la Berlin : o acumulare de informații și statistici despre sînge și opresiune, mizerie și oroare, brutalități fără seamăn, arbitrariu și măceluri.

Pe cînd emisarul regelui Leopold ținea cea de-a douăzeci și șaptea conferință la New York, Morel îi scrise lui Casement.

În răspunsul său, consulul îi promise sprijinul lui în lupta împotriva sistemului leopoldin.

În zilele acelea Morel, a cărui constituție robustă fusese subminată de lipsuri și surmenaj, se prăbuși, epuizat, la masa sa de lucru.

Avea să mai sufere multe înfrîngeri, avea să mai trăiască mulți ani în sărăcie, din onorarii meschine și de multe ori avea să-și mai rezeme fruntea arzînd în mîini. Avea să mai greșească de multe ori din prea mare

credulitate față de oameni pînă să înțeleagă că o mare parte dintre cei care îl aprobau sau chiar îl sprijineau în lupta sa nu-i erau prieteni, ci se foloseau doar de ideile lui pentru a subjuga lumea cu metode noi.

Pentru moment, după ce-și refăcu într-o oarecare măsură sănătatea, se avîntă cu forțe noi în luptă.

Folosind atmosfera potrivnică lui Leopold, creată în opinia publică de raportul lui sir Roger Casement, Morel înființă la Liverpool, împreună cu sir Charles Dilke, Alfred Emmott, Mel Wavers, Herbert Ward, John Holt, H. R. Fox-Bourne și alți liberali de seamă, Societatea pentru reforme în Congo, care-și propunea să obțină modificarea sistemului de administrare a statului Congo.

Contele Beauchamp, membru liberal al Camerei comunelor, preluă președinția societății. Morel fu ales secretar și însărcinat să publice o revistă lunară.

Membri ai Camerei comunelor și ai Camerei lorzilor, judecători, primari, episcopi, funcționari ministeriali și comercianți, ofițeri, oameni de știință și artiști, cercetători și gazetari aderară la societate.

Pentru a mobiliza opinia publică din străinătate, Morel plecă la Bruxelles.

Aici se întîlni pentru a doua oară cu conducătorul socialist belgian Emile Vandervelde.

— Ca să fiu sincer — spuse Morel, în timpul lungii convorbiri pe care o avură în același restaurant în care stătuseră de vorbă cu șase ani în urmă, împreună cu redactorul roșcovan —, mă miră că partidul dv. nu ia o poziție mai categorică împotriva politicii coloniale a regelui.

Vandervelde răspunse rece :

— În 1885 parlamentul a acordat majestății sale puteri depline, asupra cărora nu are nici un drept de control.

— Dar partidul dv. n-a impus în 1893 o reformă electorală ?

— Ei și ?

— N-ar putea impune și o reformă a parlamentului ?

Vandervelde ridică din umeri. În cele din urmă spuse :

— Există unele metode de acțiune care nu sînt conforme cu concepțiile politice ale anumitor persoane.

— Ce vreți să spuneți prin asta ?

— Am citit traducerea franceză a cărții dv. „Afacerile în Africa de vest". Acolo se spune textual : „Ceea ce nu este justificabil din punct de vedere moral se dovedește rareori judicios din punct de vedere politic !" Rezultă că ați considera politicește judicioasă o crimă dacă ați reuși să-i dați aparența unei justificări morale ?

Morel îl privi nedumerit.

— Regele intenționează să vă urmeze sfatul — continuă Vandervelde. — Anunță din cînd în cînd reforme și ordonă guvernului său să confișteze orice material autentic. Nici măcar presa nu știe ce se întîmplă în statul congolez. Ce poate face partidul meu fără materiale concrete ?

Seara, în camera sa de hotel, Morel cugetă : de o lună de zile, Japonia și Rusia se măcelăresc pentru interese imperialiste în Orientul Îndepărtat. De peste douăzeci de ani, Franța și Marea Britanie, Germania, Belgia și Statele Unite ale Americii se concurează, fără a ajunge pînă la război, pentru a pune mîna pe bogățiile bazinului congolez. Germania își experimentează ultimul tip de puști împotriva negrilor herero răsculați. Franța își încearcă noile mitraliere împotriva sudanezilor. Anglia a încheiat o alianță cu Japonia împotriva Rusiei, cu Franța împotriva Germaniei. Statele Unite masează trupe la granița Mexicului.

Care este forța, se întreba Morel, care ar putea elimina din lume toate aceste încordări, conflicte ascunse, toată lăcomia și ipocrizia, ura și brutalitatea și să le înlocuiască cu o orînduire curată, omenoasă ?

El nu vedea însă că această forță o constituia mișcarea muncitorească revoluționară, care creștea și se maturiza.

Și totuși erau semne destule :

August Bebel, organizatorul mișcării social-democrate internaționale, care a transformat ideea socialismului în Germania, în Europa, într-o mișcare a milioanelor de oameni, se ridică în Reichstag și strigă regilor neîncoronați ai industriei, strategilor specializați în probleme coloniale, militarilor cu monoclu :

„Ceasul morții voastre a sunat, domnilor! Nu-l auziți?"

La Leipzig studenți revoluționari împărțeau manifeste pe străzi. La Petersburg, redactorul „Iskrei", Vladimir Ilici Lenin, organiza pe marxiștii ruși și crea partidul bolșevicilor. La Manchester, Birmingham, Calais izbucneau greve. La Londra, comitetul electoral muncitoresc, recent întemeiat, lupta pentru constituirea partidului laburist. La San Francisco scriitorul Jack London predica săptămînă de săptămînă revoluția socialistă.

Dar la Bruxelles?

Acolo Vandervelde folosea toată abilitatea sa juridică în discursuri și articole bombastice ca să-și mențină popularitatea în ochii celor opt sute de mii de membri ai partidului muncitoresc, ca să-i adoarmă într-o atmosferă de mulțumire de sine, indolență și mărginire, ca să dezbine prin diferite gelozii mărunte pe aleșii lor, ca să încurajeze neîncrederea, opoziția ascunsă, certurile, tentativele de fracționism. El făcea tot ce putea pentru a demobiliza pe cei care voiau să adreseze revendicări guvernului, căuta să-i liniștească pe muncitori, să-i împace cu mizeria și exploatarea, pentru ca această masă de oameni să nu se transforme într-un torent capabil să răstoarne și regele, și cabinetul său.

Morel nu-și dădea seama de toate acestea.

Întorcîndu-se la Liverpool, găsi o scrisoare a lui Roger Casement și o alta a misionarului congolez Joseph Clark, cu care intră în legătură prin consul. Mai găsi scrisori ale unor gazetari englezi și americani plecați în Congo în urma publicării raportului lui Casement și care îi trimiseseră, la rîndul lor, rapoarte despre ororile săvîrșite, date statistice și chiar fotografii.

Morel publică imediat parte din manuscrise în „African Mail", parte în organul lunar al Societății pentru reforme în Congo. Materialele publicate făcură o asemenea vîlvă, încît Camera comunelor dezbătu iar, în ziua de 9 iunie, problema Congoului.

Ca răspuns la agitația opiniei publice provocată de campania de presă pornită de Morel și de dezbaterile din Camera comunelor, regele Leopold a ordonat o „anchetă", care a fost efectuată de funcționari locali ai coloniei sale

particulare. În urma acestei anchete a fost publicat un raport al cărui rost — de a respinge acuzaţiile aduse de Roger Casement — era atît de vizibil şi urmărit cu atîta nepricepere şi naivitate, încît lordul Lansdowne se simţi îndreptăţit să constate:

„Există o formă a diplomaţiei în care, în mod excepţional, spui ce gîndeşti. Dar ea nu este întotdeauna utilizabilă".

Între timp, Morel continuă să valorifice, cu un zel febril, pentru felurite publicaţii, informaţiile primite de la misionari şi ofiţeri, de la salariaţi ai trusturilor de cauciuc şi gazetari din care rezulta că noii comisari din Mangalla şi Rubi-Wele căutau să compenseze pierderile suferite de „Anversoise" în anii 1901 şi 1902 printr-o exploatare şi mai nemiloasă, că, pentru a se evita cheltuieli exagerate, agenţii societăţii de cauciuc continuau să pretindă capitaşilor să prezinte pentru fiecare cartuş cheltuit mîna dreaptă sau organul sexual al celui omorît şi că exploatarea băştinaşilor în regiunea-nordică ajunsese la un al doilea punct culminant. Morel primi foarte multe scrisori şi-i dictă soţiei zeci de răspunsuri; avu un schimb de telegrame cu Charles Dilke, cu episcopul de Worcester, cu domnul Wavers, menţinu contactul cu editorul său Heinemann, continuă să lucreze la manuscrisele unor volume pe care le pregătea, redactă cele două publicaţii, asigură toată munca de birou legată de conducerea Societăţii pentru reforme în Congo şi publică la intervale scurte cinci lucrări asupra statului congolez.

În noiembrie apăru la Londra a treia sa carte, intitulată „Domnia regelui Leopold în Africa".

Lucrarea conţinea fotografii de negri mutilaţi.

„...Am spus bătrînului şef de trib al celui mai mare sat prin care am trecut că neamul lui pare a fi numeros. «Vai — mi-a răspuns el —, oamenii mei au pierit aproape toţi. Cei pe care îi vedeţi sînt puţini pe lîngă cîţi aveam pe vremuri". Erau multe semne că aşezarea avusese o întindere şi o importanţă mult mai mare. Era evident că statul purta vina acestei depopulări masive. Oriunde m-am dus am auzit povestiri despre expe-

dîţii de pedepsire ; soldaţii trebuie să fi împuşcat sau omorît în torturi un număr uriaş de locuitori, iar jumătate din cei ce au scăpat de gloanţe au murit de foame. Mulţi dintre hamalii mei mi-au povestit cum a fost atacat satul lor şi cum abia au scăpat cu viaţă. Locuitorii regiunilor acestora nu erau războinici şi n-am auzit de nici un caz în care să se fi făcut măcar o încercare de rezistenţă. Acest fel de oameni constituie prada cea mai comodă pentru trupele statului. Ei preferă luptei fuga. De altfel, nici nu au alte arme decît arcul cu săgeţi. Am încercat să socotesc numărul aproximativ al supravieţuitorilor cu care am luat contact. Cred că erau cel mult cinci mii, dar cu cîţiva ani în urmă trăiau probabil de patru ori mai mulţi oameni în regiunile acestea. La întoarcere am dorit să vizitez localitatea Mbela, unde îşi avusese comandamentul şi-şi comisese monstruoasele crime locotenentul M. Am aflat că în localitate nu mai trăia nimeni şi că drumurile spre ea erau «moarte», adică fuseseră năpădite de vegetaţie. Cînd am dat peste unul dintre aceste drumuri, am văzut că nu mai fusese utilizat de multă vreme. Mai tîrziu m-am convins şi prin observaţie directă că districtul acesta, în care se aflau pe vremuri sate mari foarte populate, era acum complet pustiu.

Cu excepţia cîtorva cazuri rare, toţi cei pe care i-am văzut fuseseră supuşi impozitului cauciucului. Impozitul cauciucului constituie o împilare insuportabilă. N-aş fi crezut că poate exista o împilare atît de odioasă dacă n-aş fi constatat-o cu ochii mei. E greu să scrii cu sînge rece despre aşa ceva. Achitarea impozitului presupune douăzeci pînă la douăzeci şi cinci de zile de muncă pe lună.

Legea care limitează corvoada pentru stat la patruzeci de ore pe lună nu s-a aplicat niciodată pe domeniile coroanei belgiene. O asemenea lege nici nu va fi aplicată vreodată — cel puţin în regiunile vizitate de mine —, căci, dacă s-ar aplica, nu s-ar mai putea culege cauciuc, pentru simplul motiv că în aceste părţi nu mai cresc liane de cauciuc. În călătoria mea am întîlnit mereu pîlcuri de oameni plecaţi în căutarea cauciucului şi am auzit cu mirare ce distanţe străbătuseră. Afirmaţiile lor păreau atît de neverosimile încît mă lăsau oarecum sceptic. Dar am auzit povestea asta atît de des şi în locuri atît de diferite, încît, în cele din urmă, a trebuit să-i dau crezare. La întoarcerea mea am cercetat amănunţit problema şi am aflat că povestirile auzite erau absolut reale. Am făcut un calcul exact al distanţelor

parcurse de oamenii aceştia şi am constatat că trebuie să fi străbătut în medie cel puţin trei sute de mile cu dusul şi întorsul. Marşul pînă la locul de colectare şi înapoi nu necesită douăzeci sau douăzeci şi cinci de zile. Negrii străbat aceste distanţe în cel mult zece-douăsprezece zile. În restul timpului caută lianele, le taie şi prepară cauciucul. Am întîlnit un grup de băştinaşi care se întorceau cu cauciucul cules. Petrecuseră şase nopţi în pădure. De altfel, aceasta reprezenta un minimum. Uneori culegătorii trebuie să petreacă zece-cincisprezece nopţi în pădure.

Două zile după ce am părăsit domeniile coroanei am întîlnit cîţiva oameni care se întorceau cu mîna goală, deşi căutaseră mai bine de opt zile. Nu pot să-mi închipui ce vor face sărmanii, căci dacă la termenul stabilit nu vor putea livra cantitatea de cauciuc cerută îi aşteaptă cel puţin puşcăria...“

(Din raportul lui Cassie Murdoch)

17

ORORILE DIN CONGO !
CRIME ! OMORURI !
EDMOND DENE MOREL DEMASCĂ FAPTELE SÎNGEROASE SĂVÎRŞITE ÎN PĂDUREA DE LA LUKAFU !
CADAVRE ŞI FRANCI AUR !

În sfîrşit se trezi şi presa liberală din Bruxelles. În redacţiile ziarelor şi revistelor se îngrămădeau telegramele. Raportul lui Roger Casement, campania vehementă a lui Morel, Societatea pentru reforme în Congo, revista „African Mail“, notele lordului Lansdowne şi zecile de informaţii înspăimîntătoare publicate de presa engleză creaseră o situaţie care le păru parlamentarilor de centru din Bruxelles favorabilă declanşării unei campanii propagandistice împotriva poziţiei predominante a dreptei catolice, pentru recucerirea puterii pierdute cu douăzeci de ani în urmă.

La sediul guvernului, în piaţa Saint-Jean, avu loc o şedinţă a cabinetului. Miniştrii nu ajunseră de îndată la un acord asupra măsurilor necesare. Ministrul de externe consideră că pericolul cel mai grav îl reprezenta încordarea relaţiilor cu Anglia. Preşedintele consiliului se temea de liberali. Ministrul finanţelor declara :

„Împrumutul acordat de noi în 1890 majestății sale ne îndreptățește în fapt să participăm la luarea de hotărîri privind Congoul. Și asta cu atît mai mult din 1901. În acel an era scadența primei rate, în anii următori au ajuns la scadență a doua și a treia rată, anul acesta a patra. Am primit vreun franc? Domnilor, știți prea bine că noi avem de pe acum dreptul — conform convenției — să anexăm statul Congo! Desigur că n-o vom face. Nu ne îndoim că regele își va achita datoria către stat. Dar douăzeci și cinci de milioane sînt bani, nu glumă! Banii ăștia trebuie adunați! Ce vreau să spun cu asta? Vreau să spun că trebuie să acționăm cu prudență, cu cel mai mare tact. Nu ne este îngăduit să facem și noi greutăți majestății sale, nu trebuie, prin atitudinea noastră, să confirmăm în ochii lumii nenorocita notă a lordului Lansdowne, nu trebuie să permitem Marii Britanii să ne cheme la ordine! Statul congolez, domnilor, a fost creat cu banii statului belgian și, de aceea, noi sîntem interesați în dezvoltarea sa economică. Cred că și dv., domnule ministru de externe, trebuie să fiți de acord cu acest punct de vedere".

Între timp, redacțiile aceloraşi ziare şi reviste liberale care nu erau legate prin interese materiale de trusturile congoleze își continuau campania împotriva lui Leopold și a cercurilor afaceriste catolice ultrareacționare, interesate în afacerile congoleze.

EXTERMINAREA NEGRILOR ÎN BASOKO!
BARBARI ÎN UNIFORME!
BANI MÎNJIȚI CU SÎNGE!
CE SPUNE REGELE?

Leopold îl primi pe Alexandre de Tiege în salonașul în care obișnuia să aibă discuțiile particulare.

— Situația devine gravă, Majestate — începu Tiege.

Regele și bancherul ședeau față în față. Bancherul era președintele unei societăți pe acțiuni care-și întindea influența asupra a aproape șapte sute de bănci belgiene și străine, cu un milion două sute de mii de clienți și cu un capital total de șaisprezece miliarde de franci. Era membru în consiliile de administrație a șapte

trusturi internaţionale, făcea parte din conducerea a treizeci şi şapte de societăţi, era deputat în Camera belgiană şi membru al partidului catolic. Celălalt, regele, era proprietarul unei colonii particulare de cîteva ori mai mari decît Belgia, dictatorul unui guvern particular, un autocrat, avînd dreptul să numească şi să demită miniştrii belgieni, să dizolve Camerele, să numească senatori, deputaţi, judecători, să edicteze legi, să graţieze şi să ordone executarea sentinţelor.

— S-au întrunit consiliile de administraţie ale tuturor societăţilor congoleze — continuă Tiege. — Liberalii presimt victoria. Trebuie să facem ceva, Majestate, altfel ne scapă din mînă conducerea.

— Ce aţi face în locul meu?

Uimit, Tiege se uită la bătrînul acesta de şaizeci şi nouă de ani, palid din cauza nopţilor pe care le pierduse şi acum studiind cu aviditatea maniacului fluctuaţiile bursei.

„Ce gînduri — se întrebă Tiege bănuitor — vor fi încolţit în capul moşneagului?"

În cele din urmă spuse:

— S-ar găsi o cale!

— Şi anume?

— Majestatea voastră este în ochii lumii tatăl acestei întreprinderi şi responsabil de tot ce se întîmplă în statul Congo. Nu există decît două posibilităţi! Ori cedare — adică renunţarea la toate avantajele, reducerea tuturor cerinţelor actuale, suportarea în continuare a tuturor cheltuielilor...

— Ori?

— Să ţinem cont de situaţia creată!

— Cum adică?

— Majestatea voastră cunoaşte amploarea resurselor mele. Şi eu vă rog, sire, să fiţi convins că oferta mea, făcută acum trei ani, de a cumpăra statul congolez a fost foarte serioasă. Majestatea voastră ştie că situaţia este încordată.

— Să vă cedez participaţiile mele? Datoriile, teritoriul şi profiturile ulterioare?

Leopold rîse.

— Întreprinderea mea! Treizeci de ani de trudă şi risc!

Fața lui Tiege rămase nemișcată.

— Pentru un belgian devotat este dureros să fie obligat să-și considere regele ca datornic. Majestatea voastră știe că eu gîndesc ca un belgian adevărat și că pentru mine cinci-șase milioane de franci nu contează. Aș fi mîndru dacă mi-ați îngădui să rup cîteva hîrtii care, sub această sumă, poartă semnătura regelui meu.

Fără a ține seama de propunerea aceasta, făcută cu aroganța și mărinimia bine calculată a unui cămătar de mare clasă, Leopold răspunse:

— Mai există o cale. M-am gîndit. N-o să-mi fie ușor.

Bancherul se foi pe scaun. Cutele din jurul gurii i se accentuară.

— Am să numesc o comisie de anchetă — continuă Leopold. — Am s-o trimit în Congo, iar raportul ei va fi publicat în toată presa.

Alexandre de Tiege sări în sus.

— Asta... asta...

— Asta e singura cale justă, monsieur.

— Doar s-a mai făcut o anchetă!

— Da, de către autoritățile locale.

— Majestatea voastră se gîndește cumva să însărcineze cu ancheta personalități marcante ale vieții publice?

— De ce nu?

Leopold contemplă o clipă cu satisfacție expresia de panică de pe fața bancherului și încheie cu un surîs:

— Voi avea, bineînțeles, grijă ca în componența comisiei să intre cel mult o personalitate neutră.

Trecuseră trei sute șaizeci de ani de cînd conchistadorii spanioli descoperiseră pentru prima oară cauciucul. Fusese dat uitării timp de două sute de ani, după care un savant francez îl redescoperi în pădurile virgine ale Americii de Sud. Mai trecură încă o sută de ani pînă să reușească chimiștii europeni să transforme ciudata substanță într-o materie primă utilizabilă în industrie.

După această lungă evoluție, industria capitalistă a cauciucului crease în cîteva decenii noi ramuri ale industriei, impusese

organizarea unor noi sisteme complexe de exploatare, provocase avînturi şi crize economice, prăbuşiri ale cursurilor de bursă şi expediţii coloniale de jaf. Cauciucul cucerise pieţele şi devenise materia primă din care se produceau mii de articole diferite.

Viaţa zilnică a unui sfert de miliard de oameni din ţările aşa-zis civilizate nu mai era de conceput fără cauciuc.

Cauciucul juca un rol de seamă şi în planurile marilor afacerişti şi politicieni.

18

În august 1904, Morel primi din Statele Unite invitaţia de a vorbi despre chestiunea Congoului la Congresul internaţional pentru pace care urma să aibă loc la Boston.

Regele Belgiei, informat de slugile sale din presă, încercă să prevină acţiunea lui Morel: trimise peste ocean un număr de oratori bine pregătiţi şi se grăbi să acorde unor societăţi comerciale americane concesiuni pe teritoriul congolez. În urma acestei operaţii, două agenţii de presă, aparţinînd aceluiaşi trust ca societăţile respective, inundă statul New York cu imnuri de slavă pentru „opera filantropică săvîrşită de Leopold în Africa".

În ziua în care ziarul „New York American" demasca aceste maşinaţii, Morel debarcă în giganticul oraş de pe malurile Hudsonului. Intrînd în holul hotelului „Waldorf-Astoria", auzi încheierea unei conferinţe despre „statul Congo — un capitol luminos în istoria continentului negru".

Morel fu întîmpinat cu bunăvoinţă de acea parte din presă care nu se vînduse milionarilor Congoului. Plecă la Washington, unde fu primit, chiar a doua zi după sosirea sa, de Theodore Roosevelt la Casa Albă.

Morel predă preşedintelui un memoriu în numele Societăţii pentru reforme în Congo, al Societăţii pentru apărarea populaţiilor băştinaşe, al Societăţii antisclavagiste şi al Societăţii internaţionale pentru pace. El aminti că mai sînt, şi în afara acestor societăţi, persoane de o reputaţie deosebită dobîndită prin cinstea şi curajul lor care îşi îndreaptă privirile pline de speranţă

către Statele Unite, aşteptînd ca acestea să-şi exercite influenţa asupra regelui Leopold în sensul realizării reformelor necesare.

Preşedintele întrebă :

— Persoanele acestea sînt de acord cu dv. în privinţa reformelor necesare ?

— Întru totul, sir !

— Sînteţi autorizat să-mi documentaţi onorabilitatea lor printr-un nume cunoscut ?

— Pot să vă citez pe fostul comisar general al Congoului francez : monsieur Savorgnan de Brazza.

Theodore Roosevelt se strădui cu mult zel să le-o ia înainte politicienilor englezi, care dezlănţuiseră campania congoleză din motive foarte transparente, şi bancherilor francezi, care, de asemenea, sperau să realizeze cîştiguri de pe urma campaniei liberale de proteste. După paisprezece zile, secretarul de stat Hay avu o întrevedere de douăzeci şi cinci de minute cu Morel şi-l anunţă că memoriul făcuse o impresie favorabilă datorită caracterului reprezentativ al semnatarilor şi că nu există nici o îndoială asupra sentimentelor de profund umanism care i-au însufleţit. Secretarul de stat îl asigură că problema avea să fie studiată cu atenţie.

Între timp, Morel făcu cunoştinţă cu Mark Twain. Bătrînul acesta de aproape şaptezeci de ani, care îşi cîştigase pîinea ca tipograf, pilot pe fluviul Mississippi, redactor, reporter, comis-voiajor, editor şi scriitor, care studiase prostia omenească, învinsese pesimismul şi ataca de douăzeci şi şase de ani cu satirele sale societatea burgheză, scria o satiră muşcătoare îndreptată împotriva regelui Belgiei.

La 7 octombrie, Morel stîrni cu cuvîntarea sa înflăcărată ovaţiile celor două mii de delegaţi la Congresul pentru pace de la Boston.

El nu avu de unde să ştie că în acele zile trupele administraţiei congoleze pustiau sectorul Mangalla. Satele erau incediate, sute de culegători răsculaţi erau împuşcaţi, alte sute de băştinaşi — bărbaţi, bătrîni, femei, copii — erau arşi de vii, înecaţi în fluviu, ucişi în chinuri.

Izbucnind concomitent în vreo douăzeci de sate, strivită de expediţiile de pedepsire, reizbucnind cînd ici, cînd colo, ca focul de sub cenuşă, răscoala cuprinse curînd trei mari sectoare administrative ale statului Congo.

Rapoartele trimise guvernelor lor de diferiţii reprezentanţi consulari de la Boma, fotografiile care apărură deodată cu zecile în ziarele liberale, reprezentînd oameni schingiuiţi, spînzuraţi, morţi de foame, îl siliră pe regele Belgiei să instituie comisia anunţată cu luni în urmă. Numi în comisie pe Camille Janssen, fostul guvernator general al Congoului, pe baronul Nisco, primul judecător al Curţii de apel al statului Congo, şi pe consilierul de stat elveţian dr. Schumacher.

Ministrul de externe englez puse la dispoziţia comisiei raportul lui sir Roger Casement, cu toate numele de persoane şi localităţi care nu apăruseră în versiunea publicată, şi propuse participarea unui reprezentant englez la şedinţele comisiei. Propunerea engleză fu mai întîi respinsă de Leopold, care o acceptă în cele din urmă, cînd găsi soluţia, convenabilă pentru el, de a numi, ca al patrulea membru al comisiei, pe cetăţeanul britanic Mackie, vechi acţionar al societăţii congoleze A.B.I.R.

În decembrie comisia sosi în regiunea cursului superior al fluviului Congo. Rămase acolo trei luni, din care şase săptămîni în sectoarele cauciucului. Vizită sate, interogă locuitorii şi soldaţii, puse întrebări agenţilor şi misionarilor, vizită închisori, invită comisari şi căpetenii ale triburilor să-i prezinte rapoarte şi, în martie 1905, se întoarse la Bruxelles.

Între timp, guvernul francez se văzu silit să-i încredinţeze lui Savorgnan de Brazza o misiune asemănătoare. Acesta trimise din Congoul francez rapoarte în care vorbea de ogoare pîrjolite, de cirezi furate, de sate distruse, de oameni decapitaţi, de sinucideri şi epidemii, de oameni morţi de inaniţie, castraţi, ucişi în bătăi, de regiuni întregi pustiite.

Guvernul Congoului sechestră pur şi simplu materialul cules de comisia belgiană şi publică abia în luna noiembrie a anului următor un raport prezentînd ca

nesemnificative nereguli locale acele orori pe care nici baronul Nisco nu reuşise să le ascundă. Guvernul francez întîmpină şi el greutăţi. Cu toate că Brazza muri în cursul călătoriei sale de înapoiere la Paris, raportul lui nu putu fi în întregime ascuns opiniei publice.

Numai ministrul francez al coloniilor — adversar politic al grupului financiar care îşi trăgea profiturile din aplicarea sistemului leopoldin în Congoul francez — ştiu cum răzbătură ici-colo în presă revelaţiile răposatului comisar general.

Morel, care, de la întoarcerea la Liverpool, abia mai avea timp să doarmă cîteva ore pe noapte, publică în „African Mail" un raport asupra maltratării martorilor audiaţi de comisia belgiană, după plecarea acesteia, de către agenţii statului Congo şi un al doilea raport despre încercările de sancţionare a unora dintre misionari.

Societatea pentru reforme în Congo organiză în cinci oraşe engleze întruniri de protest şi predă ministrului de externe, lordul Lansdowne, cu ocazia vizitei acestuia la Liverpool, un memoriu semnat de peste două mii de cetăţeni englezi.

La Paris şi Bruxelles, parlamentele ţinură şedinţă. În ambele adunări, după dezbateri de trei zile, partizanii trusturilor de cauciuc îşi învinseră oponenţii liberali.

Sir Edward Grey, devenit ministru de externe englez după înfrîngerea cabinetului conservator Balfour, consideră util să dea urmare unor propuneri scrise ale lui Morel şi încercă „să exercite o presiune asupra guvernului Congoului ca să publice în întregime materialul informativ cules de propria lui comisie".

Guvernul congolez răspunse la 6 aprilie prin reprezentantul Angliei la Bruxelles, sir A. Hardings:

„Poate că domnul Morel a făcut această propunere în speranţa că astfel va obţine material propagandistic compromiţător pentru funcţionarii statului Congo..."

Dar între timp Morel ceruse tuturor misionarilor din Congo cu care era în corespondenţă să-i trimită copii ale declaraţiilor făcute de ei în faţa comisiei.

În iulie 1906, Societatea pentru reforme în Congo publică materiale sustrase de oamenii lui Leopold publicării.

„Comerțul cu cauciuc este scăldat în sînge! Negrii sînt lipsiți de apărare în fața agenților, care-i atîță fără încetare împotriva populației pe călăii negri recrutați și dresați de ei. Singura posibilitate de apărare a acestor oameni chinuiți este omorul! În ultimele douăsprezece luni au pierit mai mulți oameni decît ar fi murit în douăzeci de ani în războaiele dintre triburi sau din cauza superstițiilor lor, iar scenele la care mi-a fost dat să asist, fără să pot da vreun ajutor, m-au făcut aproape să-mi doresc și eu moartea...“

(Joseph Clark către Edmond Dene Morel)

19

Părul său albise în anii petrecuți în infernul cauciucului de la Isoko. Ochii lui, tulburați de imaginile de groază, erau duși în fundul capului.

Cuvîntul lui nu găsise răsunet în golul care îl înconjura, iar dorința lui de a aduce mîngîiere rămăsese neputincioasă în fața întunericului și a nebuniei.

La 4 august, cînd sosi la Bruxelles, în urma convocării scrise primite din partea misiunii sale, tocmai se încheia la Palatul Națiunii o ședință a senatului.

Cardinalul de Tournai, membru al senatului, însărcinat de sanctitatea sa papa de la Roma să hirotonisească în următoarele zile de sărbătoare doi episcopi în catedrala Sainte Gudule, îl primi în odăjdii.

— Fiul meu — se adresă el misionarului, care arăta mai în vîrstă decît cei șaizeci de ani pe care îi avea —, mi-ai fost recomandat de vicarul general din Scheut și, cu toate că misiunea voastră din Boston nu sprijină restabilirea vechii ordini în sînul bisericii noastre, sînt gata să te ascult.

Joseph Clark venise din îndepărtata lui stațiune, de pe cursul superior al Congoului, în capitala Belgiei, în vizuina leului, ca să mai încerce o dată să obțină ce nu reușise să obțină timp de treizeci de ani în sectoarele de cauciuc ale statului negru. În acest scop acceptase și discuțiile dificile cu vicarul general catolic și cu cardinalul, conștient că astfel acționa contrar dorinței fraților săi de credință de la Boston.

— Am venit să rog pe Sfinţia voastră să interveniţi, cu marea dv. autoritate, pentru preluarea statului congolez de către Belgia.

— O anexare a statului congolez de către guvernul belgian? — întrebă cardinalul apăsat.

— Situaţia din sectoarele cauciucului nu lasă nici o îndoială, Sfinţia voastră, că un ajutor — în măsura în care mai poate fi vorba de ajutor — nu poate fi aşteptat decît de la o astfel de soluţie.

Printr-o interpretare ciudată a legămîntului său călugăresc de sărăcie, cardinalul îşi plasase foarte importanta avere personală, graţie unor oameni de paie, în acţiuni ale societăţilor de cauciuc. De ani de zile folosea autoritatea sa asupra a nouă episcopate catolice pentru a pune pomenile adunate de la un milion şi jumătate de credincioşi în slujba trusturilor de cauciuc. Aşa că îl privi cu mirare şi aproape amuzat pe misionar.

— Aveţi dreptate — spuse el în cele din urmă — în măsura în care vă referiţi la necesitatea de a păstra bisericii noastre în Belgia autoritatea în stat, ca să nu se întîmple ca în Franţa, unde acţiuni infame, puse la cale în ultimii ani de elementele radical-liberale, au reuşit s-o submineze. Dar despre restul afirmaţiilor...

— Se săvîrşesc crime!

— Poftim?

— Populaţia din sectoare întregi a fost măcelărită, Sfinţia voastră. Pare de necrezut că timp de unsprezece ani autorităţile creştine ale Belgiei nu au aflat nimic despre asta.

Cardinalul se încruntă.

— Cine v-a spus că n-am întreprins nimic?

— Eu vin din Congo. Cunosc situaţia de acolo de treizeci şi şapte de ani.

— Cum se poate să nu fi observat în toţi anii aceştia că trimişii noştri s-au străduit să răspîndească pretutindeni adevărata credinţă?

— Pe mulţi dintre ei îi stimez, Sfinţia voastră. Dar ce pot face ei cu învăţătura iubirii de aproape împotriva unor diavoli setoşi de sînge şi împotriva poruncilor Excelenţei sale guvernatorul general?

— Văd că cei care te-au trimis în misiune vor trebui să cerceteze puterea credinţei dumitale în atotputernicia cuvîntului domnului, fiule, — răspunse cardinalul cu un zîmbet. — Principiul iertării păcatelor este valabil şi pentru funcţionarii cei mai înalţi ai majestăţii sale, care nu sînt lipsiţi de greşeli, precum nici noi nu sîntem fără de prihană.

Patruzeci de minute luptă Joseph Clark împotriva ipocriziei acestui om, împotriva reprezentantului acelei politici perfide care a ajuns la putere folosind amvonul şi cutia milelor, care a prostit popoarele cu moaşte, care a adus popoarelor băştinaşe crucea şi le-a îndemnat, cu apă sfinţită şi tămîie, cu psalmi şi mătănii, să caute o viaţă mai bună în ceruri, iar aici, pe pămînt, să accepte resemnarea şi chinul unor vite de povară.

Cardinalul ridică mîna. Clark înţelese că audienţa se terminase.

Peste trei zile se îmbarcă la Anvers pe bordul unui vapor cu destinaţia Liverpool, unde avea să-l întîlnească pe Edmond Dene Morel. Înţelese că aceasta era ultima cale ce-i mai rămăsese.

20

Silit în primăvară, de campania de presă a liberalilor, să formeze un comitet de reforme în Congo, Leopold al II-lea transmise puţin mai tîrziu un „Manifest" statelor participante la Conferinţa de la Berlin, care îl numiseră, cu douăzeci şi unu de ani în urmă, reprezentantul intereselor lor în Africa centrală. Regele afirma în „Manifest" că drepturile lui asupra Congoului sînt indivizibile şi că orice amestec în activitatea administraţiei acestui stat ar echivala deci cu o uzurpare.

Societatea pentru reforme în Congo răspunse „Manifestului" mobilizînd din nou opinia publică engleză.

Pentru a se apăra de atacurile îndreptate împotriva lui de Societatea antisclavagistă, de Societatea internaţională pentru pace, de Societatea pentru apărarea populaţiilor băştinaşe, de Camera lorzilor, de Camera comu-

nelor, de lordul Lansdowne, de arhiepiscopul de Canterbury şi de fracţiunea liberală din parlamentul belgian, Leopold puse în funcţiune aparatul de presă al dreptei catolice reacţionare, folosi guvernul Congoului şi guvernul belgian. El porni la contraatac, folosind calomnii neruşinate, şi cîştigă sprijinul papei cu afirmaţia că mişcarea pentru reforme atacă activitatea misionarilor catolici.

Edmond Dene Morel ţinu cuvîntări la Londra, Birmingham, Liverpool, Manchester, Sheffield şi Birkenhead, cerînd anexarea statului Congo de către statul belgian. Între timp, din porunca sanctităţii sale papa Pius al X-lea, o sută de feţe bisericeşti porniră o campanie de predici şi articole împotriva „spiritului periculos" de care erau mînaţi adepţii reformei în Congo.

Morel se adresă lui Edward Grey.

Dar ministrul de externe liberal conta mult pe posibilitatea unui război între Franţa şi Germania şi, din motive diplomatice, refuză să trimită o notă de protest lui Leopold.

Se mulţumi să facă o declaraţie în Camera comunelor cum că în afacerea congoleză răbdarea guvernului britanic nu e nelimitată.

În acelaşi timp Edward Grey avu o discuţie cu ministrul coloniilor. Puţin mai tîrziu, Roger Casement, care continua să studieze statisticile congoleze şi să pregătească alte materiale demascatoare, fu lăudat, avansat în grad şi mutat de la Boma la Rio de Janeiro.

Morel nu înţelegea atitudinea subit rezervată a cabinetului englez.

În noiembrie publică a patra sa carte, „Red Rubber" („Cauciucul roşu"). Cartea cuprindea un rezumat documentat al tuturor crimelor săvîrşite pînă atunci în statul Congo şi se baza pe dovezile acumulate timp de şase ani, precum şi pe o descriere amănunţită a sistemului leopoldin de concesiuni — cu date statistice, extrase din scrisori, informaţii privind vina şi profiturile trusturilor de cauciuc. Niciodată o lucrare nu a demascat cu atîta precizie caracterul odios al unui sistem colonial aprobat de stat şi de biserică.

Prin cartea aceasta, care atinse în scurtă vreme cinci ediţii, Morel ocupă — în ciuda erorilor sale — un loc de frunte între luptătorii umanişti ai vremii lui.

Sub presiunea opiniei publice, regele numi în aprilie 1907 o nouă comisie de cercetare, compusă din paisprezece persoane, care se deplasă la Boma şi pe teritoriile societăţilor „Anversoise" şi A.B.I.R.

Raportul comisiei spulberă speranţele lui Leopold de a muşamaliza problema Congoului.

În dosul frazelor neutre ticluite de baronul Nisco, preşedintele comisiei, cu intenţia de a slăbi efectul proceselor-verbale încheiate la faţa locului, şi în ciuda a numeroase afirmaţii neprecise, mizeria populaţiei congoleze se vădea atît de clar, încît presa liberală se mărgini doar să citeze neîncetat pasaje din raport.

Leopold îşi dădu seama :

De data aceasta, consecinţele nu mai puteau fi evitate.

21

Şi al doilea mare proces al Congoului se termină cu victoria acţionarilor societăţii de cauciuc.

Rolul de acuzator reveni statului belgian, care se pregătise cu grijă în vederea acestei sarcini dificile.

Ca acuzaţi figurau, în afară de societăţile „Anversoise" şi A.B.I.R., societatea Kasaiului şi grupul Katanga, din ale căror sectoare îi parveniseră comisiei informaţii uluitoare. De asemenea trustul „Marilor Lacuri", care distribuise în anul precedent dividende de peste o mie la sută, precum şi societatea „Lomami", trustul „Kwango", grupul „Mangalla" — toţi cei opt monştri financiari care jefuiseră timp de cinsprezece ani Africa centrală.

Pe consilierul de casaţie Vernen, care în ultimele douăsprezece luni îşi mărise de cîteva ori capitalul investit în acţiuni ale societăţii „Anversoise", regele îl numi reprezentantul acuzării. Domnul E. Nys, preşedinte al grupului „Mangalla", consilier juridic în guvernul Congoului, fu însărcinat de rege să conducă apărarea, iar baronul Nisco prezida tribunalul. Cei trei colaborară

strîns din prima clipă a procesului pentru a muşamaliza prin toate mijloacele mulţimea de învinuiri aduse de reprezentanţi străini, deputaţi liberali şi salariaţi ai trusturilor.

Liniştitor de mulţi dintre juraţi erau acţionari ai societăţilor congoleze. Majoritatea lor disciplinată a votat la fiecare deliberare în favoarea trusturilor.

Cei nouăsprezece agenţi, un conţopist şi cei patru inspectori condamnaţi în cele din urmă pentru lipsa de scrupule cu care se îmbogăţiseră patronii lor asistau, fără să priceapă mare lucru, la cuvîntul de încheiere al baronului Nisco, o capodoperă de fraze sforăitoare şi minciuni.

Pe neaşteptate apăru în ziarul liberal „La Dernière Heure" („Ultima oră") un articol al lui Edmond Dene Morel în care erau arătate sumele încasate în fiecare an de Leopold, începînd din 1895, de la firmele congoleze : un tabel rezumativ şi sinoptic al profiturilor, din care rezulta că monarhul lacom de bani acordase mult mai multă atenţie afacerilor sale decît treburilor statului.

„UN REGE NEGUSTOR" — aşa se intitula articolul.

În aceeaşi zi, Alexandre de Tiege se prezentă la palat.

Îl felicită pe rege pentru victoria comună obţinută în proces şi apoi începu să discute situaţia economică mondială.

— Majestatea voastră va înţelege îngrijorarea mea.

— Desigur.

— După evenimentele petrecute, statul congolez va fi mereu în atenţia adversarilor noştri, cu atît mai mult cu cît prin acest articol au fost dezvăluite anumite dedesubturi. Cum să spun ? Este bine să prevenim unele situaţii şi mai neplăcute. Anglia şi Germania trebuie să piardă interesul faţă de această problemă.

— Credeţi că acest lucru se poate face trecînd problema sub tăcere ?

— Nu. Arătîndu-le că noi înşine nu ne interesăm de ea.

Leopold îl privi cu neîncredere.

Bancherul zîmbi.

— Pînă în prezent, Majestatea voastră a administrat statul Congo spre satisfacţia tuturor părţilor interesate. Desigur că Majestatea voastră ar face-o şi de acum înainte, cu aceeaşi înţelepciune şi neschimbată grijă. Dar trebuie să ne gîndim la viitor. Ultimele evenimente vor crea o încordare internaţională care necesită multă energie şi noi doi nu mai sîntem la vîrsta la care o bruscă întrerupere a activităţii, provocată de boală sau oboseală, ar fi cu desăvîrşire exclusă.

— Deocamdată nu mă gîndesc să predau Congoul pe mîna statului.

— Poate că Majestatea voastră nu s-a gîndit că mai există şi o a treia soluţie.

Leopold se uită în ochii omului al cărui datornic era de şaptesprezece ani, căruia îi datora o sumă aproape egală cu toate celelalte datorii particulare ale sale.

— Îmi pare rău că trebuie să mărturisesc Majestăţii voastre că în momentul de faţă am nevoie de sume mai mari pentru anumite proiecte urgente, sume de care nu dispun în întregime. Nu e nici o nenorocire. Ar fi mult mai dureros pentru mine dacă Majestatea voastră mi-ar porunci să nu prelungesc toate poliţele pe care, din încredere faţă de regele meu, le-am adunat de la unii domni puţin cam nerăbdători.

— Aţi cumpărat poliţele mele?

— Da, sire.

— Toate?

— Valoarea lor totală întrece cu ceva douăzeci şi patru de milioane de franci — răspunse Tiege, mîngîindu-şi favoriţii blonzi încărunţiţi.

— De cît ai nevoie? Nici eu n-am mult numerar. A trebuit să cer propriului meu stat o păsuire pentru datoriile pe care le am către el.

— Am spus că nu e nici o nenorocire, sire. Aş renunţa cu plăcere la proiectele acelea urgente dacă s-ar găsi o modalitate de a lichida, să zicem, trei sferturi din sumă contra anumitor participaţii. Restul poliţelor le-aş preda respectuos Majestăţii voastre pentru a fi distruse pe loc.

— Deci tot acolo baţi ! Nu ! Pe toţi dracii ! — răcni el, neaşteptat de violent. — Crezi că am clădit un stat, că mă lupt cu toată lumea, îmi sacrific jumătate din viaţă ca să ajung la o asemenea soluţie ? Pentru ca, în cele din urmă, să pui dumneata mîna pe acţiunile mele ! Ai crezut serios că voi accepta una ca asta ?

— Majestatea voastră îmi dă ordinul care este pentru mine cel mai dureros.

Leopold privi mîna bancherului, mîna aceea palidă, păroasă, în care se concentra puterea financiară a şapte sute de întreprinderi şi răspunse sugrumat :

— Aşteaptă ! Îţi dau şase la sută ! În patru ani adun suma !

— Majestate...

— Şapte la sută !

— Oh ! Nu vă gîndiţi cît mă doare ?

Leopold spuse după o pauză :

— Partida este pat pentru dumneata !

— Majestatea voastră este o figură mult mai importantă decît mine pe tabla de şah a Europei — răspunse Tiege liniştit. Nu aş îndrăzni niciodată să pretind mai mult decît ce mi se cuvine.

Se ridică în picioare.

— Majestatea voastră va fi preocupată acum de luarea unor hotărîri care răpesc mult timp unui rege, iar eu mă voi mulţumi să le aflu, de pildă, peste şase săptămîni. Majestatea voastră va fi atît de bună să-mi dea atunci un răspuns clar. Pînă atunci, rog pe Majestatea voastră să-mi permită să mă retrag.

Leopold se uită lung după el.

În 1908 statul belgian se văzu silit să plătească integral datoriile regelui faţă de Alexandre de Tiege, pentru ca uriaşul teritoriu al statului congolez să nu încapă pe mîna unui particular.

Deoarece Leopold al II-lea nu putea oferi guvernului său suficiente garanţii privind achitarea promptă a celor circa cincizeci de milioane de franci datoraţi statului, guvernul belgian anexă în acelaşi an statul Congo şi dădu noii colonii numele de Congo belgian.

Contractul de cesiune, pe care cabinetul catolic îl publicase încă în decembrie 1907, prevedea, în afară de preluarea teritoriului, menținerea sistemului leopoldin, cu munca sa forțată și cumplitele grozăvii care o însoțeau.

22

În februarie 1909, Morel traversă din nou Canalul Mînecii spre a culege noi adeziuni pe continent în favoarea Societății pentru reforme în Congo. Mai întîi vizită Parisul, unde fu primit de președintele Consiliului de Miniștri, Clemenceau.

În timpul convorbirii, care dură o oră, Morel își dădu seama că, în ciuda frazelor politicoase și a zîmbetului, omul acesta avea mai multe simpatii pentru interesele guvernului belgian decît pentru mișcarea în favoarea reformelor.

În schimb, la banchetul organizat a doua zi în cinstea lui în clădirea guvernamentală, întîlni, în afară de deputați, de ministrul coloniilor, Pierre Mille, și de subsecretarul său de stat, pe Anatole France, un sceptic cu păr cărunt, care asculta cu atenție cuvintele lui și intervenea din cînd în cînd cu cîte o frază în conversația generală. Deși scriitorul nu se adresa nimănui în mod special, fiecare dintre domnii instalați destul de aproape ca să-l poată înțelege se simțea personal vizat de observațiile lui, adesea cu dublu înțeles. Morel asculta cu atenție. În cele din urmă întrebă :

— Nu sînteți de părerea mea, monsieur ?

— Cum adică ?

— Că oamenii lui Leopold trebuie siliți să modifice sistemul de administrare în Congo ?

— Cu ajutorul cui vreți să realizați aceasta ?

Văzînd expresia mirată a lui Morel, continuă :

— Credeți că cei ce vă sprijină vor introduce un sistem mai bun ?

— Desigur !

Scriitorul clătină din cap și în cele din urmă remarcă :

— M-aș mira.

— Vă îndoiţi de sinceritatea unor persoane atît de ireproşabile ca sir Charles Dilke şi monsieur Mille?

— Mă îndoiesc că forţele care se folosesc de strădaniile sincere ale lui sir Charles Dilke şi ale lui monsieur Mille acţionează de dragul negrilor.

— Se va abroga munca forţată în Congo, monsieur

— Şi apoi?

— Se vor desfiinţa monopolurile comerciale.

— Iar în locul formelor actuale de organizare?

— Se va recunoaşte independenţa negrilor.

— Şi libertatea comerţului, nu-i aşa?

— Dar oare asta nu reprezintă nimic? — întrebă Morel mirat.

— Oh, ba da! Dar cui îi foloseşte?

— Nu vă înţeleg, monsieur.

— Să luăm punctul unu! Vor fi negrii cu adevărat independenţi? Nu vor trebui să colecteze şi pe viitor cauciuc?

— Asta este munca lor, cu care vor cîştiga suficient ca să trăiască.

— Cine va beneficia de pe urma muncii lor?

Morel tăcu.

— Acţionarii! — răspunse în locul lui scriitorul. — Acţionarii vor continua să stoarcă profituri, ceea ce înseamnă că negrii vor continua să fie dependenţi de ei! Punctul doi: cui foloseşte libertatea comerţului?

— Micşorează pericolul conflictelor armate!

— Între cine?

— Între puterile coloniale europene.

— Adică între grupurile de capitalişti.

— Da.

— Ce-i priveşte asta pe negri?

— Negrii sînt vital interesaţi în asta, pentru că în asemenea conflicte însăşi existenţa lor ar fi ameninţată.

Scriitorul scutură din cap şi exclamă cu convingere:

— Pe cît putem judeca, negrii nu pot avea decît un singur interes: să nu lucreze pentru acele cercuri care, în momentul de faţă, domină Europa cu puterea lor financiară, ci pentru ei înşişi!

— Nu pot să fiu de acord cu dv., monsieur. Trebuie ţinut cont de condiţiile economice existente şi văzut ce modificări sînt într-adevăr posibile.

— Ce importanţă are dacă veţi reuşi să convingeţi dreapta catolică să adopte, în locul sistemului ei de jaf nelimitat, un sistem al jafului limitat sau dacă veţi ajuta profitorilor conservatori sau liberali să ia locul dreptei catolice ?

— Dar, monsieur, cum ar trebui să arate, după părerea dv., o schimbare de a cărei necesitate sînteţi, desigur, la fel de convins ca şi noi ? Şi cine o poate realiza ?

Scriitorul, căruia nimeni nu-i prezisese atunci că la a optzeci şi doua aniversare a sa îl va reîntîlni pe tînărul său interlocutor, alături de alţi intelectuali revoluţionari, în Comitetul „Clarté", organizat de Barbusse pentru apărarea păcii şi a tinerei Uniuni Sovietice, îi întinse mîna :

— Sînteţi un om de onoare, monsieur ! Străduinţele dv. dezinteresate merită toată stima, deşi nu sînt sigur că cei pentru care vă osteniţi vor avea vreun folos de pe urma izbînzii acestor încercări. Aveţi dreptate ! Sînt atît de convins de necesitatea unor schimbări, încît şi eu caut răspuns la întrebarea : cum trebuie să arate această schimbare ? Impresia mea este că, pentru a fi într-adevăr utilă celor de dragul cărora urmează să aibă loc, ea nu va trebui să se rezume numai la statul congolez ! Presimt, monsieur, că dv. veţi fi dintre cei chemaţi să contribuie la înfăptuirea ei !

— Consideraţi deci că o dată cu victoria noastră asupra reprezentanţilor sistemului leopoldin, vor apărea noi forme de împilare ?

— Mă gîndesc la domnii care investesc sume importante în campaniile dv. în legătură cu situaţia din Congo şi care vor dori să încaseze beneficii de pe urma lor.

Morel se uită în gol şi, după o pauză lungă, răspunse :

— Aveţi dreptate, monsieur. Lupta noastră va trebui continuată.

Mişcarea pentru reforme în Congo obţinu, în sfîrşit, o victorie : în 1910 şi 1911, guvernul belgian se văzu silit să renunţe treptat la sistemul muncii forţate, moştenit din perioada leopoldină.

Dar populaţia ţării scăzuse în optsprezece ani de la douăzeci de milioane la opt milioane cinci sute de mii de locuitori.

Ce se întîmplase între timp cu cauciucul în celelalte părţi ale lumii ?

Plantaţiile din Malaya livraseră în 1906 pe piaţa europeană o mie de tone de cauciuc. Aceasta purta denumirea de „Best crepe" şi obţinu preţuri mai mari chiar decît „Para hard fine", de proveniență braziliană.

Brazilia îşi văzu periclitată poziţia dominantă pe piaţa cauciucului.

Guvernul brazilian încercă să facă faţă pericolului printr-un şir de decrete, reglementînd într-o oarecare măsură condiţiile de muncă în regiunile de colectare, îngrădi sistemul de exploatare prădalnică a pădurilor şi promulgă legi menite să încurajeze crearea de plantaţii.

În 1913 plantaţiile din Asia de sud-est aruncară pe piaţă patruzeci şi opt de mii de tone de cauciuc.

Pentru prima oară, cantitatea de cauciuc de plantaţie întrecu pe piaţa mondială cantitatea de cauciuc sălbatic. Producţia totală depăşea cererea ţărilor consumatoare, care acordară deodată mult mai puţină atenţie sorturilor braziliene. Industria cauciucului era suprasaturată şi stocurile braziliene nu găsiră debuşeuri.

Febra de cîştiguri uşoare, care dusese la suprainvestiţii în acţiunile societăţilor de cauciuc, fu urmată de o scădere vertiginoasă a preţului cauciucului.

Societăţile legate de exploatarea cauciucului din Congo belgian se prăbuşiră. Trusturile congoleze se descompuseră.

Apoi criza cuprinse America de Sud.

Torentul de cauciuc de plantaţie ajunse în anul următor la şaptezeci de mii de tone şi acoperi complet cererea mondială, pricinuind ruina patriei cauciucului sălbatic. Societăţile uriaşe din Para şi Manaus se năruiră. La Iquitos tranzacţiile comerciale scăzură de la o sută douăzeci şi cinci de milioane la nouă milioane de soles. Torentul de aur, care inundase decenii de-a rîndul America de Sud, curgea acum spre Asia de sud-est.

Triumful plantatorilor englezi era însă umbrit de o grijă : plantaţiile din Indiile olandeze se înmulţiseră enorm în ultimii ani, iar măsurile luate de administraţia colonială din Java aveau

să genereze într-un viitor nu prea îndepărtat o nouă bătălie, de astă dată între cauciucul de plantație englez și cel olandez.

În primăvara anului 1914, în timp ce tensiunea politică deosebit de ascuțită dintre Germania și Antantă — Franța, Rusia, Marea Britanie — prevestea catastrofa militară căreia avea să-i cadă jertfă tineretul Europei, pe piața mondială a cauciucului stăteau față în față trei grupuri de monopoluri :

Societățile de cauciuc engleze.

Societățile de cauciuc olandeze.

Blocul financiar al Statelor Unite.

Acesta din urmă își folosea milioanele de dolari de care dispunea pentru a acapara pădurile pustiite din America de Sud și a crea acolo plantații de hevea, cu intenția bine precizată de a deveni cît de curînd forța principală a pieței cauciucului.

A APĂRUT ÎN

EDITURA POLITICĂ

LEUL SE TREZEŞTE

de JACK WODDIS

456 pag.
10 lei

Lucrarea oferă cititorului o imagine veridică a condiţiilor de existenţă ale popoarelor africane ca urmare a stăpînirii coloniale şi un tablou al formelor şi scopurilor luptei lor anticoloniale şi al perspectivelor efortului constructiv la care pornesc după cucerirea independenţei de stat.

AFRICA AZI *(Scurt îndreptar politic-economic)*

360 pag.
9 lei

Îndreptarul ilustrat „Africa azi" este destinat cercurilor largi de cititori care se interesează de viaţa şi lupta popoarelor africane.

Îndreptarul este alcătuit din două părţi : prima parte prezintă date generale despre bogăţiile naturale şi economia continentului african, despre populaţia lui, despre istoria sîngeroasă a înrobirii coloniale şi despre lupta de eliberare naţională a popoarelor Africii. A doua parte cuprinde o prezentare politică şi economică a ţărilor Africii.

UN FALIT MORAL — CAPITALISMUL

de N. MINEI

96 pag.
1,50 lei

Lucrarea analizează modul în care înfrîngerile suferite de sistemul capitalist pe tărîm economic, politic şi social în întrecerea cu socialismul se reflectă în conştiinţa oamenilor. Rezultatele confruntării dintre miturile pe care le cultivă burghezia cu privire la viabilitatea capitalismului, la democratismul burghez, la misiunea sa civilizatoare şi realitate — se arată în lucrare — fac ca mase tot mai largi să-şi dea seama că sistemul capitalist nu poate rezolva marile probleme care-i stau în faţă.

MIŞCAREA DE ELIBERARE NAŢIONALĂ

de GH. BADRUS

112 pag.
2,10 lei

După o prezentare a avîntului mişcării de eliberare naţională şi a importanţei lichidării sistemului colonial pentru dezvoltarea ţărilor ţinute în robie colonială, pentru pacea lumii şi întreaga dezvoltare a umanităţii, lucrarea face o amplă analiză a problemelor actuale ale mişcării de eliberare naţională : poziţia diferitelor forţe sociale interne faţă de sarcinile renaşterii naţionale, lupta ţărilor recent eliberate pentru cucerirea independenţei economice, căile de dezvoltare social-economică a acestor ţări. Tratarea acestor probleme este făcută în strînsă legătură cu noul raport de forţe existent în lume, favorabil socialismului şi păcii.

Dat la cules 03.07.1963. Bun de tipar 02.08.1963. Apărut 1963. Hîrtie semivelină de 63 g/m², 540×840/16. Coli de editură 24,31. Coli de tipar 26. A. T. 7856/1963. C.Z. pentru biblioteci 33(B)=R.

Tiparul executat sub comanda nr. 5474/30.564 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piața Scînteii nr. 1, București — R.P.R.

Lei 10,50

EDITURA POLITICĂ